

А. ДЮМА.

А Л Е К С А Н Д Р   Д Ю М А

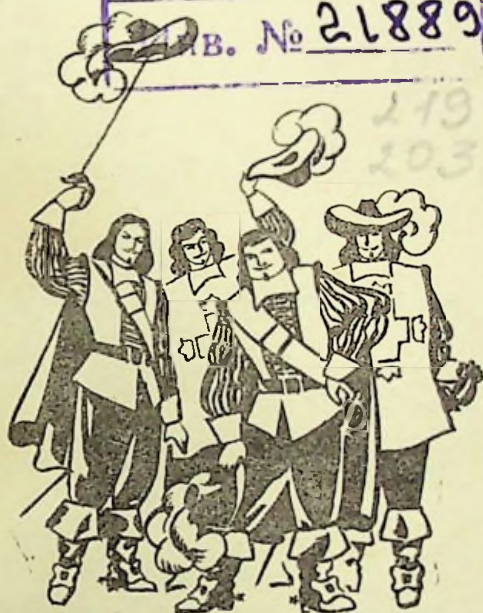
И (ФР)
↓ 95

Уч МУШКЕТЁР

97

БИБЛИОТЕКА ИСПИ
№ 21889/1

219181
203819

РОМАН
ИККИНЧИ ҚИСМ

ЎЗБЕКИСТОН ЛКСМ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ
«ЕШ ГВАРДИЯ» НАШРИЕТИ
Тошкент — 1975

МУҲТАРАМ КИТОБХОН!

Сиз машҳур француз адиби Александр Дюманинг «Уч мушкетёр» асарининг биринчи қисми билан яхши танишсиз.

Мана энди ушбу романинг иккинчи қисми ҳам ўзбек тилида ҳукмингизга ҳавола қилинаётир. Асарининг бу қисмида Сизга қадрдон бўлиб қолган қаҳрамонлар — Атос, Портос, Арамис ва Д'Артаньянларнинг янги саргузаштлари, мислсиз жасоратлари, миледи хонимнинг ҳийла-найраиғлари ҳақида ҳикоя қилинади.

Русчадан СУРАЙЁ ТЎРАХОНОВА
ва БАРОТ БОЙҚОБИЛОВ таржимаси

Дюма А.

Уч мушкетёр. Роман. Иккинчи қисм. Русчадан С. Тўрахонова ва Б. Бойқобилев тарж. Т., «Ёш гвардия», 1975.

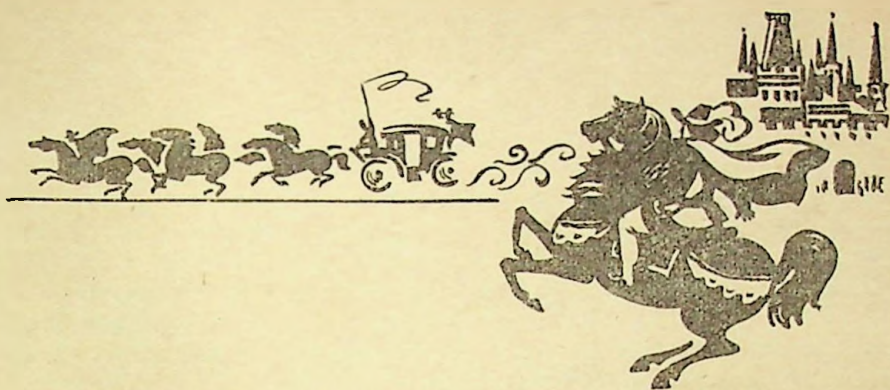
Иккинчи қисм. 1975. 320 б. расм.

Дюма А. Три мушкетера. Роман. Ч. 2

И(Фран)

Д $\frac{70304\ 378}{356(06)-75}$ 85—75

© «ЁШ ГВАРДИЯ», 1975

I

ИНГЛИЗЛАР ВА ФРАНЦУЗЛАР

Тайинланган пайтда оғайнилар тўрт хизматкори билан биргаликда Люксембург саройи орқасидаги эчкилар ўтлаб юрган, тевараги тўсиқ харобазорга етиб келдилар. Атос бир оз чойчақа бергач, чўпон жўнаб қолди. Хизматкорларга побонликда туриш топширилди.

Ҳадемай худди ўша харобазорга бир тўп камсухан одамлар келиб, ичкари киришди-да, мушкетёрларга қўшилиб кетишди. Сўнгра, инглиз удумига кўра, ўзаро танишишди.

Энг кибор насабли инглизлар ўз рақибларининг ғаройиб номларини эшитгандан сўнг таажжубланиш тугул ҳатто хавотирга ҳам тушиб қолишди.

— Бу бизга ҳеч нимадан далолат бермайди,— уч биродар ўзини танитгандан сўнг деди лорд Винтер.— Сизларнинг кимлигингизни биз барибир билмай турибмиз, бу хил номлар билан атаниб юрган одамлар билан урушиб ўтирмаймиз. Бу аллақандай чўпонларнинг номлари-ку.

— Булар уйдирма номлар, ўзингизнинг ҳам фаҳмингиз етиб тургандир, милорд,— деди Атос.

— Бу эса ҳақиқийини билишга бизни баттароқ орзуманд этади,— жавоб берди инглиз.

— Бироқ киморни номларимизни билмаган ҳолда ўйнагансиз,— деб қўйди Атос,— ва ҳатто, биздан икки от ҳам ютиб олгансиз.

— Сиз ҳақсиз, лекин унда биз пулларимизни тикканмиз, холос. Бу гал эса ҳаётимизни тикмоқдамиз: қимор ҳар ким билан ўйналаверади, урушни — тенг тенги билан қиладди.

— Ҳақ гап,— деди Атос ва тўрт инглизнинг ичидан ўзи урушмоғи лозим бўлганини четга чақириб, унга астагина ўз номини айтди.

Портос билан Арамис ҳам худди шундай қилдилар.

— Кўнглингиз тўлдими?— сўради Атос ўз рақибидан,— мени ўзингиз билан қиличлашиш шарафига ноил этмоққа етарли даражада кибор деб ҳисоблайсизми?

— Ҳа, тақсир,— таъзим билан жавоб берди инглиз.

— Яхши! Энди эса сизга бир нарсани айтиб қўяй,— гапини совуқгина давом эттирди Атос.

— Нимани?— ҳайрон бўлди инглиз.

— Мендан номимни ошкор этишимни талаб қилмаганингиз мақбулроқ бўларди.

— Нега энди?

— Нега десангиз, мени оламдан ўтган деб ҳисоблайдилар; нега десангиз, мени барҳаётлигимдан ҳеч кимса хабар топмаслигини истамоқ учун важ-карсоним бор; нега десангиз, сирим оламга овоза бўлмаслиги учун энди сизни ўлдиришга мажбур бўлиб қоламан.

Инглиз, ҳазиллашаяпти деб Атосга қараб қўйди, аммо ҳазиллашиш унинг хаёлида ҳам йўқ эди.

— Тайёрмисиз, жаноблар?— бир йўла ҳам ўртоқларига, ҳам рақибларга мурожаат этиб сўради Атос.

— Ҳа,— бир овоздан жавоб беришди инглиз ва французлар.

— Ундай бўлса, бошлайлик!

Айни шу чоғ ботаётган қуёш ёғдусида саккиз қилич ялтираб кетди; мубораза икки карра душман бўлмиш кишилар учун тамоман табиий шиддат билан бошланди.

Атос шу қадар хотиржам ва шу қадар моҳирона уришмоқда эдики, гўё у қиличбозлик машқида эди.

Афтидан, Шантільядаги саргузашт ортиқча ман-манлигига нор қилган Портос ўз партиясини гоят усталик ва ҳушёрлик билан ўйнади.

Достоннинг учинчи қўшигини тугаллаши зарур бўлган Арамис вақти жуда тигиз одам сингари жониҳар эди.

Биринчи бўлиб рақибини Атос ўлдирди; у биргина зарба берди, холос, лекин ўзи огоҳлантирганидай бу зарб ажал келтирди: қилич юракка паррон санчилган эди.

Ундан сўнг Портос ўз рақибининг сонини тешиб, кўкатга ағнатди. Инглиз ортиқ қаршилик қилишга уринмасдан қиличини топширди, Портос эса уни извошга элтиб қўйди.

Арамис ўз рақибини чунонам қисиб қўйган эдики, провардида у эллик қадамча чекиниб туриб, оёғини қўлига олиб қошиб қолди ва қаролларнинг ҳай-ҳуйлари остида ғойиб бўлди.

Д'Артаньянга келганда у қойилмақом ва жўнгина мудофаа ўйинини олиб бормоқда эди; рақибининг тинкасини қуритгач, кучли бир зарб билан унинг қўлидан қиличчини уриб туширди. Ўзини қуролсизланган ҳолда кўриб, барон бир-икки одим тисарилди, аммо сирғалиб кетиб, чалқанчасига йиқилиб тушди.

Д'Артаньян бир сапчиб рақибининг ёнида пайдо бўлди-да, қиличчини унинг бўғзига тақади.

— Жонингизни олсам бўларди, тақсир, — деди у инглизга, — сиз қўлимдасиз, аммо мен азбаройи синглингиз учун сизга ҳаёт ато қиламан.

Д'Артаньяннинг қувончи ичига сиғмасди: у илгаридан кўнглига тугиб қўйган, бир неча соат муқаддам чеҳрасида қувноқ табассумлар балқитган режани амалга оширган эди.

Шундай ройиш одамга йўлиққанидан завқи жўшган инглиз д'Артаньянни бағрига босди, уч мушкетёрга хушомад гаплар айтди. Портоснинг рақибни извошга ўтқазилгани, Арамиснинг рақибни жуфтакни ростлагани сабабли улар ўлдирилган рақиб билан андармон бўлишди.

Жароҳат ўлдирар даражада эмасдир, деган умидда Портос билан Арамис уни ечинтира бошладилар; шу пайт унинг камари остидан лиқ тўла ҳамён тушиб кетди. Д'Артаньян уни олиб, лорд Винтерга узатди.

— Уни бошимга урармидим, азбаройи шифо? — сўради инглиз.

— Марҳумнинг оиласига қайтарасиз, — дея жавоб берди д'Артаньян.

— Унинг оиласига шундай арзимас нарса жуда зарур бўптида! У меросга ўн беш минг лундор рента¹ олади. Бу ҳамённи хизматкорларингизга олиб қолинг.

Д'Артаньян ҳамённи чўнтагига солиб қўйди.

— Энди эса ёш дўстим, зеро, сизни дўстим деб атасам раўйинни қайтармасиз, деган умиддаман, — деди лорд Винтер. — Мақбул кўрсангиз мен сизни шу бугуноқ кечқурун ўз синглим Леди Кларикка таништираман. У ҳам сиздан ўз лутф-карамини дариг тутмаслигини истаётман ҳамда сарой қошида дуруст-

¹ Рента — ишлатиш учун бериб қўйилган пул, мулк ёки ердан келадиган даромад.

гина қабул қилинганлиги сабабли келгусида унинг бир оғиз сўзи сизнинг манфаатингизга хизмат қилса ажаб эмас.

Д'Артаньян хушнудликдан қип-қизариб кетиб, розилик маъносида таъзим қилди.

Шу дам д'Артаньяннинг ёнига Атос келди.

— Бу ҳамённи нима қилмоқчисиз?— шивирлаб сўради у ёш йигитдан.

— Мен уни сизга бермоқчи бўлиб тургандим, муҳтарам Атос.

— Менгами? Нега энди?

— Унинг эгасини сиз ўлдирдингиз, шунга-да. Бу голибнинг ўлжаси.

— Мен душманнинг меросхўри бўлсам-а! Сиз ўзи мени ким деб ўйлаяпсиз?

— Ҳарбий удум шундай,— деди д'Артаньян.— Муборазада ҳам худди шундай одат бўлса нима қипти?

— Мен ҳатто жанг майдонида ҳам бундай йўл тутмаганман,— эътироз қилди Атос.

Портос елкасини қисиб қўйди. Арамис маъқуллаб жилмайдди.

— Ундай бўлса,— деди д'Артаньян,— лорд Винтер таклиф қилганидек, бу пулларни қаролларга бериб юборамиз.

— Яхши,— рози бўлди Атос,— фақат уни бизларникига эмас, уларнинг қаролларига берамиз. Уни инглизларнинг қаролларига берамиз.

Атос ҳамённи олди-да, уни извошчига ташлади:

— Ўзингиз ва ошналарингизга!

Сира маблағи бўлмаган бир кишидан чиққан бу мардлик ҳатто Портосни ҳам қойил қолдирди ва лорд Винтер билан унинг дўсти кейинчалик оғиздан туширмай ҳикоя қилиб юришган французча хотамтойлик, Гримо, Мушкетон, Планше ва Базенларни ҳисобга қўшмаганда мутлақо ҳаммани завқлантириб юборди.

Д'Артаньян хўшлаша туриб лорд Винтер унга ўз синглисининг турар жойини маъқул қилди: у Қирол майдонида, ўша маҳаллар учун машҳур даҳада, 6- уйда истиқомат қиларди. Дарвоқе, у ёш йигитни ўзи таништириши учун унга учраб ўтишни таклиф қилди. Д'Артаньян унга соат саккизда Атоснинг уйида мулоқот тайинлади.

Миледининг ҳузурига бўлажак ташриф гасконлигимизнинг ақлу ҳушини қаттиқ ҳаяжонга солмоқда эди. У ўз тақдирида бу аёлнинг ҳанузгача қандай ғалати роль ўйнаб келганини эсларди. Миледининг кардинал агентларидан бўлишига унинг ишончи комил эди, лекин барибир унга нисбатан ўша ўзинг ҳам тагига етолмайдиган туйғуларнинг бирига, аллақандай ен-

гиб бўлмас мойиллик ҳис этарди. У Миледи ўзининг Менг ва Дуврдаги одамлигини таниб қолмасайди деб ёлғиз шу нарсадан чўчирди, холос. У ҳолда унинг жаноб де Тревилнинг дўстлиги ва, бинобарин, жону тани билан қиролга содиқлигини у фаҳмлаб қолган бўларди-ю, бу нарса миледи назарида уни айрим имтиёзлардан махрум этарди, Ҳолбуки, ҳозир миледи уни у ўзини билганидан ортиқ билмасди, уларнинг ўйиндаги имкониятлари барабар эди. Миледининг граф де Вард билан бошланиб келаётган ишқий фитнасига келганда, бу ўзбилармон йиғитни айтарли хавотирлантирмасди, гарчанд граф ёш, гўзал, бадавлат бўлиб кардиналнинг улкан июятдан баҳраманд эди. Йиғирма ёш, йиғирма ёш-да, хусусан, Тарбда туғилган бўлсангиз.

Даставвал д' Артаньян уйига йўл олди ва ўта ҳафсала билан ўзига оро бериш-ла машғул бўлди; сўнгра Атосникига қайтиб борди-да, одатича унга бор гапни айтиб берди. Атос унинг режаларини тинглаб, бошини чайқаб қўйди ва куйиниб, унга ҳушёр бўлишни маслаҳат берди.

— Ана, холос!— деди у.— Сиз, сўзларингизга қараганда раҳмдил, дилбар, бекаму кўст бўлган аёлдан эндигина жудо бўлгансиз, мана энди сиз аллақачон бошқасининг пайида юрибсиз!

Д' Артаньян таънада жон борлигини сезди.

— Бонасье хонимни мен қалбим билан севганман,— эътироз билдирди у.— Миледини эса, идроким билан севаман. Мен асосан унинг сарой қошида роли қандайлигининг тагига етмоқ учунгина унинг хонадонига киришга уринмоқдаман.

— Роли қандай эмиш! Ахир менга айтган гапларингизга қараганда буни пайқаб олиш мушкул иш эмас-ку. У — кардиналнинг махфий агенти, сизни алдаб қўлга тушириб, бошингизни ейдиган аёл, вассалом.

— Ҳим... Рост гап, сиз нарсаларни ўта мудҳиш тусда кўрасиз-да, азизим Атос.

— Илож қанча, дўстим, аёлларга ишончим йўқ, бунга менинг ўз важларим бор, айниқса оқ-сарикдан келган аёлларга ишонмайман. Сиз менга миледи оқ-сарикдан келган деб эдингиз, шекилли?

— Мен кўрган-билганки сарғиш сочларнинг энг гўзали уники!

— Шўрлик д' Артаньян!— хўрсиниб гапирди Атос.

— Менга қаранг, мен гап нимадалигини аниқламоқчиман. Сўнгра, ўзимга зарур ҳамма нарсани билиб олганимдан кейин мен кетаман.

— Аниқлайверинг,— лоқайдлик билан деди Атос.

Лорд Винтер тайинланган соатда ташриф буюрди, бироқ ил-

гарироқ огоҳ этилган Атос бўлак хонага ўтиб турди. Хуллас, инглиз д'Артаньянни ёлғиз топди-ю, дарҳол олиб кетди, чунки вақт аллақачон саккизга бориб қолган эди.

Пастда бир жуфт кетиворган отлар қўшилган серҳашам извош кутарди, у йигитларни бир зумда Қирол майдонига элтиб қўйди.

Леди Кларик д'Артаньянни сиполик билан қабул қилди. Унинг иморати дабдабаси билан ажралиб турарди; уруш туфайли келиб қолган аксар инглизлар Франциядан жўнаётган ёки жўнаш арафасида турганлигидан қатъи назар, миледи иморатнинг пардозига жуда катта харажат қилди, бу эса инглизларни чиқариб юбориш хусусидаги умумий фармойиш унга дахлдор эмаслигини исбот этарди.

— Қаршингизда, — д'Артаньянни синглисига таништираркан деди лорд Винтер, — жонимни қўлида ушлаб турган, лекин бу имтиёздан фойдаланишни истамаган ёш дворян турибди, гарчанд биз икки карра душманмиз, негаки, мен уни биринчи ҳақорат қилдим, ҳам негаки мен инглизман. Менга нисбатан қилча меҳру оқибатингиз бўлса, унга ташаккур айтинг, хоним.

Миледи хиёл қовогини солди, манглайи билинар-билинимас хира тортди, дудоқларида эса шундай галати табассум пайдо бўлдики, унинг чеҳрасининг бу чигал ўйинидан д'Артаньян беихтиёр сесканиб тушди.

Огаси ҳеч нимани пайқамасди: у камзулига осилган миледининг сеvimли маймунини эркалатмоқ учун ўгирилган эди.

— Хуш келибсиз, тақсир, — товуши боягина д'Артаньян иллаган нохуш кайфият нишонларига зид галати мулоийм овоз билан гапирди миледи, — бу кун сиз бир умрлик миннат ҳуқуқларига молик бўлдингиз.

Шу ерда инглиз яна улар томон ўгирилди-да, зарра тафсилотини қочирмасдан мубораза хусусида ҳикоя бошлади. Миледи уни зўр диққат билан тингларди ва ўз ҳисларини пинҳон сақлашга нечоғлик урунмасин, бу ҳикоя унга малол келаётгани шундоққина билиниб турарди. У дам қизарар, дам бўзарар ва бетоқат бўлиб жажжи оёқчасини ҳар замонда полга уриб-уриб қўярди.

Лорд Винтер ҳеч нимани пайқамасди. Ҳикоясини тугатиб у устида патнисда бир шиша испан шароби ва стаканлар турган стол ёнига борди. У икки стаканни тўлатди-да, имо билан д'Артаньянни ичишга таклиф этди.

Инглиз саломатлиги учун ичишдан бош тортиш унинг дилини қаттиқ оғритиш демаклигини д'Артаньян биларди. Шу учун у стол ёнига бориб иккинчи стаканни олди. Бироқ, у миледини кузатишда давом этаверди ва кўзгуда унинг чеҳраси ўзгариб кетганини кўрди. Энди, у ўзига ортиқ ҳеч ким қарама-

япти деб ўйлаган чоғда аллақандай ваҳшиёна ифода афтини бужмайтириб ташлади. У жон-жаҳди билан рўмолчани тишламоқда эди.

Шу пайт хонага д'Артаньян илгари ҳам кўрган ёшгина ва хушрўйгина каниз кириб келди, у лорд Винтерга инглизчалаб бир гап айтди, у киши қисталанг бир юмушни баҳона қилиб ва ўзи учун яна бир қур узр сўрашни синглисига ҳавола этиб, д'Артаньяндан уни тарк этишга ижозат сўради.

✓Д'Артаньян у билан қўл қисишиб қолди-ю, яна миледининг ёнига борди. Унинг рухсори лол қоларли зудлик билан ўзининг аввалги хуш қиёфасига кирди, аммо рўмолчада қолган бир неча қизил доғчалар у тишлай-тишлай лабларини қонатиб олганидан далолат бериб турарди.

Унинг дудоқлари латиф ҳақиқдай қипқизил эди.

Суҳбат қизиб кетди. Спёқидан, миледи ўзини тамоман ўнглаб олган эди. У д'Артаньянга лорд Винтернинг ўз акаси эмас, бор-йўғи эрининг акаси бўлишини сўзлаб берди: у оиланинг кенжа ўғли хасмида бўлган ва қўлида бола билан бева қолган ҳамда шу бола мабодо лорд Винтер уйланмаган тақдирда, ягона меросхўридир. Бу гапларнинг ҳаммаси д'Артаньянга, орқасида аллақандай сир-асрор пинҳон бир парда мавжудлигини айтиб турарди, бироқ бу пардани очиш унинг ҳали қўлидан келмасди.

Ярим соатлик суҳбатдан сўнг д'Артаньян миледини ўзининг ватандошлигига ишонч ҳосил қилди: у французчалаб бирам тўғри, бирам фасоҳат билан сўзлардики, бу борада шакшубҳага ўрин қолмасди.

Д'Артаньян суҳбатдошига садоқатини таъкидлаганича бир-талай илтифотли, манзур гапларни дўндириб ташлади. Гасконлигимиз сотаётган бу сафсатани тинглаган кўйи миледи илтифот билан кулимсирарди. Ниҳоят чиқиб кетар пайт келди. Д'Артаньян хайр-маъзур қилди-ю, меҳмонхонадан бандаларнинг энг бахтлиси бўлиб чиқиб кетди.

Зинада унга пешвоз хушрўйгина каниз учради. Утиб кета туриб, у д'Артаньянга сал тегиб кетди-да, қулоқларигача қизариб, бирам майин овоз билан узр сўрадики, у шу заҳоти авф этиб юборилди.

Эртаси кун д'Артаньян тагин ташриф буюрди ва уни арафадагидан ҳам дурустроқ манзират қилдилар. Лорд Винтер бу гал йўқ эди, оқшом бўйи меҳмонни ёлғиз миледи банд этди. Афтидан, у ёш йигитга жуда қизиқарди: унинг таги қаердан, дўсту биродарлари кимлар, кардиналга хизматга кириш нияти бўлган-бўлмаганини суриштирди. Йигирма ёшида гоят зийраклиги маълум д'Артаньян ўзининг миледига оид шубҳаларини эслади; у падари бузрукворни жуда мақтаб гапирди

ва де Кавуани ҳам жаноб де Тревилни билгандай яхши таниган тақдирда қирол гвардиясига эмас, кардинал гвардиясига киришдан тоймаган бўлардим, деди.

Миледи жуда табиий равишда суҳбатни буриб юборди ва гоят бепарво оҳангда д'Артаньяннинг Англияда бўлган-бўлмаганини сўради.

Д'Артаньян у ерга жаноб де Тревилнинг топшириғига биноан отлар хариди хусусидаги музокаралар учун борганини ва ҳатто отларнинг тўрттасини намунага олиб келганини айтиб берди.

Бу суҳбат асносида миледи бир ёки икки марта тилини тишлаб қолди: бу гасконлик пухта ўйин олиб бормоқда эди.

Худди арафадаги соатда д'Артаньян йироқлашди. Йўлакда унга яна хушрўйгина Кетти дуч келди — канизнинг номи шундай эди. У унга шундай бир қараш қилдики, унинг маънисига етмасликнинг иложи йўқ эди, аммо д'Артаньян буткул соҳиба билан овора бўлиб унга алоқадор нарсаларнинг фаркига борарди, холос.

Д'Артаньян миледи ёнига эртаси куни ҳам, учинчи куни ҳам қатнади, ҳар оқшом миледи унга тобора очилиброқ маънази қилаверди.

Ҳар оқшом — гоҳ йўлакда, гоҳ даҳлизда, гоҳ зинада унга пешвоз хушрўй каниз йўлиқиб турарди.

Бироқ, айтиб ўтганимиздек, боёқинш Кеттининг бу саботига д'Артаньян сира парво қилмасди.

II

ПРОКУРОРНИКИДА ЗИЁФАТ

Бу орада ўзи шу қадар ёрқин роль ўйнаган мубораза прокурор хонимнинг уйдаги зиёфатни Портоснинг хаёлидан ҳаргиз кўтаролмади. Келаси куни соат ўн иккидан кейин Мушкетон унинг либосига чўткани сўнгги бор урди-ю, Портос ҳар жиҳатдан омади келган кишининг сиёқи билан Айиқ кўчасига равона бўлди.

Унинг юраги гупиллаб урар, бироқ бетоқат севги билан ёнган д'Артаньяннинг ёш қалби сингари эмасди. Йўқ, унинг қонини бўлак, анча гаразлироқ ташвишлар қизитмоқда эди: оқибат ҳозир у шу сирли бўсагадан ҳатлаб ўтадиган, мэтр Кокнарнинг сийқаси чиққан экюлари бирин-кетин чиқиб турган ўша нота ниш зинадан кўтариладиган бўлди.

Прокурор хонимнинг бир мунча қуруқшаброқ қолган, лекин маълум нафосатини ҳали тарк этмаган қўлчалари унинг кўзларини ўйнатиб очиб беражак узун ва чуқур, осма қулф билан

беръ, занглаб полга қапишиб кетган, ўзи хўп таърифини эшитган сандиқни, ўз орзу-хаёлларида, йиғирма бор тасавурида гавдалантирган ўша армон сандиқни у ўйгида кўрадиган бўлди.

Бундан ташқари у, бошпанасиз бир мусофир, на оиласи, на бисоти бор сўққабош киши, карвонсарой ва хароботларга, қовоқхонаю майхоналар одатланиб кетган солдат, яхши ебичишга ўч, аксар ҳолларда дуч келган луқмага қаноат қилишга мажбур хўра бир одам — ниҳоят қўл бола зиёфатларнинг мазасини тотадиган, оилавий файздан баҳра оладиган ва кекса қиличбозлар айтмоқчи, тирикчилик оғирлашгани сайин нашъаси ортгувчи беканинг ўша майда-чуйда гамхўрликларига ўзини ҳавола қиладиган бўлди.

Бўла сифатида ташриф буюриб туриш ва кунда тўкин дастурхон атрофига ўтириш, кекса прокурорнинг захил манглайидаги ажинларни ёзиш, ёш мирзаларга бассет галбик ва ландскнехтларнинг энг нозик усулларини ўргатган ва улар бутун ой мобайнида жамғарган нарсаларни бир соатлик сабоқ бадалига гонорар сифатида ютган кўйи уларнинг сал-пал патини тершиш — буларнинг ҳаммаси Портосга манзур эди.

Рост, ўша маҳаллардаёқ прокурорлар ҳақида кезиб юрган, улардан кўра умри узоқ бўлиб чиққан хунук овозаларни — уларнинг хасислиги, қурумсоқлиги, назари пастлиги ҳақидаги миш-мишларни мушкетёр хотирларди. Бироқ Портос мудом ўта ноўрин деб ҳисоблаб келган ўз прокурор хонимининг баъзи тежамкорлик тутқаноқларини истисно этганда, у одатда анчагина сахий эди — турган гап прокурор хоним учун — ҳамда Портос унинг рўзғори бадастур деган умидда эди.

Бироқ эшик тагида уни бир қадар шубҳалар қамраб олди. Уйнинг дарвозахонаси анча кўримсиз эди: ифлос қўланса даҳлиз, қўшни ҳовлидан хира ёруғ ўтказувчи панжарадор деразалик нимқоронғи зинапоя; иккинчи қаватда катта темир михлар шода-шода қилиб қоқиб ташланган кичкина эшик Гран-Шатле қамоқхонаси катта дарвозасининг худди ўзи.

Портос тақиллатди. Ҳурпайган паҳмоқ сочлари юзларига тушиб турган дароз, рангпар мирза эшикни очди — қудратини ошкор этгувчи алп қомат, жамиятдаги маълум мавқеини кўрсатувчи ҳарбий уст-бош-у, тўқ турмушдан дарак бергувчи навқирон келбатни ҳурмат қилиш одатини яққол англатиб турган бир алфозда таъзим берди.

Биринчисининг орқасида бўйи сал пастроқ иккинчи мирза кўринди: иккинчисининг орқасидан — сал баландроқ учинчиси, учинчисининг орқасидан ўн икки ёшлардаги ўсмир кириб келди.

Уч чала мирза — у замонлар бўйича идорада кўпсонли муштарийлар мавжудлигидан далолат бергувчи эди.

Гарчанд мушкетёр кундуз соат бирда келиши керак эса-да, прокурор хоним ўз маҳбубини қалби, балким, ошқозони ҳам тайин муддатдан илгарироқ етаклаб келар деган илинжда нақ пешинданоқ уни пойлаб ўтирарди.

Хуллас, Кокнар хоним уйдан зина супасига меҳмони худди эшик тагига етганда чиқиб қолди-ю, муҳтарам беканинг зоҳир бўлиши уни гоят танг аҳволдан халос этди. Мирзалар унга кизиқсиниб қараб туришган ва бу юқорилагувчи ва пастлагувчи товушқаторга нима дейишни тузук-қуруқ билмасдан, у тилини тишлаганча турган эди.

— Бу менинг бўлам-ку! — қийқириб юборди прокурор хоним. — Киринг, кираверинг, жаноб Портос.

Портоснинг номи одатдагидек таъсир қилди-ю, ҳамма кулиб юборди, лекин Портос орқасига ўгирилиб қўйган эди, ҳамма юзлар қайтадан жиддий тусга кирди.

Прокурорнинг кабинетига кириш учун ҳозир мирзалар турган даҳлиздан улар кейин туражак идора — қоғозлар қалаштириб ташланган тунд хона орқали ўтиларди. Идорадан чиққач ва ошхонани ўнгда қолдиргач, меҳмон билан бека қабулхонага кириб қолишди.

Бир-бири билан туташ бу хоналарнинг ҳаммаси Портосни ҳаргиз хуш хаёлларга солмасди. Ланг очиқ эшиклардан таллаффуз этилган ҳар каломни эшитиш мумкин эди; бундан ташқари йўл-йўлакай ошхонага синчков кўз қирини ташлаб, прокурор хонимнинг хижолати-ю, ўзининг зўр таассуфига у қаноат ҳосил қилдики, дуруст зиёфат олдидан бу юхолик кошонасида ҳукм суриши шарт ўша ёрқин аланга, ўша тараддудлар, ўша гавжумликдан дарак йўқ эди. Прокурор чамаси ташрифдан огоҳ этилганди, зеро, тап тортмай яқин келиб, тавозе билан таъзим қилган Портос пайдо бўлганида унда ҳеч қандай таажжуб аломати кўринмади.

— Қариндош эканмиз, шекилли, жаноб Портос? — дея сўради прокурор ва ўз қамиш креслосининг суянчиғига тиралган кўйи сал қўзғалиб қўйди.

У заиф жуссасини тамоман беркитиб қўйган кенг қора камзулга чулганган, қотиб кетган, мўнкиллаган чол эди; унинг кичкина кул ранг кўзлари икки ҳуснбузар сингари йилтираб турар, шу кўзлар-у, буришиб турган оғизгина унинг юзининг ҳали жон илиб турган бирдан-бир бўлакларидай туюларди. Бахтга қарши оёқлар бу бир халта устихонга хизмат қилишдан энди бош торта бошлаган ва беш ёки олти ой муқаддам аҳволи оғирлашиб қолгандан бери муҳтарам прокурор, очигини айтганда, ўз рафиқасининг қули бўлиб қолганди.

Бўла мутелик билан қабул қилинди, атиги шу. Оёқларида дадил турган тақдирда мэтр Кокнар жаноб Портоснинг ўзи би-

лан ҳар қандай қариндошлик даъволарини рад этган бўлурди.

— Ҳа, тақсир, қариндошмиз,— хижолат чекмасдан жавоб берди Портос, дарвоқе, у ҳеч қачон эр рўйхуш беради деб ўйламаган ҳам эди.

— Яна аёл томондан, шекилли?— кесатиб сўради прокурор.

Портос истеҳзонинг маъносига етмади ва буни гўлликка йўйиб, қуюқ мўйловлари остидан кулимсираб қўйди. Лақма прокурор — нодир ҳодисалигини билган Кокнар хоним хиёл жилмайди-ю, қипқизариб кетди.

Портос кириб келди дегунча мэтр Кокнар ўзининг баланд эман столи қаршисида турган каттакон жавонга жонсарак нигоҳ ташлай бошлаган эди. Бу жавон шаклан фарқ қилса-да, Портос ўз ширин хаёлларида қўмсаган сандиқлигини фаҳмлади-ю, ҳақиқат орзудан олти фут ортиқроқ чиққани билан мамнун бўлиб қўйди.

Мэтр Кокнар ўзининг шажара тадқиқотларини чуқурлаштириб ўтирмади ва бесаранжом нигоҳини жавондан Портосга кўчириб:

— Сафар олдидан бўламиз лутф айлаб биз билан лоақал бир марта тамадди қилар деб умид қиламан. Шундай эмасми, Кокнар хоним?— деб қўйди.

Бу гал гап нақ ошқозонга тегди, Портос ҳам буни азобланиб ҳис қилди; афтидан Кокнар хоним ҳам буни пайқадими, зеро у деди:

— Агар қабулимиз манзур бўлмаса, бўлам бизникига ортиқ келмайди. Лекин бундай ҳол рўй бермаса, жўнагунча ихтиёрида бўлган қарийб ҳамма бўш дақиқаларини бизга бағишлашини ундан илтимос қиламиз: ахир у Парижда шунчалар оз муддат турадики ва бизникига жуда кам ташриф буюра олади.

— О оёқларим, менинг шўрлик оёқларим, қаердасиз?— гўлдираб қўйди Кокнар ва илжайишга уриниб кўрди.

Ўзининг озиқ-овқат борасидаги ниятларига жиддий хавф таҳдид солаётган онда етиб келган бу мададдан мушкетёрнинг прокурор хонимга меҳри товланиб кетди.

Ҳадемай тамадди вақти ҳам бўлиб қолди. Ҳамма емакхонага ошхона қаршисида жойлашган залга ўтди.

Афтидан, хонадондаги одатдан ташқари исларни илғаб қолган мирзалар ҳарбий пухталики билан айни вақтида етиб келишди ва курсиларини қўлларида тутган ҳолда шай туришарди. Уларнинг лунжлари ҳалитдан ҳаракатга келиб таҳдид солмоқда эди.

«Ана холос! — уч оч башарага кўз ташлаб, кўнглидан кечирди Портос, зеро ўспирин, турган гап, умумий дастурхонга йўлатилмади. — Ана холос! Бўламнинг ўрнида бўлганимда бундай мечкайларни ушлаб турмасдим. Уларни ҳалокатга учраган-у, роса олти ҳафта егулик кўрмаган кишилар деб ўйлаш мумкин».

Мэтр Кокнар пайдо бўлди; уни гилдиракли креслода Кокнар хоним олиб келарди. Портос ҳам эрини стол ёнига гилдиралиб қўйишида унга кўмак бермоққа шошилди.

Прокурор емакхонада пайдо бўлган замон унинг лунж ва бурун катаклари ҳам айни мирзаларники сингари қимирлай кетди.

— Вой-бў! — деди у. — Шўрвадан бирам хушхўр ис келяптики!

«Улар бу шўрвада нима бало топа олишди экан, азбаройи шифо?» — Мўлу лекин бир қатра ҳам жири йўқ, аммо архипелаг ороллари каби ўлда-жўлда, бир-икки луқма хамир сузиб юрган нимтатир шўрвани кўргач, ўйлади Портос.

Кокнар хоним жилмайиб қўйди-ю, унинг ишораси билан ҳамма жой-жойига ўтирди.

Дастлаб мэтр Кокнарга, кейин Портосга сузиб бердилар, сўнгра Кокнар хоним ўз ликобига қўйди ва хамирни сувисиз бетоқат бўлиб кутиб ўтирган мирзаларга бўлишиб берди.

Шу пайт емакхона эшиги гичирлаб очилди-да, қия табақалар орасидан Портос кичик мирзани кўриб қолди; базмда иштирок этиш имконидан маҳрум бўлган ҳолда, у ўз понини ошхона исн-ю, емакхона исидан ҳузур қилиб емоқда эди.

Шўрвадан кейин оқсоч қайнатилган товуқ келтириб қўйдики, бу тансиқ таомни кўриб ўтирганларнинг ҳаммасининг кўзлари чаноғидан чиқиб кетаёзди.

— Қариндошларингизни яхши кўришингиз дарров кўришиб турибди, Кокнар хоним, — аянчли табассум билан деди прокурор. — Шубҳасиз, буларнинг ҳаммаси ёлғиз бўлангиз ша-рофатидан.

Шўрлик товуқ ориқ бўлиб бор уринишларга қарамай, ҳеч қандай устухон тешиб ўтолмайдиган ўша қил босган қалин тери билан қопланган эди; кексалиқдан осойишта жон бермоқ учун писиб олган қўноқдан провардида топгунча уни узоқ ахтарган бўлсалар ажаб эмас.

«Азбаройи шифо! — кўнглидан кечирди Портос. — Нақадар қайғули ҳол! Мен кексалиқни ҳурмат қиламан, лекин қайнатилган ҳам, қовурилган ҳам хилида эмас.»

Ўзининг фикрига ҳамма шерикми-йўқми қаноат ҳосил қилиш учун у атрофга кўз ташлади. Қаёқда дейсиз — у бу кетворган товуқни, у шунчалар истиғно билан қараган ўша товуқ-

ни ҳалитдан еб ташламоқчи бўлиб очликдан ёниб турган кўзларни кўрди.

Кокнар хоним таомни олдиға суриб олди-да, иккита катта қора оёқни қондасини келиштириб ажратиб, эрининг ликобиға қўйди, бўйнини кесиб, уни бош билан бирға четға ўзи учун олиб қўйди, қанотини Портосға қўйди-да, товуқни қарийб қўл тегмаган ҳолда оқсочға бериб юборди, хуллас, ҳафсаласи пир бўлган кишилар юзида уларнинг таъби ва миждоғиға қараб ифода этилгувчи хилма-хил ўзгаришларни мушкетёр илғаб улгурмасдан илғари таом ғойиб бўлди. Товуқнинг ўрниға катта лаганда ичида бир қарашда серғўшт кўрингувчи бир-иккита қўй суяғи кўзға ташланиб турган ловия пайдо бўлди. Бироқ, миззалар бу алдовға учмадилар ҳамда уларнинг авзоидағи тундлик тақдирға тан бериш ифодаси билан алмашинди. Кокнар хоним бу таомни яхши бекаға хос расамад билан бўлиштириб берди. Шаробға ҳам навбат етди. Мэтр Кокнар жуда кичкина чинни идишдан йигитларнинг ҳар бириға учдан бир стакандан қўйиб берди, ўзиға ҳам қарийб шунча қўйди-да, шишани шу заҳоти Портос билан Кокнар хоним томонға ўтказди.

Йигитлар стаканларни сув билан тўлдириб олишди, сўнгра ярим стакандан ичишгач, яна сув тўлдирдилар, шу тариқа бориб-бориб тамадди ниҳоясида улар ютаётган ичимлик ёқут ранг ўрниға кул ранг топазни эслата бошлади.

Портос кўнгли тортмайғина ўзиға тегишли товуқ қанотини еди-ю, стол остида тиззасиға прокурор хонимнинг тиззаси суйкалганини сезиб сесканиб тушди. У ҳам бу ерда шунчалар қадрлангувчи ушбу шаробдан ярим стакан ичиб кўрди-ю, таъби нозик кишиларнинг жон-понини чиқаргувчи бадхўр монрейль ичимлиғилигини таниди.

Мэтр Кокнар унинг бу суюлтирилмаган шаробни отишиға қараб хўрсиниб қўйди.

— Ловияға қаранг, Портос бўла,— деб Кокнар хоним шундай бир оҳангда гапирдики, унинг: «Гапимға ишонинг, емай қўя қолинг»,— деган маъноси равшан эди.

— Астағфурулло, қўл ҳам тегизмасман ўша ловияға!— аста тўнғиллаб қўйди Портос.

Ҳамда баралла илова қилди:

— Ташаккур сизға, бўла, тўйиб қолдим.

Уртаға сукут чўкди. Портос бу ёғиға нима қиларини билмас эди. Прокурор бир неча бор такрорлади:

— Оҳ, Кокнар хоним, ташаккур сизға, сиз бизға чинакам зиёфат бердингиз. Ё тавба, бирам тўйиб кетдимки!

Бутун тамадди асносида мэтр Кокнар бир коса шўрва, иккита қора товуқ оёғию оз-моз гўшти мавжуд бирдан-бир қўй устихонини тановул қилди.

Портос буни масхара деб ўйлаб, энди мўйловларини бураб, қовоқларини уябошлаган эди ҳамки, бироқ Кокнар хонимнинг тиззаси унга астагина сабр-қаноат қилишни маслаҳат берди.

Портос учун мутлақо мавҳум бу сукут-у, тамадди орасидаги танаффуснинг мирзалар учун аксинча ёмон маъноси бор эди: Улар прокурорнинг Кокнар хоним табассуми билан чўчитилган нигоҳига бўйсуниб, шошмасдан столдан қўзғалдилар, янаям имиллаб дастмолларини тахладилар-да, таъзим қилиб эшик сари юрдилар.

— Боринглар, йигитлар, ишлагани боринглар, иш овқатнинг ҳазм бўлишига фойдаси бор, — дея уларга салобат билан гапирди прокурор.

Мирзалар кетган замон Кокнар хоним турди-да, жовондан бир парча пишлоқ, беҳи мураббоси ва шахсан ўз қўли билан тайёрлаган асаллик бодом пирогни олди.

Бунча ноз-неъматни кўриб мэтр Кокнар беихтиёр тумтайди, бу ноз-неъматни кўриб Портос тушликсиз қолганини фаҳмлаб, тилини тишлаб қолди.

У ловия ҳали столда турибдими-йўқми деб қараб қўйди, лекин ловия лагани билан ғойиб бўлганди.

— Ахир, бу чинданам зиёфат-ку! — креслосида гимирлаб қичқирди мэтр Кокнар. — Зиёфатнинг ўзи, *epulae epularum*. Лукулл Лукуллникида зиёфатда.

Портос бир амаллаб шароб, нон ва пишлоқ билан овқатланиб оларман, деган умидда ёнида турган шишага кўз ташлади, аммо шароб жойида йўқ — шиша бўш эди. Жаноб Кокнар билан хоним ўзларини буни пайқамаганга солиб ўтиравердилар.

«Жуда соз, — кўнглидан кечирди Портос, — лоқал огоҳ этилдим...»

У мураббодан бир қошиқча оғзига солди ва Кокнар хонимнинг ёпишқоқ хамирига тишларини ботириб олди.

«Қурбон берилди, — деди у ўз-ўзига. — О, кошки эди Кокнар хоним билан унинг эрининг жовонини бир кўриш илинжим бўлмаса!»

Жаноб Кокнар ўзи маишат деб атаган шаҳона зиёфатдан ҳузур қилиб, истироҳатга эҳтиёж сезиб қолди. Портос бу истироҳат дарҳол ва шу ернинг ўзида юз беради деб умид қилган эди, лекин лаънати прокурор бу ҳақда эшитишни ҳам истамасди; уни кабинетига элтиб қўйишга тўғри келди ҳамда ўз жовонининг ёнида зоҳир бўлиб, ўта хотиржамлик учун то унинг чеккасига оёғини қўйиб олмагунча бақираверди.

Прокурор хоним Портосни қўшни хонага бошлаб кетди ва бу ерда яраш учун замин ҳозирлаш ҳаракатлари бошланди.

— Сиз ҳафтада уч марта овқатлангани келишингиз мумкин, — деди Кокнар хоним.

— Қуллик, — жавоб қилди Портос, — лекин мен бирор нарсани суистеъмол қилишни ёқтирмайман. Бунинг устига мен аслаҳа-анжом хусусида бош қотиришим лозим.

— Ҳа-я, — инграб юборди прокурор хоним, — ўша лаънати аслаҳа-анжом хусусида.

— Таассуфки, гап шунақа, — таъкидлади Поргос, — аслаҳа-анжом хусусида.

— Хўш, полкингизда аслаҳа-анжом нималардан иборат бўлади, жаноб Портос?

— О, кўп нарсалардан, — деди Портос. — Маълумингиздек, мушкетёрлар сара лашкарлардир, бинобарин уларга на гвардиячилар ва на швейцарияликларга даркор бўлмаган талай нарсалар талаб этилади.

— Қандай нарсалар, ахир? Менга уларни санаб беринг.

— Хўш, буни пулга чаққанда... — гап бошлади таркибий қисмлардан кўра яхлит ҳаммаси ҳақида тортишишни афзал кўрган Портос.

Прокурор хоним титраб-қақшаб давомини кутарди.

— Қанча пулга? — сўради у. — Умид қиламанки пули...

У тўхтаб қолди, унинг дами чиқмай қолган эди.

— Йўғ-эй, — деди Портос, — пули икки ярим минг ливрдан ошмайди. Ҳаттоки, бирмунча иқтисод қилиб, икки минг ливрни эпларман деб ўйлайман.

— Вой, шўрим! — қичқириб юборди у. — Ахир, бу бутун бошли бисот-ку!

Портос афтини маънодор қилиб буриштирди, Кокнар хоним ҳам буни фаҳмлади.

— Мен аслаҳа-анжомларингиз нималардан иборатлигини шу ваядан суриштиряпманки, — изоҳ берди у, — меннинг савдо оламида қариндошлару мижозларим кўп, сизга зарур нарсаларни сизнинг ўзингиздан икки баравар арзон қўлга киритишим мумкинлигига ишончим бор.

— Э, гап бу ёқда денг! — деди Портос. — Бу бошқа гап.

— Бўлмасам-чи, азизим жаноб Портос! — Демак, биринчи галда сизга от талаб этилади, шундай эмасми?

— Ҳа, от.

— Жуда соз! Менда худди кўнглингиздаги нарсанинг ўзи бор.

— Шундай денг! — гул-гул очилиб деди Портос. — Демак, от масаласи бир ёқли бўлди. Сўнгра менга яна тўла жабдуқ даркор, лекин у шундай нарсалардан иборатки, уларни фақат мушкетёрнинг ўзи харид қилиши мумкин. Дарвоқе, булар уч юз ливрдан қимматга тушмайди.

— Уч юз ливрдан-а! Илож қанча, майли уч юз ливр бўлса бўла қолсин, — хўрсиниб гапирди прокурор хоним.

Портос кулимсираб қўйди. Китобхоннинг ёдидаки, унда герцог Бекингэм томонидан тортиқ этилган эгар бор эди, хуллас, у кўнглида бу уч юз ливрни шунчаки чўнтагига солиб қўя қолишни чўтламоқда эди.

— Бундан кейин, — гапини давом этдирди у, — хизматкорим учун от, мен учун эса — чамадон кетади. Қурул-ярогга келганда, сиз бу ҳақда хавотирланмасангиз ҳам бўлаверадди — у менда бор.

— Хизматкорга отми? — иккиланиб такрорлади прокурор хоним. — Биласизми, дўстим, буниси ортиқча даҳмаза.

— Шундайми, ҳали хоним! — кеккайиб гапирди Портос. — Мени бирор гадой деб ўйлаётган бўлманг тагин?

— Йўг-эй! Мен фақат айтмоқчи эдимки, гоҳи маҳаллар келишган хачир оддан қолишмайди, назаримда мушкеторга чиройли бирор хачирни эвини қилсак. . .

— Бўлди, чиройли хачир бўла қолсин, — деди Портос. — Гапингиз тўғри, бутун маияти хачир миниб юрган жуда кибор испан аслзодаларини мен ўзим кўрганман. Лекин унда ўзингизни ҳам ақлингиз стади, Кокнар хоним, бу хачир жига ва шақилдоқлар билан ясатилмоғи шарт.

— Кўнглингиз тўқ бўлсин, — деди прокурор хоним.

— Энди чамадон масаласи қолди, — гапини давом этди Портос.

— О, бу ҳам сизни ташвишга солмаслиги керак! — деди баланд овоз билан Кокнар хоним. — Эримнинг беш ё олтига чамадони бор, энг яхшисини танлаб олаверинг. Саёҳат қилганда у биттасини олиб юришни айниқса яхши кўрарди: у шундай каттаки, унга оламдаги ҳамма нарса бемалол сиғади.

— Бундан чиқди, ўша чамадон бўш экан-да? — соддадиллик билан сўради Портос.

— Албатта, бўш-да, — худди шундай гўллик билан жавоб берди прокурор хоним.

— Азизам, ахир менга чамадон бутун ичидаги нарсалари билан керак-да! — қичқирди Портос.

Кокнар хоним яна оҳ-воҳларини бошлади. У пайтлар Мольер ўз «Хасис»ини ҳали ёзганича йўқ эди. Шу йўсини Кокнар хоним Гарпагоннинг ўтмишдоши бўлиб қолди.

Хулласи калом, аслаҳа-анжомнинг қолган қисми худди шундай муҳокамадан ўтди ва кенгаш натижасида прокурор хоним пул билан саккиз юз ливр тўлашни ҳамда шон-шараф йўлида Портос билан Мушкетонларни олиб юриш шарафига ноил бўлажак от билан хачирни таъминлашни ўз зиммасига олди.

Шу шартларни ишлаб чиққач, Портос Кокнар хоним билан хайр-маъзур қилди. Рост, буниси унга нозу карашмалар

қилиб, олиб қолнишга уриниб кўрди, лекин Портос хизмат юмушларини баҳона қилди-ю, прокурор хоним ноилож унинг қиролга ён беришига тўғри келди.

Мушкетёр уйга оч ва таъби хира бўлиб қайтди.

III

КАНИЗ ВА СОҲИБА

Бу орада биз юқорида айтиб ўтганимиздек, д' Артаньян виждон азоби-ю, Атоснинг оқилона маслаҳатларини юз-хотир қилмасдан соат сайин миледига тобора кўпроқ ошиғу беқарор бўлиб борди. Шу боисдан уникига ҳар кун қатнаш экан, мард гасконлик йигит эртами-кечми рўйхуш беришига комил ишонч билан унинг кўнглини овлайверди.

Кунлардан бир кун ҳар нарсага қодир кишининг сиёқида жуда аъло кайфиятда ташриф буюриб, у дарвозахонада каниз билан тўқнашиб қолди; бироқ бу дафъа хушрўйгина Кэтти йўл-йўлакай унга суркалиб ўтиш билан чекланиб қолмади — у меҳр билан йигитнинг қўлидан ушлади.

«Жуда яхши! — хаёлидан кечирди д' Артаньян. — У соҳибасининг бирор топширигини менга етказмоқчи бўлса керак.. Ҳозир у миледи ўзининг тили бормаган мулоқотга мени мукаллаф этади».

Ҳамда у гўзал қизга голибона бир алфозда қараб қўйди.

— Тақсир, сизга бир гапни айтиб қўймоқчи эдим. . . — гўлдиреди каниз.

— Гапир, бўтам, гапир, — деди д' Артаньян. — Қулоғим сенда.

— Йўқ, фақат бу ердасиз: сизга айтмоқчи бўлган гапим ҳаддан ташқари узун, асосийси эса ҳаддан ташқари махфий.

— Нима қиламиз бўлмаса?

— Агарда жаноб кавалер мен билан юришга рози бўлсайди... — деб қўрқа-писа гапирди Кэтти.

— Қаёққа десалар майли, гўзал қиз.

— Ундай бўлса, юринг.

Д' Артаньяннинг қўлини қўймай, Кэтти уни қоронғи айланма зинадан бошлаб кетди, сўнгра ўн беш чоғли пиллапоядан чиқиб, у аллақандай эшикни очди.

— Кириш, тақсир, — деди у. — Бу ер холи, гаплашиб олсак бўлади.

— Бу хона кимники ўзи, паризод? — сўради д' Артаньян.

— Меники, тақсир. Мана бу эшик орқали соҳибамнинг ётоғи билан туташ, лекин миледи бизни эшита олмайди, хо-

тиржам бўлмиг, — у киши тун ярмидан оғмагунча ҳеч ётмайди.

Д' Артаньян атрофга разм солди. Чоқкина, шинам хона дид билан безатилган, ниҳоятда озода, лекин у ғайри ихтиёрий равишда, Кэттининг сўзларича миледи ётоғига олиб киргувчи эшикдан кўз узолмай қолди.

Кэтти йигитнинг кўнглида кечаётган гапларни сездю, хўрсиниб қўйди.

— Бекамни жудаям севар экансиз-да, а, тақсир? — сўради у.

— Нимасини айтасиз, Кэтти, бунни ифода қилишга тилим ожсиз, мажнунман!

Кэтти яна хўрсиниб қўйди.

— Буниси жуда чакки бўлипти, тақсир! — деди у.

— Не учун буниси шу қадар чатоқ бўларкан, азбаройи ишфо? — сўради у.

— Шу учунки, тақсир, — жавоб берди Кэтти, — бекам сизни қилча ҳам севмайди.

— Ҳимм... — деди д' Артаньян. — Сен бу гапни унинг топшириғи билан айтяпсанми менга?

— Йўғ-э, тақсир, йўқ! Мен ўзим сизга раҳмим келганидан бу гапни айтиб қўйишга жазм қилдим.

— Сенга ташаккур, қимматли Кэтти, лекин хайрли ниятинг учун, холос, негаки маълумотинг у қадар ёқимли эмас, ўзинг жуда яхши тушунсанг керак.

— Бошқача қилиб айтганда, гапларимга ишонмаяпсиз, шундай эмасми?

— Ақалли ориятдан бундай нарсаларга ишониш мушкул гап, гўзалим.

— Демак, гапимга ишонмаяпсизми?

— Иқрорман, лутф айлаб сўзларингнинг бирор далилини кўрсатмасанг...

— Хўш бунга нима дейсиз?

Кэтти корсажи остидан кичкина мактубчани олди.

— Менгами бу?

— Йўқ, ўзга кишига.

— Ўзга кишига?

— Ҳа.

— Унинг номи, номи? — бақириб юборди д' Артаньян.

— Адресига бир қаранг.

— Граф де Вардга.

Ўзбилармон йигитнинг хаёлидан шу замон лип этиб Сен-Жермендаги можаро хотираси кечди. Яшиндай тев ҳаракат билан у қилмоқчи бўлаётган, ёки, тўғрироғи қилиб қўйган

ишини кўриб, Кэтти фарёд қилганига парво қилмасдан, д' Артаньян мактубини очди.

— Вой шўрим, нима қилганингиз бу, тақсир! — хитоб қилди у.

— Ҳеч нима! — деб жавоб берди д' Артаньян ва мактубни ўқиб чиқди:

«Сиз менинг биринчи хатимга жавоб қилмадингиз. Сизга нима бўлди — тобингиз йўқми ёки де Гиз хонимнинг базмида менга қандай тикилганларингизни фаромуш этдингизми? Мана сизга ганимат фурсат! Гафлатда қолманг».

Д' Артаньяннинг ранги ўчиб кетди. Унинг иззат нафси таҳқирланган эди; у муҳаббат ҳақорат этилган деб қарор қилди.

— Бечора, азизим жаноб д' Артаньян! — камоли дардкаш овоз билан йиғитнинг қўлини яна қисган кўйи гапирди Кэтти.

— Менга раҳминг келяптими, шафқатли гўдак? — сўради д' Артаньян.

— Ҳа, албатта, жону дилим билан! Мен-ку севги нималигини биламан-а!

— Севги нималигини биласанми? — унга илк бор оз-моз эътибор билан кўз ташлаб сўради д' Артаньян.

— Ҳа, пешонамнинг шўрига!

— У ҳолда менга раҳм қилиш ўрнига бекангдан қасос олиш учун менга кўмаклашиб юборсанг дурустроқ бўларди.

— Ундан қандай қилиб қасос олмоқчи эдингиз?

— Мен ўзимнинг зўрлигимни исботлаб, рақибимнинг ўрнини эгалламоқни истардим.

— Йўқ, тақсир, мен бунга зинҳор кўмаклашмасман! — жон кириб эътироз билдирди Кэтти.

— Не сабабдан?

— Икки сабабдан.

— Чунончи?

— Биринчидан, шу сабабданки, бекам сизни сира севмайди....

— Сен буни қаёқдан билардинг?

— Сиз у кишини ўлгудек ёмон ранжитгансиз.

— Мен-а? Танишган дақиқадан тортиб унинг оёқлари остида бир мўмин қул сингари кун кечираётган бўлсам-у, мен уни қандай ранжитишим мумкин? Қани айт-чи, менга, сендан ўтинаман.

— Мен буни ёлғиз бир кишига... кўнглимга қўл солиб кўрган кишига ошкор этаман.

Д' Артаньян Кэттига яна бир карра кўз ташлади. Қиз

уғун, билан ишари, катто
ай, кў бх қарамада

бирәм тароватли, бирәм кўхлик эдики, ман-ман деган герцогинялар шу ҳусну шу кўрк эвазига ўз тожларидан кечган бўлардилар.

— Кэтти, — деди у, — қачон десанг майли, кўнглингга қўл солиб кўравераман, бу нарса қочиб кетмайди, тасаддуқ.

Сўнг йиғит уни ўпиб олган эди, бундан қиз анордай қипқизариб кетди.

— Йўқ! — қичқирди Кэтти. — Сиз мени севмайсиз! Сиз бекамни севасиз, менга боягина шу гапни айтиб эдингиз.

— Иккинчи сабабни ошқор этишингга ҳали шу гап халал бераптими?

— Иккинчи сабаб, тақсир... — бўсадан сўнг ўзини тутиб олиб ҳамда йиғитнинг кўзлари маъносидан дадилланиб гапирди Кэтти, — иккинчи сабаб шуки, муҳаббат борасида ҳар ким ўзи учун жон куйдиради.

Ана шундагина, даҳлиз, зина, йўлакдаги тўқнашувлар, ҳар гал Кэттига дуч келганда унинг қўлини суйкалиши, унинг хумор боқишлари, пинҳона оҳу зорлари д'Артаньяннинг ёдига тушди. Қибор хоним кўнглини овлаш орзуси билан бўлиб, у каниэни назарига илмаган эди: бургутни кўзлаган киши чумчуққа парво қилармиди.

Бироқ бу дафъа у шунча гўллик ёки худди шунча беҳаёлик билан билдириб қўйган Кэттининг муҳаббатидан ўзи нима манфаат чиқариши мумкинлигига д'Артаньяннинг дарров фаҳми етди: граф де Вардга йўлланган мактубларни қўлга олиш, миледини кузатиш, истаган маҳал бека ётоғи билан туташ Кэтти хонасига кириш имконияти. Кўриб турибмизки, бу нарса хоҳ ихтиёрий равишда бўлсин, хоҳ зўрлик билан бўлсин миледининг висолига етмоқ учун инсофсиз йиғит ўз хаёлида шўрлик қизни аллақачон қурбон қилди.

— Шундай қилиб, азизим Кэтти, — деди у қизга, — менинг муҳаббатимдан гумондасан-у, уни исботлаб беришимни истайсан-а?

— Қайси муҳаббатни айтяпсиз?

— Ўша мен сенга қўймоққа тайёр муҳаббатни-да.

— Хўш уни қандай қилиб исботлаб берасиз?

— Истайсанми — одатда беканг билан ўтказадиган соатларимни мен бугун сен билан ўтказаман?

— О, албатта, жуда истайман, — деб чапак чалиб юборди Кэтти.

— Ундай экан бу ёққа келгин-а, тасаддуқ, — креслога ўрнашиб ўтириб олиб деди д'Артаньян. — Сенга ўзим кўрган-билган чўриларнинг ичида энг сулуви эканлигингни айтиб бераман, — ва бу ҳақда у бирәм маъноли қилиб илҳомланиб гапирдики, унга ишонишга жуда ташна қиз лаққа тушди-қол-

ди. Дарвоқе, д' Артаньянини танг қолдириб хушрўйгина Кэтти аввал бир қадар қатъий турди ва ҳеч бўш келишни истамади.

Хужум ва мудофаада вақт билинмай ўтиб кетади.

Ярим кечага занг урилди ва даярли бир пайтда миледи-нинг хонасида ҳам қўнғироқ чалинди.

— Вой ўлмасам! — қичқириб юборди Кэтти. — Мени бекам чорлаётир. Жўна! Тезроқ жўна!

Д' Артаньян гўё итоаткорона жойидан қўзғалиб, шляпасини олди, лекин зина эшикка йўналиш ўрнига шартта катта жовон эшигини очди-ю, миледининг кўйлак ва тунги либослари орасига беркиниб олди.

— Бу нима қилганингиз? — қичқирди Кэтти.

Қалитни олишга улгурган д' Артаньян ичидан қулфлаб олди-да, ҳеч қандай жавоб қилмади.

— Хўш! — чиқироқ товуш билан бақирди миледи. — Ухлаб қолдингизми нима бало? Нимага қўнғироқ қилганимда чиқмайсиз?

Д' Артаньян миледи хонасининг эшиги очилганини эшитди.

— Кетяпман, миледи, кетяпман? — бекасининг истиқбо-лига отиларкан қичқирди Кэтти.

Улар биргалашиб ётоқхонага кирдилар ва эшик очиқ қолгани сабабли д' Артаньян миледининг ўз чўриси-ни койишда давом этаётганини эшитди; ниҳоят у тинчиди-ю, Кэтти унга қарашиб бўлгунча у хусусида — д' Артаньян хусусида гап очилди.

— Негадир бугун оқшом гасконлигимиз кўзимга чалинмади, — деди миледи.

— Вой, хоним, — таажубланди Кэтти, — наҳотки келмаган бўлса? Ҳали иши юришмасдан туриб ҳовлиқиб кетиши ақлга сиғмайди-ку!

— Йўғ-эй! Уни жаноб де Тревилми, ёки жаноб Дезэссарми ушлаб қолган чоғи. Мен ўз иқтидоримни биламан: буниси мендан қочиб қутулиб бўпти.

— Уни ўзи нима қилмоқчисиз, хоним?

— Нима қиламан?.. Хотиржам бўл, Кэтти, мен билан бу одамнинг ўртасида шундай бир нарса борки, бундан унинг ўзи ҳам беҳабар. Ўшанинг қасофати-га мен падари бузрукворнинг ишончини йўқотиб қўйишимга сал қолди. О, мен ундан қасос оламан!

— Мен бўлсам уни сева-сиз, деб ўйлаб юрибман.

— Уни севаман?.. Уни кўрарга кўзим йўғ-у! Лорд Винтернинг жонини қўлига олиб туриб, уни ўлдирмаган-а, овсар, ўшани деб мен уч минг ливр рентадан қуруқ қолдим.

— Рост-а, — деди Кэтти, — ўглингиз ўз амакисининг бирдан-бир меросхўри-ку, у балоғат ёшига етгунча унинг бисоти ихтиёрингизда бўларди.

Бу фариштадек нарса ўзининг дўстона илтифот нишонлари билан кўмиб юбуровчи одамни ўлдирмаганидан унга айб тақаётганини эшитиб ва одатда кибор суҳбатда усталик билан юмшатишувчи бу чинқироқ товушдан д' Артаньян типирчилаб қолди.

— Кардинал уни аяшни менга амр қилмаганда борми, бунинг сабабини ўзим ҳам билмайман,— гаинда давом этди миледи,— мен ундан аллақачон ўчимни олган бўлардим...

— Ҳа! Бироқ у ошиқ бўлган атторнинг ёшгина хотинига шафқат қилмадингиз-ку, хоним.

— Ҳа, ҳалиги Гўрковлар кўчасидаги аттор аёлни-да. Бироқ гап аёлнинг бор-йўқлиги аллақачон унинг хаёлидан чиқиб кетди-ку. Рости гап, ажабтовур қасос бўлди бу!

Д' Артаньяннинг манглайи жиққа терга ботиб кетди: чинданам антиқа эди бу аёл.

У тинглашда давом этарди, лекин бахтга қарши пардоз тугаб қолди.

— Энди,— деди миледи, ўз бўлмангизга жўнанг-да, эртага сизга берган мактубимга, ниҳоят, жавоб олишга ҳаракат қилинг.

— Жаноб де Вардданми?— сўради Кэтти.

— Бўлмасам-чи, жаноб де Варддан-да.

— Мана, уни шўрлик жаноб д' Артаньянга асло ўхшамайдиган киши деса бўлади,— деди Кэтти.

— Киришинг, азизим,— қувватлади миледи,— мен ортиқча мулоҳазаларни ёмон кўраман.

Д' Артаньян эшикни қарсиллаб ёпилгани, икки илгак шарақлаганини эшитди — ичкаридан миледи ёпиб олган эди; Кэтти ҳам иложи борича камроқ шовқин чиқаришга тиришиб эшикни калит билан қулфлади; д' Артаньян шундагина жовоннинг эшигини очди.

— Вой ўлай!— шивирлади Кэтти.— Сизга нима бўлди? Бирам оқариб кетибсизки!

— Пасткаш махлуқ!— тўнғиллади д' Артаньян.

— Секинроқ, секинроқ! Кетинг!— деди Кэтти.— Менинг хонам миледининг ётоғидан юпқа тўсиқ билан ажратилган, холос, ҳар бир сўз у ерда эшитилиб туради!

— Мана шунинг учун ҳам кетмайман-да,— деди д' Артаньян.

— Яъни бу нима деганингиз?— қизариб сўради Кэтти.

— Ёки кетаман, лекин... кейинроқ.

У Кэттини огушига тортди. Қаршилиқ қилишнинг иложи йўқ эди, олишганда тўс-тўполон кўтарилиши турган гап. Кэтти ён беришга мажбур бўлди.

Бу миледига қарши қаратилган интиқом жазаваси эди. Қасоснинг лаззати бўлади дейишади, д'Артаньян ҳам бунга ишонч ҳосил қилди. Борди-ю, унда ҳақиқий ҳис-туйғудан ақалли оз-моз бўлганда эди, у бу янги ғалаба билан қаноатланиб қўя қоларди, лекин уни фақат орияту иззатталаблик идора қилмоқда эди.

Бироқ буни д'Артаньяннинг шаънига айтиб ўтмоқ лозим — ўзининг Кэттига таъсирини у даставвал Бонасье хонимнинг ҳоли не кечганини суриштириб билмоқ учун ишлатди. Шўрлик қиз хочни ўртага солиб бу хусусда ҳеч нима билмайман, деб қасам ичди. Ҳақиқатда ҳам бекаси унга ўз сир-асрорининг учини чиқарарди, холос; лекин у Бонасье хонимни ҳаёт деб қатъий ишонч билдирди.

Шунингдек, Кэтти не сабабдан миледи кардиналнинг ишончидан маҳрум бўлиб қолаёзганидан ҳам хабари йўқ эди, лекин бу борада д'Артаньян ундан кўра дурустроқ воқиф эди: ўзи Англияни тарк этаётган дақиқада тўхтатилган кемаларнинг бирида унинг миледига кўзи тушган бўлиб, гап олмос шокилалар хусусида бораётганига у шубҳа қилмаганди.

Аmmo ҳамма нарсадан ҳам шуниси равшан эдики, миледининг унга д'Артаньянга нисбатан томир отган ҳақиқий чуқур нафрати унинг лорд Винтерни ўлдирмаганидан келиб чиққан эди.

Келаси куни д'Артаньян яна миледи ҳузурига ташриф буюрди. Миледи бағоят бузуқ кайфиятда эди, д'Артаньян бунинг боиси жаноб де Вард жавобининг ҳамон дараги йўқлигидан деб билди. Кэтти кириб келди, лекин миледи унга жуда қўпол муомолада бўлди. Кэттининг д'Артаньянга ташлаган нигоҳи: «Мана кўрдингизми, сизни деб мен нималарга дош беряпман!» — деб турарди.

Бироқ, оқшом пировардида арслон феъл соҳибжамол юмшади: у д'Артаньяннинг назокатли изҳори-дилларини табасум билан тинглаб ўтирди ва ҳатто қўлидан бўса олишга изн берди.

Д'Артаньян унинг ҳузуридан нима ўйларини билмасдан чиқди, лекин бу йигит салга бошини йўқотиб қўядиганлар хилидан эмасди ва миледи кўнглини овлаб юрган куйи у хаёлида бир кичик режа чизиб қўйди.

Эшик тагида у Кэттига дуч келди ва худди кечаги кундаги сингари унинг бўлмасига кўтарилди. У миледининг Кэттини қаттиқ койигани ва тепса-тебраимаслиги учун унга дакки берганидан хабар топди. Миледи граф де Вард сукутининг

тагига етолмасдан қизга эрталаб соат саккизда учинчи мак-
тубни олгани ҳузурига киришни буюрди.

Д'Артаньян Кэттидан ўша мактубни индинига ўзига кел-
тириб бериш учун сўз олди, боёқиш хуштори неки талаб этган
бўлса, ҳаммасига рози бўлди: унинг тамоман боши айланиб
қолган эди.

Бари худди кечагидаги сингари кечди: д'Артаньян жовон-
да яшириниб олди, миледи Кэттини чақирди, пардоз-андоз
қилиб бўлиб, Кэттини чиқариб юборди-да, эшикни қулфлаб
олди. Д'Артаньян уйига ўтган сафардаги сингари саҳар соат
бешда қайтиб келди.

Соат ўн бирда унинг уйига Кэтти келди; қўлида миледи-
нинг янги хати. Бу дафъа боёқиш лом-лим демасдан уни
д'Артаньянга топширди. Ва нима қилса-қилсин деб уни ўз ҳо-
лига қўйди: энди у жон-тани билан ром этган хушсурат солда-
ти ҳукмида эди.

Д'Артаньян мактубни очиб, қуйидаги сатрларни ўқиб
чиқди:

«Шу билан сизни севаман деб учинчи дафъа ёзишим. Эҳ-
тиёт бўлинг, тўртинчи дафъа сизни ёмон кўраман деб ёзиб
қўймай тагин.

Агар хатти-ҳаракатингиздан пушаймонда бўлсангиз, сиз-
га тарбия кўрган одам қай тарзда гуноҳини ювиши мумкин-
лигини шу мактубни топширажак қиз айтиб қўяди».

Д'Артаньян бу мактубни ўқир экан дам қизариб, дам бў-
зарар эди.

— О, сиз ҳалиям уни сеvasиз!— қичқириб юборди бир
зум ҳам йигитдан кўзини узмаган Кэтти.

— Йўқ, Кэтти, сен янглишяпсан, мен уни ортиқ севмай-
ман, лекин мени менсимагани учун ундан қасос олмоқчиман.

— Ҳа, биламан, қасосингиз қандай бўлишини, буни мен-
га айтган эдингиз.

— Сенга барибир эмасми, Кэтти! Ёлғиз сени севишимни
ўзинг биласан-ку, ахир.

— Бу нарсани билиб бўлармишми?

— Унга қандай муомала қилишимни кўрганингдан ке-
йин билиб оласан.

Кэтти хўрсиниб қўйди.

Д'Артаньян пат қаламни олди-да, ёзиб берди:

«Хоним, шу тобгача сизнинг дастлабки икки мактубингиз
ҳақиқатан менга аталганига шубҳам бор эди, негаки, ўзим-
ни бу тариқа шарафга мутлақо номуносиб деб ҳисоблардим;
бунинг устига бирам бетоб эдимки, сизга жавоб ёзишга бари-
бир жазм қилолмасдим.

Бироқ бугун сизнинг лутфи кѳрамангизга ишонишга мажбурман, негаки, мактубингиз тугул чўрингиз ҳам севилиш бахтига ноиллигимни таъкидлаб турибди.

Тарбия кўрган киши қай тарзда ўз гуноҳини ювиши мумкинлигини унинг менга ўргатишига ҳожат йўқ. Хуллас, шу бугун соат ўн бирда мен ўзим гуноҳимдан ўтишингизни тавалло қилгани бораман. Ташрифни лоақал бир кун пайсалга солиш — энди наздимда сизнинг шаънингизга янги ҳақорат бўларди.

Бандаларнинг энг бахтиёри

Граф де Вард»

Бу мактуб аввало сохта эди, сўнгра у қўпол эди, бизнинг замонамиз юриш-туришлар нуқтаи назаридан эса, шунчаки, таҳқирли эди, лекин у даврда одамлар ҳозиргидан анча кам такаллуф қилардилар. Бунинг устига д'Артаньян миледининг шахсий эътирофларидан анча муҳимроқ ишларда унинг хоинликка қодирлигини билар ва унга бўлган ҳурмати гоят юзаки эди. Лекин шунга қарамасдан аллақандай телбаларча бир эҳтирос — ошифта қилгувчи нафрат билан омихта бир иштиёқ, лекин барибир эҳтирос, ёки истасангиз унинг васлига ташналик уни шу аёл сари суриб борарди.

Д'Артаньяннинг режаси жўн эди: Кэттининг бўлмасидан унинг бекаси хонасига кириш ва дастлабки таажжуб, андиша ва саросима дақиқасидан ғалаба қозониш учун фойдаланиб қолиш. Унинг омади келмаслиги ҳам мумкин эди, лекин... жондан кечмасанг, жонона қайда. Бир ҳафтадан сўнг юриш бошланиши керак, жўнаб кетиш зарур эди — хуллас, ишқий мажорони чўзиб ўтиришга д'Артаньяннинг вақти йўқ эди.

— Ол,— елимланган мактубни Кэттига узатаркан деди д'Артаньян,— бу мактубни миледига бериб қўй: бу жаноб де Варднинг жавоби.

Шўрлик Кэттининг ранги қув ўчиб кетди: номадаги гапларга унинг ақли етиб турарди.

— Қулоқ сол жоним,— деди унга д'Артаньян,— ўзингдан қолар гап йўқ, шу тарздами ёки ўзгачами — бу ишнинг ҳаммаси барҳам топиши керак. Биринчи мактубни граф де Варднинг хизматкорига эмас, менинг хизматкоримга бериб юборганингдан, миледи жаноб де Вард очиши лозим бошқа мактубларни мен очганимдан хабар топиб қолиши мумкин. Унда миледи сени ҳайдаб юборади, уни ўзинг биласан-ку, ахир,— у қасосини шу билан чеклайдиган аёл эмас.

— Аттанг!— жавоб берди Кэтти.— Кимни деб буларнинг ҳаммасига рози бўлдим?

— Мени деб, буни жуда яхши биламан, гўзалим,— жавоб қилди йигит,— амин бўлки, мен сендан жуда миннатдорман.

— Мактубингизда ўзи нималар ёзилган?

— Буни сенга миледи айтиб беради.

— О, сиз мени севмайсиз!— қичқириб юборди Кэтти.— Накадар бадбахтман-а!

Бу таънага шундай бир жавоб борки, бу ҳамиша аёлларга панд бериб келади. Д'Артаньян ҳам шу тахлит жавоб қилдики, Кэтти ҳақиқатан жуда йироқлашиб кетди.

Рост, мактубни миледига беришга қарор қилгунча у узоқ йиги-сиги қилди, лекин оқибат бир қарорга келиб кўнди. Д'Артаньян талаб этган бор нарса ҳам шу эди, холос.

Шундан сўнг, д'Артаньян беканинг ҳузуридан эрта кетишга, бека ҳузуридан қайта туриб эса, қизнинг олдига келишига ваъда қилди.

Бу ваъда эса бечора Кэттига тамоман тасалли берди.

IV

БУНДА АРАМИС ВА ПОРТОСНИНГ АСЛАҲА-АНЖОМИ ХУСУСИДА СЎЗ ЮРИТИЛАДИ

Тўрт оғайни аслаҳа-анжом қидириш ҳаракатига тушган пайтдан бери мунтазам йиғилиб туришларини канда қилиб қўйган эдилар. Уларнинг ҳар бири ўз ҳолича дуч келган жойда ёки тўғрироғи қулай келган жойда тамадди қилардилар. Хизмат юмушлари ҳам тутқич бермай ўтиб кетаётган ғанимат фурсатларни бир қисмини банд қилиб қўярди. Бироқ ҳафтада бир марта соат бирларда Атоснинг хонадонида учрашиб туриш шартлашилган эди, негаки у ўз қасамига вафо қилиб уйдан чиқмасди.

Уша, Кэтти д'Артаньянникига келган кун айни оғайнилар йиғини кун эди.

Кэтти кетган замон д'Артаньян Феру кўчасига йўл олди.

У Атос билан Арамиснинг файласуфона суҳбати устидадан чиқиб қолди. Арамис яна жуббани кийишни ўйлаб қолган эди. Атос одатича уни айнитмас, лекин рағбатлантормас ҳам эди. У ҳар кимсанинг ҳаракат эрки ўзида деган фикрда турарди. У ўз маслаҳатларини фақат илтимос қилишган пайтларда ва яна ҳол-жонига қўймаганларидагина берарди.

— Одатда, одамлар маслаҳат сўраб,— деб юрарди Атос,— фақат унга амал қилмаслик учун мурожаат этишади, бор-

ди-ю, битта-яримтаси маслаҳатга риюя қилган тақдирда ҳам кейинчалик таъна қилгудек бўлсин учун шундай қилишади.

Д'Артаньян кетидан Портос келди. Шундай қилиб, тўрт оғайни жам бўлди.

Тўрт чехра тўрт хил турли ҳис-туйғуни: Портоснинг юзи хотиржамликни, д'Артаньяннинг юзи — умидворликни, Арамиснинг юзи — хавотирни, Атоснинг юзи беғамликни ифода далаб турарди.

Бу пайт Портос фалон юқори мартабали хоним уни мушкул аҳволдан қутқаришни ихтиёр этиб қолганини шаъма қилиб улгурган бир дақиқалик суҳбатдан сўнг Мушкетон кириб келди.

У Портосни уйга чорлаб келганди, унинг аянч қиёфада маълум қилишича, у ерда соҳибининг ҳозир бўлиши ошиғич зарур эди.

— Бу менинг яроғ-аслаҳам важҳидами? — сўради Портос.

— Ҳаям, йўғам, — жавоб берди Мушкетон.

— Ахир, айта қолсанг бўлмайдими?

— Юринг, тақсир, юра қолинг.

Портос ўрнидан турди, дўстлари билан хушлашиб, Мушкетонга эргашди. Орадан бир дақиқа ўтгач, бўсағада Базен пайдо бўлди.

— Тақсир, уйда сизга бир одам кўз тутиб ўтирибди.

— Сизга нима керак, дўстим? — ҳар сафар хаёл черковга қайта таважжух қилганда пайдо бўлгувчи ўша мулойим товуш билан сўради Арамис.

— Тақсир, уйда сизга бир киши мунтазир, — жавоб берди Базен.

— Бир киши?.. Қандай киши?

— Қандайдир гадой.

— Унга садақа қилинг, Базен ва айтингки, бечора гуноҳкор банда ҳақиқа дуо ўқиб қўйсин.

— Бу гадой сиз билан албатта гаплашмоқчи, мени кўрса хурсанд бўлади, деб ишонтирмоқда.

— Менга бирор гапни айтиб қўйишни сўрамадими?

— Ҳа, «Мабодо жаноб Арамис мен билан кўришгани келишни хоҳламаса, — деди, — у кишига менинг Турдан келганимни маълум қилинг».

— Турдан! — қичқириб юборди Арамис. — Минг бор узр жаноблар аммо, афтидан, бу киши мен кутган хабарларни келтирган кўринади.

У стулдан дик этиб туриб, шоша-пиша хонадан чиқиб кетди.

Атос билан д'Артаньян икковлон қолдилар.

— Бу шоввозлар ишларини бир ёқли қилдилар, шекилли. Нима дейсиз, д'Артаньян?— сўради Атос.

— Портоснинг ҳамма ишлари соз кетаётгани менга маълум, — деди д'Артаньян, — Арамисга келганда эса, ростини айтсам, мен ҳеч қачон у хусусида чинакамига хавотирланган эмасман. Аммоки сиз, азизим Атос... инглизнинг пистолларини саховат билан улашиб юбордингиз, у сизнинг ҳақингиз эди, хўш энди нима қиласиз?

— Дўстим, мен ўша такасалтангни ўлдирганимдан мамнунман, негаки, инглизни ўлдирмоқ — савоб иш, лекин унинг пистолларини чўнтагимга урганимда борми, минбаъд кечирмасдим ўзимни.

— Қўйинг-э, муҳтарам Атос! Гапнинг очиги, тушунчаларингиз алланечук, ақлга тўғри келмайдиган.

— Майли, бас бу хусусда!.. Кеча лутф айлаб мени йўқлаган жаноб де Тревиль сизни кардинал шафёблик қилгувчи аллақандай инглизларникида бот-бот бўлиб туради деб айтди. Шу гап ростми?

— Ростлиги шундан иборатки, мен бир инглиз аёлникида бўламан, у хусусида мен сизга аллақачонлар гапириб берганман.

— Ҳа-я, сарғишдан келган аёлникида, унинг борасида мен сизга қатор маслаҳатлар берувдим ва, албатта, бекор қилдим, негаки уларга амал қилишни сиз хаёлингизга ҳам келтириб қўймадингиз.

— Мен сизга ўз дастакларимни айтдим.

— Ҳа, ҳа. Бу нарса аслаҳа-анжом харид қилишингизда сизга ёрдам беришини айтгандингиз, шекилли.

— Бўлмаган гап! Мен бу аёл Бонасье хонимни ўғирлашда иштирок этганини тасдиқлаб олдим.

— Тушунаман. Бир аёлни излаб топиш учун сиз бошқа бирига ишқибозлик қиласиз: бу йўл энг узуну-ю, лекин шу билан бирга энг кўнгиллиси ҳам.

Д'Артаньяннинг Атосга бор гапни тўкиб солишига сал қолди, аммо бир жиҳат уни жиловлади: Атос орият масалаларида инжиқ эди, бизнинг ошиқ чўтлаган ва миледига қарши қаратилган кичик режада эса шундай икир-чикирлар мавжуд эдики, улар бу порсо томонидан рад этилган бўлурди, д'Артаньяннинг илгаридан бунга ишончи комил эди; мана шу сабабдан у индамай қўя қолишни афзал кўрди. Атос эса оламда энг бефарқ одам бўлгани учун д'Артаньяннинг ростгўйлиги бундан нарига ўтмади.

Хуллас, бир-бирига айтгудек унчалик муҳим ҳеч гапи бўлмаган икки дўстни биз тарк этайлик-да, Арамис кетидан эргашайлик.

Ўзи билан сўзлашмоқчи бўлган киши Турдан келганини эшитгач, йигит қандай шошқалоқлик билан Базеннинг кетидан отилганини ёки тўғрироғи унинг олдига тушиб олганини биз кўрдик; бир ҳатлашда у Феру кўчасидан Вожирар кўчасига ошиб ўтди.

Уйга киргач, у чиндан ҳам нигоҳлари маъноли, уст-боши эса чувринди, дуварак кишини топди.

— Мени сўраган сизмисиз?— деди мушкетёр.

— Мен жаноб Арамисни сўраган эдим. Уша киши сизмисиз?

— Узгинасиман. Сиз менга бирор нарса топширишингиз зарурми?

— Ҳа, аввало сиз менга бир кашталиқ рўмолчани кўрсатсангиз.

— Мана у, — ички чўнтагидан калит олиб ва садаф нақшли қора ёғочдан ясалган қутичани очиб гапирди Арамис.— Мана у, қаранг.

— Яхши,— деди гадой,— хизматкорингизни чиқариб юборинг.

Дарҳақиқат, бу гадойнинг ўз соҳибида нима иши борлигини билишга ошиққан Базен Арамис изидан шошиб, у билан қарийб бир вақтда уйга келган эди, лекин бу зудликнинг унга нафи бўлмади: гадой таклифига биноан соҳиб унга имо билан чиқиб туришни буюрди. Базен ҳам итоат қилишга мажбур бўлиб қолди.

У чиқиб кетгани ҳамон гадой ҳеч ким кўрмаётгани ва эшитмаётганига қаноат ҳосил қилиш истагида атрофга тез кўз югуртириб чиқди-да, чарм фўта билан пала-партиш боғланган чувриндиларини очди ва камзулининг юқори қисмини озгина сўкиб мактуб олди.

Муҳрни кўргач, Арамис севиниб қичқириб юборди, ёзувни ўпиб қўйди ва эҳтиром туйғусидан титроқ босиб, ичида қуйидаги сатрлар баён этилган мактубни очди:

«Биродар, яна бирмунча муддат айрилиқда юриш тақдирда бор экан, лекин фараҳли ёшлик кунлари узил-кесил қўлдан кетгани йўқ. Ўз бурчингизни қароргоҳда ўтайверинг, мен эса бўлак жойда ўтаб турибман. Ушбу мактубни топширгувчи киши беражак нарсани қабул этинг, олижаноб ва довиорак дворянга шоён тарзда жанг қилинг ва мени ёдингизда сақланг. Сизнинг қора кўзларингизни меҳр билан ўпиб қоламан.

Алвидо, ёки. тўғрироғи дийдор кўришгунча!»

Бу орада гадой камзулини сўкишда давом этмоқда эди; у нимиллаб, ўзининг чиркин увадалари ичидан бир юз элликта иккитали испан пистолни чиқарди-да, уларни стол устига

тўқди, эшикни очиб, таъзим қилди-да, карахт турган Арамис унга ақалли бир оғиз сўз билан мурожаат этишга улгурмасдан ғойиб бўлди.

Шунда йиғит мактубни қайта ўқиб чиқиб, унда илова борлигига кўзи тушди:

«P. S. мактубни топширгувчига муносиб манзират қилинг — бу киши граф ва испан гранди бўлади».

— О, олтин орзулар! — бақирди Арамис. — Ҳа, ҳаёт ширин! Ҳа, ўн гулимиздан бир гулимиз ҳали очилгани йўқ! Ҳа, биз учун ҳали маъсуд кунлар келажак! Менинг муҳаббатим, менинг жону жаҳоним, ҳаммаси, ҳаммаси сенга, соҳибжамол маъшуқам — сенга, ёлғиз сенга!

У стол устида ялтираб ётган олтинга қиё ҳам боқмасдан мактубни эҳтирос билан ўпа кетди.

Базен қўрқа-писа эшикни тақиллатди; уни хона ташқарисида тугиб туришга Арамиснинг ортиқ баҳонаси йўқ эди, унинг киришига ижозат берди.

Олтинни кўриб, Базен таажжубдан анқайиб қолди. Атосникидан кета туриб, ўша гадой дегани қандай одам экан деб билишга қизиқсиниб, йўл-йўлакай Арамисникига учраган д'Артаньяннинг ташрифини хабар қилгани киргани ҳам паққос хаёлидан чиқиб кетди.

Бироқ д'Артаньян хусусида Базен хабар қилишни унутиб қўйганини кўриб, Арамис билан ортиқча мулозамат қилиб ўтирмасдан у ўзи ҳақида ўзи ахборот бериб қўя қолди.

— Уҳ-ҳў! Азбаройи шифо! — деди д'Артаньян — Мабодо сизга бу олхўрилар Турдан юборилган бўлса, сиздан илтимос, азизим Арамис, уларни етиштирган соҳибкорга менинг тақсинларимни айтиб қўйинг.

— Сиз янглишяпсиз, дўстим, — эътироз қилди ҳар вақтдагидай писмиқ Арамис, — хув саёҳатимиз пайти бошлаб қўйган бир ҳижоли дostonим учун ноширим юборган гонорар бу.

— Э, гап бу ёқда денг! — деди д'Артаньян. — Нима ҳам дердим, ноширингиз жуда валлакат экан, азизим Арамис. Мен сизга айта оладиган бор гапим шу.

— Нима, тақсир, — қичқириб юборди Базен, — ёпирай, дoston учун шунча пул тўлашадими? Бўлиши мумкин эмас! О, тақсир, бундан чиқди ҳоҳлаган нарсангизни уддасидан чиқар экансиз. Сиз худди жаноб де Вуатюр ёки жаноб де Бенсераб сингари машҳур бўлиб кетишингиз ҳам мумкин экан. Буниси ҳам менга маъқул. Шоир дегани бу руҳонийдан салпал ёмон, холос. Эҳ, жаноб Арамис, сиздан ўтинаман, шоир бўлиб қўя қолинг!

— Базен, — деди Арамис, — назаримда, суҳбатга аралашяя-сиз, дўстим.

Базен айбини тушунди; у бошини хам қилиб хонадан чиқиб кетди.

— Балли, балли, — табассум билан гапирди д'Артаньян. — Сиз ижод маҳсулингизни олтин баҳосига сотасиз — жуда омадлисиз, дўстим. Фақат эҳтиёт бўлинг, чўнтагингиздан чиқиб турган мактубни йўқотиб қўйманг. У ҳам ноширингиздан бўлса керак.

Арамис қип-қизариб кетди, мактубни ичкарироқ тиқиб қўйдида, камзулнинг тугамаларини қадаб олди.

— Азизим д'Артаньян, — деди у, — келинг дўстларимиз ҳузурига борайлик. Энди мен бойман, бойиш гали сизга келгунча биз ўзимизнинг умумий зиёфатларимизни қайта бошлаймиз.

— Бажону дил! — жавоб берди д'Артаньян. — Кўпдан бери тузук-қуруқ дастурхон юзини кўрмадик. Устига-устак бугун кечқурун анча қалтис хуружим бор, очигини айтсам, бир-икки шиша эски бургунд шароби билан ўзимни андак қизитиб олсам чакки бўлмайди.

— Эски бургунд шароби ҳам бўлаверади. Мен ҳам унга қарши эмасман, — деди Арамис. Олтинни кўриши билан унинг бу дунёни тарк этиш борасидаги барча хаёллари асар қолдирмай учиб кетганди.

У тириклик ҳожатларга уч ёки тўртта иккиталик пистолни чўнтакка солиб, қолганларини тилсим хизматини ўтагувчи машҳур дастрўмолча ётган садаф нақшли тўқ ранг қутичага қулфлаб қўйди.

Огайнилар иштиёқ билан Атосникига равона бўлдилар. Ичган қасамига содиқ қолиб Атос зиёфат таомларини уйига келтириб бериладиган қилиб уюштиришга бел боғлади; д'Артаньян билан Арамис унинг пазандачилик икир-чикирларига улкан шинавандалигини билганлари ҳолда, бу муҳим иш ташвишларини бажону дил унинг ўзига қўйиб бердилар.

Улар Портосникига йўл олишди, туйқусдан Бак кўчаси муюлишида тарвузи қўлтигидан тушиб, хачир билан отни олдига солиб кетаётган Мушкетонни учратиб қолдилар.

— Бу менинг саман тайчоғим-ку! — бир нав қувонч аралаш таажжуб билан қичқирди д'Артаньян. — Арамис, мана бу отга бир қаранг-а!

— О, нақадар расво қирчанғи! — деди Арамис.

— Биласизми, азизим, — гапида давом этди д'Артаньян, — сизга маълум қилишим мумкинки, бу мен Парижга миниб келган отнинг ўзгинаси.

— Не, тақсир, сиз бу отни танийсизми?—ҳайрон қолди Мушкетон.

— Унинг туси жуда галати экан, — гап қистирди Арамис. — Умрим бини бўлиб бунақасини биринчи кўришим.

— Бўлмасам-чи!— севиниб кетди д'Артаньян. Агар мен уни уч эжюга сотган бўлсам, худди туси учун-да, негаки қолган-қутгани учун менга ўн саккиз ливр ҳам тўламаган бўлардилар. Бироқ, Мушкетон, қандай қилиб бу от сенинг қўлингга тушиб қолди?

— Оҳ, сўраб нима қиласиз, тақсир, герцогинямизнинг эри бизга шу хунук ҳазилни қилиб ўтирибди!

— Қандай қилиб ахир, Мушкетон?

— Биласизми, бизга бир кибор хоним хайрихоҳ, герцогиня де... Айтганча, афу этгайсиз, соҳибим номини айтишни менга таъқиқлаб қўйган. У арзимаган бир совға — қўлинг ўргилсин испан йўргаси билан, қараб кўз тўймайдиган андалуз хачирини қабул этишга бизни мажбур этди. Бундан эри хабар топиб қолиб, бизга олиб келянганларида иккала ажойиб жониворни тортиб олиб, йўлда мана шу жирканч ҳайвонлар билан алмаштириб қўйипти.

— Шуларни қайтариб ҳайдаб кетяпман дегин?— сўради д'Артаньян.

— Барака топинг,— жавоб берди Мушкетон.— Танангизга ўйлаб қаранг, ваъда этилганларни ўрнига биз буларни қабул этолмаймиз-да, ахир.

— Йўқ, албатта, азбаройи шифо, гарчанд Портосни менинг саман айғиримни минган ҳолда жуда кўргим бор эди; бу, Парижга келган пайти мен ўзим кимга ўхшаганим хусусида ўзимга бир мунча тасаввур берган бўлурди. Бироқ биз сени тутиб ўтирмаймиз, Мушкетон. Бор, соҳибингнинг фармойишини бажаравер. У уйдами?

— Уйда, тақсир,— жавоб берди Мушкетон,— лекин жуда дарғзаб, ўзингиздан қолар гап йўқ.

У Улуг Августинлар соҳили томон юриб кетди, оғайнилар эса ношуд Портоснинг остонасида қўнғироқ қилдилар. Лекин Портос уларнинг ҳовлини кесиб ўтганларини кўриб турган бўлсаям, эшикни очишни хоҳламади. Уларнинг уриниши нагнжасиз қолди.

Бу орада Мушкетон иккала қирчангини олдига солиб йўлида кетаверди, ҳамда Янги кўприкдан ўтгач, Айиқ кўчасига етди. Бу ерда соҳибининг фармойишларига амал қилиб, у от билан хачирни прокурор уйининг эшик болғачасига боғлаб қўйди-да, уларнинг эндиги қисмати тўғрисида бош қотирмасдан Портос ҳузурига қайтиб, унга топшириқ адо этилганини маълум қилди.

Орадан бирмунча вақт ўтгач, нақ саҳардан бери қантарилган шўрлик ҳайвонлар эшик болғачасини тортиб, бирам шовқин сола бошладиларки, прокурор кичик мирзага кўчага чиқишни ва қўни-қўшиллардан бу от билан хачир кимга қарашли эканлигини суриштиришни топширди.

Кокнар хоним ўз тортигини таниди-ю, дастлаб уларнинг қайтарилишининг маъносига етмади, лекин ҳадемай Портоснинг ташрифи унга ҳаммасини изоҳлаб берди. Ингит ўзини қўлга олишни ҳар қанча истаса-да, кўзларида ғазаб чақнаб, таъсирчан маҳбубасининг қутини ўчириб юборди. Гап шундаки, Мушкетон ўз соҳибидан д'Артаньян ва Арамис билан учрашганини яширмаган ҳамда, д'Артаньян малла отни ўзи Парижга миниб келган ва уч экюга сотиб юборган беарн айғирлигини таниб қолганини унга сўзлаб берган эди.

Прокурор хонимга Сен-Маглуар монастири ёнида мулоқот тайинлаб, Портос хайр-маъзур қилди. Унинг кетаётганини кўриб, прокурор уни тушликка таклиф этди, лекин мушкетёр энг маҳобатли бир алфозда бу таклифни рад қилди.

Кокнар хоним Сен-Маглуар монастири ёнига юраги дов бермай ташриф буюрди. Ўзини у ерда таъналар кутажагини у олдиндан билиб турарди, лекин Портоснинг кибор қилиқлари унга жуда кучли таъсир қилди.

Орияти келган эркак киши аёл бошига неки лаънату таъналарни ёғдириши мумкин бўлса, ҳаммасини Портос прокурор хонимнинг эгик бошига тўкиб солди.

— Тавба-эй! — деди прокурор хоним. — Қўлимдан нима келса, мен ҳаммасини қилдим. Миржозларимиздан бири от олиб сотади. Унинг идорамиздан пул қарзи бор эди-ю, тўлашни истамасди. Мен бу хачир билан отни ўша қарз эвазига олувдим. У менга нақ қиролга муносиб отларни ваъда қилиб эди.

— Билиб қўйингки, хоним, — деди Портос, — башарти ўша қаллобнинг сиздан беш экюдан зиёд қарзи бор экан, у ўғрининг ўзи.

— Арзонроқ нарсани қидириш ҳеч кимга тақиқланмаган-ку, ахир, жаноб Портос, — ўзини оқлашга урниниб эътироз билдирди прокурор хоним.

— Бу гап рост, хоним, лекин кимки арзон-гаров нарсанинг пайига тушган экан, у бошқа бировларнинг ҳам саҳоватли дўстлар қидиришига изн бериши керак.

Портос кетишга чоғланиб тескари ўгирилиб олди.

— Жаноб Портос! Жаноб Портос! — қичқирди прокурор хоним. — Мен гуноҳқорман, буни тан оламан. Сиз сингари келишган йигитнинг аслаҳа-анжоми ҳақида гап кетгандан кейин мен савдолашиб ўтирмаслигим лозим эди!

Бир оғиз гапирмасдан Портос яна бир қадам йироқлашди. Прокурор хонимнинг кўзига у—аллақандай ялтироқ будутга ўраб чулгангандай, герцогинаяю, маликаларнинг бутун бир тўпи унинг оёқлари остига қоп-қоп олтинларни ташлаётгандай кўриниб кетди.

— Тўхтаг, жаноб Портос,— қичқириб юборди у, — худо ҳақи, тўхтаг, гаплашиб олишимиз керак!

— Сиз билан суҳбат мени бахтсизликка дучор қилади,— деди Портос.

— Бироқ менга айтсангиз-чи, талабингиз нима?

— Ҳеч нима, чунки сиздан бир нима талаб қилиш-у, қилмаслик — барибир.

Прокурор хоним Портоснинг қўлига осилиб олди-да, дард билан хитоб қилди:

— О, жаноб Портос, мен бу нарсаларнинг фаҳмига етмайман! Мен от нималигини билармидим? Жабдуқ нималигини мен билармидим?

— Бу ишни менга — бунинг фарқига борадиган одамга қўйиб бериш керак эди, хоним. Лекин сиз арзумаган тийинларни тежаб қолмоқчи бўлдингиз.

— Бу менинг хатоим бўлди, жаноб Портос, лекин мен уни тузатаман, ўлай агар, тузатаман.

— Хўш, қандай қилиб?— сўради мушкетёр.

— Менга қаранг. Шу бугун кечқурун жаноб Кокнар бир маслаҳат учун уйига чақиртирган, герцог де Шонникига борди. У ердан у икки соатсиз қайтмайди. Келинг, биз ёлғиз бўламиз ва ўзимизга зарур ҳамма нарсани ҳисоблаб чиқамиз.

— Бош устига, азизам! Мана буниси бошқа гап!

— Шундай қилиб, мени кечирасизми?

— Кўрамиз, — салобат билан деди Портос.

Улар бир-бирига «оқшомгача», дея хайрлашиб ажралдилар. «Азбаройи шифо!— кўнглидан кечирди Портос кета туриб. — Бу гал, ниҳоят мэтр Кокнарнинг сандиғига етишадиганга ўхшайман!»

V

ТУНДА МУШУКЛАРНИНГ ТУСИ БИР ХИЛ БЎЛАДИ

Портос билан д'Артаньян тоқати тоқ бўлиб кутган оқшом ҳам кирди.

Д'Артаньян милединикига ҳамишагидек соат тўққизларда ташриф буюрди. Йигит уни жуда хуш кайфиятда учратди; у ҳеч вақт унга бу қадар мулойим манзират қилмаган.

ди. Гасконлигимиз ўзининг номачаси топширилганлиги ҳамда ўз таъсирини ўтказганлигини дарров тушунди.

Кэтти кирди ва шарбат узатди. Бека эса, унга меҳр-ла кўз ташлаб, ўзининг энг дилбар табассуми билан жилмайиб қўйди, лекин шўрлик қиз қаттиқ ғамга чўкканидан, миледининг илтифотини пайқамади ҳам.

Д'Артаньян бу икки аёлга галма-гал боқиб, табиат уларни яратганда хатога йўл қўйганлигини кўнглида тан олишга мажбур бўлди: кибор хонимга у сотқин ва тубан қалбини, канизга эса герцогиня қалбини ато этган эди.

Соат ўнда миледида бесарамжонлик аломатлари зохир бўла бошлади. Д'Артаньян ҳам бунинг маъносини уқди. У соатига қараб-қараб қўяр, ўрнидан турар, яна ўтирар ва д'Артаньянга: «Сиз албатта жуда ёқимтойсиз, аммо кетсангиз тобора маҳлиё этган бўлардингиз!» — деб турган бир алфозда жилмайиб қўярди.

Д'Артаньян ўрнидан туриб шляпасини олди. Миледи унга бўса учун қўлини узатди; йигит қўлини қисиб қўйилганини сизди ва бу нарса таманнодан эмас, балки унинг чиқиб кетаётганидан миннатдорлик юзасидан қилинаётганини фаҳмлади.

— Уни телбаларча севади, — шивирлади у ва чиқиб кетди.

Бу дафъа Кэтти уни кутиб олмади, у на даҳлизда, на йўлакда, на дарвозахонада йўқ эди. Д'Артаньяннинг зинани ва мўъжаз бўлмани ўзи қидириб топишига тўғри келди.

Кэтти юзини қўллари билан беркитиб олиб юм-юм йиглаб ўтирарди.

У д'Артаьяннинг кириб келганини пайқади, лекин бошини кўтармади. Йигит унинг ёнига бориб, қўлларини кафтларига олди; шунда у ҳўнграб юборди.

Худди д'Артаньян тахмин қилганидек миледи мактубни олгач, қувончи ичига сиғмай, ҳамма гапни хизматкорига айтиб берганди; сўнгра бу сафар Кэтти топшириқни ўринлатиб адо этгани шукронасига унга ҳамён туҳфа қилганди. Ўз хонасига киргач Кэтти ҳамёни кунжакка улоқтириб ташлади, ўша ерда у очиқ ташланганича қолди; уч-тўртта олтин танга гиламга сочилиб ётарди.

Йигитнинг оҳиста силаганига жавобан қиз шўрлик бошини кўтарди. Унинг важоҳати д'Артаньянни қўрқитиб юборди; у илтижо билан унга томон қўлларини узатди-ю, лекин оғзини очишга ботинмади.

Д'Артаньяннинг қалбида раҳму шафқат нақадар кам бўлмасин, бу унсиз изтиробдан унинг юраги эзилиб кетди; бироқ ўзи илгаридан чизиб олган ҳаракат тартибининг лоақал бир жойини бузмоқ учун у ўзининг режаларига, хусусан эса, сўнг-

ги режасига ҳаддан ташқари ортиқ ёпишиб олган эди. Шу сабабдан у Кэттини ўз фикридан қайтариш қўлидан келишига сира умид боғламади, балки ўз қилигини шунчаки бир қасос йўли деб тасвирлаб берди.

Дарвоқе, бу қасоснинг унинг учун шу жиҳатдан анчагина енгиллиги бор эдики, миледи хушторидан ўз ранги-рўйини яшириш истагида бўлса керак, хонадондаги ва ҳатто ўз ётоғидаги жамики чироқларни ўчиришни буюриб қўйган эди. Жаноб де Вард тонг отмасдан туриб, қуюқ зулмат пайти чиқиб кетиши лозим эди.

Бир дақиқадан сўнг улар миледининг ўз ётоқхонасига кирганини сездилар. Д'Артаньян дарров жовонга отилди. У, яширинишга аранг улгурган эди ҳамки, қўнғироқ товуши келди.

Кэтти бекаси ҳузурига кириб, ортидан эшикни ёпиб қўйди, лекин тўсиқ шу қадар юлқа бўлганидан, икки аёл ўзаро гапларининг қарийб ҳаммаси эшитилиб турарди.

Сиеқидан миледининг қувончи чексиз эди; у ҳадеб Кэттини де Вард билан канизнинг сохта мулоқоти тафсилотларини майда-чуйдасигача такрорлашга қистар, у мактубни қандай олгани, жавобни қандай ёзгани, авзойи қандай бўлгани, чинакам ошиққа ўхшаган-ўхшамаганларини сурштирар, хотиржам кўринишга мажбур шўрлик Кэтти ҳам бу саволларнинг ҳаммасига тутила-тутила жавоб берар эди, товушининг хазин оҳанги эса бекасининг сезги доирасидан тамоман четда қолаверди — худбинона бахт эди бу.

Бироқ графнинг ташриф соати сурилиб келмоқда эди, миледи Кэттига де Вардни келгани ҳамон ҳузурига олиб киришни буюриб, уни ётоғидаги чироқни ўчиришга мажбур этди.

Кэттининг кўп кўз тутишига тўғри келмади. Д'Артаньян жовоннинг калит тирқишидан бутун уйнинг зулматга чўкканини кўриши биланоқ, ундан сакраб чиқди; бу айни Кэтти хонасининг миледи ётоғи томондаги эшигини ёпаётган дақиқада рўй берди.

— Нима шовқин? — сўради миледи.

— Бу мен, — нимтовушда жавоб берди д'Артаньян, — мен, граф де Вардман.

— Ё раббий, — дея гудурлади Кэтти, — у ҳатто ўзи тайин қилган соатгача ҳам тоқат қилолмади-я!

— Хўш? — овози қалтираб сўради миледи. — У нега кирмаяпти? Граф, граф, — илова қилди у. — Сизга нигоронлигимни биласиз-ку, ахир.

Бу даъватни эшитиб д'Артаньян Кэттини оҳиста нари суриб қўйди-да, дарҳол ётоққа йўналди.

Ўзини ўзга бир киши деб танитиб, бахтли рақибига қарата айтилган кўнғил дардларини қабул қилаётган хуштор қалби-

ни тилкалагувчи алам-ситамдан уқубатлироқ қайғу-алам бўлмас.

Д'Артаньян ўзи назарда тутмаган ўша оғир аҳволга тушиб қолди: рашиқ ўти унинг бағрини қон қилар, у ҳам шу тобда қўшни хонада бўзлаб ётган Кэттичаллик азоб чекарди.

— Ҳа, граф,— унинг қўлларини ўз қўлларида сиққан кўйи меҳри товланиб дерди миледи,— ҳа, сиз билан учрашган кезлар ҳар сафар нигоҳларингиз, сўзларингиз фош этиб турадиган муҳаббатингиздан бахтиёрман. Мен ҳам сизни севман. Оҳ, эртага, эртага сиздан мени ўйлаб юришингизнинг бирорта далилини олишни истайман, мени фаромуш этмаслигингиз учун эса — манг, буни олиб қўйинг.

У қўлидан узугини ечиб, уни д'Артаньянга узатди.

Д'Артаньян бу узукни миледиининг қўлида илгари кўрганини эслади: бу гардиши олмосдан иборат ажойиб ёқут эди.

Д'Артаньяннинг дастлаб хаёлига келган нарса, узукни қайтариб бериш бўлди, лекин миледи уни олмади.

— Йўқ, йўқ,— деди у,— менга муҳаббатингиз нишонаси сифатида уни олиб қолинг... Бунинг устига уни қабул қилиш билан,— ҳалжонли овозда қўшимча қилди у,— сиз, ўзингиз билмаган ҳолда, менга кўп яхшилик қиляпсиз.

«Бу аёлнинг турган-битгани сир-асрор»,— ҳаёлидан ўтказди д'Артаньян.

Шу дақиқа у ўзида бор ҳақиқатни миледига айтиш хуруши туғилганини ҳис этди. У кимлиги-ю ва қандай интиқомли ниятлар билан бу ерга ташриф буюрганига иқрор бўлмоқ учун оғиз жуфтлаган ҳам эдики, шу дақиқада миледи гапида давом этиб қолди:

— Бечора дўстим, бу рўдапо гасконлик сизни ўлдириб қўяёзди-я.

Рўдапо дегани, у — д'Артаньян эди.

— Жароҳатларингиз сизга ҳалиям азоб бераптими? — сўради миледи.

— Ҳа, ёмон азоб берапти,— тузукроқ жавоб беришни билмасдан деди д'Артаньян.

— Хотирингиз жам бўлсин, — шивирлади миледи,— мен сиз учун қасос оламан, қасосим ҳам аёвсиз бўлади!

«Йўқ! — кўнглидан ўтказди д'Артаньян — Орани очиқ қилишга ҳали эрта».

Д'Артаньян бу қисқа савол-жавобдан сўнг ўзини бирдан ўнглаёлмади, лекин унинг ўзи билан келган қасос хусусидаги ниятлари асар қолдирмай тарқалди-кетди. Бу аёлнинг д'Артаньян устидан ажиб бир ҳукмронлиги бор эди, бундан у нафратланар ва айни пайтида унга сажда ҳам қиларди; шу тариқа зид икки ҳиссиётнинг бир қалбдан жой олиши ва

омихта бўлиб, аллақандай галати, иблисона муҳаббатга ай- ланиши мумкинлигини илгарилари у сира хаёлига келтир- маганди.

Бу ўртада соат занг уриб қолди, ажралш пайти бўлиб қолганди.

Миледининг ҳузуридан чиқиб кетишда д'Артаньяннинг уни тарк этаётганига афсусланаётганлигидан бўлак ҳисси йўқ эди ва улар бир-бирига луфт этган бўсалар орасида ке- ласи ҳафтага янги висол тайин этилди. Шўрлик Кэтти хонаси- дан д'Артаньян ўтар чоғида унга ақалли бир-икки оғиз гап айтиб қолишининг эви бўлар деб умид қилган эди, аммо миле- ди уни қоронғида ўзи кузатиб чиқди-да, у билан зинада ту- риб хайр-маъзур қилди.

Эрта билан д'Артаньян Атосникига гизиллаб қолди. У шундай гаройиб бир воқеага гирифтор бўлгандики, Атоснинг маслаҳатига муҳтож эди. У ҳамма гапни сўзлаб берди: унинг ҳикояси асносида Атос бир неча бор қошларини чимриб қўйди.

— Миледингиз,— деди у,— менга жирканч нарса бўлиб туюляпти, лекин барибир уни алдаб, сиз хатога йўл қўйган- сиз: ишқилиб, ёвуз душман орттириб олгансиз.

Бу гапни айтар экан Атос д'Артаньяннинг бармоғидаги, эндиликда қутичада авайлаб сақлангувчи, қиролича узуги- нинг ўрнини олган олмос гардишли ёқут узукка разм со- ларди.

— Бу узукка қараяпсизми?—огайнилари олдида бундай шоҳона тухфани кўз-кўз қилиш имконидан боши кўкка етиб сўради гасконлик йиғит.

— Ҳа,— деди Атос,— у менга бир васият зийнатни эс- латаяпти.

— Ажойиб узуг-а, шундай эмасми?— сўради д'Артаньян.

— Жуда зўр!— жавоб берди Атос. — Мен шу даражада тиниқ ёқут оламда иккита деб ўйламаган эдим. Ҳойна-ҳой, уни олмосингизга алмаштирган бўлсангиз керак?

— Йўқ,— деди д'Артаньян,— бу соҳибжамол инглиз хо- нимнинг тухфаси, ёки аниқроғи француз хонимини, зеро гарчи ундан буни суриштириб кўрмаган бўлсам-да, унинг Франция- да таваллуд топганига ишончим комил.

— Сиз бу узукни миледининг қўлидан олдингизми? — қичқириб юборди Атос, овозида эса қаттиқ таҳлика бор эди.

— Топдингиз. Буни менга бугун тунда инъом қилди.

— Менга шу узукни бир кўрсатинг-а,— деди Атос.

— Мана кўринг,— деди д'Артаньян узукни бармоғидан ечаркан.

Атос уни синчиклаб кўздан кечирди-ю, ранги ўчиб кетди; сўнгра чап қўлининг кичик бармоғига тақиб кўрди; узук худди шу бармоққа атаб буюртма қилингандай лоппа-лойиқ келди. Атоснинг одатдаги ниҳоятда осойишта чеҳрасини ғазаб ва интиқом ифодаси тундлаштириб юборди.

— Бу ўша узукни ўзи бўлиши мумкин эмас,— деди у.— У қандай қилиб леги Кларикининг қўлига тушиб қолиши мумкин? Шу билан бирга икки узук шунчалик ўхшаш бўлиши тасаввурга сиғмайди.

— Сизга бу узук танишми?— сўради д'Артаньян.

— Мен уни таниганга ўхшаб кетдим,— жавоб берди Атос, — лекин янглишган бўлишим керак.

Узукни, ундан кўзини узмай д'Артаньянга қайтариб берди.

— Гап бундай д'Артаньян,— деди у бир зум ўтгач,— бу узукни қўлингиздан ечиб қўйинг ёки тошини ичкарига қаратиб олинг: у менда шу қадар изтиробли хотиротларни қўзғатаптики, йўқса мен сиз билан бемалол гаплашолмайман... Сиз бир нарса хусусида мен билан маслаҳатлашмоқчи эдингиз, шекилли, қандай йўл тутишни билмайман деб эдингиз... тўхтаинг... менга шу узукни яна бир марта кўрсатинг. Мен айтган узун қирраларининг бири тирналган эди, бир воқеа сабабли...

Д'Артаньян узукни бармоғидан қайта ечиб, уни Атосга узатди.

Атос сесканиб тушди.

— Бир қаранг,— деди у,— хўш, қизиқ эмасми бу?

У ҳозиргина ёдига тушган тирналган жойни д'Артаньянга кўрсатди.

— Бу ёқут сизга кимдан қолган, Атос?

— Волидамдан, у эса онасидан ёдгорликка олган. Мен сизга айтиб ўтганимдек, бу қадимий оила бисоти эди... Бу узук ҳеч қачон оиламиз доирасидан чиқиб кетмаслиги шарт эди.

— Сиз бўлсангиз...сиз уни сотиб юбордингизми?— иккиланиб сўради д'Артаньян.

— Йўқ, — ғалати кулимсираб жавоб берди Атос.— Мен уни худди сизга бугун тортиқ қилганларидек, муҳаббат тунида тухфа қилган эдим.

Д'Артаньян ўйга толиб қолди; миледининг қалби унга аллақандай тубсиз ва мудҳиш ўпқон бўлиб туюлиб кетди.

У узукни тақмади, балки чўнтагига солиб қўйди.

— Менга қаранг,—унинг қўлидан тутиб деди Атос,—сизни яхши кўришимни ўзингиз биласиз, д'Артаньян. Ўғлим бўлса, уни сиздан ортиқ кўрмасдим. Гапимга ишонинг, бу аёлининг баҳридан ўтинг. Мен уни танимайман, лекин аллане-

чук ички садо менга унинг жувонмарг бўлган мавжудотлигини, унинг бир касофати борлигини менга айтиб туришти.

— Сиз ҳақсиз,— жавоб берди д'Артаньян.— Мен унда ажраламан. Сизга очигини айтсам, бу аёл менинг ўзимни ҳам чўчитмоқда.

— Азму-саботингиз етармикан?— сўради Атос.

— Етади,— жавоб берди д'Артаньян.— Мен буни пайсалга ҳам солиб ўтирмайман.

— Яхши, ўғлим. Сиз тўғри йўл тутган бўласиз,— деярли оталарча меҳр билан гасконлик йигитнинг қўлини қисиб деди Атос.— Парвардигор, ҳаётингизга эндигина раҳна солган бу аёл унда даҳшатли асар қолдириб кетишини илоё раво кўрмасин.

Сўнг Атос д'Артаньянга ўз ўй-хаёллари билан таиҳо қолиш истагида эканлигини билдириб ишора қилди.

Уйида д'Артаньян ўзига маҳтал Кэттини топди. Роса бир ойлик безгакдан сўнг ҳам у шу бугунги бедор ва машаққатли тундан кейинги сингари рангини олдирмаган бўларди.

Бекаси уни сохта де Варднинг ҳузурига жўнатган эди. Миледи ишқдан девона, бахтдан мастона бўлиб қолганди: у хуштори қачон иккинчи тунни ато этишини билмоқчи эди.

Боёқиш Кэтти ҳам безиллаб, ранги ўчиб д'Артаньяннинг жавобига илҳақ турарди.

Атоснинг йигитга нуфузи зўр бўлиб, энди нафсонияти ва қасос иштиёқи қониққандан кейин, дўстнинг насихати ўз қалби садосига қўшилиб кетиб, миледидан воз кечишга жазм қилиш борасида д'Артаньянга куч бахш этди. У патни олиб қуйидагиларни ёзиб берди:

«Хоним, яқин бир-икки кун ичида менинг васлим умидини қилманг; тузалганимдан бери баъзи ишларим бирам кўпайиб кетдики, уларга бир мунча тартиб киритишимга тўғри келиб қолди. Галингиз келганда сизга буни хабар қилиш шарофига шоил бўламан.

Қўлчаларингизни ўпиб қоламан.

Граф де Вард».

Ёқут тўғрисида бир сўз ҳам дейилмади. Гасконлик йигит қўлида миледига қарши қурол сақлаб қолмоқчи эдими, ёки бўлмасам—очигини айтиб қўя қолайлик — у бу ёқутни аслаҳа-анжом харид қилиш учун сўнгги восита сифатида ёнда қолдирдим экан?

Дарвоқе, бир даврнинг юриш-туришлари борасида бошқаси нуқтаи назаридан ҳукм чиқариш нотўғри бўлурди. Ҳар бир номусли киши бизнинг кунларда ўзи учун ор деб сана-

ши мумкин нарса, у маҳаллар жуда жўн ва жуда табиий бўлиб кўринарди, ҳамда энг дуруст оилалардан чиққан йиғитлар одатда ўз маъшуқаларига қарам бўлардилар.

Д'Артаньян Кэттига мактубни елимламай берди; уни ўқиб чиқиб дастлаб, у ҳеч балони тушунмади, лекин кейин қайта ўқиб чиққач, қувончдан эси оғиб қолаёзди.

У бундай бахтга ишона олмасди; д'Артаньян оғзаки равишда мактубда айтилган гапларни уқдиришга мажбур бўлиб қолди, мактубни топшириш пайти бечора қизгинага таҳдид солгувчи миледининг жиззаки феълени юз-хотир қилмасдан Кэтти Қирол майдонига оёқларини қўлга олиб чопиб кетди. Аёллар сарасининг қалби рақибасининг азиятларига шафқат қилмайди.

Мактубни Кэтти қай тариқа келтирган бўлса, миледи худди шундай шошқалоқлик билан очди. Бироқ дастлабки ўқиган жумлаларданоқ унинг ранги қув ўчиб кетди, кейин қогозни гижимлаб ташлади, Кэттига ўгрилиб қаради, унинг кўзларидан ўт чақнарди.

— Бу қандай мактуб? — сўради у.

— Бу жавоб, хоним, — қалтираб жавоб берди Кэтти.

— Бўлиши мумкин эмас! — бақириб юборди миледи. — Бўлиши мумкин эмас! Аёл кишига бундай мактуб ёзишга дворянининг қўли бормайди.

Бирдан у сесканиб тушди.

— Ё раббий, — шивирлади у, — наннки билиб қолган бўлса?

Ва у таққа тўхтади.

У тишларини гижирлата бошлади, ранги бўздай оқариб кетди. Тоза ҳаводан ютининиш учун у дераза ёнига бормоқчи бўлди-ю, лекин фақат қўлларини узата олди, холос, оёқлари қалтираб, креслога йиқилди.

Кэтти, миледи ҳушидан кетди деб қарор қилиб, унинг корсажини ечмоқ учун югуриб борди, лекин миледи тезда ўрнидан турди.

— Сизга нима даркор? — сўради у. — Менга қўл тегизишга қандай журъат қилдингиз!

— Мен сизни ҳушдан кетди деб ўйлаб, ёрдам бермоқчи бўлдим, — миледининг юзида пайдо бўлган қўрқинчли ифодадан қути учиб жавоб берди оқсоч.

— Ҳушимдан кетдим? Мен? Мен-а? Сиз мени бирорта асаби бўш жинни деб ўйлаётган бўлманг, тагин? Мени хўрлаганларида мен ҳушимдан кетмайман — мен ўч оламан, эшитяп-сизми?

У имо қилиб, Кэттига чиқиб кетишни буюрди.

ҚАСОС ИШТИЁҚИ

Кечқурун миледи д'Артаньянни у келган замон ҳузурига олиб киришни буюрди. Аммо унинг дараги бўлмади.

Эрта билан Кэтти яна д'Артаньяннинг ҳузурига келди-да, кечаги кун нелар кечган бўлса, ҳаммасини сўзлаб берди. Д'Артаньян мийиғида кулиб қўйди: миледининг рашкли нафрати — унинг қасосдан муддаоси ҳам шу эди.

Кечқурун миледи кечагидан ҳам баттар гаш бўлиб, гасконилик йиғитга онд фармойишини қайта такрорлади, лекин худди кечагидаги сингари унга беҳуда кўз тутгани қолди.

Келаси куни қиз д'Артаньяннинг ҳузурига ташриф буюрди, лекин у энди аввалги икки кунги сингари қувноқ ва дилкаш эмас, балки аксинча ўлгудек ғамгин эди. Д'Артаньян шўрлик қиздан унга нима бўлганини сўради. Жавоб ўрнига у чўнтагидан мактуб чиқарди-да, унга узатди.

Бу мактуб миледининг қўли билан битилган, аммо бу дафъа граф де Вардга эмас, балки д'Артаньяннинг ўзига йўлланган эди.

У мактубни очиб, ўқиб, чиқди:

«Муҳтарам жаноб д'Артаньян, дўст-биродарларни, хусусан, олдинда узоқ ҳижрон турган пайтда фаромуш этиш яхши эмас. Лорд Винтер билан мен кеча ва тунов куни сизни кутукта кўзларимиз тўрт бўлди. Нанки бугун ҳам шу аҳвол такрорланса?

Сиздан миннатдор *Леди Кларик*».

— Ҳаммаси бутунлай равшан,— деди д'Артаньян,— мен ҳам шу мактубни кутган эдим. Граф де Варднинг қадри тушган сайин, меники ортиб борапти.

— Бораман денг ҳали? — сўради Кэтти.

— Менга қара, азизам,— Атосга берган сўзидан қайтиш ниятини ўз назарида оқлашга уриниб деди д'Артаньян,— шундай тайин таклифга ташриф буюрмаслик инсофдан бўлмаслигини тушунгин. Мен бормасам ташрифларимни узиб қўйганим сабабларини миледи тушунмайди, бирор гапни фаҳмлаб ҳам қолиши мумкин, ким билади дейсан, бу тонфа аёлнинг қасоси нималар қилмайди.

— О, худойимей! — хўрсиниб қўйди Кэтти.— Сиз ҳамма нарсани шундай тусда кўрсата биласизки, ўзингиз мудом ҳақ бўлиб чиқасиз, аммо, ҳойнаҳой, сиз яна ишқибозлик қиляпсиз, мабодо бу сафар сиз унга ўз ҳақиқий номингиз билан

ёқиб қолсангиз, унга сизнинг ҳақиқий қиёфангиз манзур бўлса, бу парса биринчи галгидан беш бадтар ёмон бўлади-ку!

Бундан кейин нималар рўй беришини шўрлик қизнинг кўнгли қисман сезиб турарди.

Д'Артаньян қўлидан келганча қизни юнатиб, миледининг фусунларига учмасликка ваъда берди.

У Леди Кларикка лутфикорлиги учун ўзининг ниҳоятда миннатдорлиги ҳамда ўзини унинг изми ихтиёрига ҳавола этажagini айтиб қўйишни Кэттига топширди. Бироқ ўз ҳусни хатини миледининг зийрак кўзлари таниб қолмас даражада ўзгартиришни эплаёлмаслигидан чўчиб, унга ёзиб беришга журъат қилмади.

Роппа-роса соат тўққизда д'Артаньян Қирол майдонида ҳозир бўлди. Даҳлиздаги мунтазир хизматкорлар огоҳлангиланмиди зеро, д'Артаньян уйга кирган заҳоти уларнинг бири у ҳақда миледига зудлик билан ахборот бергани чопқиллаб кетди, гарчанд мушкетёр ҳали унинг қабул қилш-қилмаслигини ҳатто сўраб улгурмаган эди.

— Таклиф этинг, — дея лўнда қилиб бирам овози чинғиллаб гапирдики миледи, д'Артаньян уни даҳлиздаёқ эшитди.

Қарол уни меҳмонхонага кузатиб қўйди.

— Ҳеч ким учун мен уйда йўқман, — деди миледи. — Эшитялсизми, ҳеч ким учун.

Қарол чиқиб кетди.

Д'Артаньян қизиқиб миледига кўз ташлади: унинг ранглари синиққан, кўзлари эса — кўз ёшларданми, бедор тунларданми — ҳорғин кўринарди. Хона одатдагича ёруғ эмасди, лекин бу атайин ғира-ширага қарамасдан сўнги икки кун мобайнида кемиргувчи безгаксимон ҳаяжон изларини яшириш жувоннинг қўлидан келмади.

Д'Артаньян худди одатдагидек назокатли алфозда миледининг ёнига йўлади. У ўзига ўзи ақлга сиғмайдиган зўрлик қилиб, очиқ юз билан жилмайиб қўйди, лекин бу табассум унинг ҳаяжондан буришиб кетган чеҳраси билан кам қовушарди.

Д'Артаньян миледидан ҳол-аҳволни суриштирган бўлди.

— Чатоқ, — жавоб берди у, — жуда чатоқ.

— Ундай бўлса, — деди д'Артаньян, — мен халал бердим. Сиз, албатта оромга муҳтожсиз, мен дарҳол кетаман.

— Йўғ-эй! — деди миледи. — Аксинча, қолинг, жаноб д'Артаньян, сиздек улфат йигит билан ўтириш мени овутади.

«Ўҳ-ҳў! — хаёлидан ўтказди д'Артаньян. — У мен билан ҳеч бундай хушмуомалада бўлмаган, шай турмоқ керак».

Миледи ўзининг уқуви етган даражада дўстона оҳангга ўтди-да, суҳбатга ажиб файз беришга уринди. Уни бир зумги-

нага тарк этган ҳаяжон яна қайтди-ю, кўзлари тағин чақнаб кетди, ёноқларига ранг кирди, дудоқлари қизаринқиради. Д'Артаньянни ўз фусунлари билан аллақачонлар мафтун этган Цирцея яна унинг қошида эди, ўзи сўнган деб ҳисоблаб юрган муҳаббат фақат мудроқда бўлиб, мана энди унинг қалбида қайтадан куртак ёзди. Миледи жилмаярди, д'Артаньян эса шу табассум учун ўз жонини жувонмарг қилишга тайёрлигини ҳис қилиб турарди.

Бу орада миледи сўзамолроқ бўла борди. У д'Артаньяндан унинг маъшуқаси бор-йўқлигини сўради.

— Оҳ! — қўлидан келган энг назокатли тарзда гапирди д'Артаньян. — Менга бу хил саволларни бериб, наmunча бағри-тошлик қилмасангиз? Ахир, сизни кўрган дамдан бери ёлғиз сиз билан нафас олиб, биргина сизнинг кўйингизда ўртанамак-ку!

Миледи галати бир табассум қилди.

— Мени севаркансизда, а? — сўради у.

— Наинки буни гапириб ўтиришим шарт бўлса, наинки буни ўзингиз пайқаманган бўлсангиз?

— Ҳа, деяйлик, лекин ўзингиз биласиз, қалбдаги ғурур қанчалик кучли бўлса, уни таслим қилиш шунчалик мушкул.

— О, машаққатлар мени чўчитмайди, — деди д'Артаньян, — мени иложи йўқ нарсалар даҳшатга солади, холос.

— Чин муҳаббат учун ҳеч иложи йўқ нарса бўлмайди, — эътироз қилди миледи.

— Ҳеч-а, хоним?

— Ҳеч, — такрорлади миледи.

«Азбаройи шифо! — ўз-ўзича ўйлади д'Артаньян. — Муомаласи тубдан ўзгарди. Борди-ю, бу инжиқ аёлнинг менга ишқи тушиб қолган бўлса-ю, менга — менинг ўзимга — ўша граф де Вардга тортиқ қилган узук қабилидаги бир узук туҳфа қилмоқчи бўлса-я?»

Д'Артаньян шоша-пиша курсисини миледининг креслосига яқинроқ сурди.

— Менга қаранг, — деди у, — айтаётган муҳаббатингизни исбот этмоқ учун нималар қилган бўлардингиз?

— Мендан, нимаки талаб этсангиз — ҳаммасини. Амр қилинг — мен тайёрман.

— Ҳаммасиними?

— Ҳаммасини! — қичқирди д'Артаньян, бу хил мажбуриятни зиммага оларкан, бунга ўзи кўп нарса тикмаётганини олдиндан билиб турган ҳолда.

— Яхши! Унда гаплашиб олайлик, — ўз навбатида креслосини д'Артаньяннинг курсисига яқинроқ суриб деди миледи.

— Қулогим сизда, хоним, — жавоб берди у.

Миледи ўйга толиб ва гўё тараддудлангандай бўлиб бир дақиқача жим қолди; сўнгра, афтидан, бир қарорга келди.

— Менинг душманим бор, — деди у.

— Сизнинг-а, хоним? — ўзини ҳайрон бўлганга солиб деди д'Артаньян. — Ё раббий, сиз бирам гўзал, бирам кўнгилчан-сиз, ахир шундай бўлиши мумкинми?

— Ашаддий душман.

— Ростданми?

— Мени шундай инсофсизларча ҳақорат қилган душман-ки, у билан менинг ўртамизда энди ҳаёт-мамот жангги туғилди. Шерик сифатида сизга ишонсам бўладими?

Бу қасоскор мавжудот ўзидан нима исташини д'Артаньян дарров фаҳмлади.

— Бўлади, хоним, — тумтароқли қилиб гапирди у. — Менинг қиличим ва жоним муҳаббатим-ла биргаликда сизнинг ихтиёрингизда.

— Ундай бўлса, — деди миледи, — Агар ошиқлигингизга яраша мард ҳам бўлсангиз...

У нидамай қолди.

— Хўш, унда нима? — сўради д'Артаньян.

— Унда, — бир дақиқалик сукутдан сўнг гапида давом этди миледи, — унда сиз шу бугундан эътиборан иложи йўқ нарсадан қўрқмасангиз бўлаверади.

— Йўқ, мен бундай бахтга бардош беролмайман! — ўзини миледининг пойига ташлаб ва унинг қўлларини бўсалар билан кўмиб деди, энтикиб д'Артаньян.

«Сен ўша номард де Варддан мен учун қасос ол, — тишларини қисиб ўйларди миледи, — кейин эса сендан қутулиб олиш қўлимдан келади, эй, ўзига ишонган тентак, эй менинг интиқомимнинг кўр-кўрона қуроли».

«Ўз ихтиёринг билан огушимга кел, риёкор ва шум аёл, — ўйларди д'Артаньян, — ёнимга кел! Шунда илгариги мени хўрлаганларнинг учун, ўша сен менинг қўлим билан ўлдирмоқчи бўлаётган кишинг билан бирга устингдан бир кулай».

Д'Артаньян бошини кўтарди.

— Мен тайёрман, — деди у.

— Бундан чиқди, мени тушунибсиз-да, жоним д'Артаньян? — сўради миледи.

— Мен истагингизни бир қиё боқишингизданоқ ўқиб олган бўлардим.

— Демак, қиличингизни — аллақачон шунчалар донг чиқарган қиличингизни мен учун яланғочлашга розимисиз?

— Истаган дақиқангизда.

— Аммо бундай яхшилигингизни мен қандай узарканман? — деди миледи. — Мен ошиқ аҳлини биламан: бу одамлар текинга ҳеч нима қилишмайди.

— Мен қандай мукофотни орзу қилишимни биласиз, — жавоб берди д'Артаньян, — сиз билан менга муносиб ягона мукофотни!

У миледини охишта ўзига тортди.

— Таъмагир! — табассум билан деди Миледи.

— Оҳ! — дея бу аёл унинг қалбида ўт олдириш уқувига молик шаҳват домига чинакамга илиниб, қичқириб юборди д'Артаньян. — Бахтим менга хом хаёл бўлиб туюлмоқда, у туш каби учиб кетмасайди деб мен мудом қўрқувда юрибман, мана, нима ваздан уни ҳақиқатга айлантирмоққа ошиқмоқдаман.

— Ўша хаёлий бахтга етишинг-да, бўлмаса.

— Мен сизнинг ихтиёрингиздаман, — деди д'Артаньян.

— Гапингиз ростми? — шубҳанинг сўнгги кўлкасини қувиб сўзлади миледи.

— Мана шу жоду кўзларни ёшлатишга ботинган ўша муттаҳамнинг номини айтинг.

— Мени йиғлаган деб сизга ким айтди?

— Менга шундай...

— Мен сингари аёллар йиғламайдилар, — деди миледи.

— Яна яхши! Хуллас, менга унинг номини айта қолинг.

— Лекин ўйлаб кўринг, менинг сир-асроримнинг бариси унинг номидан иборат ахир!

— Бироқ бу номни мен билшим шарт-да.

— Ҳа, шарт. Мана кўрдингизми, мен сизга нақадар ишонаман!

— Мен бахтиёрман. Унинг номи?

— Сиз у одамни танийсиз.

— Танийманми?

— Ҳа.

— У менинг дўстларимдан битта-яримтасимасми ишқилиб? — миледини ўзининг ҳеч нимадан хабари йўқлигига ишонтирмоқ учун иккиланган бўлиб сўради д'Артаньян.

— Бундан чиқди, борди-ю, у дўстларингиздан бири бўлганда, сиз иккиланар экансиз-да? — қичқирди миледи ва кўзларидан таҳдид солгувчи ўт чақнаб кетди.

— Йўқ менга деса туғишган акам бўлмайдими! — гўё ҳаяжонини босолмай қичқирди д'Артаньян.

Гасконлик йиғитимиз таваккалчилик қилмаётганди, у ишга дангал киришган эди.

— Садоқатингиз менга манзур, — деди миледи.

— Эвоҳ! Наҳотки, мендаги сизга манзур бўлган бор нарса шугина бўлса? — сўради д'Артаньян.

— Йўқ, мен ўзингизни ҳам севаман, ўзингизни!— унинг қўлидан тутиб деди миледи.

Д'Артаньян қўлини миледи қисганини сезди-ю, бундан гўё ундаги тафтли қалтироқ ўзига ҳам юққандай аъзойи ба-дани зирқираб кетди.

— Демак мени севадиз!— ҳаприқиб деди у.— Оҳ, назарим-да телба бўлиб қолаётганга ўхшайман.

Йигит миледини бағрига олди. Миледи унинг бўсасига чап беришга уринмади, лекин унга жавоб эҳтирос ҳам қилмади.

Унинг лаблари муздек эди: д'Артаньянга худди ҳайкални ўпгандай туюлиб кетди.

Барибир у ўзида йўқ шод — ишқ ўтида ёнарди; у миледининг нозик ҳисларига ишонишига, унинг де Варднинг жиноятига ишонишига сал қолди. Башарти де Вард шу тобда, шу ерда унинг ёнида бўлганида борми, уни ўлдириб қўйиши ҳеч гап эмас эди.

Миледи шу фурсатдан фойдаланди.

— Унинг номи... — оғиз очди у.

— Де Вард, мен биламан!— қичқириб юборди д'Артаньян.

— Бундан қандай хабар топдингиз?— йигит қўлига ёпишган кўйи унинг дил қаърига кўз ташлашга уриниб сўради миледи.

Д'Артаньян қизишиб кетиб, хатога йўл қўйганини тушунди.

— Гапиринг, гапиринг! Гапирсангиз-чи, ахир!— дея так-рорларди миледи.— Бундан қандай хабар топдингиз?

— Қандай хабар топдимми?— қайта сўради д'Артаньян.

— Ҳа, қандай?

— Кеча мен бир хонадонда де Вард билан учрашиб қолган эдим, у менга, гапларига қараганда, унга сиз тухфа қилган узукни кўрсатди.

— Номард!— қичқириб юборди миледи.

Бу сўз жуда тушунарли сабабга кўра, унинг қоқ юрагига тегди.

— Хуллас?— савол оҳангида деди миледи.

— Хуллас, мен ўша номарддан сиз учун қасос оламан,— камоли жанговар алфозда жавоб берди д'Артаньян.

— Ташаккур, менинг жасур дўстим!— қичқирди миледи.— Хўш қасосим қачон олинади?

— Эртага, шу тобда, қачон истасангиз.

Миледи: «Шу тобда!» деб юбораёзди, лекин у бу хил шош-қалоқлик д'Артаньянга нисбатан унча илтифотли бўлмайди, деган андишага борди.

Устига-устак унинг минг-минг эҳтиёт чораларини кўриб қўймоғи ва ўз шафесига ҳакамлар ҳузурида графга изоҳ бе-

ришдан қай йўсин бўйин товлашга онд минг-минг маслаҳатлар бермоғи зарур эди. Д'Артаньян унинг барча гумонларига бир оғиз гап билан барҳам берди.

— Эртага қасосингиз олинади,— деди у,— ёки мен ўламан.

— Йўқ! — жавоб берди у. — Сиз мен учун қасос оласиз, лекин ўлмайсиз. У қўрқоқ.

— Аёллар билан бўлса бордир, лекин эркаклар билан эмас. Бошқа бировлар билмаса ҳам, у хусусидаги у-бу гапдан хабарим бор-ку.

— Бироқ, янглишмасам, у билан тўқнашганда тақдирдан нолишингизга ўрин қолмаган.

— Тақдир дегани — суюқ-оёқ хотиндай гап, бугун у сенга ёр бўлади, эрта эса терс қараб кетаверади.

— Бошқача қилиб айтганда, сиз иккиланиб қолдингиз.

— Йўқ, худо сақласин, мен иккиланаётганим йўқ, аммо менга атиги умид-у, ундан ортиқ ҳеч нимани ниҳом қилмасдан, мени тўппа-тўғри ажалга йўллаш инсофдан бўлармикан?

Миледи: «Вой, ҳамма гап шунда-да, дадилроқ бўлинг!», деб турган нигоҳ билан жавоб қилди.

У ўз нигоҳини мулойим гап билан изоҳлаб берди:

— Сиз ҳақсиз.

— О, сиз фариштасиз! — қичқириб юборди д'Артаньян.

— Демак, биз гапни бир жойга қўйдик-а? — сўради у.

— Мен сиздан ўтинаётган нарса истисно, азизам.

— Агар хўп десам, муҳаббатимга шунда амин бўласизми?

— Менинг эртанги куним йўқ, кутишга имконим ҳам йўқ.

— Секинроқ! Мен акамнинг оёқ шарпасини эшитяпман. У сизни бу ерда кўрмаслиги керак.

У қўнғироқ қилди. Кэтти пайдо бўлди.

— Мана бу эшикдан чиқинг,— кичкина яширин эшикни очиб деди миледи,— ва соат ўн бирда қайтиб келинг. Бу суҳбатни тугатамиз. Кэтти сизни ҳузуримга ўтказиб қўяди.

Бу сўзлардан қиз бояқишнинг ҳушидан кетишига сал қолди.

— Хўш, хоним! Нега энди ҳайкал сингари жойингизда қаққайиб қолдингиз? Эшитдингизми? Соат ўн бирда жаноб д'Артаньянни ҳузуримга олиб кирасиз.

«Унинг ҳамма мулоқатлари соат ўн бирга тайинланса керак,— кўнглидан ўтказди д'Артаньян.— Бу одат тусига кириб қолибди».

У Миледининг узатилган қўлини назокат билан ўйиб қўйди.

«Бироқ,— кета туриб Кэттининг таъналарига жавоб берган кўйи ўйларди у,— бироқ гўсхўр бўлиб қолмай тағин! Бу аёлнинг ҳар қандай жиноятга қодирлигига шак-шубҳа йўқ. Эҳтиёт бўлайлик».

VII

МИЛЕДИНИНГ СИР-АСРОРИ

Д'Артаньян уйдан чиқди-ю, қизнинг ялиниб қисташларига қарамасдан Кэттиникига кирмади; у икки сабабга кўра: таъна, даъво ва ўтинчларга чап бермоқ, шунингдек ўз ўй-фикрлари ва имкон даражасида бу аёлнинг ҳам ўй-фикрларининг учини топмоқ ва тағига етмоқ учун шундай қилди.

Бу можаронинг ҳаммасидаги бирдан-бир равшан нарса д'Артаньяннинг миледига мажнунларча ошиқлиги-ю, унинг йиғитни сира севмаслиги эди. Бир зумгина, д'Артаньян уйга қайтиш, миледига узун мактуб ёзиш ва ўзи билан де Варднинг ҳануз бир шахснинг ўзи бўлиб келгани ва, бинобарин, де Вардни ўлдириш ўз-ўзини ўлдириш деган гап бўлишини эътироф қилиш энг яхши чора, деган қарорга борди. Бироқ уни ҳам қаҳрли қасос иштиёқи куйдирмоқда эди; у яна бир марта, энди ўз номи билан бу аёлнинг васлидан баҳраманд бўлгиси келарди, тўғрироғи бу қасос унинг назарида маълум лаззатга моликлиги важҳидан ундан воз кечишга қурби етмас эди.

Миледи хоналарининг чий пардалар орасидан таралгуччи чирог ёругига бир назар солмоқ учун ҳар ўн одимда бир ўгирилган кўйи у Қирол майдонини беш ёки олти карра айланиб чиқди; ётоққа ўтишга миледи бугун биринчи галдагидек шошмасди, буниси аён эди.

Ниҳоят чироқ ўчди.

Чироқ билан бирга д'Артаньян кўнглидаги сўнгги тарадуд излари ҳам тарқалди; биринчи тун тафсилотлари унинг хотирига келди-ю, юраги орзиқиб, юзлари ловуллаб, уйга кириб борди-да, Кэттининг хонасига отилди.

Бутун вужуди билан қалтираётган, ранги докадек оқариб кетган Кэтти хушторининг йўлини тўсишга урилиб кўрди, лекин диққат билан қулоқ солиб ўтирган миледи д'Артаньяннинг кирганини пайқаб қолиб, эшикни очди.

— Киринг,— деди у .

Буларнинг ҳаммаси шундай ақлга сиғмас бир беҳаёлик, шундай мислсиз безбетлик билан суғорилган эдики, д'Артаньян ўзи кўраётган ва эшитаётган нарсаларга ишона олмай турарди. У фақат тушга кирадиган ўша хаёлий саргузаштларнинг иштирокчисига айланиб қолгандай сезар эди ўзини.

Шунга қарамасдан унга оҳанграбо темирни тортгандай, таъсирини ўтказувчи тортиш кучга ён бериб, у шиддат билан миледининг истиқболига отилди.

Унинг ортидан эшик ёшилди.

Кэтти ўзини эшик томон отди.

Рашик, алам, хўрланган гурур, хуштор аёлнинг қалбида тугён қилгувчи жамки эҳтирослар уни фош этишга ундар, лекин бу хил фитнада иштирок этганини тан олган тақдирда у нобуд бўларди, бу етмагандай, унинг учун д'Артаньян умрбод қўлдан кетган бўларди. Севги тақозо этган бу сўнгги андиша уни яна шу сўнгги қурбонни ҳам беришга кўндирди.

Д'Артаньянга келсак, у ўз орзу-армонларининг интиҳосига етган эди: миледи шу тобда унинг рақибини эмас, унинг ўзини суймоқда ёки ўзини суйганга солмоқда эди. Рост, хуфния пчки еадо ёш йигитга унинг атиги қасос қуролилиги, уни бори-йўғи қотилликни амалга оширсин деб эркаланаётганларини унга шипшиб турарди, аммо гурур, орият, телбаларча ҳавас бу садонинг унини ўчирар, бу гулуни бўғарди. Устига-устак, гасконлик йигитимизнинг ўз-ўзига биносн камчил эмасди, у ўзини де Вард билан хаёлан қиёслаб кўрар ва ўзини д'Артаньянни д'Артаньянлиги учун севиб бўлмасликнинг боисига жавоб ахтарарди.

Хуллас, у ҳозирги лаҳза ҳиссиётларига боши билан ғарқ бўлди. Энди миледи унга ўша бир нафас уни даҳшатга солган ниятлари шум аёл бўлиб кўринмасди; бу ҳозир сиртдан қараганда ўзи ҳам кайфини сураётган муҳаббатга буткул шўнги-ган оташин маъшуқа эди.

Шу асно икки соатлар ўтиб кетди. Ошиқ-маъшуқларнинг завқу шавқлари бора-бора сўнди, Ғафлат учун д'Артаньяндаги мавжуд сабаблар ўзида бўлмаган миледи биринчи бўлиб ҳақиқатга қайтди-да, йигитдан келаси кунни граф де Вардни муборазага чақиргудек бирор баҳона топган-топмаганини сўради.

Бироқ д'Артаньяннинг хаёллари энди мутлақо бошқа оқимга кириб, у бир тентак сингари ўзини унутиб қўйди ва ҳазил-ҳазил билан қиличбозлик муборизаси учун ҳозир вақт ўта бемаҳал деб эътироз билдирди.

Ўзини банд этган бирдан-бир нарсага бу лоқайдлик миледи-ни қўрқитиб юборди-ю, унинг саволлари қатъийроқ тусга кирди.

Шунда, ҳеч қачон бу бўлмагур мубораза хусусида астойдил фикрламаган д'Артаньян суҳбатни бошқа мавзуга кўчиришга ҳаракат қилди, лекин энди у бунинг уддасидан чиқолмасди.

Миледнинг расо ақли ва метин иродаси йигитнинг ўзи илгаридан белгилаб қўйган ҳадлардан чиқиб кетишига изн бермади.

Д'Артаньян миледига де Варднинг гуноҳидан ўтишни ва ўзининг ёвуз ниятларидан қайтишни насиҳат қилишдан бошқа гап топа олмади.

Бироқ, унинг дастлабки сўзлариданоқ ёш жувон сесканиб тушди-ю, ундан ўзини олиб қочди.

— Қўрқаётган бўлмаг тагин, муҳтарам д'Артаньян? — қоронғида ғалати чинқиллаб чиққан овоз билан кесатиб сўради у.

— Топган гапингизни қаранг, азизам! — жавоб берди д'Артаньян. — Хўш, борди-ю, ўша шўрлик граф де Варднинг гуноҳи сиз ўйлагандан камроқ бўлса-чи?

— Ҳар қалай, — бағритошлик билан гапирди миледи, — уменга панд берди. Модомики, шундай экан — у ўлимга маҳкум.

— Уни сиз ҳукм этган бўлсангиз, майли у ўлсин! — деб қатъий гапирди д'Артаньян, овози миледига чексиз ихлосга тўлиб-тошгандай эшитилиб кетди, Миледи яна унинг пинжига суқилиб олди.

Миледи учун тун кўп чўзилдими-йўқми, биз буни айта олмаймиз, аммо ҳа демай бутун ётоқни ўзининг оқиш нурларига кўмиб, чий парда орасидан тонг ёришганда д'Артаньянга у билан ўтган тун ҳали-бери икки соат ҳам бўлмагандай эди.

Шунда д'Артаньяннинг ўзини тарк этишга чоғланаётганини кўрган миледи унга ўзи учун де Варддан қасос олиш хусусидаги ваъдасини эслатди.

— Мен тайёрман, — деди д'Артаньян, — лекин аввало бир нарсага ишонч ҳосил қилиб олишни истардим.

— Хўш, нимага? — сўради миледи.

— Мени севишингизга.

— Назаримда, сизга буни исботлаб бўлдим.

— Ҳа, мен ҳам жону таним билан сизникиман.

— Ташаккур сизга, менинг жасур, маъшуғим! Лекин, ахир, сиз ҳам ўз муҳаббатингизни, мен ўзимникини исботлаб берганим сингари исбот қиласиз, шундай эмасми?

— Албатта, — тасдиқлади д'Артаньян. — Лекин, ўзингиз айтаётгандай, мабодо мени севсангиз, наинки мен учун ақалли озгина қўрқмасангиз?

— Нимадан қўрқардим?

— Нимадан деганингиз нимаси? Мен оғир шикастланишим, ҳатто ҳалок бўлишим мумкин.

— Бундай бўлиши мумкин эмас, — деди миледи, — сиз жуда довураксиз. Қиличлашининг роса ҳадисини олгансиз.

— Айтинг-чи, бошқа бир восита бўлсаю у қасдингизни худди шу зайил олиб берса, муборазага ҳам ҳожат қолдирмас, сизга шу афзал эмасмиди, ахир?

Миледи индамасдан хушторига қараб қўйди: оқишнамо тонг ялиги унинг оч тусдаги кўзларига галати, мудҳиш ифода бериб турарди.

— Рост-а, — деди у, — назаримда иккиланиб қолдингиз.

— Йўқ, иккиланганим йўқ, лекин бечора графдан кўнглингиз қолгандан бери, гапнинг очиги, унга раҳмим келяпти, ҳамда, менингча, эркак зоти учун сизнинг муҳаббатингиздан маҳрум бўлишнинг ўзи шундай даҳшатли жазоки, унга ўзга бирор йўсинда жазо беришга энди ҳожат ҳам йўқ.

— Уни севиншимни сизга ким айтди? — сўради миледи.

— Ҳар қалай, ўзимга ортиқча бино қўймаган ҳолда, шу тобда бўлак кишини севасиз деб ўйлашга журъат қиламан, — мулоимлик билан гапирди йингит, — ҳамда сизга такрор айтаманки, мен графга ҳамдардман.

— Сиз-а?

— Ҳа, мен.

— Лекин нега энди айнан сиз?

— Чунки ёлғиз мен воқифманки. . .

— Нима?

— . . . Унинг айби бу эмас, ёки аниқроғи, сиз ўйлаган гуноҳни қилмаган эди.

— Изоҳлаб беринг, — таъвишли овозда деди миледи, — изоҳлаб беринг, негаки, сиз бу билан нима демоқчи бўлаётганингизни тушунмаётибман.

У ўзини, оғушида олиб ўтрган д' Артаньянга қараб қўйди-ю, кўзларида ўт пайдо бўлди.

— Мен ор-номусли одамман, — деди бу гапларга барҳам беришга қарор қилган д' Артаньян, — ҳамда муҳаббатингизга восил бўлган чоғдан бери, унга амин бўлган чоғдан бери. . . муҳаббатингиздан кўнглим тўқ бўлиши мумкин-ку, ахир, шундай эмасми?

— Ҳа, ҳа, албатта... У ёғи!

— Хўш, мен ўзимда йўқ шодман ва кўнглимдаги бир гап мени хижолат қилиб турибди.

— Бир гап?

— Мабодо севгингиздан шубҳада бўлганимда эди, мен буни айтиб ўтирмасдим, лекин сиз мени севасиз-ку, соҳибжамол маҳбубам? Шундай эмасми, сиз, сиз мени севасиз-а?

— Албатта, севаман.

— У ҳолда айтинг-чи: ҳаддан ортиқ муҳаббат мени сизга олдин бирор гуноҳ иш қилиб қўйишга мажбур этган тақдирда, сиз мени афв этармидингиз?

— Балким.

Д' Артаньян лабларини миледишнинг дудоқларига яқинлаштирмоқчи бўлди, лекин миледи уни итариб ташлади.

— Бир гап. . . — ранги ўчиб деди у. — Бир гапингиз нимаси?

— Сиз шу пайшанба кунини худди мана шу хонада де Вард билан кўришгансиз, шундай эмасми?

— Менми? Йўқ, бўлмаган гап, — деб у бирам қатъий оҳангда пинагини бузмай гапирдики, д' Артаньяннинг комплшончи бўлмаган тақдирда унинг шубҳага бориб қолиши ҳеч гап эмасди.

— Ёлгон гапирманг, дилбар малагим, — табассум билан эътироз қилди у, — бунинг фойдаси йўқ.

— Буларнинг ҳаммаси нима деган гап? Гапирсангиз-чи? Сиз менинг жонимни суғуриб оляпсиз.

— О, ўзингизни босинг, менга нисбатан сиздан ҳеч бир гуноҳ ўтгани йўқ, мен сизни аллақачонлар афв этганиман.

— Хўш, у ёғи нима, у ёғи?

— Де Варднинг ҳеч мақтанадиган жойи йўқ.

— Боси нима? Ахир, ўзингиз айтиб эдингиз, бу узук. . .

— Жонгинам, бу узук менда. Ҳузурингизда пайшанба кунини бўлган граф де Вард-у, шу бугунги д' Артаньян — бу бир кишининг ўзгинаси.

Эҳтиётсиз йигит иболи таажубини кўз ёшлар билан якунлангувчи енгил-елпи тўполонни кутганиди, лекин у ёмон панд еб қолди, унинг бу гафлати кўп чўзилмади ҳам.

Миледи рангида ранг қолмай қўрқинчли бир алфозда ўршидан қўзғалди ва шиддатли зарб билан д' Артаньянни кўкрагидан итариб ташлаб, тўшакдан сапчиб турди.

Афв этишини тавалло қилиш истагида д' Артаньян уни юпқа батист пенюаридан тортди, лекин у йигитнинг қўлидан юлқиниб чиқиб кетишга уринди. Бу кучли, кескин ҳаракатдан батист йиртилиб кетди-ю, унинг очилиб қолган момикдай ошноқ бир гўзал кифтида д' Артаньян мислсиз даҳшат билан ишлуфар гулини — жаллодиннинг шармисор қилгувчи қўли билан босилган ўчмас тамгани кўриб қолди.

— Астафтурулло! — пенюарни қўлдан чиқариб, бақириб юборди у.

У дами ичига тушиб, қарахт бўлиб, эти музлаб, тўшакда турганича қотиб қолди.

Бироқ, д' Артаньяннинг даҳшати миледига ўзининг фош этилганини билдириб қўйди; шак-шубҳа йўқ, у ҳаммасини кўрган. Энди ёш йигит унинг сирини, ҳеч кимга маълум бўлмаган даҳшатли сирини билиб олди.

Энди у йигит томон қутурган аёл сингарни эмас, яраланган қоплон каби ўгирилди.

— Лаънати! — деди у. — Менга разилонга хиёнат қилганинг каммидики, сирини ҳам билиб олдинг! Сен ўласан!

У пардоз жойида турган кичикроқ қадалма нақшли қутича ёнига югуриб бориб, бамисоли безгакдан қалтираётган қўли билан уни очди-да, кичкинча олтин сопли ўткир ва юпқатигли ханжарни олиб, орқага ярим яланғоч д'Артаньян томонга отилди.

Маълумки, ёш йигит довжорак эди, лекин бу буришган башара, бу ола-қуласи чиқиб кетган ваҳимали қорачиглар, бу рангпар ёноқлар-у, қип-қизил лаблар унинг ҳам қутини учириб юборди; у гўё олдига ўрмалаб келаётган илонни кўриб қолгандек девор сари сурилиб олди; унинг тердан нам қўли пайпаслаб бориб, иттифоқо қиличга тегиб кетди-ю, уни қинидан суғуриб олди.

Бироқ қиличга парво қилмасдан унга ханжар ургани миледи каравотга чиқишга урниарди ва қилич учи ўз кўксига тиралганини сезгандагина тўхтаб қолди.

Шунда у бу қилични қўллари билан ушлаб олишга тириша бошлади, лекин д'Артаньян унинг бундай қилишига халал бериб ва ҳадеб қилични дам унинг кўзларига, дам кўксига тутиб, Кэтти хонасининг эшиги томон чекиниш пайида ерга сирғалиб тушди.

Бу ўртада миледи алланечук ҳайвонсимон пишқириб жонжаҳди билан унга ташланишда давом этарди.

Бу энди ҳақиқий мубораза тусига кира бошлаган бўлиб, д'Артаньян аста-секин ўзини ўнглаб олди.

— Жуда соз, гўзалим! Жуда соз! — такрорларди у. — Бироқ, азбаройи худо, ўзингизни босинг, йўқса, мен сизнинг гулдай юзчаларингизга иккинчи илуфарнинг суратини чизиб қўяман.

— Номард! Номард! — бўкирарди миледи.

Д'Артаньян ҳамон эшик сари чекинган кўйи мудофаа ҳолатида турди.

Миледи унга етиб олмоқ учун курсиларни ағдариб у— ўзини ҳимоя қилмоқ учун уларнинг орқасига пана бўлиб кўтарган тақир-туқурга Кэтти эшикни очиб қолди. Эшикка яқинлашмоқ учун усталик билан ҳаракат қилаётган д'Артаньян шу лаҳзада ундан уч қадамларча берида эди. Бир сакраш билан у ўзини милединини хонасидан оқсочнинг хонаси-

га урди-ю, эшикни яшин тезлигида қарсиллатиб ёпиб ва Кэтти уни тамбалаб бўлгунча гавдасининг бор вазни билан итариб турди.

Шунда миледи аёлларга хос бўлмаган ғайри табиий куч намойиш этиб, ўз ётоғини оқсочнинг хонасидан ажратиб тургувчи тўсиқни синдириб ташлашга уришиб кўрди; сўнгра бунинг иложи йўқлигига қаноат ҳосил қилгач, эшикка ханжар санча бошладики, унинг зарбларидан баъзилари ёғочни паррон тешиб ўтди. Ҳар зарб даҳшатли қарғишлар остида бериларди.

— Бўл, бўл, Кэтти, — эшик танбаланиб бўлгандан кейин нимтовушда деди д'Артаньян, — уйдан чиқиб кетишимга қарашиб юбор. Агар унинг ўзини босиб олишга фурсат берсак, у хизматкорларига мени ўлдиришни буюради.

— Бироқ шу туришда кетолмайсиз-ку, ахир! — деди Кэтти. — Сиз деярли яланғочсиз.

— Ҳа, ҳа, бу тўғри, — деди фақат эндигина ўз уст-бошига кўзи тушган д'Артаньян. — Мени бир амаллаб кийинтиргин, фақат тезроқ. Тушунгин, бу ҳаёт-мамот масаласи.

Кэтти буни жуда яхши тушуниб турарди; у бир пасда унга қандайдир гулдор аёл кўйлагини, кенг тумоқ ва ёпинчини илиб қўйди, сўнгра қўлонтоёқ туфли кийгизиб, уни зинадан пастга судраб кетди. Бу аини — миледи қўнғироқ чалиб бутун уйни бошига кўтариб бўлган маврид эди. Миледи ҳам ярим яланғоч ҳолда деразадан бошини чиқариб:

— Чиқарманг! — деб қичқирган дақиқада дарвозабон эшикни очиб турган эди.

VIII

АТОСНИНГ СИРА ОВОРА БЎЛМАСДАН ЎЗ АСЛАҲА-АНЖОМИНИ ТОПИБ ОЛГАНИ

Ёш йигит қочиб кетди, у эса иложсиз дўқлар билан ҳамон таҳдид қиларди. У кўздан ғойиб бўлган дамда миледи ҳушидан кетиб йиқилди.

Д'Артаньян шу қадар гангиб қолган эдики, Кэттининг келгуси қисмати ҳақида бош қотириб ўтирмай, Париж ярмини чопиб ўтди ва Атоснинг эшиги тагига келиб тўхтади. Маънавий изтироб, таъқиб этаётган даҳшат, онда-сонда унинг изидан тушган патрулларнинг ҳайқирқиқлари, каллаин-саҳарга қарамасдан ўз юмушлари билан кетаётган илк йўловчиларнинг ҳой-ҳуйлари — буларнинг ҳаммаси уни жадаллаштирарди, холос.

У ҳовлидан ўтиб олди, учинчи қаватга чиқди-да, жон-жаҳди билан Атоснинг эшигини қоқа бошлади.

Унга эшикни уйқудан кўзлари салқиган Гримо очди. Д'Артаньян хонага шундай шиддат билан отилиб кирдики, сал бўлмаса уни уриб йиқитаёзди.

Ўзининг одатий гунглигига хилоф равишда бу гал боёқниш тилга кирди.

— Ҳой, сен!— бақирди у.— Сенга нима керак, уятсиз? Қаёққа суқулиб келяпсан, хароми?

Д'Артаньян тумоғини чаккага суриб қўйди-да, қўлини ёпинчи остидан чиқариб олди. Мўйлов ва яланғоч қиличга кўзи тушиб, шўрлик Гримо қаршисида эркак киши турганини фаҳмлаб қолди. Шунда у бунни қотил деб қарор қилди.

— Ёрдамга! Халос этинг! Ёрдамга!— бақирди у.

— Жим бўл, тентак!— деди йигит.— Мен д'Артаньянман. Наинки мени танимаган бўлсанг? Хўжайининг қани?

— Сиз — жаноб д'Артаньянмисиз? Бўлмаган гап!— қичқирди Гримо.

— Гримо,— ўз ётоғидан эғнида чопон билан чиқаркан деди Атос,— сиз тилга киришни эп кўрдингиз, шекилли.

— Тақсир, гап шундаки...

— Жим бўлинг!

Гримо индамай қолди-ю, фақат ўз соҳибига д'Артаньянни ишора қилди.

Атос ўртоғини таниди ва ўзининг бутун сиполигига қарамасдан хахолаб кулиб юбордики, унинг бу қаҳ-қаҳасини кўз ўнгида намоён бўлган ғаройиб маскарад уст-боши тўла оқларди, чаккага қўндирилган тумоқ, ергача судралиб тушган юбка, шимарилган енглар-у, ҳаяжонли юзда диккайиб турган мўйловлар.

— Кулманг, дўстим,— деди д'Артаньян,— худо хайрингизни берсин, кулманг, чин сўзимни бераманки, аҳвол куладиган эмас!

Бу сўзларни у шундай жиддий бир тарзда ва шундай чинакам бир даҳшат билан айтдики, Атоснинг кулгиси узилб қолди.

— Бирам рангингиз ўчиб кетибдики, дўстим...— д'Артаньяннинг қўлларидан ушлаб туриб деди у.— Ярадормасмисиз ишқилиб?

— Йўқ, лекин боягина жуда ёмон ҳодиса содир бўлди. Ёлғизмисиз, Атос?

— Азбаройи шифо, шу маҳалда менкида ким ҳам бўларди!

— Буниси яхши!

Д'Артаньян шоша-пиша Атоснинг ётоғига ўтди.

— Қани, сўзлайверинг!— ортидан эшикни беркитиб ҳам-да ўзларига ҳеч ким халал бермаслиги учун унинг илғагини суриб деди у.— Қирол қазо қилмадимми ишқилиб? Кардинални ўлдириб кетмадиларми? Юзингизга қараб бўлмайди? Тезроқ гапирсангиз-чи, ахир, хавотирдан менинг ҳол-жоним қолмади.

— Атос,— деди д'Артаньян эғнидаги аёл либосини ечиб ташлагач, кўйлакчан қолгач,— ақлга сиғмайдиган, қулоқ эшитмаган воқеани эшитишга ҳозирланг.

— Аввал мана бу чопонни кийиб олинг,— таклиф этди мушкетёр.

Д'Артаньян чопонни кийди, лекин енгларини дарров топа олмади — унинг ҳаяжони шу даражада зўр эди.

— Шундай қилиб?— сўради Атос.

— Шундай қилиб,— Атоснинг қулоғига энгашиб ва овозини пасайтириб гапирди д'Артаньян,— хуллас, миледи кифтидан иилуфар гули билан тамғаланган.

— Оҳ!— гўё юрагига ўқ қадалгандай қичқириб юборди мушкетёр.

— Менга қаранг,— деди д'Артаньян,— ўша аёлнинг ҳақиқатан ўлганига ишончингиз комилми?

— Ўша аёлними?— деб Атос бирам бўғиқ товуш билан қайта сўрадики, д'Артаньян унинг гапини аранг илғаб олди.

— Ҳа, ўша сиз менга бир кун Амьёнда ҳикоя қилиб берганингиз.

Атос инграб бошини чангаллади.

— Буниси йигирма олти-йигирма етти ёшларда,— гапида давом этди д'Артаньян.

— Сочлари сарғиштобми?— сўради Атос.

— Ҳа.

— Қошлари қора, қора киприкли, кўзларининг ранги оч, ажабтовур оч мовийми?

— Ҳа.

— Барваста, қадди қомати келишганми? Чап томонда — озиги ёнидаги бир тиши йўқми?

— Ҳа.

— Иилуфар тамғаси кичикроқ сарғимтир тусда ва турли дорилар ёрдамида чала ўчирилгандайми?

— Ҳа.

— Бироқ, сиз уни инглиз деб эдингиз-ку?

— Уни ҳамма миледи деб атайди, лекин унинг француз бўлиши жуда эҳтимол. Ахир, лорд Винтер — бор-йўғи унинг эрининг акаси-да.

— Д'Артаньян, мен уни кўришни истайман.

— Эҳтиёт бўлинг, Атос, эҳтиёт бўлинг: сиз уни ўлдиршига урингансиз. Бу шундай аёлки, у қаримта қайтаришдан, қайтарганда ҳам беҳато қайтаришдан тоймайди.

— У бирор гапни айтиб беришга журъат қилмайди, бу унинг ўзининг чувини чиқариб қўяди.

— Унинг қўлидан ҳар нарса келади! Уни ҳеч қутурган важоҳатда кўрганмисиз?

— Йўқ.

— Бу йўлбарс, қоплон! Жон Атос, иккимизнинг бошимизга даҳшатли қасос фалокатини солиб қўйдимми деб жуда кўрқаман.

Д'Артаньян миледининг телбаларча газаби ва унинг ўлдирман, деб қилган дағдағаларининг ҳаммасини Атосга сўзлаб берди.

— Сиз ҳақсиз, ўлай агар, мен ҳозир ҳаётим учун бир мири ҳам бермаган бўлардим,— деди Атос.— Ҳайриятки, биз индинга Парижни тарк этамиз, бизни Ларошелга жўнатсалар керак, биз жўнаб кетгандан кейин эса...

— У сизни таниб қолса борми, кетингиздан дунёнинг нариги бурчига етиб боради. Ундан кўра, унинг қаҳру газаби ёлғиз менинг бошимга туша қолсин.

— Э, дўстим-эй, садқайисар, ўлдирса-ўлдиравермайди-ми!— деди Атос.— Мени ўз ҳаётини қадрлайди, деб ўйлаётган бўлманг тагин?

— Бу нарсаларнинг ҳаммасининг тагида мудҳиш бир сир бор. Биласизми, Атос бу аёл — кардиналнинг жосуси, мен бунга аминман.

— У ҳолда эҳтиёт бўлинг. Башарти, кардинал Лондон воқеаси учун сизга тан бермаган бўлса, унда у сизни ёмон кўриб қолган. Бироқ ошкора тақайдиган айб йўқ, ўша адоват муқаррар тошиб чиқиши шартлиги, хусусан бу кардиналнинг адоваткашлиги важҳидан эса, эҳтиёт бўлинг! Уйдан чиққан кезлари, ёлғиз чиқманг, тамадди қилган кезлари эҳтиёт бўлинг, қисқаси — ҳеч кимга — ҳатто ўз соянгизга ҳам ишонманг.

— Ҳайриятки,— деди д'Артаньян,— индин оқшомигача етиб олсак бўлгани, негаки, армияда душман солдатларидан ташқари ҳадиксирайдиган ҳеч ким бўлмайди, деб умид қиламан.

— Ҳозирча эса,— ўзимнинг тарки дунё ниятларимдан кечаман-да, ҳамма ерда сизга ҳамроҳ бўлиб юраман. Сиз Гурковлар кўчасига қайтмоғингиз лозим, мен сиз билан бирга бораман.

— Бироқ, бу нечоғли яқин бўлмасин,— эътироз қилди д'Артаньян,— мен у ерга бу туришда бора олмайман.

— Ҳақ гап,— тасдиқлади Атос ва қўнғироқни чалди.

Гримо кириб келди.

Атос имо-ишора билан унга д'Артаньянникига бориб, у ердан уст-бош келтиришни буюрди. Гримо, худди шу тарзда ишора билан, ҳаммасини жуда яхши тушунганини жавоб қилди-да, чиқиб кетди.

— Шунақа гаплар, жон дўстим,— деди Атос,— бироқ, бу воқеанинг ҳаммаси аслаҳа-анжом ишида бизга ҳаргиз дармон бўлмайди, зеро янглишмасам, сизнинг бутун лашлушларингиз милединикида қолган, унинг кийимларингизни қайтараман деб овора бўлиши даргумон. Ҳайриятки, ёқутингиз бор.

— Ёқут сизники, жон Атос! Ахир, бу оила зийнати деб ўзингиз айтдингиз-ку.

— Ҳа, отам уни икки минг экиюга сотиб олган — бир вақтлар у менга шундай деб юрарди. У отамнинг онамга қилган тўёналарининг бир қисмини ташкил қилган, ўзи ҳам ниҳоятда подир эди. Онам уни менга тухфа қилди, мен эса паст бўлсам, бу узукни табаррук қилиб асраб юриш ўрнига, уни шу ярамас аёлга тортиқ қилиб юбордим.

— У ҳолда, бу узукни ола қолинг, азизим, уни сиз нечоғли қадрлашингиз лозимлигига ақлим етади.

— Бу узукни жинояткор қўлларга тушиб чиққандан сўнг олайми! Минбаъд! Бу узук ҳаром бўлган, д'Артаньян.

— Ундай бўлса, уни сотиб юборинг.

— Волидам қўлидан олган ёқут узукни сотайми? Эътироф этаман, мен буни шаккоклик деб санаган бўлурдим.

— Унда уни гаровга қўйинг, шунда сиз, шак-шубҳасиз, қарийб минг экиюча пул оласиз. Бу пул сизнинг эҳтиёжларингизга етиб ортади, кейин эса қўлингизга тушган дастлабки пулларга уни қайтариб сотиб оласиз, у илгариги доғларидан тозаланиб қайтиб келади, негаки, судхўрларнинг қўларидан ўтган бўлади.

Атос кулимсираб қўйди.

— Сиз ажойиб дўстсиз, жон д'Артаньян,— деди у.—

Ўзингизнинг муттасил вақти чоғлигингиз билан сиз ўша тушкунликка тушиб қолган бадбахтларнинг кўнглини кўтариб юрасиз. Майли! Келинг, бу узукни гаровга қўямиз, лекин бир шарт билан.

— Қанақа?

— Беш юз экиюсиз сиз оласиз, беш юзини — мен.

— Қўйсангиз-чи, Атос! Менга бу пулнинг чораги ҳам даркор эмас — мен гвардиядаман-ку. Эгарни сотсам, қўлимга худди талаб этилганча пул тушади. Менга нима зарур эди? План-

шега от, атиги шу. Бунинг устига менда ҳам узук борлигини хаёлдан чиқаряпсиз.

— Сиз, афтидан, мен ўзимникини қадрлагандан ҳам ортиқ кўрадиган узук; ҳар қалай менга шундай туюлди.

— Ҳа, қисталамг эҳтиёж туғилган тақдирда, у бизни на фақат мушкул аҳволдан қутқаради, балки жиддий хавф-хатардан ҳам халос этади. Бу на фақат қимматбаҳо олмос, бу сеҳрли тилсимдир.

— Нималар деяётганингизни мен тушунмаяпман, лекин сизга ишонаман. Хуллас, менинг узугимга ёки тўғрироғи сизникига қайтайлик. Сиз унга тўланадиган пулнинг ярмини оласиз, ёки мен уни Сенага улоқтириб юбораман, битта-яримта балиқ Поликратга¹ келтириб бергандай, илтифоти мўллагидан уни бизга олиб келиб беради, деган ишонч эса менда йўқ.

— Хўл, майли, мен розиман!— деди д' Артаньян.

Шу пайт Гримо, у билан бирга Планше ҳам келиб қолишди: соҳиби учун хавотирланиб, ҳам унга нима бўлганини билшга қизиқиб, у фурсатдан фойдаланган ва уст-бошни ўзи келтирган эди.

Д' Артаньян кийинди. Атос ҳам шундай қилди. Сўнгра иккала дўст тап-тайёр бўлгач, Атос Гримога нишонга олиш ишорасини кўрсатди. Гримо шу замон девордан мушкетни олди-да, ўз соҳибига эргашишга ҳозир бўлиб турди.

Улар Гўрковлар кўчасига беҳатар етиб олдилар. Дарвозахонада Бонасье турарди. У д' Артаньянга истеҳзоли қараб қўйди.

— Тезроқ бўлинг, муҳтарам ижарадор,— деди у,— сизга бир гўзал қиз маҳтал, аёллар эса, ўзингиз биласизки, интизорликни ёмон кўрадилар.

— Бу Кэтти!— қичқириб юборди д' Артаньян ва юқорига отилди.

Дарҳақиқат, ўз хонаси олдидаги супада у Кэттини кўрди: шўрлик қиз эшикка суянганича даг-даг титраб турарди.

— Сиз менга ҳимоя қиламан, деб ваъда бергансиз,— деди у,— сиз менга унинг газабидан қутқариб қоламан, деб ваъда бергансиз. Хотирга олинг, мени хароб қилган сиз, ахир!

— Албатта, албатта,— деди д' Артаньян,— хавотирланма, Кэтти. Бироқ, мен кетганимдан кейин нима гаплар содир бўлди?

— Ўзим ҳам билмайман,— жавоб берди Кэтти.— Унинг дод-фарёдларига хизматкорлар йиғилди, ёмон қаҳри келган эди. Сизнинг орқангиздан у айтмаган қарғиш қолмади. Шун-

¹ Поликрат — Самос оролининг золими.

да мен унинг хонасига меникидан ўтиб қолганингиз эсига тушиб қолмасайди, мени сизнинг шеригингиз, деб гумон қилиб қолмасайди, деб қўрқиб кетдим. Мен ўз пулларимни, нарсаларимдан энг арзийдиганларини олдим-у, қочдим.

— Бечора қиз! Бироқ, мен сени нима қилсам экан-а? Мен индинга жўнаб кетяпман.

— Нима қилсангиз қилинг, жаноб д'Артаньян! Менинг Париждан чиқиб кетишимга, Франциядан жўнаб кетишимга кўмаклашинг.

— Бироқ мен сени ўзим билан Ларошелнинг қамалига олиб кетолмайман-ку, ахир!— эътироз қилди д'Артаньян.

— Албатта йўқ, лекин сиз мени бирор вилоятга мисол учун ватанингиздаги битта-яримта таниш хонимникига жойлаштириб қўйсангиз бўлади.

— Жоним Кэтти, менинг ватанимда хонимлар оқсоч тутмайдилар. Дарвоқе, сабр қил, нима қилишимизни мен билман. Плаише, бориб Арамисни айтиб кел. Дарров бу ерга келсин. Биз у билан гаплашиб олмоғимиз лозим.

— Тушунаман,— деди Атос.— Лекин нега энди Портос билан эмас! Назаримда, унинг маркизаси...

— Портоснинг маркизаси эрининг мирзалари ёрдамида кийинади,— кула-кула деди д'Артаньян.— Устига-устак Кэтти Айиқ кўчасида истиқомат қилишни хоҳламайди. Тўғрими, Кэтти.

— Мен қаерда бўлса яшайвераман,— жавоб берди Кэтти,— мени яхшилаб яшириб қўйсалару, қаердалигимни ҳеч ким билмаса бўлгани.

— Энди, Кэтти, биз сен билан видолашаётган ва, демак, сен мени ортиқ рашк қилмайдиган пайтда...

— Жаноб д'Артаньян,— деди Кэтти,— мен қаерда бўлмайин — узоқдами ёки яқиндами — сизни ҳамиша севаман.

— Азбаройи шифо, мана садоқат қаерда бошпана топибди!— гўлдираб қўйди Атос.

— Мен ҳам,— деди д'Артаньян,— мен ҳам сени ҳамиша севаман, хотирингни жам қил. Лекин бир гап бор, бир саволга жавоб бер, мен учун бунинг аҳамияти жуда катта: бир вақт тунда олиб қочилган ёш жувон хусусида сен ҳеч гап эшитмаганмисан?

— Тўхтаг-а... Ё раббий, наҳотки сиз яна бу аёлни ҳам севсангиз?

— Йўқ, уни дўстларимдан биттаси севади. Ҳа-я, мана у, шунинг ўзи, Атос.

— Мен?!— дея Атос бирам даҳшат билан қичқириб юбордики, гўё илонни босиб олаёзгандай.

— Ҳа, албатта сен-да!— Атоснинг қўлини сиқиб деди д' Артаньян.— Ўша боёқшнинг — Бонасье хонимнинг тақдирига биз ҳаммамиз нақадар ҳамдардлигимизни сен жуда яхши биласан. Айтмоқчи, Кэтти ҳеч кимга айтмайди. Шундай эмасми, Кэтти? Биласанми, тасаддуқ, — гапида давом этди д' Артаньян, — бу ўша рўдапонинг хотини, меникига киришда эшик тагида унга кўзинг тушган бўлса керак.

— Вой шўрим! — қичқириб юборди Кэтти. — Яхши эсимга солдингиз! Бирам қўрқиб кетяпманки! Ишқилиб мени таниб қолмаса бўлгани!

— Таниб қолмаса — деганинг нимаси! Бундан чиқди, сен бу одамни илгари кўрган экансан-да?

— У икки марта миледи ҳузурига келган.

— Ана холос! Бу қачон бўлган?

— Икки-икки ярим ҳафта бурун.

— Ҳа, ҳа худди шундай.

— Кеча кечқурун ҳам у яна келди.

— Кеча кечқурунми?

— Ҳа, сиздан бир дақиқа илгари.

— Азизим Атос, биз жосус тўрлари қуршовидамиз! Хўш, Кэтти, у сени таниб қолди деб ўйлайсанми?

— Унга кўзим тушгач, тумоғимни бостириб кийиб олдим, лекин, кеч бўлганмиди дейман.

— Пастга бир тушинг-чи, Атос, — унинг менга қараганда сиздан шубҳаси камроқ, — бир қаранг-чи, у ҳалиям эшикнинг тагида турганмикан?

Атос пастга тушиб кетди-да, ҳадемай қайтиб чиқди.

— У йўқ, — деди у, — уй ҳам қулф.

— У ҳамма каптарлар уяда жамлигини хабар қилгани кетган.

— Ундай бўлса, келинлар учиб кетамиз, — деди Атос, — ҳамда бу ерда Планшенинг якка ўзини қолдириб кетамиз, у бизга кейинги гапларни хабар қилади.

— Бир нафас! Арамисни нима қиламиз? Унга одам юборганмиз-ку.

— Ҳақ гап, Арамисни кутамиз.

Худди шу пайт Арамис кириб келди. Унга бутун воқеани баён этиб, унинг юқори мартабали танишларидан битта-ярим-тасиникида Кэттига жой топиш нақадар зарурлигини изоҳлаб бердилар.

Арамис бир зум ўйлашиб қолдий сўнгра қизариб сўради:

— Бу билан сизга чинданам яхшилик қилган бўламанми, д' Артаньян?

— Мен ўла-ўлгунимча бу яхшилигимизни унутмайман!

— Гап бундай, де Буа-Траси хоним ўз дугоналаридан бирига ишончли оқсоч топиб беришни илтимос қилиб эди, у аллақаерда виллоятда истиқомат қилади, шекилли, мабодо сиз, д'Артаньян, кафил бўлолсангиз...

— О, тақсир!— деди Кэтти.— Сизни ишонтириб айтаманки, менга Париждан жўнаб кетиш имконини беражак ўша хонимга мен чексиз содиқ бўламан.

— Ундай бўлса,— деди Арамис,— ҳаммаси эпланиб кетади.

У стол ёнига ўтириб, мактубча ёзди, уни узуги билан муҳрлаб елимлади-да, Кэттига берди.

— Энди эса, тасаддуқ,— деди д'Артаньян,— ўзингдан қолар гап йўқ, бу ерда қолиш на биз учун, на сен учун бехатар эмас, шу сабабдан биз ажралмоғимиз лозим. Биз сен билан дурустроқ замонларда учрашамиз.

— Библиб қўйинг, биз қаерда ва қачон учрашмайлик,— деди Кэтти,— мен сизни ҳаминша худди ҳозиргидай севаман.

— Қиморбознинг қасами,— деб қўйди Атос д'Артаньян Кэттини кузатиб, зинага чиқиб кетган орада.

Бир зум ўтгач, йиғитлар соат тўртда Атосникида учрашишни келишиб олишгач ва уйни қўриқлашни Планшега топширишгач, ажралишдилар.

Арамис уйига кетди, Атос билан д'Артаньянлар эса ёқут узукни гаровга қўйгани йўл олдилар.

Худди гасконлигимизнинг кўзи етиб тургандек, улар узукнинг гаровига ҳеч бир мушкулотсиз уч юз пистоль пул олдилар. Устига-устак судхўр маълум қилдики, агар улар узукни таг-туғи билан сотишни маъқул кўрсалар, у бадалига беш юз иштолга етказиб тўлашга тайёр, чунки ўзида бор зиракларга бу узук қўйиб қўйгандек мос эди.

Чапдаст аскар ва ўз ишининг билимдонлари бўлмиш Атос билан д'Артаньян мушкетёрга зарур аслаҳа-анжомни харид қилгани ортиги билан уч соатча вақт сарфладилар. Бунинг устига Атос ниҳоятда феъли кенг ройиш одам эди. Агар унга бир нарса мақбул келса, у ҳар гал талаб этилган пулни ҳатто камайтиришга ҳам уринмасдан тўларди. Д'Артаньян бу борада унга танбех беришга уриниб кўрган эди, лекин Атос қўлини унинг елкасига қўйиб жилмайиб қўйди, д'Артаньян ҳам қашшоқ гасконь дворяни бўлмиш — ўзига савдолашмоқ эп бўлса, бу нарса ўзини қирол насабли одам сифатида тутган кишига ҳаргиз ярашмаслигини фаҳмлади.

Мушкетёр бурун катакларидан ҳоври уриб турган, бежирим оёқлари ингичка, олти яшар тим қора кетворган андалуз отини ахтариб топди. У уни бошдан-оёқ кўздан кечириб чиқиб, бирор нуқсонини тополмади. Унга минг ливр сўрадилар.

Уни арзонроқ харид қилишнинг иложи бўлса ажаб эмас эди, лекин д'Артаньян олиб-сотар билан нарх талашгунча, Атос аллақачон столга минг пистолни санаб қўйди.

Гримо учун уч юз ливрга бақувват ва чайир пикардия оти сотиб олинди.

Бироқ, Атос бу отга эгар билан Гримо учун қурол сотиб олганда унинг юз эллик пистолдан ном-нишон қолмади. Д'Артаньян ошнасига кейинчалик бир пайти келганда бу қарзни узиш шарти билан ўз улушидан бир қисм пулни насия қилиб туришни таклиф этди, лекин Атос елкасини қисиб қўя қолди.

— Судхўр ёқут узукни ўзида қолдириш учун қанча пул таклиф этган эди?— сўради у.

— Беш юз пистоль.

— Яъни икки юз пистоль зиёд. Юз пистолни сизга, юз пистолни менга. Дўстим, ахир бу бутун бошли бисот-ку! Боринг судхўрнинг олдига!

— Нима! Сиз истайсизки...

— Гапнинг очиғи, д'Артаньян, бу узук ўта кўнглисиз нарсаларни эсимга солиб турган бўларди. Бунинг устига ҳеч қачон қўлимизга уч юз пистоль пул тушмайди, токи уни қайтариб олсак, ҳамда биз бу ишда бекордан-бекорга икки минг ливрни бой берамиз. Унга айта қолинг, узук — уники, ҳамда икки юз пистоль билан изингизга қайтинг.

— Яхшилаб ўйлаб кўринг, Атос.

— Бизнинг замонда нақд пуллар азиз, қурбон беришни ҳам уддаламоқ керак. Боринг, д'Артаньян, боринг. Гримо ўз мушкети билан сизни кузатиб қўяди.

Ярим соат ўтгач йўлида саргузашт-паргузаштга йўлиқмасдан д'Артаньян ёнида икки минг ливр пул билан қайтиб келди.

Мана, қай тарзда Атос ўз рўзгоридан ўзи асло кўзда тутмаган пул маблағини толиб олди.

IX

ШАРПА

Демак, соат тўртда тўрт дўст Атосникида жам бўлишди. Аслаҳа-анжом ташвишлари барҳам еган, энди уларнинг ҳар қайсиси чехрасида фақат шахсий пинҳоний ташвишлари акс этмоқда, веро ҳар бир қутлуғ дақиқа замирида истиқболдаги хавотирлар ётади.

Туйқусдан д'Артаньян номига йўлланган икки мактуб билан Планше кириб қолди.

Бири муҳрига тумшугида кўм-кўк новдани илиб кетгувчи каптарнинг босма тасвири туширилган, кичкина, узунчоқ, нафис эди.

Иккинчиси квадрат шаклли каттакон бўлиб, унда падари бузруквор герцогкардиналнинг совуқ герби кўз-кўз бўлиб турарди.

Жимит мактубчани кўриши билан д'Артаньяннинг юраги қувончдан орзиқиб кетди: у ҳусни хатни танигандай бўлди.

Рост, у бу ҳусни хатни атиги бир қур кўрган эди, холос. Лекин бу унинг хотираси қалбида чуқур жой олган эди.

Демак, у кичик мактубни олди-ю, уни апил-тапил очди.

«Яқин чоршанба куни,— дейилган эди мактубда,— шом соат олти ва етти ўрталарида Шайо йўлида сайр қилиб туринг ва қатнаб турган извошларга диққат билан разм солинг, лекин башарти ўзингизнинг ҳаётингизни ва сизни севгувчилар ҳаётини қадрласангиз лом-мим деманг, ақалли бир нафас дийдорингизни кўрай деб ўзини ғоят улкан хатарга дучор қилгувчи хонимни таниганингизни фотиҳ этгудек бирор ҳаракат қилманг».

Имзо йўқ эди.

— Бу тузоқ, д'Артаньян,— деди Атос,— у ерга борманг.

— Лекин мен ҳусни хатни таниётгандайман,— эътироз қилди д'Артаньян.

— Ҳусни хат қалбаки бўлиши мумкин,— гапида давсам этди Атос.— Йилнинг бу палласида кеч соат олти-еттиларда Шайо йўли тамомила хилват бўлади. Бу Бонди ўрмонига сайрга бориш деган гап.

— Борди-ю, у ерга ҳаммамиз бирга борсак-чи? — таклиф этди д'Артаньян.— Сабил қолсин! Улар бир йўла тўртталамизни, яна тўрт бирдай хизматкор, отлару қуроолларни қўшиб ютиб юборишмас-ку!

— Устига-устак бу аслаҳа-анжомларимизни кўрсатишга қулай баҳона бўлади,— илова қилди Портос.— Аммо аёл киши ёзган бўлса,— эътироз билдирди Арамис,— ҳамда мабодо аёл ўзини кўриб қолишларини истамаса, сиз унинг обрўсини тўкиб қўясиз, д'Артаньян, бу хусусда ўйлаб боқинг. Дворян кишига номуносиб қилиқ бўлади бу.

— Биз орқада қоламиз,— таклиф қилди Портос,— д'Артаньян эса извош ёнига ёлғиз боради.

— Шундайликка шундайку-я, лекин елдек учиб бораётган извошда туриб, пистолетдан ўқ узиш ҳеч гап эмас.

— Бе! — деди д'Артаньян.— Ўқ тегмай ўтиб кетади. Биз бўлсак извошга қувиб етамизда, унинг ичидан кимки чиқса, ҳаммасини қириб ташлаймиз. Ҳарқалай, бир нечта душман кам бўлади-ку!

— У ҳақ,— маъқуллади Портос.— Мен муштлашишга тарафдорман. Қурооларимизни синаб кўриш ҳам керак-ку, ахир!

— Майли, шу роҳатдан ўзимизни бир баҳраманд қилайлик,— ўзининг одатдаги енгилтак ва бепарво тарзида гаширди Арамис.

— Нима десаиғиз шу,— деди Атос.

— Жаноблар,— деди д'Артаньян,— соат аллақачон тўрт ярим бўлди, Шайо йўлига соат олтигача базўр етиб оламиз.

— Ҳам яна ҳаддан ортиқ кеч чиқсак,— илова қилди Портос,— бизни ҳеч ким кўролмайдн, буниси эса жуда алам қилади-да. Демак, йўлга ҳозирлик кўргани кетдик, жаноблар.

— Бироқ, сиз иккинчи мактубни фаромуш қилдингиз,— деди Атос.— Ҳолбуки, у муҳрига қараганда, чамамда, очишга арзийди. Сизга эътироф қиламан, муҳтарам д'Артаньян, у мени ўша меҳрингиз товланиб, қўйнингизга яшириб қўйган ёзувингиздан кўра кўпроқ безовта қилмоқда.

Д'Артаньян қизариб кетди.

— Яхши,— деди йиғит,— келинлар, жаноблар, падари бузруквор мендан нима исташини кўрайлик.

Д'Артаньян мактубни очди-да, ўқиб берди:

«Ж-б д'Артаньян, қирол гвардияси Дезэссара ротасидан бугун кеч соат саккизга кардинал саройига таклиф этилади.

Ла Удинир, гвардия капитани».

— Азбаройи шифо!— деб қўйди Атос.— Мана бу мулоқот ўша, наригисидан хатарлироқ бўлади.

— Мен иккинчисига биринчисига бориб келгандан сўнг бораман,— деди д'Артаньян.— Бирн соат еттига тайинланган, иккинчиси эса саккизга. Иккаласига ҳам вақт бемалол етади.

— Ҳм... Мен бормаган бўлардим,— луқма ташлади Арамис.— Одобли кавалернинг хоним тайин қилган мулоқотдан бўйин товланининг иложи йўқ, лекин мулоҳазали дворян киши падари бузруквор ҳузурига ташриф буюрмасдан ўзини оқлагудек баҳона топиши мумкин, хусусан, ҳаргиз илтифот юзасидан таклиф этилмаган деган тахмин учун сабаблари мавжуд тақдирда.

— Мен Арамиснинг фикрига қўшиламан,— деди Портос.

— Жаноблар,— жавоб берди д'Артаньян,— мен жаноб де Кавуа орқали падари бузруквордан бу хил таклифномани бир қур олганман. Мен уни писанд қилмадим, келаси куни эса катта фалокат рўй берди: Констанция ғойиб бўлди. Таваккал, лекин мен бораман.

— Агар қарорингиз қатъий бўлса — боринг, — деди Атос.

— Бастилия-чи? — сўради Арамис.

— Ана холос! Мени у ердан чиқариб оласизлар-да, — деди д'Артаньян.

— Бўлмасам-чи, — дея Арамис билан Портос ўзларига хос кирови ишонч билан бир овоздан шундай бир тарзда жавоб бердиларки, гўё бундан жўн иш йўқдай, — бўлмасамчи, биз сизни у ердан чиқариб оламиз, лекин индинга жўнаб кетишимиз лозимлиги ваъжидан, ҳали ҳозирча ўша Бастилияга тикилмай турганингиз мақбулроқ эди.

— Келинглар, бундай қиламиз, — деди Атос, — уни бугун оқшом бўйи ёлғиз қолдирмаймиз, у кардинал саройига кетган пайти эса, ҳар биримиз орқамизда уч мушкетёр билан дарвозаларнинг бирини пойлаб турамиз. Мабодо, биз у ердан чиқиб келгувчи лоқал салгина шубҳали тусдаги бирор ёпиқ, извошни кўриб қолсак, биз унга ҳужум қиламиз. Анча вақтлардан бери биз қирол гвардиячилари билан тўқнашганимиз йўқ, жаноб де Тревиль ҳам бизларни мурдаларга қўшиб юрган бўлса ажаб эмас.

— Рости гап, Атос, сиз лашкарбоши бўлмоқ учун яралгансиз, — деди Арамис. — Бу режа борасида сизлар нима дейсизлар, жаноблар?

— Жуда соз режа! — ҳаммаси жўр бўлиб такрорлади йиғитлар.

— Демак, — деди Портос, — мен казармаларга ёзиламан-да, ўртоқларимизни соат саккизга шай туринглари деб огоҳ этиб қўяман. Учрашиш жойини кардинал саройи қошидаги майдонда деб тайинлаймиз. Сизлар эса хизматкорларга отларни эгарлашни буюринглари.

— Лекин менда от йўқ, — эътироз қилди д'Артаньян. — Рост, мен от учун жаноб де Тревиль ҳузурига одам юборишим мумкин.

— Ҳожати йўқ, — деди Арамис, — менкилардан бирини ола қолинг.

— Сизда улар нечта ўзи? — сўради д'Артаньян.

— Учта, — жилмайиб жавоб берди Арамис.

— Азизим, — деди Атос, — ишончим комилки, сиз отлар билан Франция ва Наварраннинг жамики шоирларидан тузукроқ таъминлангансиз.

— Қулоқ солинг, жон Арамис, уч отни нима қилишни билмай, ўзингиз ҳам довдираб қолсангиз керак. Нега бир йўла учтасини харид қилганингизни сира англаёлмаяпман.

— Гап шундаки, учинчи отни худди шу бугун саҳарда аллақандай уқасиз либос кийган қарол келтириб берди, у ким-

нинг қўлида хизмат қилишини айтишни истамади, ҳамда маълум қилдики, Соҳиббидан эмиш...

— Ёки ўз хонимидан,— унинг гапини бўлди д'Артаньян.

— Бунинг аҳамияти йўқ,— деди Арамис қизариб.— Ҳамда маълум қилдики, ўз соҳиббидан отни меннинг табламга келтириб қўйиш, лекин ким томонидан юборилганини айтмасликка фармоиш олган.

— Йўқ, бу хил гаплар фақат шоирларда бўлади!— жиддий туриб луқма ташлади Атос.

— Ундай бўлса, бошқача йўл тутамиз,— деди д'Артаньян.— Сиз ўзингиз қайси отни миниб кетасиз? Харид қилганингизни ёки туҳфа қилинганини?

— Турган гап, ўша, менга туҳфа қилинганини-да. Ўзингиздан қолар гап йўқ, д'Артаньян, мен ахир ранжитолмайман...

—... Туҳфа комаълум соҳибини,— гапни давом эттирди д'Артаньян.

— Ёинки сирли туҳфа соҳибасини,— унинг гапига тузатиш киритди Атос.

— Бинобарин, харид қилган отингизнинг энди сизга кераги йўғ-а?

— Шундай деса бўлади.

— Уни ўзингиз танлаганмисиз?

— Танлаганда ҳам синчиклаб. Ўзингизга маълум, суворийнинг омонлиги ҳамиша унинг отига боғлиқ!

— Уни ўзингиз тўлаган нархда менга бериб қўя қолинг, бўлмаса.

— Мен ўзим ҳам арзимас пулини истаган пайтингиз қайтарарсиз деб, уни сизга таклиф этмоқчи бўлиб тургандим, муҳтарам д'Артаньян.

— У сизга қанчага тушди?

— Саккиз юз ливрга.

— Мана қирқта иккиталик пистоль, азиз дўстим. Достонларингизга худди шундай танга билан ҳақ тўлашларини мен биламан.

— Сиз шунча боймисиз?— ҳайрон бўлди Арамис.

— Бойман, Крез сингари бойман, азизим!

Д'Артаньян чўнтагидаги пистолларнинг қолган-қутганларини жиринглатиб қўйди.

— Эгарингизни мушкетёр казармаларига жўнатиб юборинг, отингизни сизга бошқалари билан бирга келтириб беришади.

— Жуда соз. Бироқ соат беш бўлай деб қолди, шошилишиниз лозим.

Чорак соатдан сўнг Феру кўчасининг пировардида гўзал испан тойини минган Портос кўринди. Унинг орқасида кичкина, лекин буниси ҳам жуда чиройли овери тойида Мушкетон келарди. Портос қувончу ифтихор тимсоли мужассам кишидай кўринар эди.

У билан айни пайтда кўчанинг бошқа чеккасида жуда ажойиб инглиз тулпорини минган Арамис кўринди. Унинг орқасида забардаст мекленбург отини тизгинидан стаклаб Базен келарди: у д'Артаньяннинг оти эди.

Иккала мушкетёр ҳам дарвоза тагига келиб қолишди; Атос билан д'Артаньян уларга деразадан қараб туришган эди.

— Азбаройи виңфо! — деди Арамис. — Отингиз ажойиб экан, муҳтарам Портос.

— Ҳа, — жавоб берди Портос. — Менга аввал бошда жўнатишлари зарури шу эди. Эрининг аҳмоқона ҳазилини деб уни бошқасига алмаштириб қўйганлар, лекин кейин эр таъзирини еди-ю, ҳаммаси худди менинг кўнглимдагидек яқунланди.

Тез орада Пландише, у билан эса соҳибининг отини етаклаган кўйи Гримо пайдо бўлди. Д'Артаньян билан Атос уйдан чиқишди-да, Атос рафиқасидан, Арамис — маъшуқасидан, Портос — прокурор хонимдан, д'Артаньян эса, барча маъшуқалардан соз — омадидан қарздор отларга миниб, тўрт ўртоқ йўлга равона бўлди.

Хизматкорлар уларнинг ортидан боришарди.

Худди Портос башорат қилганидек, суворийлар тўдаси кучли таассурот қолдирарди, мабодо Кокнар хоним ўз хушторининг гўзал испан айғирида қандай савлат тўкиб ўтиришини кўрганда борми, эрининг пул сандигидан қон чиқарганига афсус емаган бўларди.

Лувр яқинида тўрт оғайни, Сен-Жермендан қайтиб келгучи жаноб де Тревилли учратиб қолдилар; у киши шукуҳли аслаҳа-анжомларни томоша қилмоқ учун уларни тўхтатди-ю, ҳаш-паш дегунча бир тўп бекорчилар уларни ўраб олди.

Д'Артаньян бундан фойдаланиб, каттақон қизил муҳрли герцог гербли мактубни жаноб де Тревилга айтиб берди; унинг иккинчи мактуб хусусида оғиз очмагани ўз-ўзидан маълум.

Жаноб де Тревиль дўстлар қабул қилган қарорни маъқул деб топди ва, борди-ю, келаси куни д'Артаньян унинг ҳузурига қадам ранжида қилмаса, қаердан бўлмасин уни ахтариб топниш воситаларини топажагини айтиб, уларни ишонтирди.

Шу дақиқада Самарит аёли устидаги соат олтига занг урди. Оғайнилар қисталанг мулоқотни баҳона қилиб, узрини айтдилар-у, жаноб де Тревиль билан хайр-маъзур қилишди.

Отларини елдек елдириб, улар Шайо йўлига чиқиб олдилар. Қош қорая бошлаган бўлиб, извошлар у ёқ-бу ёққа қатнаб турмоқда эди. Д'Артаньян бир-икки одим нарида турган биродарларни муҳофазасида извошларнинг ичкарасига тикилар, лекин бирорта таниш чеҳрага кўзи тушмасди.

Ниҳоят ўн беш дақиқалик мунтазирликдан сўнг қуюқ гира-ширада Севр тарафдан тез елиб келгувчи извош пайдо бўлди. Ўзига мулоқот тайин этган хоним худди шу извошда ўтирганини д'Артаньяннинг кўнгли олдиндан сезди ва юраги ҳаприқиб ура бошлаганини ҳис қилиб, унинг ўзи ҳам ҳайрон қолди. Қарийиб шу нафас извош деразасидан бир аёл мўралади: унинг дудоқларга босилган икки бармоғи гўё сукутга даъват этар ёхуд бўса йўлларди. Д'Артаньян севишиб астанидо қилди: бу аёл ёки, тўғрироғи, бу шарпа — зеро, извош барқ суръати билан учиб ўтиб кетди — Бонасье хоним эди.

Огоҳ этилганига қарамасдан д'Артаньян ғайри-ихтиёрий ҳаракат билан отини елдириб кетди-да, бир-икки сония ичида извошга етиб олди, лекин унинг деразалари парда билан аллақачон зич тўсилганди. Шарпа гойиб бўлган эди.

Фақат шу ерда ўзининг огоҳ этилгани д'Артаньяннинг ёдига тушди: «...башарти ўзингизнинг ҳаётингизни ва сизни севгувчилар ҳаётини қадрласангиз, бирор ҳаракат қилманг ҳамда ўзингизни ҳеч нима кўрмаганга солинг».

У ўзига эмас, шўрпешана аёлга жонни ачиб тўхтаб қолди: унга бу мулоқатни тайинлаш билан у ўзини улкан хавф-хатар остида қолдираётгани аён эди.

Извош ўша-ўша тезликда олға қараб елиб кетмоқда эди; сўнгра у Парижга учиб кирди-ю, кўздан йўқолди.

Д'Артаньян саросимада нима ўйларини билмасдан турган жойида қотиб қолди. Борди-ю, бу Бонасье хоним бўлиб, агар у Парижга қайтиб кетаётган бўлса, унда бу оний висол, бу наридан-бери кўз уриштиришлар, бу хуфиёна бўса нечун? Агар бу ўша аёл бўлмаса — бу ҳам жуда эҳтимол гап, зеро гира-ширада янглишиб кетиш осон — унда бу ишларнинг ҳаммаси унга қарши кузатилган фитнанинг боши эмасмикан, унинг душманлари, севишини у ҳеч кимдан сир тутмаган аёлдан хўрак сифатида истифода қилган эмасмикан?

Д'Артаньян ёнига ҳамроҳлари келишди. Уларнинг учаласи ҳам извошдан мўралаган аёл бошгинасини яққол кўрган, лекин Атосни истисно этганда, улардан ҳеч бири Бонасье хонимнинг юзини танимасди. Атоснинг фикрича, бу ўшанинг ўзи эди, у бу хушрўй рухсорга д'Артаньян сингарни тикилиб қарамаган, шу сабабдан эса извош тўрисидаги иккинчи бош — эркак бошини ҳам кўриб қолган эди.

га андак миннат қилсам арзийди: ҳар қандай вазиятда сизга риоя қилганларини ўзингиз ҳам пайқаган бўлсангиз керак.

Д'Артаньян эҳтиром билан таъзим қилди.

— Бонси на фақат табиий адолат туйғуси,— сўзида давом этди кардинал,— балки сиз борангизда мен баъзи бир режа тузиб қўйганим ҳам бўлди...

Д'Артаньяннинг таажжуби тобора ортиб бормоқда эди.

— Мен бу режани сизга ўша биринчи таклифиномамни олган кунингиз баён этмоқчи эдим, лекин сиз ташриф буюрмадингиз. Хайриятки, бу ҳаяллаш ҳеч нимага монелик қилмади, ҳамда сиз уни бугун эшитасиз. Шу ерда, менинг рўбарўмда ўтиринг, жаноб д'Артаньян! Сиз ўта олижаноб кишисиз, токи мени тик туриб тингласангиз.

Кардинал ёш йиғитга курси кўрсатди. Бироқ д'Артаньян рўй бераётган нарсалардан шу қадар ҳайратда эдики, унинг суҳбатдошига ўз таклифини қайта такрорлашига тўғри келди.

— Сиз мардсиз, жаноб д'Артаньян,— сўзида давом этди кардинал,— сизнинг ақлу фаросатингиз жойидаки, буниси янада муҳимроқ. Мен ақл хушли, юрагида ўти бор кишиларни ёқтираман. Чўчиманг,— табассум билан илова қилди у,— юрагида ўти бор кишилар деб мен довурак одамларни назарда тутаяман. Бироқ ёшлигингиздан қатъи назар, ҳаётингизни эндигина бошлаганингиздан қатъи назар қудратли душманларингиз бор, агар эҳтиёт бўлмасангиз улар сизни нобуд қилиб қўядилар!

— Ҳа, зоти олийлари,— жавоб берди ёш йиғит,— таасуфки, уларнинг бу ишни қилиши жуда осон бўлади, улар кучли ҳамда қудратли мададга моликдир, аynи пайтда мен мутлақо ёлғизман.

— Бу рост, лекин нечоғли ёлғиз бўлманг, сиз анча-мунча ишларни дўндириб қўйишга улгурдингиз, бундан кўпини ҳам қилишга қодирсиз, бунга ишончим комил. Бироқ менинг наздимда ўзингиз танлаб олган ўша тасодифларга тўла йўлда сизга бирор киши раҳбарлик қилишига муҳтожсиз, зеро, агар янглишмасам сиз Парижга мартабага миннш илинжида иззат талаб ниятлар билан келгансиз.

— Менинг ёшим, телба орзу-ҳаваслар ёши, зоти олийлари,— деди д'Артаньян.

— Телба орзу-ҳаваслар тентаклар учун мавжуд, тақсир, сиз эса оқил кишисиз. Менга қаранг, менинг гвардиямда лейтенантлик лавозимига ҳамда уруш ҳаракатларидан сўнг рота сардорлигига нима дейсиз?

— О, зоти олийлари!

— Сиз қабул этасиз, шундай эмасми?

— Зоти олийлари...— ҳижолат чекиб гап бошлади д'Артаньян.

— Иима, сиз рад этяпсизми?— ҳайрат ичида хитоб қилди кардинал.

— Мен ҳазрат олийларининг гвардиясидаман, зоти олийлари, ҳамда ундан норози бўлишга менда ҳеч важ-қарсон йўқ.

— Лекин назаримда,— эътироз қилди кардинал,— менинг гвардиячиларим — айни пайтда ҳазрат олийларининг ҳам гвардиячиларидирлар ҳамда хизматни француз армиясининг қай бир қисмида ўтаманг, сиз қиролга бирдай хизмат қилган бўласиз.

— Сўзларимни нотўғри тушундингиз, зоти олийлари.

— Сизга баҳона даркор, шундай эмасми? Тушунаман. Майли, бу баҳона сизда бор. Кўтарилиш, бошланиб келаётган уруш ҳаракати, мен сизга таклиф этган ғанимат фурсат,— бу гаплар ўзгаларининг ҳаммаси учун, сиз учун эса,— мустаҳкам ҳимояга эга бўлиш зарурати, зеро, менга устингиздан жиддий арзлар тушганини билдириб қўйсангиз фойдадан холи бўлмайди, жаноб д'Артаньян: сиз қирол хизматига барча кун ва тунларингизни бағишламайсиз.

Д'Артаньян қизариб кетди.

— Маана бу ерда,— қўлини даста-даста қоғозга қўйиб гапида давом этди кардинал,— сизга оид ҳажмдор иш ётибди, лекин уни ўқиб чиқишдан илгари мен сиз билан бир суҳбатлашмоқчи бўлдим. Мен биладан, сиз жасур кишисиз, мувофиқ йўриғда олиб борилган тақдирда, хизмат ҳам зиён ўрнига сизга жуда катта фойда келтириши мумкин бўлурди. Демак, мулоҳаза қилиб кўринг-да, бир қарорга келинг.

— Сизнинг мурувватингиз мени хижолат қилиб қўяпти, зоти олийлари,— жавоб берди д'Артаньян,— ҳамда сиз падари бузрукворнинг маънавий нуфузингиз қаршисида мен ўзимни аянич бир чувалчанг ҳис қилмоқдаман, лекин, зоти олийлари, сиз ўзингиз билан очикчасига сўзлашишга изи берганингизда эди...

Д'Артаньян тўхтаб қолди.

— Гапиринг.

— Яхши! У ҳолда сиз падари бузрукворга айтиб қўяйки, менинг барча дўстларим мушкетёрлару қирол гвардиячилари орасидалар, душманларим эса аллақандай мубҳам, шум тасодиф билан сиз падари бузрукворимиз хизматидалар, хуллас, мабодо сизнинг таклифингизни қабул қилганимда эди, мени бу ерда ёмон қабул қилган, у ерда ҳам менга ёмон кўз билан қараган бўлардилар, зоти олийлари.

— Сиз, шу қадар манмансираб кетганмисизки, мени ўзингиз арзигандан кам нарса таклиф этяпти, деб хаёл қилмоқдасиз? — Нафратомуз илжайиб сўради кардинал.

— Зоти олийлари, сиз менга ўзим арзигандан юз карра раҳмдилсиз, ҳамда мен аксинча қилган ишларим ҳали кам деб ҳисоблайман, токи сизнинг лутфи карамларингизга муносиб бўлсам. Ҳадемай Ларошель қамали бошланади, зоти олийлари. Мен сиз падари бузрукворнинг кўз ўзингизда хизмат ўтайман, ҳамда мабодо шу қамал пайти ўз юриш-туришим билан сизнинг эътиборингизни тортиш бахтига ноил бўлсам, унда... унда гарданимда сизнинг шафоатингизни оқлагудек, менга уни раво кўрганингиз тақдирда, лоақал бирор-та қаҳрамонлик бўлади. Ҳамма нарсанинг вақт-соати бор, зоти олийлари. Ажаб эмаски, келгусида ўзимни сизга ҳолисонилло топшириш ҳуқуқига молик бўлсам, ҳозирда эса бу худди мен сизга сотилгандек тахлитда бўлади.

— Бошқача қилиб айтганда, сиз менга хизмат қилишдан бош тортяпсиз, тақсир,— алам билан, бироқ гапда ҳурматга монанд алланарса зоҳир этиб деди кардинал.— Яхши, эркин қолаверинг, ҳамда сизнинг хайрихоҳлигингизу нохайрихоҳлигингиз ўзингизга насиб қилсин.

— Зоти олийлари...

— Бас, бас,— деди кардинал.— Мени сиздан жаҳлим чиққани йўқ, лекин ўзингиздан қолар гап йўқ, агар биз ўз дўстларимизни ҳимоя қилсак, уларни тақдирласак, душманларимиздан қарз-парзимиз йўқ. Лекин бари бир мен сизга бир маслаҳат бераман: эҳтиёт бўлинг, жаноб д'Артаньян, зеро ўша менинг шафоатимдан маҳрум бўлган дақиқадан эътиборан сизнинг ҳаётингиз учун ҳеч ким сариқ чақа ҳам бермайди.

— Ҳаракат қиламан, зоти олийлари,— олижаноб ишонч билан жавоб берди д'Артаньян.

— Кейинчалик пайти келиб бошингизга фалокат тушса,— маънодор қилиб деди Ришелье,— менинг ўзим сизга одам юборганимни ҳамда фалокатнинг олдини олиш учун қўлимдан келган ҳамма нарсани қилганимни хотирга олинг.

— Келажакда нима фалокат бўлмасин, падари бузруквор,— қўлини кўксига босган ва таъзим қилган кўйи жавоб берди д'Артаньян,— мен шу тобда қилаётган ишларингиз учун сизга абадий миннатдорлик туйғусини сақлаб қоламан.

— Демак, жаноб д'Артаньян, сиз ўзингиз ҳам айтганингиздек, сиз билан кампаниядан сўнг кўришамиз. Мен сизни кузатиб бораман... Негаки мен ҳам ўша ерда бўламан,— д'Артаньянга ўзи тақажак кўркам яроғ-аслаҳаларни кўрсатган кўйи қўшиб қўйди кардинал.— қайтиб келганимизда эса унда... ана унда орани очик қиламиз-да!

— О, зоти олийлари, — қичқириб юборди д'Артаньян, — мендан ўз газабингиз жабрини соқит этинг! Мен ўзимни виждонли кишига муносиб тарада тутаётганимга ишонч ҳосил қилсангиз беғараз бўлинг, зоти олийлари.

— Йиғитча, — сўзлади Ришелье, — борди-ю, бугун айтган гапларимни сизга яна бир бор айтиш имконияти юзага келса, мен уни айтишига ваъда бераман.

Ришельенинг охирги сўзлари ёмон гумонни ифодалаб турарди; улар уни рўй-рост пўписадан ҳам кўра кўпроқ даҳшатга солиб қўйди, зеро бу огоҳлантириш эди. Демак, кардинал уни боши узра турган аллақандай фалокатдан халос этмоқчи экан-да. Д'Артаньян жавоб учун огиз жуфтлаган эди ҳамки, лекин кардиналнинг такаббур имоси аудиенциянинг тугаганини унга уқдирди.

Д'Артаньян чиқиб кетди, лекин бўсагадан ҳатлаб ўтган чоғда матонати уни тарк этишига сал қолди; оз бўлмаса у изига қайтган бўларди. Бироқ Атоснинг жиддий ва қаҳрли чехраси ногаҳон унинг хаёлий назарда намоен бўлди; агар у кардинал билан иттифоққа розилик берганда Атос унга қўл бермаган бўлурди. Атос унинг баҳридан ўтган бўлурди.

Еш йиғитни шу ҳадик тутиб қолди, холос — чинакам олижаноб тўйнатининг ўз теварагидаги борлиқ нарсага таъсири шу қадар улугдир.

Д'Артаньян худди ўзи келган зинадан тушди; чиқаверишда унинг қайтишига маҳтал, безовта ҳам бўла бошлаган Атос билан тўрт нафар мушкетёрни кўрди.

Д'Артаньян уларни тинчйтишга шошди, Планше эса ортиқ пойлашнинг ҳожати йўқлиги, зеро соҳиби кардинал саройидан омон-эсон чиққанидан қолган постларни огоҳ этганини чопқиллаб кетди.

Жўралар Атоснинг хонадонига қайтиб келгач, Арамис билан Портос бу ғаройиб мулоқотнинг сабабларини суриштириб қолдилар, лекин д'Артаньян уларга Ришельенинг уни лейтенантлик унвонида ўз гвардиясига таклиф қилганини, ўзи эса буни рад этганини айтди, холос.

— Тўғри қилибсиз-да! — бир овоздан қичқирдилар Портос билан Арамис.

Атос чуқур ўйга толиб қолди-ю, ҳеч нима демади. Бироқ иккаласи холи қолганда у дўстига деди:

— Сиз ўзингиздан лозим бўлган ишни қилибсиз, д'Артаньян, лекин хато қилган бўлсангиз керак.

Д'Артаньян хўрсиниб қўйди, зеро бу товуш уни катта фалокатлар кутажанини унга шипшиб турган қалбидаги сирли садога жавоб берарди.

Келаси кун жўнаш тадорикларида ўтди; д'Артаньян жаноб де Тревиль билан хайр-маъзур қилгани кетди. У маҳалда ҳамма гвардиячилар билан мушкетёрларнинг жудолиги жуда қисқа бўлади, деган фикрда эди, негаки бу кунги қирол парламентда кенгашаётган бўлиб, келаси саҳарда жўнаб кетишни чамалаб турган эди. Шу бонедан жаноб де Тревиль д'Артаньяндан ўзининг кўмагига унинг муҳтож ё йўқлигини сўраш билан чекланиб қўя қолди, лекин д'Артаньян мағрур туриб зарур ҳамма нарса ўзида борлигини айтди.

Тунда Дезэссара гвардия ротасининг лашкарлари ўзлари дўст тутиниб улгурган жаноб де Тревилнинг мушкетёрлар ротаси лашкарлари билан қўшилиб кетдилар. Улар худо хоҳлаган пайти ва худо ярлақан тақдирда қайта юз кўришни плинжида видолашмоқда эдилар. Шу важдан тун иложи борича жўшқин ўтгани тушунарли, зеро шу қабилдаги ҳолларда, ўта ташвишмандликни фақатгина ўта беғамлик билан енгиш мумкин.

Эрталаб карнайларнинг илк садолари остида биродарлар ажралдилар. Мушкетёрлар жаноб де Тревиль казармалари томон, гвардиячилар эса жаноб Дезэссара казармалари томон югуриб кетдилар, ҳамда иккала капитан ўз роталарини қирол ўз лашкарларига кўрик ўтказмоқда бўлган Лувр сари етаклаб кетдилар.

Қирол жуда ғамгин ҳам хаста кўринарди, бу нарса унинг чеҳрасининг такаббур ифодасини сал-пал юмшатиб кўрсатарди. Дарҳақиқат, кечаги кун парламент кенгаши пайтида уни безгак тутиб қолган эди. Шунга қарамасдан у шу оқшомдаёқ жўнаб кетиш қароридан қайтмади, уни ҳарчанд раъйдан қайтарсалар ҳам ўзига теккан дардни продасининг тафти билан енгиш умидида у ўз қўшинларига кўрик ўтказишни ихтиёр этди.

Кўриқдан сўнг гвардиячилар ёлғиз ўзлари сафарга юз тутдилар, негаки мушкетёрлар фақат қирол билан биргаликда йўлга чиқишлари зарур эди, бу эса Портосга ўзининг шоҳона яроғ-аслаҳаларида Айиқ кўчасида кўриниб келиш имкониятини берди.

Прокурор хоним уни янги саруполар кийиб ўз деразалари ёнидан гўзал отда ўтиб кетаётган пайтда кўриб қолди. У Портосни ҳаддан ортиқ севарди, тоинки унга видолашмасдан жавоб бериб юборса, у имо-ишора билан отдан тушишни ва уйига киришни илтимос қилди. Портос жуда шукуҳли эди; унинг шпорлари жаранглар, совути ял-ял ёнар, қиличи оёқларига аёвсиз уриларди.

Бу дафъа унинг келбати бирам пурвиқор эдики, кулиш мирзоларнинг хаёлига ҳам келмади.

Мушкетёрни жаноб Кокнарнинг кабинетига олиб кирдилар, ҳамда прокурорнинг кичик кул раиғ кўзлари оҳори тўкилмаган уст-бошларда очилиб кетган бўлага тушиб газабнок чақнаб кетди. Дарвоқе, бир мулоҳаза жаноб Кокнарга оз-моз таскин берди: ҳамма бу сафарни хатарли бўлади дерди, у ҳам Портосни ўлиб кетар деган умидда эди.

Портос мэтр Кокнарга бир-иккита мулозаматли гаплар айтган бўлди-ю, у билан хўшлашди; мэтр Кокнар унга турли омадлар тилаб қолди. Кокнар хонимга келганда у кўз ёшларини тиёлмади, лекин унинг ҳасрати ёмонга йўйилмади, зеро унинг қариндошларига жуда меҳрибонлиги, шу важдан ҳаммиша эри билан қаттиқ жанжаллар қилиб юришини ҳамма биларди.

Бироқ чинакам хайр-маъзур Кокнар хонимнинг ётоғида рўй бериб, ҳақиқатан юракни тилка-пора қиладиган бўлди.

Прокурор хоним то маҳбубини нигоҳи билан кузита олгунча иложи борича деразадан гўё ўзини ташламоқчидай сугурилиб, рўмолчасини силкитиб турди. Портос бу муҳаббат изҳорларини шу тариқа кўринишларга кўникиб кетган кишининг алфозида қабул қиларди, фақат муюлишга бурилаётган пайти шляпасини бир кўтариб, уни видо маъносида силтаб қўйди.

Арамисга келганда, у узун нома ёзмоқда эди. Кимга? Буни ҳеч ким билмасди. Шу оқшом Турга жўнаб кетиши лозим Кэтти туташ хонада мунтазир эди.

Атос майда-майда ютумлар билан испан шаробининг охириги шишасини симириб тугатмоқда эди.

Шу асно д'Артаньян ўз ротаси билан аллақачон сафарга чиқиб бўлган эди.

Сент-Антуан канорасига етиб олгач, у орқасига ўгирилди-да, Бастилияга шўхчан назар ташлади, лекин унинг кўзлари фақат Бастилияга қадалгани сабабли малла отда ўтириб, аллақандай афт-ангори бетайин икки кишига бармоқ ўқталиб, уни кўрсатаётган миледини илғамади; унга дурустроқ разм солгани улар шу заҳоти сафларга яқинроқ бордилар-да, миледига савол назарларини ташладилар; у ишора билан худди ўзи деб жавоб қилди ва ўз фармойишларининг ижросида хато-пато бўлиши мумкин эмаслигига қаноат ҳосил қилгач, отига шигов берди-ю, кўздан йўқолди.

Икки номаълум киши роғалар изидан юриб кетди ҳамда Сент-Антуан заставаси олдида уқасиз уст-бошли хизматкор уларга маҳтал ҳолда жиловидан ушлаб турган икки эгарланган отга миндилар.

ЛАРОШЕЛЬ ҚАМАЛИ

Ларошель қамали Людовик XIII подшоҳлик даврида йирик сиёсий воқеа ҳамда кардиналнинг йирик ҳарбий ташаббуси бўлиб чиқди. Шу боисдан бу хусусда бир оғиз гапириб ўтмоқ қизиқарли, ҳатто зарур ҳам, устига-устак бу қамалнинг айрим жиҳатлари биз баён этаётган воқеа билан чамбарчас боғланиб кетган бўлиб, биз уларни четлаб сукут сақлаб ўтиб кета олмаймиз.

Бу қамални бошлаганда кардинал кўзлаган сиёсий мақсадлар бирталай эди. Биз даставвал уларнинг тафсифини келтирамиз-да, сўнгра эса падари бузрукворга қилган таъсири жиҳатидан балким сиёсий мақсадлардан кам бўлмаган шахсий ниятларга ўтамиз.

Генрих IV томонидан гугенотларга истехком жойлар сифатида бериб юборилган барча катта шаҳарлардан энди уларнинг қўлида Ларошель қолган эди, холос. Бинобарин, кальвинизмнинг бу сўнгги таянчини, халқ ғалаёни ва ташқи урушлар уруғини сепгувчи хатарли заминни йўқ қилиб ташламоқ зарур эди.

Норози испанлар, инглизлар, италянлар, барча миллат фирибгарлари, хизматдан соқит бўлган турли мазҳабларга мансуб ҳарбийлар илк даъват биланоқ тармоқлари бемалол говлаб бутун Европани қамраб олган битта кенг уюшма ташкил қилиб протестантлар байроғи остига йиғилиб олардилар.

Демак, кальвинистларга қарашли қолган ҳамма шаҳарлар тор-мор бўлгач, алоҳида аҳамият касб этган Ларошель низолар-у, ориятли ниятларнинг ўчоғи эди. Бу камлик қилгандай, Ларошель порти инглизлар учун француз қироллигига йўл очиб бергувчи сўнгги порт эди ҳамда уни Франциянинг азалий душмани бўлмиш Англия учун ёпиш билан кардинал Жанна д'Арк ва герцог де Гизларнинг ишига якун ясаган бўларди.

Шу боисдан бир вақтда ҳам католик, ҳам протестант, эътиқод бўйича протестант ҳамда илоҳий Руҳ ордени қўмондонли сифатида католик бўлмиш, қони немис, қалби француз Бассомпьер, хуллас, худди ўша Ларошель қамалида айрим отрядга сардорлик қилган Бассомпьер ўзи сингари протестантларнинг бошларига ўқ узган кўйи деярди:

— Мана кўрасизлар, жаноблар, биз жазавага тушамизки, Ларошелни босиб оламиз.

Бассомпьер ҳақ бўлиб чиқди: Ре оролининг ўққа тутилиши унга Сeven драгонадаларини каромат қилди, Ларошел-

нинг босиб олиниши эса Нант фармонининг бекор қилинишига муқаддима бўлди.

Лекин, айтиб ўтганимиздек, ҳамма нарсани бир қолипга солишга ва ҳамма нарсани содалаштиришга интилган министрнинг бу режалари, тарихга оид режалар билан бир қаторда солномачи, шунингдек, ошқ эркакнинг ва гайир рақибнинг майда-чуйда ниятлари ҳам мавжудлигини тан олишга мажбур.

Ҳаммага маълумки, Ришелье қироличага ошқ бўлган; бу муҳаббат унинг учун шунчаки спёсий хомчўтмиди, ёки Анна Австрийская ўзининг ён-веридагиларда қўзғатувчи ўша чинакам теран эҳтиросмиди, биз уни билмаймиз, лекин қандай бўлмасин биз ушбу баённинг юқоридаги мушкулотларидан кўрдикки, Бекингэм уч ёки тўрт ҳолда кардиналдан устун келди, айниқса шокилалар воқеасида эса уч мушкетёрнинг жонқуярлиги ва д'Артаньяннинг жасорати туфайли уни шафқатсиз хўрлашнинг ҳам уддасидан чиқди.

Шу зайл Ришелье учун гап на фақат Францияни душманлардан халос этиш, балки рақибдан интиқом олишда ҳам қолган эди; устига-устак бу интиқом салмоқли ва ёрқин бўлишни бу муборазада бутун бошли қиролликнинг ҳарбий кучларини истифода қилган кишига буткул муносиб бўлишни ваъда этмоқда эди.

Англияни енггач, шунинг ўзи билан у Бекингэмдан голиб келишини, Англия устидан таитана қилгач, у Бекингэм устидан ғалаба қилишини ва ниҳоят Европа назарида Англияни беобрў қилгач, у қиролича назарида Бекингэмни бевурд қилишини Ришелье биларди.

Ўз навбатида Бекингэм ҳам, гарчи у Англиянинг обрўйини ҳамма нарсадан устун қўйса-да, худди кардинални идора қилгувчи ниятлар таъсирида иш кўрмоқда эди: Бекингэм ҳам ўз шахсий қасос туйғусини қондиришга интиларди. У Францияга вакил сифатида боришга зинҳор розилик бермаган бўларди — у ерга фотиҳ сифатида кириб бормоқ ниятида эди.

Бундан аён бўлиб турибдики, икки ошқнинг майли билан икки қудратли қироллик ўртасида ўйналгувчи бу қиморда Анна Австрийскаянинг бир лутфан боқиши чин дов хизматиини ўтамоқда эди.

Илк ғалаба герцог Бекингэмга насиб қилди: тўқсон кема ва йигирма минг чоғли лашкар билан Ре оролига туйқусдан яқинлашиб бориб, у оролда қирол номидан қўмондонлик қилиб турган граф де Туарак устига тўсатдан бостириб борди ва қонли жангдан сўнг оролга тушди.

Кези келганда шу жангда барои де Шанталнинг ҳалок бўлганини айтиб қўяйлик; у ўзидан кейин бир сағирни, ўша маҳалда бир ярим ёшда бўлмиш қизчани қолдириб кетди.

Бу қизалоқ кейинчалик де Севинье хошим бўлиб қолди.

Граф де Туарак гарнизони билан Сен-Мартен қўрғонига чекинди, Ла Пре форти деб ном олган кичик фортда эса юзта одам қолдириб кетди.

Бу воқеа кардинални тезроқ ҳаракат қилмоққа ундади, ҳамда аллақачонлар ҳал бўлган Ларошель қамалига бошчилик қилмоқ учун қирол билан ўзи ҳам йўлга чиқа олганидан илгарии дастлабки жанглар бошида турмоқ учун герцог Орманскийни олға юборди ва ўз ихтиёридаги жамики лашкарларини ҳарбий ҳаракатлар майдонига суриб келишга амр қилди.

Бизнинг дўстимиз д'Артаньян худди мана шу илғор отрядга мансуб эди.

Айтиб ўтганимиздек, қирол у ерга парламент кенгаши ўтиши билан ошиғич жўнаб кетмоқ инятида эди, лекин ўша кенгашдан сўнг 23 июнь куни у ўзини безгак тутаётганини сезиб қолди; барибир у жўнаб кетаверишга жазм қилди; лекин йўлда унинг аҳволи оғирлашди-ю, Виллеруада қўнишга мажбур бўлиб қолди.

Бироқ қирол қаерда тўхтаसा, ўша ерда мушкетёрлар ҳам тўхтаб туришарди, шунинг оқибатида бор-йўғи гвардияда хизмат қилгучи д'Артаньян лоақал вақтинча ўз меҳрибон дўстлари — Атос, Портос ва Арамислардан жудо бўлиб қолди. Борди-ю, ўзини қуршаб олган номаълум хавф-хатарларни у олдиндан пайқай олганида эди, шак-шубҳа йўқки, унга фақат кўнгилсизгина туюлган бу жудоллик унинг учун жиддий ҳавотирлар манбаига айланган бўлурди.

Шунга қарамасдан, у 1627 йил 10 сентябрда Ларошель остонасида жойлашган қароргоҳга эсон-омон етиб келди.

Вазият ўша-ўша: герцог Бекингэм ҳамда Ре оролининг эгалари бўлмиш унинг инглизлари гарчи муваффақиятсиз бўлса-да, Сен-Мартен қўрғони билан Ла Пре форти қамалини давом эттирмоқда эдилар; Ларошель билан ҳарбий ҳаракатлар икки-уч кун бурун бошланган, бунга герцог Ангулемский томонидан эндигина бунёд қилинган янги форт баҳона бўлган эди.

Дезэссара бошчилигидаги гвардиячилар франциск монастирида жойлашдилар.

Бироқ билишимизча, ўзининг мушкетёр бўлиш орзуларига маҳлиё д'Артаньян ўз ўртоқларига кам аралашарди: шу вадан у яқкаланиб қолди-ю, ўз-ўзининг мулоҳазалари билан андармон бўлиб юрди.

Бу мулоҳазалар қувончлилардан эмасди. Парижга келган пайтидан бери ўтган икки йил мобайнида у сиёсий фитналарга қайта-қайта аралашиб юрди; унинг хусусий ишлари эса севги бобидаги каби, мартабалар бобида ҳам олдинга кам сурилган эди.

Севги хусусида сўз юритилса, у севган ягона аёл Бонасье хоним эди, лекин Бонасье хоним зиму ғойиб бўлди, д'Артаньян эса унга нима бўлганидан ҳануз дарак тополмай юрибди.

Мартабалар хусусида сўз юритилганда эса, у ўзининг бутун ҳокиморлигидан қатъи назар кардиналдек, яъни қаршисида қиролнинг ўзидан тортиб қиролликдаги энг олий зотлар зир қақшаб тургучи кишидек душман орттиришининг уддасидан чиқди.

Бу одам уни янчиб ташласа бўларди, лекин негадир бундай қилмади. Д'Артаньяннинг ўткир ақли учун бу хил рюня бир тирқиш эди-ю, унинг орасидан у дурустроқ истиқболни кўрмоқда эди.

Бундан ташқари у хавфли жиҳати камроқ,— ишқилиб у шу фикрда эди,— яна бир душман орттирди, аммо ҳарқалай уни писанд қилмаслик ярамасди — бунни кўнгли сезиб турарди.

Буларнинг ҳаммаси эвазига у қироличанинг валинеъматлиги билан илтифотига эга бўлди, аммо қироличанинг илтифоти ўша маҳаллар бўйича таъқиблар учун ортиқча баҳона эди, холос, унинг валинеъматлиги эса, маълумки жуда ёмон шафоат эди: Шале билан Бонасье хоним бунинг исботи бўлиб хизмат қилардилар.

Демак, бутун шу вақт асносида у қўлга киритган ягона арзигулик нарса д'Артаньян бармоғига тақиб юрган беш ё олти минг ливр қимматдаги олмос эди. Лекин яна қайта бир кун келиб зарурат тугилиб қолса, қиролича назарида фарқ нишони бўлиб хизмат қилсин деб, ўз ориятли ниятларига бўйсуниб, д'Артаньян сақлаб қолмоқчи бўлиб юрган ўша олмос — ўша қимматбаҳо тош ҳали-бери у тепалаб кетаётган майда тошлардан ортиқ қимматга эга эмасди, негаки, у ундан сираям ажрала олмасди.

Бизнинг унинг оёғи остидаги майда тошларни тилга олишимиз боиси шуки, бу нарсаларнинг ҳаммаси ҳақида бош қотирган кўйи д'Артаньян қароргоҳдан Ангутен қишлоғига қараб кетган кўркам сўқмоқдан ёлғиз судралиб бормоқда эди. Ўз мулоҳазалари билан бўлиб, у ўзи ўйлагандан нарироққа бориб қолди, ботиб бораётган қуёшнинг сўнгги тилларида ихота орқасидан қўққис мушкетнинг оғзи йилтирагандай туюлганда кеч кира бошлаган эди.

Д'Артаньяннинг кўзлари ўткир, ақлли закий эди; у фаҳмладики, мушкет бу ерга ўз-ўзидан келиб қолмаган ҳамда уни қўлида тутиб турган кимса ихота орқасида ҳаргиз дўстона ниятлар билан писиб ётган эмас. Хуллас, у бадар қочмоққа қарор қилган ҳам эдики, шунда тўсатдан йўлнинг қарама-қарши чеккасида ётган катта харсанг орқасидаги иккинчи мушкет оғзига кўзи тушди.

Афтидан, бу пистирма эди.

Ёш йигит биринчи мушкетга кўз ташлади-ю, ҳамда ҳавотир аралаш унинг ўзига қараб тушиб келаётганини пайқаб қолди. Мушкетнинг оғзи тўхтаган замон у ўзини муккасига ерга ташлади. Айни шу дам ўқ узилди-ю, у боши устидан учиб ўтиб кетган ўқнинг чийиллаган товушини эшитди.

Шошилмоқ керак эди. Д'Артаньян сапчиб дарров оёққа турди-да, худди ўша сония иккинчи мушкетдан отилган ўқ йўлнинг айни у ҳозиргина юз тубан ётган жойидаги майда тошларни тўзғитиб юборди.

Д'Артаньян бемаъни ажал пайида юргувчи ўша бемуроҳаза жасур кишилардан эмас эди, фақат ўшалар хусусида уни чекиди деб айтиш мумкин бўларди. Устига-устак бу ерда жасорат ҳақида гапириб ўтириш жониз ҳам эмас эди: д'Артаньян шунчаки тузоққа тушиб қолган эди.

«Агар учинчи ўқ ҳам узилса,— хаёлидан кечирди у,— мен нобуд бўлдим!»

У чаққонлиги билан донг чиқарган ўз ватандошларига хос бўлган тезкорликда қароргоҳ томон гизиллаб кетди. Бироқ унинг елдек югуриб кетишига қарамасдан отгувчиларнинг биринчиси милтиғини қайта ўқлаб олишга улгурди-ю, иккинчи марта отди, бунинг устига нишонни бирам аниқ олдики, ўқ д'Артаньяннинг фетр шляпасини тешиб уни ўн қадамча нарига учириб юборди.

Д'Артаньяннинг бошқа шляпаси йўқ эди; шу сабабдан у югурган кўйи уни ердан олди-да, ҳарсиллаб, ранги қув ўчиб уйига югуриб келди ҳамда ҳеч кимга лом-ним демай, мулоҳазаларга гарқ бўлди.

Бу ҳодиса уч изоҳга молик бўлиши мумкин эди.

Биринчи ва энг табиийси — бу ҳазрат олийларининг бир гвардиячисини ўлдиришдан ҳаргиз тоймайдиган ларошелчиларнинг пистирмаси бўлиши мумкин эди: биринчидан, бир душман кам бўлсин учун; иккинчидан эса, бу душманнинг чўнтагидан лиқ тўла ҳамён чиқиб қолиши эҳтимол эди.

Д'Артаньян шляпасини олиб, ўқ тешган жойини кўздан кечирди-да, бошнини чайқаб қўйди. Ўқ мушкетдан узилмаган эди — у нусхаси эскириб қолган милтиқдан узилганди. Ўқнинг мерганлик билан отилиши уни аввал бошданоқ у рас-

мона қуролдан узилмаган, деган фикрга солган эди; ўқ каллибри эмас ва, бинобарин, бунинг ҳарбий пистирма бўлиши мумкин эмас эди.

Бу жаноб кардиналнинг плтифотли йўқлови бўлиши мумкин эди. Китобхоннинг хотиридаки, аини қуёшининг хайрли тигалари шарофати билан милтиқ оғзига кўзи тушган дақиқада у падари бузрукворнинг сабр-қаноатига ҳайрон қолиб турган эди.

Аmmo шу ерда д'Артаньян яна бошини чайқаб қўйди. Бир бармоқ ишораси билан йўқ қилиши мумкин кишилар билан иш кўрганда у бу хил воситаларга кам мурожаат этарди.

Бу миледининг интиқоми бўлиши мумкин эди.

Мана шуниси эҳтимолга энг яқин туюларди.

Д'Артаньян қотилларнинг афт-башараси ёки уст-бошини эслашга беҳуда уринмоқда эди; уларнинг олдидан у чунонам тез қочиб кетган эдики, бирор нимани илғаб қолишга улгурмаганди.

— Қайлардасиз, менинг жонажон дўстларим? — шивирлади д'Артаньян. — Менга нақадар қадригиз ўтяпти-я!

Туни д'Артаньян босинқираб ўтказди. Уч ёки тўрт дафъа у қўққис уйғониб кетди: унинг тўшагига бир одам яқинлашаётгандай, уни ханжар билан чопиб ташламоқчидай туюлаверди. Бироқ зулмат ҳеч қандай синоат олиб келмади-ю, тонг отди.

Шунга қарамасдан, бугун рўй бермаган нарса эрта амалга ошиши мумкин, д'Артаньян буни жуда яхши биларди.

У кун бўйи ҳаво айнигани баҳонасида уйда ўтириб чиқди: бу баҳона унга ўзини ўзи олдида оқламоқ учун даркор эди.

Синоатдан сўнг учинчи кун, эрталаб соат тўққизда йнгилишга чорлаб сигнал чалинди. Герцог Орлеанский постларни айланиб ўтмоқда эди. Гвардиячилар милтиқлари томон отилдилар-да, саф тортиб турдилар, д'Артаньян ўртоқлари орасидан ўз ўрнини эгаллади.

Аъло ҳазратлари лашкарлар fronti олдидан ўтиб кетди, сўнгра уни қутламоқ учун бош офицерлар, улар қатори — гвардия капитани Дезэссар ҳам унинг ёнига қутлагани борди.

Дақиқа ўтгач, д'Артаньянга гўё жаноб Дезэссар уни ёнига имлаб чақираётгандай туюлиб кетди. Янгилиб кетишдан ҳадиксираб, у ўз сардорининг иккинчи ишорасини кутиб турди; у ўз имо-ишорасини такрорлагач, д'Артаньян сафдан чиқиб, фармойиш олгани борди.

— Ҳозир аъло ҳазратлари адо этган одамга шарафлар келтиргувчи бир хавfli топшириққа кўнгиллилар қидиради, мен сизни шай туринг, деб чақирдим.

— Ташаккур сизга, жаноб капитан!— герцогга ўзини кўрсатиш имконидан қувониб жавоб берди д'Артаньян.

Тунда қамалдагилар хуруж қилиб, икки кун муқаддам қирол армияси босиб олган истеҳкомни тортиб олган эдилар; истеҳкомнинг қандай қўриқланишини билиб келмоқ учун у ерга жуда хатарли рекогносцировкага одамлар юбориш мўлжалланмоқда эди.

Дарҳақиқат, бир неча дақиқадан сўнг герцог Орлеанский баланд овоз билан деди:

— Менга ишончли одам бошчилигида уч ёки тўрт нафар талабгор керак.

— Ишончли одамга келсак, бунақаси менда бор, аъло ҳазратлари,— д'Артаньянни ишора қилиб деди Дезэссар,— талабгорларга келганда эса бир оғиз айтсангиз бас, одамлар топилиб қолади.

— Мен билан ўлимга боришга талабгор тўрт киши бу ерда топиладими?— қиличини кўтариб деди д'Артаньян.

Унинг гвардиячи ўртоқларидан иккитаси дарҳол олдинга чиқди, уларга яна икки нафар аскар қўшилди-да, барча талабгор жам бўлди, д'Артаньян биринчи бўлиб чиққанларни ранжитгиси келмай, қолган ҳаммасини рад этди.

Ишгол этгандан сўнг ларошелликлар истеҳкомни бўшатиб қўйишганми ёки бўлмасам у ерда гарнизон қўйиб кетишганми номаълум эди; буни билмоқ учун кўрсатилган жойни анча яқин оралиқдан кўздан кечириш талаб этиларди.

Д'Артаньян тўрт дастёри билан йўлга равона бўлди-да, зовур ёқалаб юриб кетди; иккала гвардиячи у билан ёнма-ён одимлар, аскарлар эса орқада борардилар.

Зовурнинг тош қопламаси панасида улар тез-тез илгари силжиб борардилар ҳамда бастиянга юз қадамча қолгандагина тўхтадилар. Шу ерда д'Артаньян ўгирилиб қаради-ю, иккала аскар ғойиб бўлганини кўрди.

У улар қўрқиб орқада қолиб кетган деб қарор қилди, ўзи эса олга сурилаверди.

Зовурнинг муюлишида д'Артаньян билан икки гвардиячи истеҳкомдан олтмиш қадамлар беридан чиқиб қолдилар. Истеҳкомда бирор қора кўринмас, у тарк этилгандай эди.

Уч довиорак у ёнга боришга ҳожат борми-йўқми деб ўзаро кенгашиб турганда тўсатдан бу тош палахсани ҳалқа-ҳалқа тутун ўраб олди-ю, ўнлаб ўқ д'Артаньян билан унинг ҳамроҳлари теварагидан чийиллаб учиб ўтди.

Улар билмоқчи бўлган нарсаларининг тагига етдилар: истеҳком қўриқланмоқда эди. Бинобарин, бу хавфли жойда ортиқ қолиш беҳуда эҳтиётсизлик бўлурди. Д'Артаньян ва

иккала гвардиячи орқага бурилдилар-у ва қочиш қабилидаги чеклиниш бошладилар.

Уларни ларошелчилардан пана қилиши мумкин зовур кунжаги яқинига бориб қолишганда гвардиячилардан бири йиқилди — ўқ унинг кўксини тешиб ўтган эди. Омон қолганлари эса қароргоҳга қараб югуриб кетмоқда эди.

Д'Артаньяннинг ўз ўртоғини ташлаб кетгиси келмади; уни кўтариб турғизди-да, ўзлариникига етиб олишига кўмаклашмоқ учун эгилди, лекин шу дақиқада икки ўқ садо берди: бир ўқ жароҳатланиб бўлган гвардиячининг бошини тилка-пора қилиб ташлади, бошқаси эса д'Артаньяндан икки дюйм нарида учиб ўтиб, қояга тегиб чил-парчани бўлиб кетди.

Ёш йигит дарров ўгирилиб қаради, негаки бу отишмалар зовур кунжаги билан тўсилиб турган истеҳкомдан чиқиши мумкин эмасди. Унинг кўнглига икки ғойиб бўлган аскар хусусида бир фикр келди-ю, уч кун илгари унинг жонига қасд қилган икки кишини бирдан эсига солди. У бу дафъа нима гаплигини аниқлашга қасд қилди-ю, ўзини ўлганга солиб, ўртоғининг жасадига ташлади.

Бу ердан ўттиз одимлар наридаги қаровсиз кўтарма орқасидан дарҳол икки калла кўринди — булар орқада қолиб кетган икки аскарнинг каллалари эди. Д'Артаньян янглишмаган: улар йигитнинг ажали ёв ҳисобига ўтказилишига умид боглаб, фақат уни ўлдирмоқ учун эргашган эдилар. Аммо, у фақат шикастланган бўлиб чиқиши ва кейинчалик уларнинг жинояти ҳақида арз қилиши мумкинлиги сабабли уни тамом қилиш учун яқинроқ йўладилар; ҳайриятки д'Артаньяннинг ҳийласидан алданиб, улар милтиқларини қайта ўқлаш гамини еб ўтирмадилар.

Орада ўн қадамлар қолганда йиқилаётиб қиличини қўлдан чиқармасликка ҳаракат қилган д'Артаньян тўсатдан сапчиб оёққа турди-да, бир сакраб уларнинг ёнида ҳозир бўлди.

Қотиллар агар уни ўлдирмасдан қароргоҳ томон қочсалар, улар устидан д'Артаньяннинг хабар беришини фаҳмладилар; шу боисдан уларнинг миясига келган дастлабки фикр — ёв томон югуриб ўтиб кетиш бўлди. Уларнинг бири милтиқни учидан ушлаб олди, д'Артаньян сапчиб ўзини четга олмаган тақдирда уни гурздай ўйнатиб, даҳшатли зарб билан унга туширган бўларди; бироқ бу ҳаракат билан д'Артаньян босқинчига йўл бўшатиб қўйди-ю, у ризиллаганича истеҳком сари югуриб кетди. Бу одамнинг нима ниятда ўзлари тарафга йўл олганидан беҳабар истеҳкомни қўриқлагувчи ларошелликлар ўт очдилар ва сотқин ўқдан кифти дабдала бўлиб йиқилди.

Бу орада д'Артаньян қиличини ишга солиб иккинчи аскарига ташланди. Олишув узоқ чўзилмади; мудофаа учун муттаҳамнинг қўлида фақат ўқи бўшаган милтиқ бор эди, холос; гвардиячининг қиличи энди таҳдид солгудай ҳеч хавфли томони қолмаган милтиқнинг танасидан сирғалиб кетди ва қотилнинг сонига қадалди; у қулаб тушди. Д'Артаньян шу замон қиличининг учини унинг бўғзига тақади.

— О, ўлдирманг мени!— қичқириб юборди газанда.— Шафқат қилинг, менга шафқат қилинг, жаноби офицер, мен бор гапни сизга айтиб бераман!

— Сенинг ўша сирларинг гуноҳингдан ўтишимга арзирмиди?— қўлни тийиброқ сўради йигит.

— Агар жонингиздан умидингиз бўлса, арзийди! Ахир, йиғирма икки ёшдасиз, гўзалсиз, дойураксиз ва ўзингиз истаган ҳамма нарсаларга етиша оласиз.

— Гапирсанг-чи, аблаҳ, мени ўлдиришни сенга ким топширди? — деди д'Артаньян.

— Бир аёл, мен уни билмайман, лекин уни ҳамма миледи деб атайди.

— Лекин у аёлни билмасанг, унинг номи сенга қаердан маълум?

— У билан таниш ўртоғим уни шундай деб атарди. У ўша миледи билан тил бириктирган. Унинг чўнтагида ҳатто ўша хонимнинг мактуби ҳам бор, қулогимга чалинган гапларга қараганда бу мактуб сиз учун жуда катта аҳамиятга эга.

— Аммо қай йўсин сен бу ёвузликнинг иштирокчиси бўлиб қолдинг?

— Ўртоғим сизни ўлдиришига кўмаклашишимни илтимос қилди, мен ҳам рози бўлдим.

— Хўш, у сизларга бу «савоб» иш эвазига қанча ҳақ тўлади?

— Юз луп.

— Ана холос!— қулги билан гапирди йигит.— Афтидан, у менинг жонимни жуда юқори баҳоларкан. Юз луп-я! Ахир, бу сенлар сингари икки аблаҳ учун бутун бошли бисот-ку. Сен нега рози бўлганингни мен энди тушундим ҳамда мен сенга муруват қилишга тайёрман, лекин бир шарт билан.

— Қандай?— ҳали ҳаммаси барҳам емаганини кўргач ташвишга тушиб сўради аскар.

— Сен менга ошнанг чўнтагидаги мактубни олиб беришинг керак.

— Бу мени ўлдиришининг бўлак усули холос-ку, ахир!— қичқириб юборди каллакесар.— Мен истеҳкомнинг ўти остида бу мактубни қандай қилиб олишим мумкин?

— Лекин бари бир бунга журъат қилишинг керак ёки онт ичаманки, сен менинг қўлимда ўласан.

— Шафқат қилинг! Менга раҳмингиз келсин, тақсир! Азбаройи, ўша сиз ссвадиган ёш хоним ҳаққи! Сиз уни ўлган деб ўйлаб юрибсиз, лекин у ҳаёт!— Тиз чўкар экан қонга қўшиб кучини ҳам йўқотаётгани сабабли қўлларига тиралиб қичқирди қаттол.

— Мен севадиган ва мен ўлган деб ҳисоблаб юрган ёш жувон борлигини сен қаердан биласан, а?— сўради д'Артаньян.

— Уртоғимнинг чўнтагидаги ўша мактубдан.

— Энди ўзинг ҳам кўриб турибсанки, мен бу мактубни қўлга киритишим зарур,— деди д'Артаньян.— Қани, қимирла, иккиланишни бас қил ёки сен каби ярамаснинг қонига қиличимни булғаш нақадар жирканч бўлмасин, мен ҳалол кишининг сўзи билан онт ичаманки...

Бу сўзлар бирам дагдағали ишора билан айтилдики, ярадор қўзғалди.

— Сабр қилинг!— Сабр қилинг!— қўрқувдан дадилроқ бўлиб деди у.— Мен бораман... бораман!

Д'Артаньян аскардан милтиқни тортиб олди, уни олдинга ўтказиб юборди-да, қиличнинг учи билан уни шериги томон туртиб қўйди.

Бу шўрликнинг яқин ажал ваҳмидан бўзариб, кетидан узун қонли из солиб кўзга чалинмаган ҳолда ўзидан йигирма одим нарида ер бағирлаб ётган шеригимнинг жасади олди-га эмаклаб боришга уринишларига қараб туриш оғир эди.

Унинг совуқ тер қоплаган юзида даҳшат бирам яққол билинар эдики, д'Артаньяннинг унга раҳми келиб кетди.

— Яхши,— деди у аскарга нафрат билан қараб,— мен сенга мард одам билан сен сингари номарднинг фарқини кўрсатиб қўяман. Қолавер, мен ўзим бораман.

Шаҳдам одимлаб, теварак-атрофга ҳушёр назар солиб, рақибнинг ҳар бир ҳаракатини кузатиб, тупроқнинг ўнқир-чўнқирларига мослашиб д'Артаньян иккинчи аскар олди-га етиб олди.

Мақсадга етишнинг икки иложи мавжуд эди: ярадорни шу ернинг ўзида тинтиб чиқиш ёки унинг танасини пана қилиб, уни кўтариб олиб кетиш ва зовурда тинтиб кўриш.

Д'Артаньян иккинчи усулни танлаб олди ва айни душман ўт очган дақиқада қотилни елкаларига ортмоқлаб олди.

Енгил туртки, танани тешиб ўтган уч ўқнинг бўғиқ товуши, ажал талвасаси — буларнинг ҳаммаси д'Артаньянга боя

уни ўлдирмоқчи бўлган кимсе эди ҳаётини сақлаб қолганидан дарак берди.

Д'Артаньян зовурга қайтиб келди-да, жасадни ранги мурдадек оқариб кетган ярадорнинг ёнига ташлади. У эшиғич тинтув бошлади: қоғоздон ичида босқинчи олган пулларнинг, чамаси, ярми ётган ҳамён, суяк соққаларнинг стаканчаси ва соққаларнинг ўзи — ўлдирилган кишидан қолган мерос шу эди.

Д'Артаньян стаканча билан соққаларни улар қаерга тушган бўлса, ўша ерда қолдирди, ҳамённи ярадорга ташлади-да, харислик билан қоғоздонни очди.

Бир-иккита кераксиз қоғозлар орасида у қуйидаги мактубни, касрига ўз ҳаётини таҳлика остида қолдирган мактубнинг ўзгинасини топиб олди:

«Сиз бу аёлнинг изини йўқотдингиз, энди у камоли хавфсизликда монастирда турибди, уни минбаъд у ерга қўймаслигингиз шарт эди. Лоақал эркакни қўлдан чиқармасликка ҳаракат қилинг. Менинг қўлимнинг узунлиги сизга маълум, акс ҳолда ўша мендан олган юз лун пул сизга қимматга тушади».

Имзо йўқ, лекин мактуб миледининг қўли билан битилган эди — д'Артаньян бунга шак-шубҳа қилмасди. Шу ваздан у далил сифатида уни яшириб қўйди-да, ярадорни сўроққа тута бошлади. Буниси ўз ўртоғи — боягина ўлдирилган шериғи билан бирга Парижнинг Лавилъет дарвозасидан чиқиб жўнаб кетиши лозим бир ёш жувонни олиб қочишга бел боғлагани, лекин қовоқхонада ўтириб қолиб, улар ўн дақиқа кечикканликлари ҳамда извошни қўлдан чиқариб юборганларига иқроп бўлди.

— Хўш, у аёлни сизлар нима қилишингиз керак эди? — хавотир билан сўради д'Артаньян.

— Биз уни Қирол майдонидаги иморатга элтиб беришимиз керак эди. — деди ярадор.

— Ҳа, ҳа! — шивирлади д'Артаньян. — Бу худди шундай, миледининг ўзиникига.

Бу аёлнинг унинг ўзини ва уни севган барча кишиларни ҳалок қилиш ниятларига нақадар даҳшатли интиқом дарди туртки бўлаётганини тушуниб, у ҳамма гапнинг тагига етгандан кейин унинг сарой ишларидан воқифлиги нақадар улканлигини тушуниб, йигит қалтираб кетди. Афтидан, ўз маълумотларини у кардиналдан йиғарди.

Бироқ бу қайғули мулоҳазалар ичида ялт этиб бир фикр келди-ю, унинг кўнглини қувончларга тўлдириб юборди: у

қироличанинг оқибат, Бонасье хоним ўз садоқати учун таъзир еб ётган ҳамоқни ахтариб топганини ва уни ўша қамоқдан — озод этганини англади. Энди Бонасье хонимдан олган мактуб, у бир шарпа мисол лип этиб ўтиб кетган Шайо йўлидаги мулоқот ҳам — ҳаммаси унга равшан бўлди.

Демак, шу тобдан эътиборан худди Атос каромат қилганидек ёш жувонни ахтариб топиш имкони вужудга келди, зеро шундай монастир йўқ эдики, унга йўл топишнинг иложи бўлмаса.

Бу фикр д'Артаньянга батамом тасалли берди. У ўз авзойининг ҳар ўзгаришини ҳадик билан кузатгувчи ярадорга ўгирилди-да, унга қўлини узатди.

— Юр,— деди у,— сени бу ерда ташлаб кетгим йўқ. Менга суяниб ол, қароргоҳга қайтайлик.

— Юринг,— бундай тантиликка ишона олмай, жавоб берди ярадор.— Мени дор остига юбориш учун ўзингиз билан олиб кетаётган бўлманг яна?

— Мен сенга сўз бериб қўйдим,— деди д'Артаньян,— энди эса сенга иккинчи марта ҳаёт ато қиламан.

Ярадор тиз чўкди-да, ўз халоскорининг оёқларини ўпа кетди, лекин ёвга шу қадар яқин жойда ортиқ қолишининг мутлақо ҳожати қолмаган д'Артаньян миннатдорликнинг бу изҳорларини бўлиб қўйди.

Истеҳкомдан отилган дастлабки ўқлардан кейин қароргоҳга қайтиб келган гвардиячи ўзининг тўрт ҳамроҳининг ўлими ҳақида эълон қилди. Шу боисдан д'Артаньянни соғ-саломат кўриб полкдагиларнинг ҳаммаси жуда ҳайрон ва жуда хурсанд бўлди.

Ёш йингиг ўз ҳамроҳидаги ўзи етказган жароҳатни шу ернинг ўзида тўқиб ташлаган душман хуружи билан изоҳлаб бўлгач, у иккинчи лашкарнинг вафоти ҳамда ўзлари йўлиққан хавф-хатарларни ҳикоя қилиб берди.

Бу ҳикоя унга чинакам шон-шараф келтирди. Бутун қўшын кун бўйи бу зафар ҳақида гапириб юрди ва герцог Орлеанскийнинг ўзи д'Артаньянга ташаккур айтиб қўйишни топширди.

Ҳар қандай савоб иш мукофотга сазовор этади, д'Артаньяннинг хайрли иши ҳам йўқотилган осойишталикни унга қайтариб берди. Дарҳақиқат, душманларнинг бири ўлдирилган эди, иккинчиси эса унга чексиз содиқ бўлгандан кейин камоли хотиржам бўлиш мумкин деб ҳисобларди, д'Артаньян.

Бу беғамлик ёлғиз бир нарсани — д'Артаньян миледини билмаслигини исбот қиларди, холос.

АНЖУЙ ШАРОБИ

Бетоб қиролнинг тузалиб кетишига қарийб умид йўқлиги ҳақидаги хабарлардан сўнг қароргоҳда унинг шифо топаётгани тўғрисидаги миш-мишлар тарқала бошлади ва қиролнинг қамалда шахсан иштирок этмоққа ошиқаётгани сабабли ҳамманинг оғзида, у от минишга дармони етган замон йўлга чиқади, деган гап эди.

Бу ўртада ўзини армия қўмондонлиги лавозимидан бугун-эрта бўшатишларини ва ўз ўрнига бу лавозимни бир-бирлари билан таллашиб ётган герцог Ангулемскийни, Бассомьерни, Шомбергнни қўйишларини билган герцог Орлеанский фақат рақибнинг кучларини ўсмоқчилаб суст ҳаракат қилар, вақтни зое кеткизар ва французлар ўз навбатида Ларошелни қамал қилаётган бир пайтда ҳамон Сен-Шартен қўрғоғи-ю, Ла Пре фортига бостириб бораётган инглизларни Ре оролидан қувиб чиқаргудай ҳеч бир йирик операцияга қўнт қилмасди.

Д' Артаньянга келганда, биз айтиб ўтганимиздек, у сал беғамроқ бўлиб қолди, хавф ўтиб кетгач, уни номавжуд деб ҳисоблай бошлаганимизда ўзи ҳамиша шундай бўлади; унинг бир гами қолган эди, холос — у ўз дўстларидан ҳеч қандай хат-хабар олмаётган эди.

Бироқ ноябрнинг бошларида бир кун эрталаб Виллеруадан олинган тубандаги мактуб шарофати билан ҳаммаси ойдин бўлди-қолди:

«Жаноб д'Артаньян!

Атос, Портос ва Арамис жаноблар меникида ўтириш уюштириб, бир болаб кайфчоғлик қилдилар, лекин шунда бирам тўс-тўполон кўтардиларки, қаттиққўл киши бўлмиш комендант уларни бир-икки кунга қамоққа солиб қўйди. Шунга қарамасдан, мен улар томонидан берилган фармойишни бажо келтириб, уларга гоят манзур бўлган ажойиб анжуй шаробимдан сизларга ўн икки шиша жўнатмоқдаман.

Сизнинг каминан муҳтарамингизман, тақсир.

Годо, жаноб мушкетёрларнинг саройбони».

— Ахийри-я! — хитоб қилди д'Артаньян. — Демак, мен уларни ҳасрат соатларимда ёд этганим каби улар ҳам кайфсафо соатларида мени хотирлар экан-да! Мен уларнинг сало-

матлиги учун албатта ичаман, жон деб ичаман, лекин ёлгиз ўзим эмас.

Д' Артаньян бошқаларидан кўра кўпроқ иноқлашиб қолган икки гвардиячи ҳузурига уларни Виллеруадан юборилган ажойиб анжуй шаробини ўзи билан ичгани таклиф этмоқ учун чолиб кетди. Бироқ, гвардиячиларнинг бири шу оқшомга, бошқаси эса янаги оқшомга аллаким томонидан таклиф этилган экан-у, шу боисдан ўтиришни индинга тайин қилдилар.

Уйга келгач, д' Артаньян авайлаб сақлашни буюриб, ўн икки шиша шаробнинг ҳаммасини гвардиянинг сафар буфетига жўнатиб юборди, тантана кунин эса зиёфат тайин этилган соат ўн иккига ҳамма нарсани тахт қилиб турсин учун у ерга Планшени ҳам эрталаб соат тўққизда жўнатди.

Ўзининг янги фахрли кайвонилик унвонидан боши кўкка етиб Планше хижолатда қолмасликка жазм қилди, шу боисдан эса у таклиф этилганлардан бирининг Фурро исмли хизматкорини ҳамда ҳалиги д' Артаньянни ўлдирмоқчи бўлган ва ҳеч бир қисмга мансуб бўлмагани ўлароқ, д' Артаньянга ёки гапнинг тўғриси Планшега хизматга кирган сохта аскарини ўзига кўмакчи қилди олди.

Базм соати бўлгач, иккала меҳмон ташриф буюрди: улар жой-жойига ўтиргач, столга бир қатор таомлар тизиб ташланди. Планше қўлига дастрўмол ташлаб олиб хизмат қилди. Фурро шишаларни очди, Бризмон эса — касалдан тузалаётган кишининг номи шундай эди — шаробни шиша графийларга қайта қуярди, ўнқир-чўнқир йўл кор қилган бўлса керак, унда аллақандай қуйқум бор эди. Бу шаробнинг биринчи шишасининг таги лойқа чиқди. Бризмон унинг қуйқасини стаканга қўйди, д' Артаньян эса уни ичишга ижозат берди, чунки шўрлик ҳали жуда дармонсиз эди.

Меҳмонлар шўрвани ичиб бўлиб, биринчи стаканларни энди лабларига тегизган ҳам эдиларки, тўсатдан Людвик Форти билан Янги форт тарафдан тўп садолари янгради. Ё қамалдагилар томондан, ё инглизлар томондан бирор ногаҳон ҳужум содир бўлган деган хаёлда гвардиячилар дарров қиличларига ёпишдилар; д' Артаньян чаққонликда улардан қолишмасдан худди шундай йўл тутди-да, ҳар учаласи ўз постлари томон югуриб кетдилар.

Бироқ тамаддихонадан отилиб чиқар-чиқмас улар шовқинсурон сабабларини бирпасда тушуниб олдилар. «Яшасин қирол! Яшасин кардинал!» — деб қичқирардилар ҳар ёқдан, ҳамма ерни ногора садолари тутиб кетган эди.

Дарҳақиқат, биз айтиб ўтганимиздек, тоқати-тоқ бўлган қирол тин олмасдан икки манзилни босиб ўтиб, боягина ўз ма-

ияти ва ўн минг лашкардан иборат ёрдамчи куч билан етиб келган эди, унинг олди-ю орқасида мушкетёрлар келардилар.

Икки чеккада саф тортиб тургувчи ўз ротасида бўлмиш д'Артаньян ўзидан кўзларини узмай турган огайнилари ва унга дарров кўзи тушган жаноб де Тревилли маънодор ишора билан қутлади.

Кириш маросими ниҳоясига етгач, огайнилар қизгин қучоқлашдилар.

— Азбаройи шифо, — деди д'Артаньян, — сизлар ажаб мавридида етиб келдингиз! Чамамда биронта ҳам таом ҳали совуганича йўқ! Шундай эмасми, жаноблар? — икки гвардиячига юзланган ва уларни ўз дўстларига таништирган кўйи ило-ва қилиб қўйди йигит.

— Уҳ-ҳў! Базм қилияпсиз, шекилли! — севиниб кетди Портос.

— Зиёфатингизда хонимлар бўлмас деган умиддаман! — деди Арамис.

— Бу тупканинг тагида тузук-қуруқ шароб борми ўзи? — сўради Атос.

— Яъни бу нима деганингиз, азбаройи шифо! Ахир менда сизнинг шаробингиз бор-ку, муҳтарам дўстим, — жавоб берди д'Артаньян.

— Бизнинг шаробимиз-а? — таажжуб билан сўради Атос.

— Ҳа-да, ўша сиз менга жўнатиб юборган-чи.

— Биз сизга шароб юбордикми?

— Эсингиздан чиқардингизми, ахир? Биласизми, анжуй узумзорларидан чиққан бўшгина шароб.

— Ҳа, қайси шаробни بازارда тутаётганингизни тушуниб турибман.

— Сиз қолган ҳаммасидан аъло кўрадиган шароб.

— Турган гап, қўлимда на шампан, на шамбертен бўлмаганда.

— Илож қанча! Шампан билан шамбертен бўлмагандан кейин анжуйи билан қаноатланишингизга тўғри келади.

— Бундан чиқди сиз анжуй шаробини топдирибсиз-да? Ўзиям хўп ширин томоқсиз-да, д'Артаньян! — деди Портос.

— Йўқ, ахир! Бу менга сизларнинг номингиздан юборилган шароб.

— Бизнинг номимизданми? — жўр бўлиб хитоб қилишди мушкетёрлар.

— Айтинг-чи, Арамис, сизми шаробни юборган? — сўради Атос.

— Йўқ. Сиз-чи, Портос?

— Йўқ. Сиз-чи, Атос?

— Йўқ.

матлиги учун албатта ичаман, жон деб ичаман, лекин ёлгиз ўзим эмас.

Д' Артаньян бошқаларидан кўра кўпроқ иноқлашиб қолган икки гвардиячи ҳузурига уларни Виллеруадан юборилган ажойиб анжуй шаробини ўзи билан ичгани таклиф этмоқ учун чопиб кетди. Бироқ, гвардиячиларнинг бири шу оқшомга, бошқаси эса янаги оқшомга аллаким томонидан таклиф этилган экан-у, шу боисдан ўтиришни индинга тайин қилдилар.

Уйга келгач, д' Артаньян авайлаб сақлашни буюриб, ўн икки шиша шаробнинг ҳаммасини гвардиянинг сафар буфетига жўнатиб юборди, таитана кунни эса зиёфат тайин этилган соат ўн иккига ҳамма нарсани тахт қилиб турсин учун у ерга Планшени ҳам эрталаб соат тўққизда жўнатди.

Ўзининг янги фахрли кайвонилик унвонидан боши кўкка етиб Планше хижолатда қолмасликка жазм қилди, шу боисдан эса у таклиф этилганлардан бирининг Фурро исмли хизматкорини ҳамда ҳалиги д' Артаньянни ўлдирмоқчи бўлган ва ҳеч бир қисмга мансуб бўлмагани ўлароқ, д' Артаньянга ёки гапнинг тўғриси Планшега хизматга кирган сохта аскарини ўзига кўмакчи қилиб олди.

Базм соати бўлгач, иккала меҳмон ташриф буюрди: улар жой-жойига ўтиргач, столга бир қатор таомлар тизиб ташланди. Планше қўлига дастрўмол ташлаб олиб хизмат қилди. Фурро шишаларни очди, Бризмон эса — касалдан тузалаётган кишининг номи шундай эди — шаробни шиша графинларга қайта қуярди, ўнқир-чўнқир йўл кор қилган бўлса керак, унда аллақандай қуйқум бор эди. Бу шаробнинг биринчи шишасининг таги лойқа чиқди. Бризмон унинг қуйқасини стаканга қўйди, д' Артаньян эса уни ичишга ижозат берди, чунки шўрлик ҳали жуда дармонсиз эди.

Меҳмонлар шўрвани ичиб бўлиб, биринчи стаканларни энди лабларига тегизган ҳам эдиларки, тўсатдан Людвик форти билан Янги форт тарафдан тўп садолари янгради. Ё қамалдагилар томондан, ё инглизлар томондан бирор ногаҳон ҳужум содир бўлган деган хаёлда гвардиячилар дарров қиличларига ёпишдилар; д' Артаньян чаққонликда улардан қолишмасдан худди шундай йўл тутди-да, ҳар учаласи ўз постлари томон югуриб кетдилар.

Бироқ тамаддихонадан отилиб чиқар-чиқмас улар шовқинсурон сабабларини бирпасда тушуниб олдилар. «Яшасин қирол! Яшасин кардинал!» — деб қичқирардилар ҳар ёқдан, ҳамма ерни ногора садолари тутиб кетган эди.

Дарҳақиқат, биз айтиб ўтганимиздек, тоқати-тоқ бўлган қирол тин олмасдан икки манзилни босиб ўтиб, боягина ўз ма-

ияти ва ўн минг лашкардан иборат ёрдамчи куч билан етиб келган эди, унинг олди-ю орқасида мушкетёрлар келардилар.

Икки чеккада саф тортиб тургувчи ўз ротасида бўлмиш д'Артаньян ўзидан кўзларини узмай турган огайнилари ва унга дарров кўзи тушган жаноб де Тревилли маънодор ишора билан қутлади.

Кириш маросими ниҳоясига етгач, огайнилар қизгин қучоқлашдилар.

— Азбаройи шифо, — деди д'Артаньян, — сизлар ажаб мавридида етиб келдингиз! Чамамда биронта ҳам таом ҳали совуганича йўқ! Шундай эмасми, жаноблар? — икки гвардиячига юзланган ва уларни ўз дўстларига таништирган кўйи ило-ва қилиб қўйди йигит.

— Уҳ-ҳў! Базм қиляпсиз, шекилли! — севиниб кетди Портос.

— Зиёфатингизда хонимлар бўлмас деган умиддаман! — деди Арамис.

— Бу тупканинг тагида тузук-қуруқ шароб борми ўзи? — сўради Атос.

— Яъни бу нима деганингиз, азбаройи шифо! Ахир менда сизнинг шаробингиз бор-ку, муҳтарам дўстим, — жавоб берди д'Артаньян.

— Бизнинг шаробимиз-а? — таажжуб билан сўради Атос.

— Ҳа-да, ўша сиз менга жўнатиб юборган-чи.

— Биз сизга шароб юбордикми?

— Эсингиздан чиқардингизми, ахир? Биласизми, анжуй узумзорларидан чиққан бўшгина шароб.

— Ҳа, қайси шаробни назарда тутаётганингизни тушуниб турибман.

— Сиз қолган ҳаммасидан аъло кўрадиган шароб.

— Турган гап, қўлимда на шампан, на шамбертен бўлмаганда.

— Илож қанча! Шампан билан шамбертен бўлмагандан кейин анжуйи билан қаноатланишингизга тўғри келади.

— Бундан чиқди сиз анжуй шаробини топдирибсиз-да? Ўзиям хўп ширин томоқсиз-да, д'Артаньян! — деди Портос.

— Йўқ, ахир! Бу менга сизларнинг номингиздан юборилган шароб.

— Бизнинг номимизданми? — жўр бўлиб хитоб қилишди мушкетёрлар.

— Айтинг-чи, Арамис, сизми шаробни юборган? — сўради Атос.

— Йўқ. Сиз-чи, Портос?

— Йўқ. Сиз-чи, Атос?

— Йўқ.

— Агар юборган сизлар бўлмасангиз, — деди д'Артаньян, — унда саройбонингиз.

— Бизнинг саройбонимизми?

— Ҳа-да! Сизнинг саройбонингиз Годо, мушкетёрлар саройбони.

— Оқибат натижада бу шаробнинг қаердан келиб қолгани билан нима ишимиз бор! — деди Портос. — Тотиб кўрайлик, агар дуруст бўлса, ичайлик.

— Аксинча, — эътироз қилди Атос, — қайдан келганининг тайини йўқ шаробни ичмаймиз.

— Сиз ҳақсиз, Атос, — маъқуллади д'Артаньян. — Демак, бундан чиқди ҳеч кимингиз саройбон Годога менга шароб юборишни топширмаганмисиз?

— Йўқ. Лекин у барибир бизнинг номимиздан шароб юборган-а?

— Мана мактуб! — деди д'Артаньян.

У ўртоғига хатни узатди.

— Бу унинг қўли эмас! — деди Атос. — Мен унинг қўлини танийман, баайни жўнаш олдидан бутун даврамиз учун ҳисоб-китоб қилганман.

— Мактуб қалбаки, — деди Портос, — бизни ҳеч ким ҳибсга олган эмас.

— Д'Артаньян, — гинахонлик қилиб деди Арамис. — Наники бизни тўполон қилди деб ишонган бўлсангиз?

Д'Артаньяннинг ранги ўчиб, аъзойи бадани титроқдан жимирлаб кетди.

— Сен мени қўрқитяпсан, — деди фақат фавқулодда ҳоллардагина уш сенсираб гапиргувчи Атос. — Нима бўлди?

— Қочайлик, қочайлик, дўстларим! — қичқириб юборди д'Артаньян. — Менда даҳшатли шубҳа тугилди! Наники бу яна ўша аёлнинг қасоси бўлса?

Энди Атоснинг ҳам ранги оқариб кетди.

Д'Артаньян тамаддихона сари гизиллаб кетди, уч мушкетёр билан икки гвардиячи унга эргашдилар.

Ошхонага кириб боргач, д'Артаньяннинг дастлаб кўрган ерда чангак бўлиб буралиб ётган Бризмон бўлди.

Рангида ранг қолмаган Планше билан Фурро унинг азоб-уқубатларини енгиллатишга ҳаракат қилишмоқда, лекин ёрдам-пордамнинг кор қилмаслиги равшан: ўлаётганининг афти ажал талвасасидан бужмайиб кетган эди.

— Ҳа, бу сизмисиз! — д'Артаньянни кўриб қолиб деди у. — Сиз ўзингизни менга ҳаёт ато этганга солдингиз, аммо мени ўзингиз заҳарладингиз! О, бу даҳшат!

— Мен-а! — бақириб юборди д'Артаньян. — Бадбахт, нималар деб валдираяпсан?

— Ҳа, ҳа бу шаробни менга сиз бердингиз, уни ичиб юборишни менга сиз буюрдингиз, мендан қасдингизни олмоқчи бўлдингиз, бу даҳшат-ку!

— Сиз янглишмоқдасиз, Бризмон, — деди д' Артаньян, — сиз янглишмоқдасиз. Сизни ишонтириб айтаманки. . . сизга онт ичаманки. . .

— Лекин худо бор, у сизни жазонгизни беради! Худоё худованда, мен ҳозир тортаётган азобларни унга ҳам юбор!

— Инжил билан қасам ичаман, — ўлаётганга ташланиб деди д' Артаньян, — шаробнинг заҳарланганидан менинг хабарим йўқ эди, уни ўзим ҳам ичмоқчи бўлиб тургандим!

— Мен сизга ишонмайман, — деди аскар.

Даҳшатли азоблар ичида у жон берди.

— Даҳшат, даҳшат! . . — шивирлади Атос, бу орада Портос шишаларни синдирди, Арамис эса, сал фурсати ўтган бўлса-да, руҳонийни айтиб келишга фармойиш берди.

— О, дўстларим, — деди д' Артаньян, — сиз яна бир қур менинг ҳаётимни, на фақат менинг, мана бу жанобларнинг ҳам ҳаётини сақлаб қолдингиз. Жаноблар, — гвардиячиларга юзланиб сўзида давом этди у, — мен кўрган нарсаларингиз хусусида сукут сақлашингизни илтимос қилардим. Ғоят нажиб зотлар бу воқеага аралашган чиқса ажаб эмас, унда бутун оқибатлари бизнинг бошимизга бало бўлиб қолади.

— Оҳ, тақсир, — гўлдиради қўрқувдан ўлар ҳолатга тушган Планше, — оҳ, тақсир, бундан чиқди мен осон қутулибман-да!

— Нима, ялқов, демак, сен шаробимдан ичмоқчи экансан-да? — қичқирди д' Артаньян.

— Қирол саломатлиги учун, тақсир. Мен қирол саломатлиги учун қиттаккина энди ичмоқчи бўлиб турганимда, Фурро мени чақиришаётганини айтиб қолди.

— Рост, — тавба қилди қўрқувдан тишларини тақирлатиб Фурро, — мен бемалол ичай деб уни жўнатиб юбормоқчи бўлган эдим.

— Жаноблар, — гвардиячиларга мурожаат қилиб гапирди д' Артаньян, — ўзингиздан қолар гап йўқ, бўлиб ўтган гаплардан кейин бизнинг базмимиз жуда ўринсиздир. Шу сабабдан мени маъзур тутингу келинглари уни бошқа сафарга қолдирайлик.

Иккала гвардиячи д' Артаньяннинг узрларини тавозе билан қабул қилдилар ҳамда тўрт оғайнининг ҳоли қолгисен борлигини тушунган ҳолда йироқлашдилар.

Шоҳидларсиз қолгач ёш гвардиячи билан тўрт мушкетёр шундай, бир алфозда кўз уриштириб олдиларки, бу уларнинг

ҳар бири вазиятнинг бутун жиддиятини англаб етганидан яққол дарак беради.

— Энг, аввало,— дея таклиф этди Атос,— келинлар, бу хонадан кетайлик. Зўрлик ажал билан нобуд қилинган кишининг жасади хунук ҳамхона.

— Планше,— деди д'Артаньян,— бу бечоранинг жасадини сенга топшираман. Уни муқаддас тупроққа кўмсинлар. Рост, у жиноят қилган, лекин қилмишига кейин пушаймон бўлди.

Тўрт дўст Бризмоннинг кўмиш ташвишларини Планше билан Фуррога ҳавола қилиб хонадан чиқиб кетдилар.

Соҳиб уларга бўлак хона ажратиб берди ҳамда чала пишган тухум билан Атос ўзи қудуқдан олган сувни келтириб қўйди. Портос ва Арамисга ишнинг моҳиятини икки оғизгина қилиб айтиб беришди.

— Кўриб турибсизки, азиз дўстим,— деди д'Артаньян Атосга,— бу ҳаёт-мамот уруши.

Атос бошини чайқаб қўйди.

— Ҳа, ҳа,— жавоб берди у,— мен буни кўриб турибман. Лекин, сиз бу аёл ўша деб ўйлаяпсизми?

— Мен бунга аминман.

— Мен бўлсам иқрор бўлишим керакки, ҳамон иккиланиб турибман.

— Бироқ, кифтидаги бу нилуфар-чи?

— Бу Францияда бирор жиноят қилиб шу туфайли тамгаланган инглиз аёл.

— Атос, Атос, сизни ишонтириб айтаманки, бу сизнинг рафиқангиз!— дея такрорларди д'Артаньян.— Наинки ҳамма нишоналар қандай мос келганини фаромуш қилган бўлсангиз?

— Бари бир-да, ўша бошқаси ўлган деб ўйлайман, мен уни жуда яхшилаб осган эдим.

Бу гал энди д'Артаньяннинг бош чайқашига тўғри келди.

— Бироқ нима қилмоқ керак?— сўради у.

— Доймо дамокл қиличи остида яшаб бўлмайди,— деди Атос,— бу аҳволдан нажот топмоқ керак.

— Қандай ахир?

— У билан кўришиб, гаплашишга ҳаракат қилинг. Унга шундай денг: «Уруш ё тинчлик! Мен чин дворянлик сўзимни бераманки, сиз тўғрингизда минбаъд оғиз очмайман, сизга қарши ҳеч нарса қўзғамайман. Ўз томоингиздан сиз ҳам менга зиён етказмасликка тантанавор қасам ичмоғингиз лозим. Акс ҳолда, мен канцлергача бораман, қиролгача бораман, жаллод. топаман, мен саройни сизга қарши қилиб қўяман, сизнинг тамғангиз борлигини фош қиламан, мен сизни ҳакамлар қўлига топшираман ва, борди-ю, сизни оқлаб юбо-

ришса... хўш, унда чин дворянлик сўзимни бераманки, сизни бирор девор тагида бир кучукдек ўлдириб ташлайман!»

— Бу услубга қарши эътирозим йўқ,— деди д'Артаньян, — лекин қандай қилиб у билан кўришса бўлади?

— Вақт, жон дўстим, ғанимат фурсатни икки қўллаб вақт тутқизади, фурсат эса одамга қўша имкониятларни беради: қанча кўп таваккал қилсангиз, ютуқларингиз ҳам шунча катта бўлади. Кута билсангиз, бас.

— Шундайликка шундайку-я, лекин қотиллар-у, заҳарловчилар билан қуршалганингдан кейин...

— Ҳечқиси йўқ!— деди Атос.— Худо бизни ҳанузгача паноҳида сақлаб келган, бизни келгусида, ҳам ўзи асрайди.

— Ҳа, бизни! Биз эркаклармиз, албатта ва, сирасини айтганда, жонни таҳлика остида қолдириш бизлар учун жуда табиий гап, лекин у-чи!..— товушини пасайтириб илова қилди у.

— У деганингиз ким?— сўради Атос.

— Констанция.

— Бонасье хоним! Ҳа-я, ростдан ҳам, сизнинг ошиқлигингиз мутлақо хаёлимдан кўтарилибди, бечора дўстим!

— Лекин ўша ўлдирилган аблаҳнинг мактубидан сиз унинг монастирдалигини билиб олгансиз-ку,— деди Арамис.— Монастирлар у қадар ёмон эмас, мен ҳам ваъда бераманки, Ларошель қамали тугаган замон, мен шахсан...

— Ҳа, ҳа, муҳтарам Арамис,— унинг гапини бўлди Атос, — сизнинг ўй-ниятларингиз динга қаратилганлигини биламиз.

— Мен мушкетёрликда омонатман,— мўминлик билан деди Арамис.

— Кўпдан бери маъшуқасидан хабар йўқ, шекилли,— деб шивирлади Атос.— Парво қилманг, буниси бизга таниш ҳол.

— Мана нима!— деди Портос.— Менимча, бу ерда оддий бир чора бор.

— Қандай экан?— сўради д'Артаньян.

— Сиз уни монастирда деяпсизми?

— Ҳа.

— Бўлмаса гап нимада? Қамал тугаши билан биз уни монастирдан олиб қочамиз, вассалом.

— Лекин аввал унинг қайси монастирда турганини билмоқ керак, ахир.

— Тўғри гап,— рози бўлди Портос.

— Бироқ монастирни унга қироличанинг ўзи танлаган деб айтмабмидингиз, азизим д'Артаньян?— сўради Атос.

— Ҳа, ҳар қалай, шундайдир деб турибман.

— Жуда соз! Унда Портос бизга бу ишда ёрдамлашиб юборади.

— Қандай қилиб экан, сўрасак бўладими?

— Сизнинг маркизаңгиз, герцогияңгиз, маликангиз орқали-да. Унинг таниш-билишлари кўп бўлиши керак.

— Тсс! — бармоғини лабларига босиб шивирлади Портос. — Мен уни кардиналчи деб ўйлайман, у ҳеч нимани билмаслиги лозим.

— Ундай эса, Бонасье хоним хусусида дараклашини мен виммамга оламан, — деди Арамис.

— Сизми, Арамис? — жўр бўлиб қичқирди уч дўст. — Хўш, қай йўл билан?

— Қиролчианинг руҳонийси орқали, мен у билан жуда иноқман, — қизариб жавоб берди Арамис.

Ўзларининг жўнгина тушлигини қилиб бўлишган тўрт оғайни шу кечнинг ўзида қайта учрашмоққа келишиб олгач, шу ваъда билан ажралдилар. Д'Артаньян франциск монастирига қайтиб кетди, уч мушкетёр эса ҳали бошпапа гамини сийишлари лозим, улар қирол ўрдасига равона бўлдилар.

XIII

«ҚИЗИЛ КАПТАРХОНА» МАЙХОНАСИ

Бу орада душман билан тезроқ бақамти келишга шунчалар нитилувчи ва кардиналнинг Бекингэмга бўлган нафратига, бунга сўнггисидан кўра кўпроқ асосларга молик ҳолда шерик бўлган қирол энг аввало инглизларни Ре оролидан қувиб чиқариш, сўнгра эса Ларошель қамалини тезлатиш учун барча фармойишларни ошиғич бериб юборишни истарди. Бироқ, бир томондан — де Бассомпьер ва Шомберг, иккинчи томондан — герцог Ангулемский ўртасида вужудга келган низолар уни ушлаб қолди.

Бассомпьер ва Шомберг жаноблар Франциянинг маршаллари эдилар ҳамда қиролнинг бевосита бошчилигидаги армияга қўмондонликка ўз ҳуқуқларини даъво қилардилар; кўнглида гугенот бўлмиш Бассомпьердан, эътиқод бўйича унинг оғалари саналган инглизлар ва ларошелликларга қарши бўш ҳаракат қилармикан, деган ҳадикда бўлган кардинал, бу лавозимга қирол бош қўмондон ўринбосари қилиб тайин этгани герцог Ангулемскийни унинг ўз қистови билан таклиф қилмоқда эди. Натижада, Бассомпьер ва Шомбергларнинг армияни тарк этишларининг олдини олмоқ учун уларнинг ҳар бирига мустақил отряднинг қўмондонлигини топширишга тўғри келди: Бассомпьер ўзига Лаледан Ломпьергача — шимолий, герцог Ангулемский Домпьердан Периньегача — ғарбий, Шомберг эса Периньедан Ангутенгача — жанубий қисми олдилар.

Герцог Орлеанскийнинг ўрдаси Домпьерда эди.

Қиролнинг ўрдаси дам Этре, дам Лажжарида бўларди.

Ва ниҳоят кардиналнинг ўрдаси Тош кўприк тагида ҳеч қандай истеҳкомлар билан муҳофаза қилинмаган расмона уйда эди.

Шу зайл герцог Орлеанский Бассомпьерни, қирол — герцог Ангулемскийни, кардинал эса — Шомбергни назорат қилардилар.

Сўнгра кучларни жойлаштириш ниҳоясига етгандан сўнг, қўмондонлик инглизларни оролдан қувиб чиқариш чораларини кўра бошлади.

Шароит бунга қўл келган: инглизлар дуруст егулик бўлганда яхши лашкарлардир, аслида эса, эндиликда, уларнинг куни фақат тузланган нарсалар-у, бўлмағур қотган-қутган нонларга қолган, шу туфайли қарергоҳда кўплаб беморлар пайдо бўлган эди. Устига-устак бутун океан бўйида йилнинг бу фаслида довулли бўлмиш денгиз ҳар куни бирор кичикроқ кемани вайрон қилиб кетар, ҳамда Эгильон бурунидан тортиб нақ зовургача, ҳар гал тўлқин келиб урганда соҳилни қайиқлар, фелюгалар ва бошқа кемаларнинг парчалари, синиқ-пиниқлари босиб кетарди. Буларнинг ҳаммаси ҳамто қирол лашкарлари ўз қароргоҳида қолаверган тақдирда ҳам оролда фақат ўжарлигидан ўтириб олган Бекингэмнинг бугун-эрта қамални олиб ташлашга мажбур бўлиб қолажанини очиқ-ойдин билдириб турарди.

Бироқ жаноб де Туарак душман қароргоҳида янги ҳамлага тадориклар бораётганини маълум қилгач, қирол бунга чек қўйиш керак, деб қарор қилди-ю, ҳал қилгувчи жанг хусусида фармон берди.

Қамални батафсил тавсия этиш ниятида эмаслигимиз ҳамда биз ҳикоя қилаётган воқеага бевосита алоқаси бўлган ҳодисаларнинггина тилга олганимиз ҳолда қисқача қилиб қиролни зўр таажжубда қолдириб ҳамда кардиналнинг доврўғини чиқариб, бу иқдом бароридан келганини айтиб ўтамиз. Қадам-бақадам қисиб борилган, ҳар тўқнашувда мағлубиятга учраётган ва Луа оролидан ўтишда узил-кесил тор-мор этилган инглизлар жанг майдонида икки минг кишини ва шулар жумласидан: беш полковник, уч подполковник, икки юз эллик капитан билан йигирма нафар кибор дворянни, бундан ташқари тўрт тўп билан Клод де Сен-Симон томонидан Парижга келтирилиб Париж ибодатхонаси пештоқларига тантанавор олиб қўйилган олтмиш байроқни қолдириб, ўз кемаларига қайтадан миннишга мажбур бўлиб қолдилар.

Аввал қароргоҳда, кейин эса бутун Франция бўйлаб дуохонлик бўлди.

Хуллас, энди кардинал, ҳеч бўлмаганда, вақтинча инглизлар томонидан ҳеч нимадан хавфсирамасдан қамални бемалол давом эттириш имкониятига эга бўлди.

Лекин, боя айтганимиздек, бу осойишталик омонат бўлиб чиқди.

Герцог Бекингэмнинг чопарларидан бир Монтегю исмлиси асирга олинди-ю, у орқали Австрия, Испания, Англия ва Лотарингия ўртасида иттифоқ мавжудлиги маълум бўлиб қолди.

Бу иттифоқ Францияга қарши қаратилган эди.

Бу ҳам кам, Бекингэмнинг ўзи тахмин қилгандан шошилиброқ тарк этишига тўғри келган ўрдасида шундай иттифоқнинг мавжудлигини яна бир карра тасдиқловчи ҳужжатлар топилган эди ва бу қоғозлар кардиналнинг ўз «Мемуарлари»да таъкидлашича де Шеврез хоним ва, бинобарин, қиролича шаънига доғ туширарди.

Бутун масъулият кардинал гарданига тушди, зеро зиммага масъулият олмаган ҳолда тўлақонли ҳоким бўлмоқ мушкул гап. Шу боисдан ўз заковатининг бор кучларига зўр бериб у купши-кун, тунни-тун демай Европа улуғ давлатларидан бирортасида кечмиш зарра ўзгаришларни кузатарди.

Бекингэмнинг ғайрати, энг асосийси унинг кучли нафрати кардиналга маълум эди. Францияга таҳдид солаётган иттифоқ галаба қозонган тақдирда кардиналнинг бутун нуфузи йўққа чиқарди; ҳозирча, атиги тарафдорлари бўлган лувр кабинетида, унда испания ва австрия сиёсати ўзининг доимий вакилларига эга бўларди, ҳамда у, Ришелье, Франция министри, асос эътибори билан миллий бўлмиш министр барбод бўларди. Унга гўдак боладай итоат этгувчи, ҳамда бола ўз муаллимини ёмон кўргани каби уни кўрарга кўзи йўқ қирол шахсий интиқом пайида юрган ўз оғаси билан қиролича қўлларига уни топшириб юборган бўларди, хуллас, у ҳалок бўлар ва, ажаб эмаски, Франция ҳам у билан бирга ҳалокатга учрарди. Бу нарсаларнинг ҳаммасини олдини олмоқ зарур эди.

Шу боисдан кардинал ўзи резиденция қилиб танлаган Тош кўприк ёнидаги кичик уйда кеча-ю, кундуз чопарлар алмашиниб турар, ҳам уларнинг сони кун сайин тобора ортиб борарди.

Булар — жуббаларини бирам эпсизлик билан кийилганидан уларнинг черковга мансублигини, лекин жанговар черковга мансублигини дарров пайқаб олмоқ мумкин роҳиблар, гуломлик уст-боши бирмунча қисиб-қимтиб қўйган ҳамда дуркун сағрилари ҳатто кенг шалворлар остидан ҳам кўзга ташланиб турган аёллар ва, ниҳоят қўллари чиркину қадди-баста келишган деҳқонлар, бир қақирим наридан ҳам кибор насабли кишиларлигини таниб олса бўладиган деҳқонлар эдилар.

Бошқа манзур жиҳати камроқ ташрифлар ҳам бўлиб турарди, зеро, икки ёки уч дафъа кардинал ҳаётига суиқасд этилди деб миш-мишлар тарқалган эди.

Рост, падари бузрукворнинг душманлари гўё эҳтиёж туғилган ҳолларда ўз навбатида зўравонлик чораларини қўллаш имконига эга бўлмоқ учун бу нўноқ қотилларни унинг ўзи ёллаган деб гапириб юришарди, лекин на министрларнинг гапларига, на уларнинг душманларининг гапларига ишонмаслик лозим.

Бироқ, буларнинг ҳаммаси кардиналнинг ҳатто энг ашаддий гийбатчилари томонидан ҳам шаксний жасорати ҳеч қачон инкор этилмаган кишининг герцог Ангулемскийга аллақандай муҳим фармойишлар бериш, қирол билан алланарсалар хусусида маслаҳатлашиб олиш ёки унинг уйига келиши бирор сабабга кўра номақбул элчилар билан музокаралар учун учрашиш мақсадида тунги сайрлар қилиб туришига жалал бермасди.

Мушкетёрларга келганда, қамал пайтлари айтарли банд бўлмаганлари ўлароқ улар у қадар қаттиқ сақланмасдилар ҳамда шод-ҳуррам кун кечирардилар. Уларга, хусусан эса уч улфатимизга бунинг эви шу билан осонлашардики, жаноб де'Тревилль билан дўстона муносабатда бўлганлари ҳолда улар у кишидан қароргоҳга кечикиш ҳамда у ерга чироқлар ўчирилгандан сўнг кириб боришга тез-тез махсус руҳсатнома олиб турардилар.

Нима бўлди-ю бир кун кечқурун зовурда қоровуллик хизматини ўташи сабабли д'Артањьян уларга ҳамроҳ бўла олмаган пайтда Атос, Портос ва Арамис сафар ридоларига бурканган ҳамда пистолетларини шай тутган ҳолда бундан икки кун муқаддам Лажжарри йўлида Атос ифшо этган «Қизил каптархона» номли қовоқхонадан учовлон ўз жанговар отларида қайтиб келмоқда эдилар. Хуллас, улар ҳар дақиқа бирор пистирмага дуч келишга шай бўлиб бораётганларида, тўсатдан Буанар қишлоғидан тахминан чорак лье берида от дукур-дукури эшитилгандай бўлди. Ҳар учаласи шу заҳоти йўлнинг қоқ ўртасида зич ҳалқа ҳосил қилиб тўхтаб қолдилар. Дақиқа ўтгач, булут ортидан сузиб чиққан ой шувъласида муюлишда уларга пешвоз келгувчиларга кўзи тушгач, тўхтаб, афтидан йўлда давом этавериш маъқулми ёки орқага қайтишми деб ўзаро кенгашгувчи икки суворийни кўрдилар. Бу тараддуд уч ошнага бир оз шубҳали туюлди-ю, Атос бир-икки одим олдинга чиқиб, ўзининг нуфузли овози билан деди:

— Келаётган ким?

— Ўзингиз кимсиз?— ўз навбатида сўради суворийлардан бири.

— Бу жавоб эмас!— эътироз қилди Атос.— Келаётган ким? Жавоб беринг, йўқса отамиз.

— Маслаҳат бермайман, жаноблар!— деди ширали, афтидан буйруқ бериб одатланган овоз.

— Бу тунги текширувга чиққан бирорта катта офицер,— деди астагина Атос.— Нима қиламиз, жаноблар?

— Кимсиз?— сўради ўша амирона товуш.— Жавоб беринг, йўқса фармонбардор эмаслигингизга пушаймон еб қоласиз.

— Қирол мушкетёрлари,— деди Атос саволларни бергувчи одамнинг бунга ҳақи борлигига тобора ишончи ортиб.

— Қай ротадан?

— Де Тревиль ротасидан.

— Белгиланган жойга яқинлашинг-да бемаҳалда бу ерларда нима қилиб юрганлигини менга маълум қилинг.

Уч ўртоқ шаштидан қайтиброқ яқин йўладилар, зеро, ҳар учаласи ҳам ўзларидан кучлироқ одам билан муомала қилаётганига энди ишонч ҳосил қилган эди; музокараларини Атос олиб бормоғи лозим эди.

Икки суворийдан бири,— ўша иккинчи бўлиб сўз бошлагани,— ўз ҳамроҳидан ўн одимлар олдида турарди. Атос ҳам Портос ва Арамисга орқада қолишни имо билан таклиф этдида, ёлғиз ўзи яқин борди.

— Афв этгайсиз, жаноб офицер,— деди Атос,— лекин кўриб турибсизки, биз ким билан муомала қилаётганимизни билмасдан ҳушёр турган эдик.

— Номингиз?— деди юзи ридо билан ним тўсиқ офицер.

— Ҳар қалай, тақсир,— дея жавоб берди бу сўроқ гашига тега бошлаган Атос,— менга саволлар бермоққа ҳаққингиз борлигига далил келтиришингизни сўрайман.

— Номингиз?— ёлғисини кўтарган ва шу тариқа юзини очган кўйи яна бир бор такрорлади суворий.

— Жаноб кардинал!— ҳанг-манг бўлиб деди мушкетёр.

— Номингиз?— учинчи бор такрорлади кардинал.

— Атос,— деди мушкетёр.

Кардинал шошиб яқин келган ҳамроҳини имлаб чақирди.

— Бу уч мушкетёр бизга ҳамроҳ бўлиб борадилар,— нимтовушда гапирди у,— қароргоҳида у ердан кетганимдан хабар топишларини истамайман, агарда булар биз билан борсалар, уларнинг сукут сақлашидан кўнглимизни тўқ қилсак бўлади.

— Биз дворянмиз, зоти олийлари,— деди Атос,— сўзимизни олинг-да, ҳеч нима хусусида хавотирланманг. Худога шукурки, сир сақлашга уқувимиз бор.

Кардинал ўзининг зол назарини мард ҳамсуҳбатига қадади.

— Қулоғингиз ўткир экан, жаноб Атос,— деди кардинал,— лекин энди гапларимга қулоқ солинг. Мен ҳамроҳ бўлишля-

рингизни сўрашимнинг боиси сизларга ишонмаслигим эмас,— мен азбаройи ўзимнинг хавфсизлигим учун буни илтимос қил- яман. Ҳамроҳларингиз, ҳойнаҳой, жаноб Портос ва жаноб Арамислардир?

— Ҳа, падари бузруквор,— жавоб берди Атос.

Бу борада шу тобгача орқароқда турган иккила мушкетёр қўлларида шляпалари билан яқинроқ келдилар.

— Мен сизларни танийман, жаноблар,— деди кардинал,— мен сизларни танийман. Менинг ёр-биродарларим жумласида сизлар йўқлигингиз менга маълум, бу мени жуда ранжитади. Лекин мен хабардорманки, сизлар мард ва софдил дворянлар- сиз ва сизларга ишонса бўлади. Хуллас, ўзингизнинг икки ҳамроҳингиз билан кузатиш шарафига мени ноил этинг. жаноб Атос, ана шунда менинг муҳофазам ҳатто ҳазрат олийлари- нинг ҳам мабодо у кишини учратиб қолсак, ҳаваси келса кел- гудек бўлади.

Мушкетёрлар бошларини нақ отларининг ёлигача эгиб тур- дилар.

— Номусим билан онт ичаманки, падари бузруквор,— деди Атос,— бизни ўзингиз билан бирга олиб яхши иш қил- моқдасиз: биз йўлда бир нечта хавфли шахсларга дуч келдик, улардан тўрттаси билан «Қизил каптархонада» гижиллашиб ҳам қолдик:

— Гижиллашибми? Хўш нима тўғрисида, жаноблар?— сў- ради кардинал.— Биласизми, мен жанжалларни ёмон кўраман.

— Худди шу бондан журъат қилиб сиз падари бузруквор- ни содир бўлган нарсалар хусусида огоҳ этиб қўймоқдаман-да. Акс ҳолда, сиз буни ўзга шахслардан эшитишингиз ҳамда воқеаларнинг нотўғри ёртилиши туфайли бизни айбдор сана- ган бўлардингиз.

— Аммо бу жанжал оқибатлари қандай бўлди?— қовоғи- ни уйиб сўради кардинал.

— Мапа шу қаршингизда турган дўстим Арамис қўлини қиличга тегизиб, сал шикастлаб олди, мабодо сиз падари буз- руквор ҳужумга фармон берсангиз, бу нарса унинг эртагаёқ бемалол ҳамла қилишига халал бермайди, бунга ўзингиз ҳам ишонч ҳосил қилишингиз мумкин бўлади, падари бузруквор.

— Аммо-лекин сизлар жазосини бермасдан ўзингизга қи- лич урдириб ўтирадиган одамлардан эмассизлар,— эътироз қилди кардинал.— Менга қаранг жаноблар, очиғини айтиб қўя қолинглар— калтакларни баъзиларини қайтарган бўлсангиз керак? Менга тавба тазарру қилиб қўя қолинглар— ахир, ха- барингиз бор, мен истигфор бериш ҳуқуқига моликман.

— Мен, зоти олийлари.— деди Атос,— қиличга қўлимни тегизиб ҳам қўйганим йўқ— мен шундоқ рақибимни даст кў-

тардим-у, деразадан улоқтириб ташладим. Йиқилишда, — сал иккиланиб гапида давом этди Атос, — у оёгини сиңдириб олди, шекилли.

— Аҳа! — деди кардинал. — Сиз-чи, жаноб Портос?

— Мен муборазалар тақиқланганлигини биламан, зоти олийлари, шу учун мен узун курсини олдим-да, зарб билан ўша қароқчиларнинг биттасини солдим, шунда унинг елкаси мажакланган бўлса аҳтимол.

— Хўш... — деди кардинал. — Сиз-чи, жаноб Арамис?

— Менинг энг беозор феълим бор, зоти олийлари, ҳам бунинг устига мен ўзимни роҳибликка бағишлаш ниятим бор, бундан сиз падари бузруквор беҳабар бўлсангиз керак. Шу сабабдан мен ҳар йўл билан ўртоқларимни тийиб туриб эдим, тўсатдан бу аблаҳларнинг бири дабдурустан қиличи билан қўлимга урса бўладими. Шу ерда сабр косам тўлиб кетди-ю, мен қиличимни суғуриб олдим ва у менга яна ташланганда қиличим учига бор бўйи билан санчилиб қолгандай туюлди. Шундайми-йўқми, аниқ билмайман, лекин унинг қулаб тушгани жуда яхши эсимда, уни бошқа иккитаси билан олиб кетишди чоғи.

— Азбаройи шифо, — деди кардинал, — бир харобот жанжали касофатига уч киши сафдан чиқиб турибди!.. Ҳа, жаноблар, сизлар ҳазил-ҳузилни ёмон кўрасизлар. Хўш, жанжал ўзи нимадан чиқди?

— Бу аблаҳлар маст эдилар, — деди Атос. — Улар кечқурун мехмонхонага бир аёл келиб тушганининг дарагини билиб қолибдилар-да, унинг ёнига бостириб кирмоқчи бўлибдилар.

— Ёнига бостириб кирмоқчи? — такрорлади кардинал. — Нима мақсадда, ахир?

— Зўрлаш ниятида бўлса керак-да, албатта, — жавоб берди Атос. — Сиз падари бузрукворга ўша аблаҳларнинг маст бўлганлигини маълум қилиш шарафига ноил бўлдим-ку.

— Ўша аёл ёш ва гўзалмиди? — бирмунча хавотир билан сўради кардинал.

— Биз уни кўрганимиз йўқ, зоти олийлари, — жавоб берди Атос.

— Ие, уни кўрганингиз йўқми? Майли, жуда соз? — жонланиб гапирди кардинал. — Аёл кишининг номусини ёқлаб, яхши иш қилибсизлар, ўзим ҳозир «Қизил каптархона»га кетаётганим сабабли менга айтган гапларингизнинг рост-ёлгонлигини билиб оламан.

— Зоти олийлари, — мағрур туриб деди Атос, — биз дворянлармиз ва азбаройи жонимизни қутқармоқ учун ҳам ёлгон гапирмаган бўлурдик.

— Мен сўзларингизнинг чинлигидан гумонсираганим ҳам йўқ, жаноб Атос, қилча гумонсираётганим йўқ... Бироқ айтингчи, — суҳбатни буриш учун илова қилди у, — нима, ўша хоним ёлғизмиди?

— Хонада хоним билан бирга эркак киши бор эди, — деди Атос, — лекин шовқин-тўпалонга қарамасдан чиқмади у, демак қўрқоқ деб ўйламоқ керак.

— «Енгил-елпи ҳукм чиқарманг» дейилган инжилда, — эътироз билдирди кардинал.

Атос таъзим қилди.

— Энди бўлди, жаноблар, — гапида давом этди кардинал. — Мен билмоқчи бўлган ҳамма гапни билиб олдим. Ортимдан юринглар.

Уч мушкетёр кардинални олдинга ўтказиб юборди; у ўзини яна ёпинчиқ билан беркитиб олиб, отини ниқтади-да, ўзининг тўрт бирдай ҳамроҳидан тўққиз, ўн одим олдинда йўлга тушди.

Ҳадемай отряд бўм-бўш ва жимжитдай туюлган тамадди-хонага етиб борди: чамаси, соҳиб ўзиникига қандай ташқли меҳмон келишидан огоҳ эди, у ўзининг хира хўрандаларини барвақт гумдон қилганди.

Эшикдан ўн қадамлар берида кардинал ўз ҳамроҳи билан уч мушкетёрга тўхташни ишора қилди. Қимнингдир эгарланган оти дарчага боғлиқ турарди; кардинал шартли тарзда уч марта тақиллатди.

Уйдан дарров аллақандай ридога бурганган киши чиқиб келди, кардинал билан бир-икки оғиз гап ташлашди-ю, отига миниб Сюржер тарафга кетган Парижга ҳам элтгувчи йўлдан елиб кетди.

— Яқинроқ келинглар, — деди кардинал. — Сиз менга рост гапирган экансиз, жаноб мушкетёрлар, — дея мурожаат қилди у уч ошнога, — модомики, бу ёғи менга боғлиқ экан, бугунги мулоқотимизнинг сизларга нафи тегади. Ҳозирча эса ортимдан юринглар.

Кардинал отдан тушди, мушкетёрлар ҳам худди шундай қилдилар; кардинал тизгинни ҳамроҳига ташлади, уч мушкетёр ўз отларини дарчаларга боғлаб қўйдилар.

Саройбон бўсағада турарди — унинг учун кардинал шунчаки хоним билан дийдор кўришгани келган бир офицер эди.

— Пастда бирор хонангиз йўқми, бу жаноблар камин ёнида келиб мени кута турсалар? — сўради кардинал.

Саройбон яқин орада илгариги бўлмағур печкача ўрнига катта кўркам камин ўрнатилган кенг хонанинг эшигини очди.

— Маана шу, — деди у.

— Яхши,— деди кардинал.— Шу ерга киринглар, жа-
поблар ҳамда малол олмай мени кутинглар — мен сизларни
ярим соатдан ортиқ ушламайман.

Уч мушкетёр пастки қаватдаги хонага киришгунча карди-
нал бўлак ҳеч қандай савол бермасдан жадал юриб зинадан
чиқа бошлади. Афтидан у йўлни жуда яхши биларди.

XIV

ПЕЧ МЎРИЛАРИНИНГ ФОЙДАСИ ХУСУСИДА

Кўнгилларида ҳеч гап йўқ уч дўстимиз фақат рицарлик
туйғулари ва жасорати етаклаган кўйи, кардинал ўзининг
олий шарофатига ноил қилган аллақандай хонимга яхшилик
қилиб қўйганлари равшан эди.

Бироқ у хоним ўзи ким? Мушкетёрлар энг аввало ўзлари-
га бераётган савол мана шу эди. Сўнгра ўзлари минг тахмин
қилмасин, улардан бирортаси ҳам қониқарли чиқмаслигини
кўргач, Портос соҳибни чақирди-да, ўйин соққаларини кел-
тиришни буюрди.

Портос билан Арамис стол ёнига ўтириб олдилар-да, ўйин-
га киришиб кетдилар. Атос ўйланиб, оҳиста хонада юрарди.

Хаёлчан айлашиб юриб, Атос ярим бузилган печка мўриси
ёнидан у ён-бу ёнга ўтмоқчи эди; бу мўрининг нариги учи
юқори қаватдаги бир хонага чиқарилган эди. Ҳар гал ёнidan
ўтаётганда кимларнидир босиқ товушлари инҳоят унинг диқ-
қатини жалб қилди. Атос яқинроқ йўлади-ю, диққатини жалб
этган бир-иккита сўз унга шу қадар қизиқарли туюлдики, у
ўртоқларига жим бўлишни имо қилиб, ўзи эса эгилган ва қу-
логини мўрининг пастки тошигига тегизган кўйи жойида қотиб
қолди.

— Қулоқ солинг, миледи,— деярди кардинал,— бу муҳим
иш. Мана бу ерга ўтиринг, келинг, бир суҳбатлашиб олайлик.

— Миледи!— шивирлади Атос.

— Мен ҳоят зўр диққат билан тингламоқдаман, падари
бузруквор,— дея жавоб берган аёл овозидан мушкетёр сеска-
ниб тушди.

— Капитани менга содиқ, командаси инглизлардан иборат
бир кичикроқ кема Шаранта этагида, Ла Пуант форти ёнида
сизга мунтазир турипти. У эртага саҳарда лангар кўтаради.

— Бундан чиқди мен у ерга шу бугун оқшомда жўнаб
кетишим лозим экан-да.

— Шу тобда, яъни менинг дастурларимнинг олиб бўлга-
нингиз он. Шу ердан чиқишда эшик тагида икки кишини кў-

расиз, сизни улар қўриқлаб боради. Биринчи мен чиқаман. Ярим соат кутиб тургач, сўнгра сиз ҳам чиқасиз.

— Яхши, зоти олийлари. Лекин менга беришни ихтиёр этган топширигингизга қайтайлик. Мен келгусида ҳам сиз падари бузрукворнинг ишончингизга муносиб қолишни истаймани, шу важдан эса лутф айлаб менга шу топшириқни аниқ ва равшан қилиб баён этсангиз, токи бирор ножўя иш қилиб қўймасам. Бир зумга икки ҳамсухбат ўртасида чуқур сукунат чўкди; кардиналнинг ўз ибораларини олдиндан салмоқлаб тургани, миледиининг эса у айтажак гапларни англаб олиш ва хотирасида сақлаб қолиш учун хаёлини бир жойга тўплашга уринаётгани аён эди.

Шу дақиқадан фойдаланиб. Атос ўз ўртоқларидан эшикни ичкаридан беркигиб қўйишни илтимос қилди ва уларни имлаб чақириб олди-да, ўзи билан бирга қулоқ солишга таклиф этди.

Қулайликни ёқтиргувчи иккала мушкетёр ўзларига биттадан курси ҳамда Атосга ҳам бир курси келтириб қўйишди. Учовлон бошларини бир қилиб қулоқларини динг қилиб ўтириб олдилар.

— Сиз Лондонга жўнайсиз,— гапида давом этарди кардинал.— Лондонда Бекингэмни зиёрат қиласиз...

— Сиз падари бузрукворга айтиб қўяй,— гап қистирди миледи,— герцог бир гапида туриб олиб, мени шерик деб ҳисоблаб юрган олмос шокилалар воқеасидан сўнг зоти олийларининг мендан кўнгли қолган.

— Аммо бу гап,— эътироз қилди кардинал,— гап асло унинг кўнглини топишингиз ҳақида эмас, балки унинг ҳузурига соф виждон билан очиқ-ойдин кириб боришингиз хусусида бораётир.

— Соф виждон билан очиқ-ойдин...— билинар-билинамас киноя аралаш такрорлади миледи.

— Ҳа, соф виждон билан очиқ-ойдин,— худди шу оҳангда тасдиқлади кардинал.— Бу музокараларнинг ҳаммаси очиқ-часига олиб борилмоғи лозим.

— Мен кўрсатмаларингизни аниқ ижро этаман, уларни шай бўлиб кутмоқдаман.

— Сиз Бекингэм ҳузурига менинг номимдан ташриф буюрасиз ҳамда унинг барча тадорикларидан менинг хабардорлигим, лекин улардан кам хавотирланаётганимни унга айтасиз: у биринчи қадамга журъат қилгани замон мен қироличани нобуд қиламан.

— Сиз, падари бузруквор, ўз пўписангизни амалга оширишга қодарлигингизга у ишонармикан?

— Ҳа, зеро қўлимда далил-исботлар бор.

— Мен унга ўша далил-исботларни кўрсатсам ҳамда уларнинг кадр-қимматига муносиб баҳо бера олса бўларди.

— Албатта. Унга айтиб қўйингки, мен Руа-Робер ва маркиз де Ботрюнинг ўша коннетаблнинг рафиқаси маскарад — базм берган оқшом герцог билан қироличанинг коннетаблнинг рафиқасиникида бўлиб ўтган мулоқати ҳақидаги хабарни эълон қиламан. Унда шак-шубҳа қолмаслиги учун эса айтасизки, герцог у ерга кавалер де Гиз киймоқчи бўлган ҳамда ўзи де Гиздан уч минг пистолга сотиб олган Улуғ Мўғул либосида келган...

— Яхши, зоти олийлари.

— Ўзи, италиян фолбни уст-бошида тушган саройга унинг қандай киргани ва тунда қандай чиқиб кетгани, менга майда-чуйда тафсилотларигача маълум. Маълумотларимнинг инobatлигига тўла ишонч ҳосил қилсин учун унга айтингни, унинг эғнидаги ридоси остидан ялтироқ қора безаклар, бош суягию, чалишган суяклар нусхаси билан қопланган кенг оқ кўйлак кийилган эди. негаки бир кор-қол бўлган тақдирда у ўзини бирор муҳим воқеа олдидан Луврда ҳамиша намоён бўлиб туриши ҳаммага маълум Оқ Хоним арвоҳи қилиб кўрсатмоқчи эди...

— Бори шуми, зоти олийлари?

— Унга айтингни, мен унинг Амьен саргузаштининг барча икир-чикирларини биламан, уларни боғ манзараси ва бу тунги саҳнанинг бош иштирокчилари суратлари билан бирга бир кичикроқ мароқли роман тарзида баён этишни буюраман.

— Мен бу гапларни унга айтаман.

— Унга яна айтиб қўйингни, Монтегю менинг қўлимда, Монтегю Бастилияда, рост, гарчи ундан бирор мактубни қўлга туширолмаган бўлсак-да, лекин қийноқ уни ўзи билган гапларни ва... ҳатто ўзи билмаган гапларни ҳам айтишга мажбур этиб қўйиши мумкин.

— Жуда соз.

— Ва ниҳоят, шуни ҳам қўшиб қўйингни, герцог Ре ордидан кетишга шошилиб, ўз хонадониде Шеврез хонимнинг бир мактубини унутиб қолдирган, у қироличани ёмон иснодга дучор қиладиган зеро, у ҳазрат олияларининг қирол душманларини севиши мумкинлиги тугул Франция душманлари билан тили ҳам бирлигини исбот этади. Менинг ҳамма гапларимни дилингизга яхшилаб тугиб олдингиз, шундай эмасми?

— Ўзингиз ҳукм чиқаринг, падари бузруквор: коннетабль рафиқасиникидаги базм, Луврдаги тун, Амьендаги оқшом, Монтегюнинг ҳисобга олингани, де Шеврез хонимнинг мактуби.

— Тўғри, тўппа-тўғри. Хотирангиз ажойиб-да, миледи.

— Лекин борди-ю, бу баҳоналарнинг ҳаммасига қарамасдан,— эътироз билдирди кардиналнинг бу хушомад гапига дахлдор кимса,— герцог ён бермасдан, аввалгидек Францияга таҳдид солаверса-чи.

— Герцог бир мажнун сингари ёки, тўғрироғи, бир тентак сингари ошиқ бўлиб қолган,— аччиқ алам билан жавоб берди Ришелье.— Эски замон паладинлари мисол, бу урушни у ёлғизгина ўз хонимининг илтифотли нигоҳига сазовор бўлмоқ учун қўзғаган. Агар у урушнинг, унинг таъбири билан айтганда, орзу-армонлари соҳибасининг обрўсини тўқшишни, балки, эҳтимол эркига ҳам зомин бўлишни билса, сизга кафолат бераманки, бу урушни яна давом эттиришдан илгари ўйланиб қолади.

— Бироқ,— дея ўз зиммасига юкланаётган топшириқни охиригача аниқлаб олиш истагини исбот этгувчи субут билан гапда давом этди миледи,— мабодо, у барибир қаттиқ туриб олса-чи? ✓

✗ Мабодо, қаттиқ туриб олсамиз?— такрорлади кардинал. ✗
— Бу эҳтимол йироқ.

— Бу эҳтимол.

✓— Мабодо, у қаттиқ туриб олса...— кардинал сукут сақлаб сўнгра яна тилга кирди. ✓ Мабодо, у қаттиқ туриб олса, унда мен ўша давлат юзини ўзгартириб юборадиган воқеалардан бирига умид боғлайман. ✓

— Агарда малол келмаса, сиз, падари бузруквор, шу хил воқеаларнинг тарихий мисолларини келтирганингизда эди,— деди миледи,— мен балким сизнинг ишончингизга шерик бўлармидим.

— Ҳа, мана сизга мисол,— жавоб берди Ришелье.— 1610 йилда раҳматли қирол Генрих Тўртинчи герцогни ҳаракатга келтиргувчи ниятларга амал қилиб, Австрияга бирдан икки томондан зарба бермоқ учун Франция ва Италияга бир йўла бостириб киришга шайланиб турган пайтда, Австрияни қутқариб қолган воқеа содир бўлмабмиди? Нега энди худди император сингари Франция қиролининг ҳам омади келмасин?

— Падари бузрукворим, Мисгарлар кўчасида урилган ханжар хусусида гапиряптиларми?

— Тўппа-тўғри.

— Равальякнинг ¹ қатли унга эргашишни лоақал бир зум хаёл қилганларни қўрқитиб турганидан падари бузрукворим хавфсирамайдиларми?

— Барча замонларда жамикки давлатларда, хусусан ўша

¹ Равальяк (1578—1610)— католицизмнинг мутаассиб мухлиси. 1610 йилда Француз қироли Генрих IV ни ўлдиришни амалга оширган.

давлатларин диний хусумат тилкалаётган тақдирда жафокаш бўлишдан ўзга армони йўқ мутаассиблар топилиб туради. Виласизми, пуританларнинг герцогдан ниҳоятда аламзада экани, уларнинг воизлари эса уни антихрист деб атаб юришлари эсимга тушиб кетди.

— Хўш, нима қилпти? — сўради миледи.

— Гап шуки, — бепарво овоз билан гапида давом этди кардинал, — масалан, эндиликда ўзи учун герцогдан, ёш, гўзал ва уддабурро герцогдан қасдини олишни истагувчи бир жувоини топиш кифоя қиларди. Бундай аёлнинг топилиши ҳеч гап эмас: аёллар ичида герцогнинг обрўси катта, агар у мангу вафодорлик қасамлари-ла кўп қалбларни муҳаббат дардига мубтало қилган бўлса, ўзининг доимий бевафоликлари билан ўзига нисбатан кўп нафрат ҳам қўзгатган.

— Албатта, — совуққина қилиб тасдиқлади миледи, — бундай аёл топилиб қолса ажаб эмас.

— Шундай бўлгач, шу тахлит аёл бирор мутаассибнинг қўлига Жак Клемен ёки Равальякининг ханжарини бериб Францияни халос этган бўлурди.

— Ҳа, лекин у қотилнинг шериги бўлиб қоларди.

— Равальяк ёки Жак Клемен шерикларининг номлари ошкор бўлганмиди, ахир?

— Йўқ. Эҳтимол бунинг боиси шуки, кишиларнинг мансаби гоаят юксак бўлган, қошки уларни фош этишга журъат қилсалар. Ҳар ким учун ҳам ҳакамлар палатасини ёқиб юборишавермайди-да, ахир, зоти олийлари.

— Сиз ҳакамлар палатасининг ёнғини тасодиф эмас деб ўйларкансиз-да? — дея Ришелье шундай бир оҳангда суриштирган бўлдики, гўё у сира аҳамияти йўқ савол бергандай эди.

— Шахсан мен ҳеч нима деб ўйлаётганим йўқ, зоти олийлари, — деди миледи. — Ўтган бир гапни айтдим-қўйдим-да. Борди-ю, мен мадмуазель Монпансье ёки қиролчи Мария Медичи бўлганимда эди, шунчаки леди Кларик бўлиб кўраётганларимдан камроқ эҳтиёт чораларини кўрган бўлардим деяпман, холос.

— Сиз ҳақсиз, — маъқуллади Ришелье. — Хўш, сиз ўзи нимани истардингиз?

— Мен Франция бахт-саодати учун не қилишни лозим топсам, ҳаммасини ҳалитдан тасдиқлаб бергувчи фармон олишни истардим.

— Лекин аввал мен айтгандек герцогдан қасдини олишни истаган аёлни топмоқ лозим.

— У топилди.

— Сўнгра эса илоҳий адолат қуроли бўлиб хизмат қилажак ўша манфур мутаассибни топмоқ лозим.

— У топилади.

— Ана ўшанда сиз боя ўтинган фармонни олиш фурсати келади.

— Сиз ҳақсиз, падари бузрукворим, — сўзлади миледи, — мен ҳам мени арзитган топширигингиз унинг асл маъноси билан чекланмайди, деб ўйлаб янглишибман. Хуллас, мен зоти олийлари ахборига етказишим керакки, сизга коннетаблнинг рафиқаси базмда уюштирган ниқоб воситасида қиролличани ёнига йўлаш насиб қилган, ўша либос алмаштиришга оид барча тафсилотлар маълум; қўлингизда Луврда содир бўлган, аслида Бекингэмнинг ўзгинаси бўлмиш италян астрологи билан қиролличанинг мулоқатининг барча далил-исботлари бор; сиз Амьендаги саргузашт мавзусида у бўлган боғ манзараси ва иштирокчиларининг суратлари билан кичикроқ мароқли роман ёзишни буюргансиз; Монтегюнинг Бастилияда тортган қийноқлари унинг хотирасида турган ва ҳаттоки хотиридан чиқиб кетган нарсаларни балким айтишга мажбур қилиб қўйиши мумкин ва, ниҳоят, зоти олийларининг хонадонидан топилган, уни ёзган туғул помидан ёзилган хонимни ҳам иснодга қолдиргувчи де Шеврез хонимнинг мактуби қўлингизга тушиб қолган. Сўнгра, агар герцог шуларнинг ҳаммасини юзхотир қилмасдан аввалгидек ўжарлик қилаверса, модомки топширигим ўзим зикр этган нарсалар билан чекланар экан, менинг Францияни халос этадиган бирор мўъжиза яратишимни худодан тилашим қолади, холос. Ҳаммаси шундай-а, падари бузруквор, менинг ортиқ қиладиган ишим йўқми?

— Ҳа, шундай, — совуқ тасдиқлади кардинал.

— Энди эса, — дея, гўё кардинал ўзи билан бошқача йўсинда гаплаша бошлаганини пайқамагандай гапида давом этди миледи, — энди, падари бузрукворнинг ўз душманларига оид дастурларини олиб бўлганимдан сўнг, меникилар хусусида сизга икки оғиз гапиринишга ижозат бермайсизми?

— Сизнинг душманларингиз борми ҳали?

— Ҳа, зоти олийлари. Уларга қарши сиз мени ҳар йўл билан қўллаб-қувватламоғингиз шарт, негаки мен уларни сиз падари бузруквор хизматингизда орттирганман.

— Улар ким?

— Авваламбор, Бонасье деган бир арзимаган фитначи аёл.

— У Мант қамоқхонасида.

— Тўғриси, у ўша ерда эди, — эътироз билдирди миледи, — лекин қироллича қиролдан фармон олиб, унинг ёрдами билан Бонасьени монастырга ўтказиб қўйган.

— Монастиргами?

— Ҳа, монастырга.

— Қайсисига?

— Қайдам, буниси қаттиқ сир тутилади.
— Мен бу сирни билиб оламан!
— У аёлнинг қай монастирдалигини менга ҳам айтасизми, падарни бузрукворим?

— Чамамда бунинг иложсиз жойи йўқ.

— Яхши... Лекин менинг бу ярамас Бонасьедан анча хавфлироқ бошқа душманним бор.

— Ким?

— Унинг хуштори.

— Унинг исми нима?

— О, падарни бузрукворим уни яхши танийдилар! — ғазаби қайнаб қичқириб юборди миледи. — Бу сиз билан иккимизнинг бошимизга битган бало: худди шу одам касофатига қирол мушкетёрларининг сиз падарни бузрукворим гвардиячилари билан тўқнашувда устун келганлар, элчингиз де Вардга уч марта қилч уриб, олмос шокилалар ишини чалкаштириб юборган одам худди шу; ниҳоят, бу ўша менинг Бонасье хонимни ўғирлаб кетганим дарагини билиб, мени ўлдиришга қасам ичган одам.

— Ҳа-а... — чўзди кардинал. — Кимни айтаётганингизни билиб турибман.

— Мен ўша лаънати д'Артаньянни айтаяпман.

— У мард одам.

— Худди ана шу сабабдан ҳам унда хавфсизрамоқ лозим.

— Унинг Бекнингэм билан махфий алоқаларининг исботи қўлда бўлганда эди.

— Исботи! — қичқирди миледи. — Мен исботидан ўнтасини топиб бераман.

— Хўп, у ҳолда бундан жўн иш йўқ: менга шу исботларни келтириб берсангиз, мен уни шу замон Бастилияга ўтқизиб қўяман.

— Яхши, зоти олийлари, кейин-чи?

— Бастилияга тушганлар учун «кейин-пейини» бўлмайди, — бўғиқ товуш билан жавоб берди кардинал. — Оҳ, азбаройи шифо, — давом этди у, — кошки эди менинг душманнимдан қутулишим худди сизни сизникилардан халос қилишдек осон бўлса, кошки эди шу қабилдаги одамларга қарши менидан ҳаракат эркини сўраб турган бўлсангиз!

— Зоти олийлари, — таклиф этди миледи, — келинг, айирбош қиламиз — жонга жон, одамга одам: менга бунисини беринг, мен сизга ўша наригисини бераман.

— Билмадим, нима демоқчисиз, — жавоб берди кардинал, — буни билишни истайман ҳам, лекин мен сизга бир илтифот қилмоқчиман, зотан, нечун арзимас бир жонзотга оид илтимосингизни бажармай, устига-устак ўша д'Артаньян сиз

таъкидлаганингиздек ахлоқсиз, уришқоқ ва хоин бўлар экан гар.

— Номард одам, зоти олийлари, номард!

— Менга қоғоз, пат ва сиёҳ олиб беринг.

— Мана. Ҳаммаси, зоти олийлари.

Ўртага чўккан бир зумлик сукунат кардиналининг ўзи битмоқ тараддудиди турган ёки аллақачон уни ёзмоқда бўлган номага хаёлан жумлалар танлаётганидан далолат берарди.

Бутун суҳбатни оқизмай-томизмай эшитган Атос ўз ўртоқларини қўлларидан ушлаб, хонанинг бошқа томонига судраб элтиб қўйди.

— Хўш, сенга ўзи нима керак, нега охирини эшитгани қўймайсан? — аччиғланди Портос.

— Секинроқ! — шивирлади Атос. — Биз ўзимизга зарур бўлган ҳамма нарсани билиб олдик. Дарвоқе, суҳбатни ниҳоясигача эшитишингизга мен халал бераётганим йўқ, лекин менинг кетишим зарур.

— Кетишинг зарурми? — такрорлади Портос. — Борди-ю, кардинал сени сўраб қолса-чи, унга нима деб жавоб берамиз?

— Унинг мени сўраб қолишини кутиб ўтирмайлар, унга ўзингиз менинг дозор бўлиб жўнаб кетганимни айтинг, чунки соҳибимизнинг баъзи бир гаплари мени йўл унчалик бехатар эмас деган шубҳага солиб қўйди. Бунинг устига ўзим ҳам кардиналнинг яроғбардорига бу ҳақда гап ташлаб қўяман. Энди қолганлари эса менинг ишим, сен бу ҳақда ташвиш тортма.

— Эҳтиёт бўлинг, Атос! — деди Арамис.

— Хотирингиз жам бўлсин, — жавоб берди Атос. — Сизларга маълумки, мен ўзимни тута биламан.

Портос билан Арамис яна мўри олдига ўтириб олдилар.

Атосга келганда, у ҳамманинг кўз ўнгиди чиқди, дўстларининг отлари ёнида дарча лўкидонига боғлиқ турган отини ечди, гапни кўп чўзмай, кардиналнинг яроғбардорини ўзининг дозорга бориши зарурлигини ишонтирди, сўнгра эса ясама диққат билан пистолетини кўздан кечириб, қиличчини ташлаб олди-да, қалтис муаммони ўз ихтиёри билан ҳал қилаётган аскар сингарни қароргоҳ тарафга кетган йўлдан жўнади.

ХV

ЭР-ХОТИН МОЖАРОСИ

Атос гумон қилганидек кардинал пайсалга солмай паства тушди; у мушкетёрлар кириб кетган хонанинг эшигини очди-да, Портос билан Арамиснинг бағоят берилиб соққа ўйнаётга-

нини кўрди. Ёутун хонага наридан-бери кўз югуртириб чиқиб, у ўз соқчиларининг бири камлигига ишонч ҳосил қилди.

— Жаноб Атос қаёққа йўқолди?— сўради у.

— Зоти олийлари,— жавоб қилди Портос,— у дозор бўлиб илгарироқ кетди. Соҳибимизнинг баъзи бир гаплари унинг кўнглига йўл унчалик беҳатар эмас деган шубҳа солиб қўйди.

— Сиз-чи, нима қилиб ўтирдингиз жаноб Портос?

— Мен Арамисдан беш пистоль ютиб олдим.

— Хўп майли, энди мен билан пизингизга қайтаверинглар.

— Бош устига, падари бузруквор.

— Қани отларга, жаноблар, вақт алламаҳал бўлиб қолди.

Яроғбардор кардиналнинг отини тизгинидан ушлаган ҳолда эшик тагида мунтазир эди. Сал нарироқда қоронғуда икки киши билан уч от кўзга ташланарди; булар ўша миледиини Ла Пуант фортигача кузатиб бориб, уни у ерда кемага ўтқазиб қўйишлари лозим одамлар эдилар.

Яроғбардор кардиналга икки мушкетёрнинг Атос борасидаги ҳамма гапини тасдиқлаб берди. Кардинал маъқуллаб бош ирғади-да, худди харобатга келишдаги каби эҳтиёт чораларини кўриб қайтиб кетди.

Яроғбардор ва икки мушкетёр қоровуллиги остида қароргоҳга боришни унинг ўзига ҳавола қилиб, Атосга қайтайлик.

Атос ҳамон ўша маромда шошмасдан юз қадамча юриб борди, лекин ўзига ҳеч кимнинг кўзи тушмаётганлигига ишонч ҳосил қилган замон ўннга бурилди, айланма йўл билан отини чоптириб орқага қайтди, йўлдан йигирма қадамча четдаги тўқайда писиб йўловчиларнинг ўтиб кетишини кута бошлади. Ўз дўстларининг кенг соябонли шляпалари ҳамда кардинал ридосининг зарбоф шокилаларини кўргач, у суворийлар йўл муюлишида ғойиб бўлгунча кутиб турди ҳамда отини ўйнатиб, ўзини беҳархаша киргизишган хароботга қайтди.

Соҳиб уни таниди.

— Менинг сардорим,— деди Атос,— иккинчи қаватда истиқомат қилгувчи аёлга бир муҳим нарсани маълум қилишни хаёлдан чиқарибди. Ўз хатосини тузатгани у киши мени юборди.

— Юқорига чиқинг,— таклиф қилди соҳиб,— у ҳалиям ўз хонасида.

Атос ижозатдан фойдаланди ва зинага, илож боришча, оҳиста оёқ қўйиб супага чиқди. Қия очиқ эшик тирқишидан у миледининг ўз шляпаси ленталарини боғлаётганини кўрди.

У хонага кириб борди-да, ортидан эшикни қулфлади.

Сурилаётган лўкидоннинг тарақлаганини эшитиб, миледи ўгирилиб қаради.

Атос ридога бурканиб шляпасини кўзларига бостириб эшик тагида турарди. Бу қотиб турган унсиз қоматни кўриб миледи чўчиб тушди.

— Кимсиз? Сизга нима керак?— деди у ҳадиксираб.

«Ҳа, айтдим-а, бу ўша!»— деди ўзича Атос.

Ридосини очиб ташлаб ва шляпасини пешонасидан суриб қўйиб, у миледининг ёнига борди.

— Мени танияпсизми, хоним?— сўради у.

Миледи олға талпинди-ю, бирдан гўё илонни кўриб қолгандай орқага ташланди.

— Хўп, яхши...— деди Атос.— Мени таниганингизни кўриб турибман.

— Граф де Ла Фер!— Деворга тақалгунча — нуқул чекинган кўйи ранги ўчиб шивирлади миледи.

— Ҳа, миледи,— жавоб берди Атос,— граф де Ла Фернинг шахсан ўзи сизни бир кўриб ҳузур қилмоқ учун атайлаб нариги дунёдан ташриф буюрди. Қани, ўтирайлик ва кардинал айтмоқчи, бир суҳбатлашайлик.

Таърифга сиғмас даҳшат оғушида миледи чурқ этмасдан ўтирди.

— Сиз ерга юборилган асроилсиз!— гап бошлади Атос.— Биламан, қўлингиз баланд, лекин худо ёрлақаб кўпинча ҳатто энг ваҳимали асроилларни ҳам енгиб келгансиз. Сиз бир қур менинг йўлимда пайдо бўлдингиз. Мен сизни ер юзидан ўчириб ташладим деб ўйлаб юрган эдим, хоним, лекин мен янглишибман, ёки дўзах сизни тирилтирибди...

Ўзида даҳшатли хотиротларни кўзғатган бу сўзлардан миледи бошини қуйи солиб, бўғиқ нола қилиб қўйди.

— Ҳа, сизни дўзах тирилтирибди,— сўзида давом этди Атос,— дўзах сизга бойлик ато этибди, дўзах сизга бошқа ном берибди, дўзах юзингизни қарийб таниб бўлмас даражада ўзгартириб юборибди, лекин у кўнглингизнинг қораси-ю, баданингизнинг тамғасига қўл урмабди.

Миледи нақ пружина отиб ташлагандай сапчиб тушди, унинг кўзлари чақнаб кетди. Атос ўтирганича ўтирарди.

— Сиз мени оламдан ўтди деб ўйлаб юргансиз, шундай эмасми? Мен ҳам сизни ўлиб кетди, деб ўйлаганман. Атос номи эса, миледи Кларик номи Анна де Бейлни яширгани каби граф де Ла Фер номини яширган! Муҳтарам оғангиз бизни никоҳлаб қўйганда номингиз шундай эмасмиди?.. Рост, иккимизнинг ҳам аҳволимиз ғалати,— кулимсираб давом этди Атос,— иккимиз ҳам шу тобгача фақат бир-биримизни ўлиб кетган деб ҳисоблаганимиз сабабли яшаб келганмиз: хотиротлар гоҳо қалбга азоб бергани билан тирик жондай гаш қилмайди, ахир!

— Сизни ўзи ҳузуримга нима келтирди?— овози бўғилиб гапирди миледи.— Мендан нима истайсиз?

— Мен сизга айтиб қўймоқчиманки, сабот билан сиздан панада юрсам-да, сизни назардан қочирганим йўқ!

— Нималар қилганим сизга маълумми?

— Уша кардинал хизматига кирган пайтингиздан тортиб то шу бугунги оқшомгача нималар қилганингизни мен кунма-кун санаб беришим мумкин.

Миледининг бўзарган лаблари ишонқирамай, кулимсираб қўйди.

— Қулоқ солинг: сиз икки олмос шокилани герцог Бекингэм кифтидан кесиб олдингиз; сиз Бонасье хонимни ўғирлаб қочдингиз; сиз граф де Вардни севиб қолиб ҳамда у билан тун айшини суришни орзу қилиб, ёнингизга жаноб д'Артаньянни киргизиб қўйдингиз; де Вард панд бериб кетди деган хаёлда сиз де Варднинг рақибини уни ўлдиришга мажбур қилмоқчи бўлдингиз; ўша рақиб қалтис сирингизни ифшо қилиб қўйганда сиз унинг пизига икки ёллама қотилни солиб, уларга уни отиб ташлашни топширгансиз; ўқлар мўлжалга тегмаганидан хабар топгач, сиз унга заҳарланган шаробни «бу шароб дўстларнинг совгаси» деб ишонтириш истагида сохта мактуб қўшиб, унга юборгансиз ва, ниҳоят, сиз шу ерда, шу хонада, мен ҳозир ўтирган курснинг худди ўзида боягина кардинал Ришелье олдида герцог Бекингэм ёнига қотил юбориш тўғрисида мажбурият олдингиз, бунинг эвазига у сизга д'Артаньянни ўлдирмоққа изи беришни ваъда қилди.

Миледининг ранги бўздай оқариб кетди.

— Сиз шайтоннинг ўзисиз!— шивирлади у.

— Бўлса бордир, лекин ҳар қалай, бир нарсани дилингизга тугиб олинг: герцог Бекингэмни ўлдирасизми ёки ўлдиришни битта-яримтасига топширасизми — бу билан менинг ишим йўқ: мен уни танимайман, бунинг устига у инглиз, лекин менинг севикли ва ардоқли содиқ дўстим д'Артаньяннинг бошидаги тукига ҳам қўл тегиза кўрманг ёки отам хотираси билан қасам ичаманки, сиз қиладиган бу жиноят ҳаётингиздаги сўнггиси бўлади.

— Д'Артаньян мени ёмон ҳақорат қилди,— бўғиқ товуш билан деди миледи,— д'Артаньян ўлади.

✓— Зотан, сизни ҳақорат қилишнинг иложи борми экан, хоним?— мийиғида кулиб қўйди Атос.— У сизни ҳақорат қилибди-ю, ўладими?

— У ўлади,— гапни қайтарди миледи.— Аввал у аёл, кейин унинг ўзи.

Атоснинг кўзлари тиниб кетди. Аёлга хос зарра хислати бўлмаган бу маҳлуқнинг турқи, унда дилини ўртагувчи хоти-

раларни тирилтирди. У ҳозиргидан анча бехатарроқ шароит-да бир бор миледини ўзининг ориятига қурбон қилмоқчи бўлганини эслади; Атосда уни ўлдириш истаги яна бош кўтарди-ю, енгиб бўлмас даражада қамраб олди. У ўрнидан туриб, ёнидан пистолетини юлқиб олиб, тепкисини кўтарди.

Рангида ранг қолмаган миледи додламоқчи бўлди-ю, лекин тили калмага келмади, карахт даҳанидан эса инсон тилига сира ўхшамаган кўпроқ ёввойи ҳайвоннинг ириллашини эслат-гувчи хирилдоқ товуш чиқди, холос; сочлари ёйилиб кетган ҳолда деворга қапишиб, у даҳшатнинг тажассуми бўлиб кўри-нарди.

Атос шошмасдан пистолетни кўтариб қўлини шундай узат-дики, унинг оғзи миледининг манглайига қарийб тегиб қолди ва овози хотиржамликдан ва устувор қатъиятдан янада ваҳи-мали янграб деди:

— Хоним, сиз кардинал имзо чеккан қоғозни дарҳол мен-га берасиз, ёки ҳаётим билан онт ичаманки, пешонангизга ўқ узаман.

Бу бўлак одам бўлганда эди унинг ўз ниятини амалга оши-ришига миледи гумон қилган бўларди, лекин у Атосни билар-ди; шунга қарамасдан у қилт этмай тураверди.

— Мулоҳаза учун сизга бир нафас бераман,— гапини да-вом эттирди у.

Унинг афти буришиб кетганидан миледи ҳозир ўқ отили-шини фаҳмлади. У қўлини шартта кўксига олиб бориб, корсажи остидан қоғозни олди-да, уни Атосга узатди:

— Олинг-да, қуриб кетинг!

Атос қоғозни олгач, пистолетни ёнига солиб қўйди, бу ўша қоғозлигига қаноат ҳосил қилмоқ учун чироқ ёнига борди-да, уни очиб ўқиди:

«Ушбуни кўрсатгувчи амалга оширган иш менинг фармо-йишимга биноан давлат бахт-саодати йўлида қилинди.

3 декабрь 1627 йил.

Ришелье»

— Энди бўлса,— ридосига бурканган ва шляпасини кийган кўйи деди Атос,— энди тишларингни суғуриб олганимдан ке-йини қўлингдан келса тишлайвер, ёсуман!

У хонадан чиқиб кетди-да, ҳатто орқасига ўгирилиб ҳам қўймади.

Харобат эшиги тагида у яна бир отни жиловидан ушлаб турган икки кишини кўрди.

— Жаноблар,— дея уларга юзланди Атос,— маълумингиз-дек жаноб кардинал вақтни зое кеткизмасдан бу аёлни Ла

Пуант фортига элтиб қўйишни ва у кемага ўтирмагунча унинг ёнидан қимирламамликини буюрди.

Унинг сўзлари бу одамлар олган формойишлар билан тўла мувофиқ келгани сабабли улар фармойишни ижро этмоққа шай турганлари маъносида таъзим қилдилар.

Атосга келганда у энгил сакраб отга минди-да, жон-жаҳди билан елиб кетди, лекин йўлдан бориш ўрнига отини зўр бериб ниқтаган ва қулоқ солиш учун ҳар-ҳар замонда тўхтаган кўйи тиккасига даладан от қўйди.

Шу тўхташларнинг бирида у йўлдаги от дупур-дупурини эшитиб қолди. Бу кардинал билан унинг соқчилари деб ишонган Атос яна сал нарироққача от чоптириб борди-да, қароргоҳга йиғирма қадамлар қолганда йўлга чиқиб турди.

— Келаётган ким? — суворийларни кўргач сўради у.

— Бу бизнинг мард мушкетёримиз шекилли? — деди кардинал.

— Ҳа, зоти олийлари, — жавоб берди Атос, — ўшанинг ўзи.

— Жаноб Атос бизни шундай яхши қўриқлаганингиз учун менинг ташаккуримни қабул этинг. Мана келиб ҳам олдик, жаноблар. Чап заставага қараб бораверинглар, пароли: «Қирол ва Ре».

Шу гапни айтгач кардинал бош ирғаб уч оғайни билан хўшлашди-да, яроғбардор ҳамроҳлигида ўнгга бурилди, чунки қароргоҳда тунаб қолмоқчи эди.

— Гап бундай, — кардинал эшитмагудаё масофага бориб қолгандан кейин бир овоздан гапиришди Портос ва Арамис, — у талаб этган қозога кардинал имзо қўйиб берди!

— Биламан, — бамайлихотир гапирди Атос. — Мана у қоз.

Қоровулларга паролни айтганларини ҳисобга олмаганда, уч дўст то ўз турар жойига етгунча ортиқ бир оғиз ҳам сўзлашмадилар.

Лекин улар унинг соҳиби қоровулликдан бўшаганда зудлик билан мушкетёрлар турар жойига етиб келишини илтимос қиляптилар деб Планшега тайинлагани Мушкетонни юбордилар.

Миледига келганда, у худди Атос ўйлагандек харобот эшиги тагида ўзига мунтазир одамларни топиб, ҳеч бир эътирозсиз улар кетидан тушди. Рост, унда бир зумга изига қайтиш ва кардинал ҳузурига бориб унга ҳамма гапни айтиб бериш истаги туғилди, лекин унинг сирни очиб ташлаши Атоснинг фош этишини эргаштириб келган бўларди; айтайлик, у бир замон мени Атос осиб қўйган дерди, лекин унда Атос унинг тамгаланганлигини айтган бўларди. У индамай қўя қолиш, махфий жўнаб кетиш, ўзига хос эпчиллик билан зиммасига олган мушкул

топшириқни адо этиш, сўнгра эса ҳаммаси бир ёқли бўлиб, кардиналнинг кўнгли тўлгандан кейин унинг ҳузурига бориб ўзи учун интиқом олишига ёрдам қилишини талаб этиш маъқулроқ деган мулоҳазага бориб қолди.

Хуллас, бутун тунни эгарда ўтказиб, у саҳар соат еттида Ла Пуант фортига етиб келди, соат тўққизда эса кардинал имзо чеккан капер гувоҳнома билан таъминланган ва гўёки Байонага сузиб кетмоққа шай турган кема лангарини кўтариб, Англия соҳиллари томон йўл олди.

XVI

СЕН — ЖЕРВЕ БАСТИОНИ

Дўстлари ҳузурига ташриф буюриб д'Артаньян уларнинг ҳаммасини бир хонада жам топди: Атос алланима ҳақида бош қотирмоқда; Портос мўйловларини бурамоқда; Арамис мовий бахмал муқовали кўркама дуо тўпламидан ибодат қилмоқда эди.

— Азбаройи шифо, жаноблар! — деди д'Артаньян. — Умид қиламанки, менга эътиборга лойиқ бирор зарур гапингиз бордир, огоҳ этиб қўяй, акс ҳолда шу бугунги тундан кейин — бастионни босиб яксон қилганимдан сўнг, мени дам олгани қўймай, келишга мажбур этганларингизни кечирмайман. Минг аттанг, жаноблар, ўша ерда бўлмадингизлар-да! Ишлар хўп қайнади-да!

— Биз бўлак жойга тушиб қолдик, у ерлар ҳам совуқ бўлмади, — мўйлабларини муқом билан бир тарзда қайириб туриб деди Портос.

— Тес! — қистирди Атос.

— Э-ҳа! — мушкетёрининг нега қовоғини уйиб олганини фаҳмлаб деди д'Артаньян. — Сизларда бир янги гап борга ўхшаб қолди.

— Арамис, сиз тунов кун «Касофат»нинг кальвинистлар қовоқхонасида тамадди қилгандингиз, шекилли? — сўради Атос.

— Ҳа.

— У ер қалай экан?

— Мен-ку дуруст овқатланмадим: рўза кун эди, у ердаги овқатлар нуқул ёвғон экан.

— Ана холос! — ҳайрон бўлди Атос. — Денгиз гаванида турганга балиқ қаҳат бўлибди-да?

— Улар кардинал барпо қилаётган тўғон бор балиқни очиқ денгизга қуваяпти, дейшяпти, — яна ўзининг тавфиқли машгулотига киришиб изоҳ берди Арамис.

— Э, мен сиздан бунн сўраганим йўқ, Арамис! Мен сиздан

у ерда ўзингизни бемалол ҳис қилдингизми, сизни битта-ярим-таси безовта қилгани йўқми, деб сўрадим.

— Шилқим хўрандалар у ерда кам эди, шекилли... Ҳа, дарҳақиқат, сиз сўзламоқчи гаплар учун «Касофат» бизга мос келади.

— Бўлмаса юринглар «Касофат»га, — гапни якунлади Атос, — бу ердаги деворлар худди қоғозга ўхшайди.

Ўз дўстининг юриш-туришларига ўрганиб қолган, унинг биргина сўзи, ишораси ёки имосидан вазиятнинг жиддийлигини дарров уқадиган д'Артаньян Атосни қўлтиғидан олди-да, ортиқ ҳеч нимани суриштирмасдан у билан ташқарига чиқди. Портос билан Арамис дўстона гурунглашган кўйи уларга эргашдилар.

Йўл-йўлакай улар Гримони учратиб қолдилар. Атос унга ўзлари билан юришни имо қилди; Гримо одатига кўра индамай итоат қилди: боёқиш шу даражага етган эдики, гапирини деярли эсидан чиқариб юбораёзганди.

Дўстлар тамаддихонага келишди. Эрталаб соат етти бўлиб тонг ёриша бошлаган эди. Улар нонушта буюрттирдилар-да, хўжайиннинг таъкидлашча, уларни ҳеч ким безовта қилолмайдиган залга кирдилар.

Таассуфки, махфий кенгаш учун вақт нобоп танланган эди: боягина саҳар бонги урилган бўлиб, талай кишилар уйқусини тарқатиш ва тонготар рутубатидан исиниб олиш истагида йўл-йўлакай бир стакан шароб ичиб ўтгани тамаддихонага оралаб турардилар. Драгунлар, швейцарияликлар, гвардиячилар ва отлиқ лашкарлар ҳадеб алмашиниб турардиларки, бу нарса соҳиб учун жуда қўл келарди, лекин тўрт улфатнинг иниятларига мутлақо мувофиқ эмас эди. Шу боисдан улар ўз жанговар ўртоқларининг саломлари, қадаҳлари-ю, ҳазил мутойибаларига жуда тунд жавоб қилардилар.

— Бас, жаноблар! — деди Атос. — Бунақада бу ерда биз бирортаси билан айтишиб ҳам қолишимиз мумкин, ҳозир эса бунинг мавриди эмас. Д'Артаньян, бизга шу тунни қандай кечирганингизни гапириб беринг, кейин эса биз ўзимизникини сўзлаб берамиз.

— Дарҳақиқат, — қўлидаги бир қадаҳ ароқни шошмасдан симириб, кайф қилаётган бир кавалерист гапга аралашди чайқалган ҳолатда, — дарҳақиқат сизлар бугун тунда зовурларда бўлгансизлар, жаноб гвардиячилар назаримда ларошелчилар билан ҳисоб-китобни тўғрилаган ҳам чиқарсизлар-а?

Д'Артаньян чақирилмаган ҳамсуҳбатга жавоб қилайми-йўқми деб сўрагандай Атосга қараб қўйди.

— Нима жаноб де Бюзиньи лутф айлаб сенга мурожаат қилаётганини эшитмаяпсанми? — сўради Атос. — Бу жаноб-

лар иш қандай кечганини билишни истаганларидан кейин бугун кечаси нималар рўй берганини сўзлаб бер.

— Сислар бастионни посиб олтингисми? — деб сўради пиво кружкасидан ром ичиб ўтирган швейцариялик.

— Ҳа, тақсир, — таъзим қилиб жавоб берди д'Артаньян, — биз шу шарафга ноил бўлдик. Эҳтимол, ўзингиз эшитгандирсиз, биз ҳатто унинг бир муюши остига бир бочка милтиқ дори кўмиб қўйдик, дори портлаганда эса бинойидай раҳна ҳосил бўлди, терилган гишталарнинг қолганлари ҳам омонат бўлиб қолди. — Бастион ахир янги эмас-ку!

— Бу қайси бастион? — сўради қовуриш учун олиб келган ғозни қовурғасидан шамширга қадаб ушлаб турган драгун.

— Сен Жерве бастион, — жавоб берди д'Артаньян. — Унинг панасида ларошелликлар бизнинг ер қазувчиларимизни безовта қилиб қўйишди.

— Иш роса қайнагандир-а?

— Ҳа, нимасини айтасиз! Биз беш кишини бой бердик, ларошелликлар эса — тўққизта ё ўнтасини.

— Асбағойи шифо! — дея хитоб қилди немис тилида кетворган сўкишлар мавжудлигига қарамасдан французча сўкиш одатини ўзлаштириб олган швейцариялик.

— Аммо, балким улар, бастионни эпақага келтириш учун бугун ер қазиниш командасини юборишар?

— Ҳа, балким, — тасдиқлади д'Артаньян.

— Жаноблар, гаров бойлашаман! — эълон қилди Атос.

— Ҳа-ҳа, кароф! — гапни илиб кетди швейцариялик.

— Қандай гаров? — қизиқсинди отлиқ аскар.

— Сабр қилинг, — илтимос қилди драгун ва остида лахча чўғ сақлангувчи иккита каттакон темир уч оёққа ўз шамширини сикга ўхшатиб қўйди, — мен иштирок этишни истаيمان. Ҳой, шўринг қургур саройбон, бу қимматбаҳо ғознинг бир қатра ҳам мойини исроф қилмаслик учун дарров тағига това келтириб қўйинг.

— У ҳақ, — деди швейцариялик, — ғос мойи мураппо нилаи шута масали пўлати.

— Ана шундай! — енгилгина уф тортди драгун. — Энди эса гаровимизга ўтамиз. Қулогимиз сизда, жаноб Атос.

— Ҳа, қандай гаров экан ўзи? — суринштириб қолди отлиқ аскар.

— Гап бундай, жаноб де Бюзини, мен сиз билан гаров бойлашаманки, — гап очди Атос, — уч ўртоғим — Портос, Арамис ва д'Артаньян жаноблар ва мен Сен-Жерве бастионида нонушта қиламиз ҳамда душман бизни у ердан чиқариб ташлашга қанчалик уринмасин, биз у ерда роппа-роса бир соат бўламиз.

Портос билан Арамис кўз уриштириб олдилар: гап қаёқда-лигига уларнинг ақли ета бошлаган эди.

— Инсоф қил,— шивирлади д'Артаньян Атоснинг қулоғига, — бизни у ерда ўлдириб қўйишади-ку, ахир!

— Агар биз у ерга бормасак, бизни ўлдириш тайин, — жавоб берди Атос.

— Худо ҳақи, жаноблар, мана бу қойилмақом гаров бўпти! — дея ўзини курси суянчигига ташлаб ва мўйлабларини бураб-бураб гапира кетди Портос.

— Ҳа, мен ҳам уни қабул этаман, — деди де Бюзиньи. — Нима гаровга қўйилишини шартлашиб олиш қолди, холос.

— Сизлар тўрт кишисиз, жаноблар, бизлар ҳам тўрт кишимиз. Саккиз кишилик зиёфат, ҳар кимнинг таъбига кўра, — таклиф этди Атос. — Бунга нима дейсизлар?

— Жуда соз! — деди де Бюзеньи.

— Жуда яхши! — таъкидлади драгун.

— Майли! — кўнди швейцариялик.

Бу саҳнанинг бошдан-охири унсиз роль ўйнаган тўртинчи иштирокчи маъқул маъносида бош прғаб қўйди.

— Нонуштангиз тайёр, жаноблар, — ахборот берди соҳиб.

— Келтиринг-да бўлмаса! — фармойиш қилди Атос.

Соҳиб итоат этди. Атос Примони чақириб олиб, унга кун-жакда ётган катта саватни кўрсатди-да, гўё келтирилган қовурмани дастрўмолларга ўраётгандай имо-ишора қилди.

Примо табиат қўйнидаги нонушта хусусида гап кетаётганини дарров тушуниб, саватни олди-да, унга таомларни жойлади, сўнг эса ёнига шишаларни қўйиб, саватни қўлига илиб олди.

— Сизлар ўзи қаерда нонушта қилмоқчи бўляпсизлар? — сўради соҳиб.

— Бари бир эмасми? — жавоб берди Атос. — Сизга нонушта ҳақини тўлаб қўйсалар бўлди-да!

Сўнг Атос виқорли бир ҳаракат билан столга икки пистол ташлади.

— Қайтимини беришни буюрасизми, жаноби офицер? — сўради соҳиб.

— Йўқ. Икки шиша шампан қўшиб қўйсанг бўлади, қолганлари дастрўмоллар учун.

Иш саройбон дастлаб ўйлагандек даромадли бўлиб чиқмади, у нонуштаннинг тўрт иштирокчисига шампан ўрнига икки шиша анжуй шаробини қистириб юбориб, қусуридан чиқди.

— Жаноб де Бюзиньи, — деди Атос, — соатингизни мени-кига тўғрилаб олишни маъқул кўрасизми, ёки менга ўзингиз-никига қараб тўғрилаб олишни буюрасизми?

— Жуда яхши, муҳтарам афандим! — чўнтагидан олмос-

лар билан нақшланган кетворган соатни олган кўйи жавоб берди отлик аскар. — Етти ярим.

— Соат еттию ўттиз беш дақиқа, — деди Атос. — Меннинг соатим сизникидан беш дақиқа олдин юраётганини билиб турамиз, муҳтарам афандим.

Хароботдаги оғзи очилиб қолган одамларга таъзим бажо келтириб, тўрт йиғит қаёққалигини ўзи ҳам билмай, саватни кўтариб кетгувчи Гримо ҳамроҳлигида — у гап қайтармасдан Атосга бўйсунишга шу қадар одатланиб кетган эдики, буни сўраб кўриш унинг хаёлига ҳам келмасди, — Сен-Жерве бастсионига равона бўлдилар.

Тўрт биродар қароргоҳ бўйлаб кетаркан, оғиз очмасдан бордилар; бунинг устига гаров бойлангани қулоғига етиб, дўстларимизнинг бу аҳволдан қандай қилиб қутулиб кетишларини кўриш истагидаги ҳангоматалаб кишилар улар кетидан измаиз эргашиб борардилар.

Лекин улар қароргоҳ истехкомлари чизигидан ўтиб далага бориб қолганлари ҳамон, шу пайтгача камоли гофилликда юрган д'Артаньян изоҳлар сўраш фурсати келди деб қарор қилди.

— Энди бўлса, муҳтарам Атос, — гап бошлади у, — сиздан ўтинаман, менга қаёққа кетаётганимизни айттинг.

— Кўриб турибсизки, — жавоб берди Атос, — биз бастсионга кетяпмиз.

— Хўш, у ерда биз нима қиламиз.

— Ўзингизга маълумки, бу ерда нонушта қиламиз.

— Бўлмаса, нега биз «Касофат»да нонушта қилиб қўя қолмадик?

— Шунинг учунки, биз муҳим нарсалар хусусида гаплашиб олмагимиз керак, бу қовоқхонада эса ҳадеб келаётган, кетаётган, таъзим қилаётган, ўз гаплари билан жонга тегаётган хира одамлар дастидан беш дақиқа ҳам суҳбатлашишнинг иложи йўқ... Ҳар қалай, бу ерга, — дея, бастсионни кўрсатиб гапини давом эттирди Атос, — ҳеч ким бизга халал бергани келмайди.

— Менимча, биз бирор хилват жой топсак бўларди, қум тепалар орасида, денгиз бўйида... — ўзининг чексиз жасорати билан жуда соз, табиий бир тарзда уйғунлашиб кетган тадбиркорлигини намоён этиб сўз ташлаб қўйди д'Артаньян.

— ...У ерда биз тўртовлон гаплашиб туришимизни ҳамма кўриб қолсин-да, чорак соат ўтар-ўтмас кардиналнинг жосулари бизнинг кенгашаётганимизни унга етказсин.

— Ҳа, — гапни илиб олди Арамис. — Атос ҳақ: «Animadvertuntur in desertus»¹.

¹ Чўлда уларни кўриб қоладилар (лотинча)

— Чўл-пўлга бориб олсак чакки бўлмасди, — гап қистирди Портос, — лекин бутун гап уни қандай қилиб топишда.

— Шундай бир яланглик йўққи, унда бошинг устидан зор учиб ўтмасин, сувдан балиқ бош кўтармасин, қуён инидан сакраб чиқмасин. Менга эса қушлар ҳам, балиқлар ҳам, қуёнлар ҳам — ҳаммаси кардинал жосуси бўлиб қолгандай туюл-япти. Ундан кўра, бошлаб қўйган сафаримизни давом эттира-верганимиз дуруст, дарвоқе, ундан энди ўзимизни иснодга қолдирмасдан чекинолмаймиз ҳам. Биз гаров бойлашдик, унинг олдиндан уюштирилган бўлиши мумкин эмас эди, менинг ишончим комилки, ҳеч ким унинг асл сабаблари тағиғ етолмайди. Гаровимизни ютмоқ учун биз бастионда бир соат чидаб турамыз. Ё бизга ҳужум қилишади, ёки бу нарса рўй бермайди. Мабодо бизга ҳужум қилишмаса, гаплашиб олмоқ учун вақт етиб ортади: ҳеч ким гапимизни эшитиб ҳам қолмайди: мен кафилянки, бу бастион деворларининг қулоқлари йўқ. Борди-ю, бизга ҳужум қилиб қолсалар, биз бари бир ишларимиз юзасидан гаплашиб олишнинг эвини топамиз, яна бунинг устига ўзларимизни шарафларга буркаймиз. Ўзингиз кўриб турибсиз, қанақасига олманг, ҳаммаси бизнинг фойда-мизга бўлиб чиқяпти.

— Ҳа, — рози бўлди д'Артаньян, — лекин ўқдан қочиб қутулиб бўлмайди.

— Э, азизим, — эътироз қилди Атос, — сиз жуда яхши биласиз: энг хатарли ўқлар ганим отадиғанлари эмас.

— Лекин назаримда, — гапга аралашди Портос, — бу хил сафарга ҳеч бўлмаганда мушкетларимизни олиб келсак бўларди.

— Сиз калтафаҳмсиз, дўстим Портос: ўзимизни бефойда юк билан уринтиришимизнинг нима ҳожати бор!

— Мен ганим билан бақамти турган пайтимда менга дуруст мушкет ва ўн-ўн бешта ўқ билан дори халта ортиқчалик қилмайди.

— Д'Артаньяннинг гапларини эшитмадингизми, ахир?

— Хўш, д'Артаньян нималар деди?

— У айтдики, тунги ҳужум пайти тўққиз-ўн француз-у, худди шунча ларошелликлар ўлдирилди, деди.

— Хўш, у ёғи?

— Уларни қоқлаб кетишга улгурмаганлар, шундай эмасми? Ахир у пайтда ҳамманинг муҳимроқ ташвишлари бўлган.

— Хўш, нима қипти?

— Гап шуки, биз у ерда уларнинг мушкетларини, дори халта-ю, ўқларини топамиз ҳамда тўрт мушкетёру ўн бештача ўқ ўрнига ихтиёримизда ўн бешга яқин милтиқ ва юзта ғамланган ўқ бўлади.

— О, Атос, сен чинданамамулуғ инсонсан! — хитоб қилди Арамис.

Портос бу фикрга қўшилаётгани маъносида бошини эгди. Сиёқидан ёлғиз д'Артаньянни Атоснинг важ-карсонлари нишонтирмади.

Гримо, чамаси, йиғитнинг ҳадикларига шерик эди: ҳамма бастион сари юришда давом этаётганини кўриб, бунга аввал унинг ақли бовар қилмаган эди, у ўз соҳибининг баридан тортди.

«Биз қаёққа кетяпмиз» — сўради унинг илтижоли имоси. Атос унга бастионни кўрсатди.

«Лекин бизни у ерда ўлдириб қўйишади-ку», — ҳамон ўша имо-ишоралар тилида давом этарди унсиз Гримо.

Атос кўзларини кўкка қадаб, қўлларини самога кўтарди. Гримо саватни ерга қўйди-да, бошини «йўқ» маъносида чайқаб ўтириб олди.

Атос белбогига қистирилган пистолетини олиб, яхши ўқланганми-йўқми кўриб қўйгач, тепкисини кўтарди-да, оғзини Гримонинг қулоғига тутди.

Гримо дарров сапчиб оёққа турди.

Атос имо билан саватни олишни ва олға юришни буюрди.

Гримо итоат этди.

Бу блр дақиқалик имо-ишора можарасидан Гримонинг ютган бирдан-бир нарсаси унинг арьергарддан авангардга ўтиб олгани бўлди.

Бастионга чиқиб олиб, тўрт оғайни ўгирилиб қарадилар.

Қароргоҳ заставаси олдига уч юздан зиёд ҳар турдаги лашкарлар йиғилиб турар, булар ҳаммасидан сал нарироқда эса жаноб де Бюзиньн, драгун, швейцариялик ва гаровнинг тўртинчи иштирокчисини илгаб олиш мумкин эди.

Атос шляпасини ечиб қиличнинг учига қўндирди-да, уни ҳавода ўйнатиб қўйди.

Томошабинлар унинг қутловига таъзимлар билан ва бу одоб ифодасига тўрт довюрагимиз қулоқларигача етиб борган қаттиқ «ура» садолари билан жавоб бердилар.

Шундан сўнг тўрт қадрдон Гримо аллақачон лип этиб кўздан йўқолган бастионда ғойиб бўлдилар.

XVII

МУШКЕТЁРЛАР КЕНГАШИ

Ҳаммаси худди Атос тахмин қилгандай бўлиб чиқди; бастионда ўн икки чоғли ўлдирилган Француз ва ларошелликлардан бўлак ҳеч ким йўқ экан.

— Жаноблар, — деди сафар қўмондонлигини ўз гарданига олган Атос, — Гримо дастурхон ёзгуича ишни шундан бошлаймизки, милтиқлар билан ўқ-дориларни териб чиқамиз. Устига-устак уларни йиғиб юриб бегалва гаплашсак ҳам бўлаверади: бу жаноблар, — ўлдирилганларга ишора қилиб илова қилди у, — бизни эшитмайдилар.

— Ундан кўра уларни зовурга аганатиб юборсак яхши эмасми? — таклиф этди Портос. — Лекин, албатта уларнинг чўнтакларини қуруқлигига қаноат ҳосил қилмасдан илгарини эмас.

— Ҳа, — деб қўйди Атос, — энди бу ёғи Гримонинг иши.

— Унда Гримо уларни бир тинтиб кўрсин-да, деворлардан ошириб ташласин, — деди д'Артаньян.

— Зинҳор, — эътироз билдирди Атос. — Улар бизга асқотиб қолиши мумкин.

— Бу мурдалар бизга асқотиб қолиши мумкинми? — тааж-жубланди Портос. — Сен ақлдан оза бошлабсан, муҳтарам дўстим!

— «Енгил-елпи ҳукм чиқарманг», дейди инжил ва жаноб кардинал, — жавоб берди Атос. — Милтиқлар нечта, жаноблар?

— Ўн иккита, — жавоб берди Арамис.

— Ғамланган ўқлар қанча?

— Юзтача.

— Бизга даркор бор нарса шу. Милтиқларни ўқлаб олайлик.

Тўрт оғайни ишга киришиб кетди.

Гримо имо-ишора билан нонуштанинг тайёрлигини маълум қилганда улар охириги милтиқни ўқлаб бўлган эдилар.

Атос маъқуллагувчи ишора билан жавоб қилди-да, унга соқчи минорани кўрсатди. Гримонинг фаҳмлашича у ўша ерда пойлоқчилик қилиши зарур эди.

Гримо посбонликда туриб зерикиб қолмаслиги учун эса Атос битта нон, иккита котлет ва бир шиша шароб ола кетишга ижозат берди.

— Энди дастурхонга қарайлик! — таклиф этди Атос.

Тўрт оғайни турклар ёки тикувчилар сингарини ерга чордана қуриб ўтириб олишди.

— Қани, энди, бизни эшитиб қолишадими деб қўрқинимизга ҳожат қолмагандан кейин, — деди д'Артаньян, — Сизга сирингни ошкор этарсан деб умид қиламан.

— Чамамда, жаноблар, мен сизларга ҳам томоша, ҳам ша-раф келтираман, — сўз очди Атос. — Мен сизларни кўнгилли сайр қилишга мажбур этдим. Мана сизларга масали нонушта, ана у ёқда эса, ўзингиз ҳам шинаклардан бир қараб боқсангиз

бўлади, бизни тентаклар ёки қаҳрамонлар — подонларнинг бир-бирига жуда ўхшаш икки тури, деб санагувчи томошабинлардан беш юзгаси.

— Хўш, сиринг-чи? — сўради д' Артаньян.

— Менинг сирим шундан иборатки, — жавоб берди Атос, — кеча кечқурун мен миледини кўрдим.

Д' Артаньян шу дамда стаканни оғзига олиб келаётган эди, лекин миледи тилга олиганда унинг қўли бирам қаттиқ қалтираб кетдики, унинг шаробни чайқалтириб тўкиб юбормаслик учун стаканни ерга қўйиб қўйишига тўғри келди.

— Сен ўзингни...

— Тсс! — унинг гапини кесди Атос. — Бу жаноблар сен сизгари менинг оилавий ишларимдан воқиф эмасликларини хаёлдан чиқараётирсан, муҳтарам дўстим. Хуллас, мен миледини кўрдим.

— Бироқ қаерда? — сўради д' Артаньян.

— Шу ердан тахминан икки льерлар нарида. «Қизил Каптархона» меҳмонхонасида.

— У ҳолда менинг ҳолим хароб, — деди д' Артаньян.

— Йўқ, ҳали бутунлай эмас, — эътироз қилди Атос, — нега деганда, миледи аллақачонлар Франция соҳилларини тарк этиб бўлди, эҳтимол.

Д' Артаньян енгил тортиб энтикиб қўйди.

— Бу миледи деганингиз ким ўзи, ахир? — қизиқиб қолди Портос.

— Дилбар аёл, — жавоб берди Атос ва кўпикланган шаробдан хўплаб кўрди. — Оббо саройбон қурғур-эй! — хитоб қилди у. — Қўлимизга шампан ўрнига анжуй шаробини тутқазиб бизни лақиллатиб бўлади деб хаёл қиляпти!.. Ҳа, — гапини давом эттирди у, — дилбар аёл, у дўстимиз д' Артаньянга иноят кўрсатган, лекин бу унга хунук қилиб қилган, у эса қасос олишга уринган: бир ой муқаддам унинг ёнига қотиллар юборган, бир ҳафта бурун уни заҳарлаб кўрган, кеча эса кардиналдан унинг бошини сўраб олган.

— Астағфурулло! Кардиналдан менинг бошимни сўраб олдим? — қўрқувдан қути учиб деди д' Артаньян.

— Бу гап чин ҳақиқат, — тасдиқлади Портос, — мен ўзим, ўз қулоғим билан эшитдим.

— Мен ҳам, — гап қистирди Арамис.

— Ундай бўлса курашни давом эттириб ўтириш беҳуда, — саросимада қўлларини шалвиратиб гапирди д' Артаньян. — Ундан кўра мен манглайимга ўқ узамаи-да, ҳаммасига бир йўла чек қўяман.

— Бу тентакчиликни қилиш қочиб кетмайди, — гап ташлади Атос, — фақатгина шунини қайта тузатиб бўлмайди.

— Лекин бундай қудратли душманларим бўлгандан кейин бошқа чорам йўқ, — эътироз билдирди д' Артаньян. — Аввалом-бор Менглик нотаниш киши, сўнгра мен уч қилч зарби билан сийлаган де Вард, сўнгра сирини иттифоқо фош этиб қўйганим — миледи ва, провардида, қасдини олишига мен тўғаноқ бўлган кардинал.

— Улар шунча кўпчиликми? Атиги тўрт киши! — деди Атос. — Биз ҳам ахир тўрт кишимиз. Демак, яккама-якка. Азбаройи шифо! Гримо бераётган ишораларга қараганда ҳозир анча-мунча одам билан ҳисоблашишга тўғри келади... Нима бўлди, Гримо? Вазиятнинг жиддиятини эътиборга олиб гапиришингизга ижозат бераман, лекин илтимос, камсухан бўлинг! Нимани кўряпсиз?

— Отрядни.

— Неча киши?

— Йигирмата.

— Улар ким экан?

— Ер қазиш командасидан ўн олти киши ва тўртта аскар.

— Бу ердан неча қадамда?

— Беш юзча.

— Яхши, биз ҳали товуқни еб тугатишга ва сенинг саломатлигинг учун бир стакандан шароб ичиб юборишга улгурамиз, д' Артаньян.

— Сенинг саломатлигинг учун! — унга жўр бўлишди Портос билан Арамис.

— Хўп майли, менинг саломатлигим учун! Бироқ тилакларингиз ҳозир менга қор қилмаса керак, деб ўйлайман.

— Кўнглингни кенг қил! — деди Атос. — Муҳаммаднинг издошлари айтгандай, оллоҳу акбар, келажак ҳам унинг қўлида.

Ўз стаканини бўшатиб ва уни ёнига қўйиб Атос эриниб қўзгалди-да, қўлига илинган биринчи милтиқни олиб шинакка яқинлашди.

Портос, Арамис ва д' Артаньян унга таассуб қилдилар. Гримо бўлса тўрт оғайни орқасига ўтиб, милтиқларни қайта ўқлаб туришга фармойиш олди.

Бир дақиқа кечгач, отряд кўринди. У бастион билан шаҳар ўртасидаги алоқа йўли хизматини ўтагувчи энсиз зовурни ёқалаб келмоқда эди.

— Азбаройи шифо! Чўкич, темир курагу белкураклар билан қуроолланган йигирма шаҳарликни деб овора бўлишимиз шартмиди! — луқма ташлади Атос. — Уларнинг даф бўлиши учун Гримо бир ишора қилса кифоя эди, ишончим комилки, улар бизни ўз ҳолимизга қўйган бўлардилар.

— Шубхам бор,— деди д' Артаньян.— Улар бизга қараб жуда астойдил келишяпти. Бунинг устига шаҳарликларга бригадир ва мушкетлар билан қуролланган тўрт аскар ҳамроҳ бўлиб келяпти.

— Уларнинг бунчалик дадиллигининг боиси шуки, ҳали бери улар бизни кўрганлари йўқ,— эътибор қилди Атос.

— Эътироф қиламан, худо ҳақи мен бу шўрлик шаҳарликларга отишдан ҳазар қиламан,— луқма ташлади Арамис.

— Шаккоқларга раҳм қиладиган руҳоний руҳоний эмас! — деб қўйди Портос.

— Зотан, Арамис ҳақ,— кўнди Атос.— Мен ҳозир бориб уларни огоҳ этиб қўяй.

— Қандай жин чалди сизни!— дея уни тўхтатишга уринди д' Артаньян.— Сизни отиб ташлашади, дўстим!

Аммо Атос бу огоҳлантиришга сира парво қилмади, у деворга солинган раҳнага тирмашиб чиқди. Бир қўлида милтиқни, бошқасида эса шляпасини ушлаб, унинг ногаҳон пайдо бўлганидан ҳайрон бўлиб бастиондан эллик қадамлар нарида тўхтаб қолган лашкар ва ер қазувчиларга мурожаат этди ҳамда тавозе билан таъзим қилиб, уларни қутлаган кўйи деди:

— Жаноблар, мен билан бир-иккита дўстларим ҳозир шу бастионда нонушта қилмоқдамиз! Ўзингиздан қолар гап йўқ, нонушта пайтида безовта қилиниш нақадар кўнгилсиз нарса. Шу боисдан сизлардан илтимос, агар шу ерда бўлишингиз мутлақо зарур бўлса, биз нонуштамизни тугатганимизгача сабр қила турсангиз ёки кейин бошқа бир келсангиз... ёки бўлмаса ақлни йиғиб олиб, исёнчиларни тарк этиб, бизнинг ёнимизга француз қироли саломатлиги учун шароб ичгани қадам ранжида қилсангиз жуда соз бўлади.

— Эҳтиёт бўл, Атос!— бақирди д' Артаньян.— Кўрмаялсанми ахир, улар сени нишонга олишяпти?

— Кўриб турибман, кўриб турибман,— жавоб берди Атос, лекин бу мешчанлар отишга жуда нўноқ, менга тегизлишиб бўпти.

Дарҳақиқат, худди шу дамда тўрт ўқ янгради, лекин ўқлар Атосга тегмасдан унинг теварагидаги тошларга урилиб чилпарчин бўлиб кетди.

Шу замон жавобан тўрт ўқ гумбурлади; улар ҳужумкорлар ўқларидан тайинлироқ йўналган эди: уч лашкар шартта жон бериб йиқилди, ер қазувчилардан бири эса шикастланди.

— Гримо, бўлак мушкет!— раҳнадан тушмасдан буюрди Атос.

Гримо шу заҳоти итоат қилди. Атоснинг уч дўсти милтиқларни қайтадан ўқлаб олдилар. Биринчи навбат ўқлардан кейин иккинчи навбати узилди: бригадир билан икки ер қазувчи

турган жойида ўлдирилди, қолганлари эса жуфтакни ростлаб қолдилар.

— Олга, жаноблар, хуружга!— команда берди Атос.

Тўрт огайни ўзларини форт деворлари ташқарисига уришди, жанг майдонигача чоғиб бордилар, тўрт мушкет билан бригадирнинг найзасини териб олдилар-да, шаҳарга етгуича қочоқлар тўхтамасликларига кўнгиллари тўқ бўлиб, бастионга қайтиб келдилар.

— Гримо, милтиқларни қайта ўқлаб қўйинг,— фармойиш берди Атос.— Биз бўлсак, жаноблар, яна овқатга қараймиз-да, суҳбатимизни давом эттирамиз. Нимада тўхтаб эдик?

— Буниси яхши эсимда турибди,— деди, миледи қайга бориши кераклигидан қаттиқ хавотирга тушиб қолган д' Артаньян.— Сен миледи Франция соҳилларини тарк этди деб эдинг.

— У Англияга жўнаб кетди,— уқтирди Атос.

— Қандай ниятда?

— Бекингэмни ўзи ўлдириш ёки ёнига қотил юбориш ниятида.

Д' Артаньян таажжуб ва қаҳр билан нидо қилди.

— Қандай разолат!— ҳайқирди у.

— Бу ёғи мени унча ташвишлантирмайди!— деди Атос.— Энди Гримо, милтиқларни бир ёқли қилганингиздан кейин,— гапида давом этди у.— Бригадирнинг найзасини олиб, унга дастрўмолини тангинг-да бастионимизнинг минорасига санчиб қўйинг, тоинки бу исёнчи ларошелликлар қиролининг жасур ва содиқ лашкарларига иши тушганини кўриб-билиб қўйсиналар.

Гримо сўз қайтармасдан итоат қилди. Бир зум ўтгач, тўрт дўстимиз бошлари узра оқ байроқ қилпиради. Бунга жавобан гулдурос қарсақлар олқиши янгради: кўтармада қароргоҳнинг арми тўпланиб турган эди.

— Ие!— яна тилга кирди д' Артаньян.— Агар у Бекингэмни ўлдириб қўйса ёки ёнига уни ўлдиргани одам юборса, бу сени ҳеч бир ташвишга солмайдими? Ахир герцог — бизнинг дўстимиз-ку!

— Герцог — инглиз, герцог бизга қарши жанг қиляпти. У герцогни нима қилса ҳам майли, бу мана шу бўш шиша сингарии парвойимга ҳам келмайди.

Атос шаробнинг сўнгги қатрасини ҳам қолдирмасдан ўз стаканига қуйиб олиб, шишани узоқ кунжакка улоқтириб ташлади.

— Йўқ, тўхтаб тур,— деди д' Артаньян,— мен Бекингэмни ўз ҳолига ташлаб қўймайман! У бизга ажойиб отларни тухфа қилган.

— Ажойиб эгарларни айтмайсизми,— сўз қистирди шу тобда ридосида унинг эгаридан қолган заррин уқалар товланиб турган Портос.

— Ҳам бунинг устига худо гуноҳкор банданинг ўлимини эмас инсофга келишини хоҳлайди.

— Омин,— яқунлади Атос.— Сизларга мақбул бўлса бу нарсага кейин қайтамыз. Уша дақиқада эса мен ҳаммадан ҳам кўра,— сен, д' Артаньян мени тушунарсан деб ишончим комил,— бу аёлнинг қўлидан у кардиналдан тилаб олган ва унинг воситасида бемалол сендан, эҳтимолки, бизларнинг ҳаммамиздан ҳам қутулишга чоғланган ўзига хос очиқ ёрлиқни тортиб олиш гамида эдим.

— Нима бало у азройил-пазроилми ўзи!— қовурмани тўғраётган Арамисга ликобчасини узатган кўйи аччиғланди Портос.

— Уша ёрлиқ-чи,— сўради д' Артаньян,— ўша ёрлиқ унинг қўлида қолдимиз?

— Йўқ, у менга ўтиб қолди, лекин у қўлимга осонликча тушди демайман.

— Қимматли Атос,— кўнгли бузилиб гапирди д' Артаньян.— Мен жоним учун сиздан неча бор қарздор бўлганимнинг ҳисобини йўқотиб қўйдим.

— Сен бизни унинг ёнига кириш учун ташлаб кетган экансан-да?— сўради Арамис.

— Балли.

— Уша кардинал берган қоғоз ҳам сендами?— суринтиришда давом этарди д' Артаньян.

— Мана у,— жавоб берди Атос ва ридоси чўнтагидан қимматбаҳо қоғозни чиқарди.

— Д' Артаньян ўзининг қалт-қалт титраётганини яширишга ҳам уринмасдан титроқ қўли билан қоғозни ёзди-да, ўқиб чиқди:

«Ушбуни кўрсатгувчи амалга оширган иш менинг амрим билан давлат бахт-саодати йўлида қилинди.

3 декабрь 1627 йил.

Ришелье»

— Ҳа, дарҳақиқат,— деди Арамис,— бу барча исми-расмига мувофиқ гуноҳлардан фориг этиш деган гап.

— Бу қоғозни йиртиб ташламоқ керак,— деди ўзининг ўлим ҳукмномасини ўқигандай бўлиб кетган д' Артаньян.

— Йўқ, аксинча уни кўз қорачиғидай асрамоқ керак,— эътироз қилди Атос.— Бошимдан олтин сочганда ҳам, мен бу қоғозни бермасман.

— Энди миледи нима қиларкин? — сўради йигит.

— У кардиналга ёзиб юборса керак, — парвойи фалак бир йўсинда жавоб берди Атос, — Атос номли бир лаънати мушкетёр зўрлик билан мендан ҳимоя варақасини тортиб олди деб. Худди шу мактубида у ўша мушкетёрнинг икки оғайниси — Портос ва Арамисдан ҳам қутулиб олишни кардиналга маслаҳат беради. Булар ўша мудом ўзининг йўлида тўғаноқ бўлиб тургувчи кишиларлиги кардиналнинг эсига тушиб кетади-ю, бир кун қарабсизки, у д'Артаньянни ҳибсга олишни буюради, у ёлғиз зерикиб қолмаслиги учун эса унга улфат қилиб Бастилияга бизни жўнатади.

— Ҳазилингни қара-ю, муҳтарам дўстим, луқма ташлади Портос.

— Асло ҳазил эмас бу, — эътироз билдирди Атос.

— Биласанми, — деди Портос, — ахир, ўша лаънати миледининг бўйинни узиб ташлаш бор жиноятлари — биз лотинча ўқиётган дуоларни французча айтишдан иборат шўринг қургур гугенотларни ўлдиришдан камроқ гуноҳ бўлади.

— Бу хусусда аббатимиз нима деркин? — хотиржам қизиқсинди Атос.

— Менми, мен Портоснинг фикрига қўшиламан, — жавоб берди Арамис.

— Мен-ку, шундоқ ҳам! — деди д'Артаньян.

— Ҳайриятки, у энди олисда, — гапида давом этди Портос. — Эътироф қиламан, бу ерда у менга кўп малол келган бўларди.

— У Англияда бўлса ҳам худди Францияда сингари мени бари бир гаш қилаверади, — деди Атос.

— У мени қаерда бўлмасин таъқиб этаверади, — хулоса чиқарди д'Артаньян.

— У сенинг қўлингга тушиб қолган экан нега уни йўқ қилиб қўя қолмадинг, бўғиб ташламадинг, нега осиб қўймадинг? — сўради Портос. — Ахир ўликлар изингдан эргашмайди-ку.

— Шундай денг Портос? — маъноси ёлғиз д'Артаньянга аён тунд табассум билан сўради Атос.

— Миямга зўр фикр келиб қолди! — деди д'Артаньян.

— Гапиринг, — дейишди мушкетёрлар.

— Қурулланнинг! — бақирди Гримо.

Йигитлар сапчиб туриб милтиқларига ёпишдилар.

Бу дафъа кичикроқ отряд, йигирма ёки йигирма беш киши яқинлашиб келмоқда, лекин энди булар ер қазувчилар эмас, балки гарнизон лашкарлари эдилар.

— Қароргоҳга қайтиб кетсакмикан? — таклиф этди Портос. — Назаримда, кучлар тенг эмас.

— Уч сабабга кўра бунинг иложи йўқ,— жавоб берди Атос.— Биринчиси шуки, биз нонуштани тугатганимизча йўқ; иккинчиси биз ҳали муҳим ишлар хусусида гаплашиб олмоғимиз даркор; учинчи сабаб эса белгиланган соатгача яна ўн дақиқа вақт бор.

— Бироқ жангининг режасини тузиб олмоқ зарур,— луқма ташлади Арамис.

— Бу жуда жўн,— деди Атос.— Душман ўқ етгудек ерга келган замон ўт очамиз: агар у бостириб келаверса, биз тагин отамиз-да, то милтиқларда ўқ қолмагунча шу тариқа давом эттираверамиз. Мабодо, омон қолганлари ҳужумга жазм қилсалар биз тажовузкорларнинг зовурга тушишига йўл қўямиз да, бир мўъжиза билан илиниб турган девор бўлагини уларнинг бошларига ағдариб юборамиз.

— Офарин!— қичқириб юберди Портос.— Сен аслида лашкарбоши бўлиш учун яратилгансан, Атос, гарчи кардинал ўзини ҳарбий даҳо деб гумон қилиб юрган бўлса ҳам сенинг олдингда у ни эшолмайди.

— Жаноблар, илтимос, икки киши бир нишонга отманглар,— огоҳлантириб қўйди Атос.— Ҳар ким ўз рақибини аниқ мўлжалга олсин.

— Мен ўзимникини нишонга олдим,— овоз берди д' Артаньян.

— Мен бўлсам ўзимникини,— деди Портос.

— Мен ҳам,— садо берди Арамис.

— Ўт очинг!

Тўрт ўқ қўшилиб бирдай узилди-ю, тўрт лашкар йиқилди. Шу замон ногоралар чалинди ҳамда отряд бесаранжом одимлаб ҳужумга ўтди.

Ҳамон ўшандай беҳато ўқлар бири-бирини қувиб узилиб турди. Лекин ларошелликлар гўё дўстларимизнинг сон жиҳатидан заифлигини билгандай, энди сочилган ҳолда олға силжишда давом этардилар.

Уч ўқдан яна икки киши йиқилди, лекин бари бир омон қолганлар қадамини бўшаштирмасдилар.

Бастионгача ўн икки ёки ўн беш киши чопиб борди; уларни сўнгги навбат ўқлар қарши олди, лекин уларни бу ўқлар тўхтата олмади, улар ўзларини зовурга отдилар-да, энди раҳнага тирмашиб чиқмоққа ҳозирлик кўра бошладилар.

— Қани, дўстлар,— деди Атос,— бир зарб билан уларни бир ёқлик қилайлик. Деворга! Деворга!

Тўрт оғайни ҳамда уларга кўмаклашувчи Гримо милтиқ қўндоқлари билан деворнинг каттакон бўлагини жоёндан силжитишга киришдилар. У худди шамол қўзғатгансимон қийишайди-ю, заминидан кўчиб, қулоқни кар қилгудай гумбур-

гумбур билан зовурга қулади. Даҳшатли дод-фарёд кўтарилди. еру кўкни чағ тўзон қоплади-ю, ҳаммаси барҳам топди.

— Нима бало барини битта қўймай эзиб ташладикми?— сўради Атос.

— Ҳа, жини урсин, ҳаммасини шекилли,— тасдиқлади д' Артаньян.

— Йўқ,— эътироз қилди Портос,— ҳў ана икки ё учтаси тамом мажруҳ, бўлиб қочиб кетишяпти.

Зотан, бу бахтиқароларнинг уч ёки тўрттаси ифлос, қонга беланган ҳолда шаҳар алоқа йўлидан тирақайлаб қочмоқда эди. Юборилган отряднинг қолган-қутганининг ҳаммаси шу эди.

Атос соатига кўз ташлаб қўйди.

— Жаноблар,— деди у, бу ерга келганимизга бир соат бўлиб қолипти, энди гаровда ютдик. Лекин устаси фаранг қимор-боз бўлмоқ керак, устига-устак ҳали д' Артаньян фикрини бизга айтиб улгурганича йўқ.

Сўнг мушкетёр ўзинга хос совуққонлик билан нонуштани тугатгани ўтириб олди.

— Менинг фикримними?— қайтариб сўради д' Артаньян.

— Ҳа, миямга бир боп фикр келиб қолди деб эдингиз,— жавоб берди Атос.

— Э-ҳа эсимга тушди: мен иккинчи марта Англияга жўнайман-да, Бекингэм ҳузурига ташриф буюраман.

— Сиз буни қилмайсиз, д' Артаньян,— совуқ эътироз билдирди Атос.

— Нега? Ахир мен у ерда бир марта бўлганман.

— Ҳа, лекин у кезлар бизда уруш бўлмаган, у кезлар Бекингэм бизнинг душманимиз эмас, иттифоқчимиз эди. Сиз қилмоқчи бўлаётган ишни хиёнат деб санайдилар.

Д' Артаньян бу баҳонада жуда жон борлигини тушунди-ю, индамай қўя қолди.

— Менинг миямга ҳам дурустгина фикр келди чоғи,— эълон қилди Портос.

— Эшитайлик, Портос нима ўйлаб топди экан!— таклиф этди Арамис.

— Мен жаноб де Тревильдан бирор важ билан,— сизлар тўқиб бермасангиз, мен бунақа нарсаларга йўқман,— жавоб сўрайман. Миледи мени танимайди, мен ҳам унда шубҳа туғдирмасдан унинг ёнига бир амаллаб кираман. Дўндиқчани топиб олганимдан кейин эса мен уни бўғиб ўлдираман.

— Ҳа майли, ўзи ҳам Портоснинг таклифини қабул этишга рози бўлишимга сал-пал қолди, холос,— деди Атос.

— Бэ, аёлни ўлдирармиш!— норози бўлди Арамис.— Йўқ, мана менда чиндан тўғри фикр пайдо бўлди.

— Гапиринг, Арамис, сиз нима ўйлаб топдингиз!— деди ёш мушкетёрга ҳурмати жуда баланд бўлган Атос.

— Қиролличани огоҳ этмоқ лозим.

— Ҳа-я, дарҳақиқат!— хитоб қилишди Портос билан д'Артаньян.

Сўнггиси эса қўшимча қилди:

— Менимча, биз тўғри чорани топдик.

— Қиролличани огоҳ этмоқ!— такрорлади Атос.— Хўш бунинг иложи бўлармикин? Сарой қошида бизнинг алоқаларимиз борми ўзи? Бирпасда бутун қароргоҳга тарқалмайдиган қилиб биз битта-яримтасини Парижга жўната олармидик? Бу ердан Парижнинг ораси бир юз қирқ лье келади. Мактубимиз Анжергача етиб улгурмасдан бизни аллақачон қамоққа солиб бўлишади!

— Мактубни ишончли йўл билан ҳазрат олияларига етказиб беришга келганда,— қизариб сўз бошлади Арамис,— буни мен ўз зиммамга оламан. Мен Турда бир эпчил хонимни танийман...

Атоснинг чеҳрасидаги таббассумга кўзи тушиб Арамис жимиб қолди.

— Ана, ҳолос! Сиз бу таклифга қаршимисиз, Атос?— таажжубланди д'Артаньян.

— Мен уни буткул рад этмайман-у,— жавоб берди Атос,— лекин фақат Арамисга унинг қароргоҳини тарк этолмаслигини айтиб қўймоқчи эдим, ўзимиздан бўлак ҳеч кимсага эса ишониб бўлмайди: чопаримиз жўнаб кетгандан икки соат ўтгандан кейин кардиналнинг жамики капуцинлари, жамики жосуслари, жамики югурдакларч бизнинг мактубимизни ёддан билиб олишади-да, сизни ҳам, эпчил хонимингизни ҳам ҳибсга олишади.

— Яна шуниси ҳам борки,— луқма қистирди Портос,— қироллича Бекнингэмини қутқариб қолади, лекин бизни қутқармайди.

— Жаноблар. Портоснинг гаплари маптиқдан ҳоли эмас,— маъқуллади д'Артаньян.

— Ис! Шаҳарда нималар бўляпти ўзи?— сўради Атос.

— Жар соляптилар.

Дўстлар қулоқ солишди: чиндан ҳам ногора садолари эшитилмоқда эди.

— Мана кўрасизлар, улар устимизга бутун бир полкни юборишади,— деб қўйди Атос.

— Бутун бир полкка бас келмоқчи бўлмаинг тагин?— сўради Портос.

— Нега энди бас келмас эканман?— жавоб берди Атос, Руҳим кўтаринки, яна бир ўн-ўн беш шиша ғамлаб олишга

фаҳмимиз етганда борми, мен бутун бошли армияга ҳам бас келган бўлардим.

— Худо ҳақи, ноғора садолари яқинлашиб келяпти,— огоҳ этди д' Артаньян.

— Келса келавермайдимми,— жавоб берди Атос.— Бу ердан шаҳар нақ чорак соатлик йўл. Бинобарин, шаҳардан бу ергача ҳам шунча вақт даркор. Бу вақт бирор қарорга келмоқ учун бизга етиб ортади. Агар бу ердан кетиб қолсак, бўлак ҳеч қарда суҳбат учун бундай қулай жойни тополмаймиз. Виласизми, жаноблар, аини шу тобда миямга ажойиб фикр келиб турибди.

— Гапиринг, ахир!

— Аввал Гримога тегишли йўл-йўриқлар беришга ижозат этинг.

Атос қўл ҳаракати билан қаролини чақириб олди-да, бастиянда ётган мурдаларга ишора қилган кўйи буюрди:

— Гримо, бу жанобларни олиб деворга суяб қўйинг, бошларига шляпаларини кийгизингда қўлларига мушкетларини солиб қўйинг,

— О, улуғ зот!— хитоб қилди д' Артаньян.— Сени тушуниб турибман.

— Тушуниб турибсизми?— қайта сўради Портос.

— Сен-чи, Гримо тушунясанми?— сўради Атос.

Гримо тасдиқловчи ишора қилди.

— Бор талаб этилган нарса шу,— якунлади Атос.— Менинг фикримга қайтайлик.

— Аммо мен бунинг моҳиятини жуда билгим бор,— ўз гапида туришда давом этди Портос.

— Бунинг ҳожати йўқ.

— Ҳа, ҳа Атосни тинглайлик!— деб бирга гапирдилар д' Артаньян билан Арамис.

— Ўша миледининг, ўша аёлниинг, ўша касофат нуханиинг, ўша шайтоннинг қайноғаси бор дегандай бўлиб эдингиз д' Артаньян...

— Ҳа, мен уни яхши таниман, менинг фикримча, унинг келинига хуши йўқроқ.

— Буниси чакки эмас,— деди Атос,— агар уни кўрарга кўзи бўлмаганда эди, ундан ҳам яхши бўларди.

— У ҳолда шароит муддаомизга жуда қўл келади.

— Бироқ Гримонинг нима қилаётганини жуда тушунгим келяпти,— деб такрорлади Портос.

— Жим туринг, Портос!— уни тўхтатди Арамис.

— Унинг қайноғасининг номи нима эди?

— Лорд Винтер.

— У ҳозир қаерда?

— Уруш хусусида миш-мишлар таркаган замон у Лондонга қайтиб кетган.

— Бизга худди ана шундай одам керак-да,— гапида давом этди Атос.— Ана шу кишини огоҳ этиб қўймоқ керак. Биз, келини фалончини ўлдириш пайида юрганини билдириб қўямиз-да, уни назардан қочирмасликни илтимос қиламиз. Лондонда авлиё мағдалина етимхонаси ёки тавба қилгучи бузуқлар уйи қабилида бирор ахлоқ тузатиш муассаси мавжуддир деган умиддаман. У келинини ўша ерга гумдон қилишни буюради, ана унда биз бамайлихотир юришимиз мумкин бўлади.

— Ҳа,— кўнди д' Артаньян,— у ердан чиқиб олгунча.

— Гапининг очиги, менга даъволаринг меъёридан ошиб кетлпти, д' Артаньян,— деб қўйди Атос.— Мен ўзимнинг ақлим етган ҳамма гапни тўкиб солдим. Ихтиёримда бўлак ҳеч нима йўқ, билиб қўйинг.

— Мен бўлсам,— деб ўз фикрини ифода этди Арамис,— қироличани ҳам, Лорд Винтерни ҳам огоҳ этсак, мақсадга мувофиқ бўлади дейман.

— Ҳа, лекин Тур билан Лондонга мактубларни кимдан юборамиз?

— Мен Базенга кафилман,— деди Арамис.

— Мен бўлсам Планшега,— маълум қилди д' Артаньян.

— Дарҳақиқат,— гапни илиб кетди Портос,— бизлар қароргоҳни тарк этолмаганда ҳам, хизматкорларимизга бу нарса ман этилмаган.

— Тўппа-тўғри,— маъқуллади Арамис.— Биз шу бугуноҳ мактубларни ёзамиз, улар биздан пулни олгач жўнаб кетишади.

— Уларга пул берамиз?— қайта сўради Атос.— Ҳали пулим бор денг?

Тўрт оғайни кўз уриштириб олишди, уларнинг эидигина ёришган чеҳралари яна қоронғулашиб кетди.

— Қаранглар!— бақирди д' Артаньян.— Мен қора ва қизил нуқталарни кўряпман... ана улар силжиб келяпти. Сиз бўлсангиз полк деб ўтирибсиз, Атос! Ахир, бу бутун бошли армия-ку!

— Ҳа, сиз ҳақсиз, ана улар!— деди Атос.— Бу муғомбиларни қаранглар-а? Ими-жимиди келишяпти, ноғора ҳам, карнай ҳам чалишмаяпти... Ҳа, Гримо сен эплаб бўлдингми?

Гримо тасдиқловчи ишора қилди-да, ўзи девор бўйлаб энг манзарали тахлитда жойлаштириб чиққан ўн икки чоғли мурдани кўрсатди: бир хиллари милтиқни елкага олиб туришар, бошқа бировлари нишонга олар, баъзилари эса қўлида яланғоч қилишни тутиб турарди.

— Қойил! — маъқуллади Атос. — Тасаввурингга балли!

— Лекин бари бир, — яна гап бошлади Портос, — мен бунинг моҳиятини жуда билгим бор.

— Келинглар, аввал бу ердан жўнаб қолайлик, — таклиф этди д' Артаньян, — кейин эса тушуниб олаверасан.

— Бир зум шошманг, жаноблар, бир зум! Гримо дастурхонни йиғштириб олсин.

— Уҳў! — деди Арамис. — Ҳора ва қизил нуқталар анча катталашиб қолди, мен ҳам д' Артаньяннинг фикрига қўшиламан: базаримда, вақтни зое кетказишнинг ҳожати йўқ, тезроқ қароргоҳга қайтмоқ керак.

— Ҳа, чекинишга менинг ҳам энди ҳеч қаршилигим йўқ, — деди Атос. — Биз бир соатга гаров бойлашган эдик, бу ерда бир ярим соат бўлдик. Энди ҳеч ким қилдан қийиқ ахтармайди. Юринглар, жаноблар, юринглар.

Гримо савату нонушта сарқитлари билан ғизиллаб аллақачон олдинга тушиб бўлганди.

Тўрт огайни унинг орқасидан чиқиб, энди ўн қадамлар юганда, тўсатдан Атос хитоб қилиб қолди:

— Э азбаройи шифо, биз ўзи нима қиляпмиз жаноблар!

— Сен бирор нарсани унутиб қолдирибсанми? — сўради Арамис.

— Байроқ-чи, азбаройи шифо! Байроқни, гарчи у шунчаки дастрўмол бўлганда ҳам ёвга қолдириб кетиш ярамайди.

Атос бастионга отилди, ҳавозага чиқди-да, байроқни ечиб олди, лекин ларошелликлар ўқ тегарли масофага келиб қолганлари сабабли гўё азбаройи эрмак учун ўзини ўққа тутиб бераётган одамга ўт очдилар.

Бироқ Атос худди сеҳрлангандай эди: улар унинг ён-веридан чийиллаб учиб ўтарди-ю, лекин бирортаси унга тегмасди.

Атос шаҳар мудофаачиларига орқа ўғирди-да, қароргоҳ, мудофаачиларини қутлаган кўйи байроқни силкитиб қўйди. Икки тарафдан ҳам қаттиқ гулу кўтарилди: бир тарафдан қаҳру ғазаб фиғонлари, иккинчи тарафда завқу шавқ суронлари.

Биринчи навбат ўқлар кетидан иккинчиси узилди-ю, уч ўқ дастрўмолни тешиб ўтиб, уни чинакам байроққа айлантириб қўйди.

Бутун қароргоҳ:

— Тушинг! Тушинг! — дея бақирарди.

Атос пастга тушди; юракларига гулгула тушиб илҳақ бўлиб турган ўртоқлари унинг зоҳир бўлишини зўр қувонч билан қарши олдилар.

— Юринг, Атос, юринг, — дея уни қистарди д' Артаньян, — қадамни тезлаштирайлик, тезлаштирайлик! Энди қайдан пул

Бу нонуштадан сўнг дўстлар кечқурун Атосникида тўпла-
ниб, у ерда кўзланган ишни ниҳоясига етказишга келишиб ол-
дилар.

Д' Артаньян кун бўйи қароргоҳ кўчаларида ўзининг муш-
кетёрлик сарполарини кўз-кўз қилиб айланиб юрди.

Оқшом тайин соатда тўрт оғайни учрашдилар; яна уч нар-
сани ҳал қилиб олмоқ керак эди:

Миледининг оғасига нима ёзишни;

Турдаги эпчил хонимга нима ёзишни;

Ҳамда хизматкорлардан қай биринга мактубларни элтиб
беришни топширишни.

Ҳар ким ўзиникини таклиф этарди: Атос қачонки соҳибни
изн берса, шундагина оғзини очувчи Гримонинг камтарлиги-
ни қайд қиларди; Портос қадди-баста забардаст бўлган рос-
мана бўйли тўрт кишини бемалол дўппослаб бериши мумкин
Мушкетон кучининг таърифини келтирарди; Базеннинг уdda-
бурролигидан кўнгли тўқ Арамис ўз номзоди шаънига дабда-
бали олқишлар ёғдирарди; Планшеннинг мардлигига батамом
ишонган д'Артаньян эса унинг нозик булон ишидаги хатти-
ҳаракатини пеш қиларди.

Бу тўрт фазилат биринчиликини олиш учун ўзаро узоқ та-
лашди, шу муносабат билан ёрқин нутқлар сўзланди, уларни
биз ҳаддан ташқари узун туюлар деган андиша билан келти-
риб ўтирмаймиз.

— Таассуфки, — луқма солди Атос, — вакилимиз шу сифат-
ларнинг ҳар тўрттасини ўзида жо қилмоғи даркор.

— Лекин бундай хизматкорни қайдан топиб бўларди?

— Унақасини топиб бўлмайди, — тасдиқлади Атос, — ўзим-
дан қиёс. Шу бонедан эса Гримони олинг.

— Йўқ. Мушкетонни.

— Ундан кўра Базенни.

— Менимча эса Планшени. У мард ва чаққон: мана сиз-
ларга тўрт сифатдан иккитаси.

— Жаноблар, — гап бошлади Арамис, — биз билиб олиши-
миз зарур энг асосий нарса — бу асло тўрт хизматкоримиздан
қай бири камтарроқ, кучлироқ, уддабурророқ ва мардроқлиги
эмас; энг асосийси — уларнинг қай бири ҳаммасидан пулга
ўчлиги.

— Гоят оқилона мулоҳаза, — деди Атос, — одамларнинг
фазилатларини эмас уларнинг қусурларини ҳисобга олмоқ ке-
рак. Жаноб аббат сиз улуғ маслаҳатгўй экансиз!

— Турган гап, асосий нарса шу, — гапини давом эттирди
Арамис. — Бизга топшириқларимизнинг ишончли ижрочилари
нафақат муваффақиятга эришмоқ, балки яна муваффақият-
сизликка учрамаслик учун ҳам зарур. Ахир, иш ўнгидан

келмаган тақдирда боши билан жавоб берадиган хизматкор эмас...

— Секнироқ гапиринг, Арамис!— уни тўхтатди Атос.

— Сиз ҳақсиз... Хизматкор эмас, балки соҳиб, ҳаттоки соҳиблар! Хизматкорларимиз бизга шу даражада содиқмики, токи азбаройи бизни деб жонини таҳлика остида қолдирса? Йўқ.

— Худо ҳақи мен Планше учун кафилман ҳисоб,— эътироз қилди д' Артаньян.

— Ана энди жон дўстим, унинг беминнат садоқатига мўмайгина пул қўшинг,— бу унинг рўзгорини ҳарна таъминлайди, ана шунда сиз унинг учун икки карра кафолат берсангиз бўлади.

— Лекин, бари бир сизга панд беришади,— деди гап нарсалар хусусида кетганда, ҳаётга ишонч билан боқувчи, гап одамлар хусусида кетганда кайфияти тушиб кетадиган Атос.— Улар пулни олиш учун истаган нарсангизни ваъда қилишаверади, йўлда эса қўрқув уларнинг ҳаракатига монелик қилади. Уларни тутиб олишгач, исканжага олишади. Бу чорасиз ҳолатда эса улар ҳамма нарсага иқрор бўлишади. Биз болалар эмасмиз ахир, азбаройи шифо! Англияга етиб олмоқ учун,— Атос овозини пасайтирди,— кардиналнинг жосуслари-ю, гушталари бўлиб гиж-гижлаб турган бутун Францияни босиб ўтмоқ лозим. Кемага ўтирмақ учун рухсатномага эга бўлмоқ лозим. Лондонга йўл топмоқ учун эса инглизча гапиришни удасидан чиқмоқ керак. Назаримда бу жуда мушукул иш.

— Йўғ-э, асло— эътироз билдирди ўзларининг режалари амалга оширилишини жуда истагувчи д' Артаньян.— Менимча, бу жуда осон. Энди, албатта, агар лорд Виштерга ҳар қандай даҳшатни, кардиналнинг бутун расвогарчиликларини...

— Секнироқ!— огоҳлантирди Атос.

— ...бутун фитналар-у, давлат сирларининг таърифини келтириб ёзилса,— дея Атоснинг маслаҳатига кириб нимтовушда гапида давом этди д' Артаньян,— турган гап, бизнинг ҳаммамизни тириклай чархпалакка тортадилар. Лекин, азбаройи худо, шунинг хотирдан чиқармангки, Атос, биз унга ўзингиз айтганингиздек оилавий иш юзасидан ёзамиз, биз унга ёлғиз шу мақсадда ёзамизки, миледи Лондонга борганда у бизга зиён етказиш имконидан уни маҳрум этсин. Мен унга тахминан мана шу мазмундаги мактуб ёзаман...

— Қулоқ солайлик,— халитдан ўз чеҳрасига танқидий ифода бериб деди Арамис.

— «Муҳтарам афандим ва ҳурматли дўстим...»

— Ана холос, инглизга «ҳурматли дўстим» деб ёзилса!— унинг гапини кесди Атос.— Нима ҳам дердик, боши дуруст!

Баракалло, д'Артаньян! Шу мурожаатнинг ўзи учун сизни чархпалакка тортиш қаёқда, тилка-пора қилишар.

— Хўп яхши, сиз ҳақсиз дейлик. Мен жўнгина қилиб: «Муҳтарам афандим» деб ёзаман қўяман.

— Сиз ҳатто «милорд» деб ёзишингиз ҳам мумкин,— деб луқма ташлади ҳаминша қабул этилган одоб қондаларига риоя этишни зарурий деб ҳисоблагувчи Атос.

— «Милорд, Люксембург орқасидаги кичик тақир ер ёдингиздами?»

— Жуда яхши! Энди яна Люксембург ҳам денг! Буни она қироличага шама деб санайдилар. Зап топибсиз-да!— мийиғида кулиб қўйди Атос.

— Хўп яхши, шунчаки: «Милорд, сизнинг ҳаётингизни сақлаб қолишган ўша кичик тақир жой ёдингиздами?..» — деб ёзамиз.

— Жон д'Артаньян, сиз доим худо урган ёзувчи бўласиз,— деди Атос.— «Ҳаётингизни сақлаб қолишган» эмиш! Бэ! Бу ношоён гап! Бу хил яхшиликларни ор-номусли одамга миннат қилмайдилар. Савоб ишни иддаҳо қилиш — ҳақорат қилиш демакдир.

— Оҳ, дўстим, феълингиз ёмон-да! — арз қилди д'Артаньян.— Агар сизнинг назоратингиз остида ёзиш лозим бўлса, мен қатъиян бош тортаман.

— Яхши қиласиз ҳам. Мушкет билан қиличнингизни ишлатаверинг, азизим, бу икки машгулотда сиз катта маҳорат кўрсатасиз, қаламни эса жаноб аббатга қўйиб беринг, бу нарса унинг соҳаси.

— Дарҳақиқат, қаламни Арамисга қўйиб беринг,— маъқуллади Портос,— у ҳатто лотин диссертацияларини ёзади-ку, ахир.

— Хўп яхши, розиман! — таслим бўлди д'Артаньян. Бизга шу мактубни ёзиб беринг, Арамис. Бироқ авлиёларнинг авлиёси бўлмиш падаримиз — папани ўртага солиб ўтинаманки, эҳтиёт бўлиб ёзинг. Мен ҳам сиздан ғализ жумлалар қидираман, сизни огоҳлантириб қўяй.

— Бажонудил розиман,— шоирларга хос соддадиллик билан, билафонлик қилиб жавоб берди Арамис,— лекин мени ҳамма жиҳатлари билан таништириб қўйинг. Мен, рости гап, милорднинг келини ёмон шум деб кўп эшитганман, унинг кардинал билан суҳбатини эшитиб, ўзим ҳам бунга ишонч ҳосил қилдим.

— Секирог-эй, азбаройи шифо! — гапни бўлди Атос.

— ...Лекин тафсилотлари менга номаълум,— гапни тугатди Арамис.

Д'Артаньян билан Атос бирмунча вақт индамай бири-бири-

га қараб қолишди. Ниҳоят, Атос фикрларини жамлаб ва рангги одатдагидан кўра оқариб, бош ирғаш билан розилик билдирди-ю, д' Артаньян ўзига галиришга изн берилганини фаҳмлади.

— Мана, нима хусусда ёзмоқ керак,— сўз бошлади у.— «Милорд, сизнинг келингииз— жинойткор аёл, у сизнинг мулкингиизни мерос қилиб олиш пайида ёнингизга қотил юборишга уринган. Лекин сизнинг акангизга тегишга унинг ҳаққи йўқ эди, негаки у Францияда турмуш қурган эди ҳамда...»

Д'Артаньян худди мувофиқ сўз қидираётгандай бўлиб тугилиб қолди-да, Атосга кўз ташлади.

— «...ҳамда эри уни ҳайдаб юборган»,— гап қистирди Атос.

«...боиси у тамғаланган эди»,— гапида давом этди д' Артаньян.

— Бўлмаган гап!— деди Портос.— У ўз қайноғаси ёнига қотил юборишга уринганми?

— Ҳа.

— У турмуш қурган эдими?— қайтадан сўради Арамис.

— Ҳа.

— Эри унинг кифтидаги нилуфар тусидаги тамғани кўриб қолганмиди?— сўради Портос.

— Ҳа.

Бу учта «ҳа» Атос томонидан айтилган бўлиб, ҳар бири илгаригисидан тундроқ чиқарди.

— Унинг ўша тамғасини ўзи ким кўрган?— суриштирди Арамис.

— Д'Артаньян билан мен ёки, тўғрироғи, тадрижий тартибга амал қилинса, мен билан д'Артаньян,— жавоб берди Атос.

— Бу расво мавжудотнинг эри-чи, ҳали ҳаётми?— сўради Арамис.

— У ҳали ҳаёт.

— Сиз бунга аминмисиз?

— Ҳа, аминман.

Бир нафасга зўрма-зўраки сукунат чўкди, унинг асносида огайниларнинг ҳар бири ҳозирги гаплар қолдирган таасуротлар билан бўлиб қолди.

— Бу гап,— биринчи бўлиб тилга кирди Атос,— д'Артаньян бизга мактубнинг ажойиб хонаки нуҳасини қоралаб берди, номамизни худди шу гаплардан сошламоқ лозим.

— Азбаройи шифо, сиз ҳақсиз Атос!— деди Арамис.— Бундай мактубни тўқиш — жуда нозик масала. Жаноб канцлернинг ўзи бу қадар маънодор мактубни тузишда қийналиб қолган бўларди, гарчи жаноб канцлер протоколларни қуйиб ташлайди. Хўп майли! Жим тура туринглар, мен ёзай.

Арамис патни олди, бир оз ўйланиб турди, бежирим аёл ҳусни хати билан тўққиз-ўн сатр ёзиб чиқди-да, сўнгра шошмасдан паст овоз билан, гўё ҳар сўзни салмоқлаб кўраётгандай қилиб, қўйидагиларни ўқиб берди:

«Милорд, сизга ушбу сатрларни ёзгувчи киши Ада кўчасидаги кичик тақир жойда сиз билан қиличлашиш шарафига ноил бўлган эди. Шундан сўнг кўп маротаба ўша кишини дўстим деб аташни раво кўргангиз сабабли у ҳам яхши маслаҳат билан ўз дўстлигини сизга исбот этмоқни ўз бурчи деб билади. Икки дафъа сиз ўзингизга меросхўр деб ҳисоблаганингиз яқин қариндошингизнинг қурбони бўлаёздингиз, негаки унинг аллақачон Францияда эрга чиққани ўлароқ, Англияда никоҳдан ўтганидан сиз беҳабарсиз. Лекин учинчи дафъа, яъни ҳозир сиз ҳалок бўлишингиз мумкин. Қариндошингиз шу бугун тунда Ларошелдан Англияга жўнаб кетди. Унинг келишига кўз-қулоқ бўлиб туринг, зеро унинг дилидаги ниятлари жуда даҳшатли. Агар унинг қўлидан нималар келишини муқаррар билмоқни истасангиз, ўтмишини унинг чап кифтидан ўқиб кўринг».

— Мана буниси жуда зўр! — маъқуллади Атос. — Сиз давлат котиби сингари ёзасиз, азизим Арамис. Энди лорд Винтер, бу огоҳномани олса бўлди. У қаттиқ назорат таъсис қилади, борди-ю, мактуб кардиналнинг қўлига тушиб қолган тақдирда ҳам бизга зиён қилмаган бўларди. Лекин юбора-жак хизматкоримиз Шательродан нарига ўтмай, кейин эса бизни Лондонга бориб келдим деб ишонтириб туриши мумкин. Шу бонсдан пулнинг ярмини у жавобни келтиргандан сўнг беришни ваъда этиб, ярмини мактубга қўшиб берамиз. Олмос ёнингиздами? — дея д'Артаньянга юзланди Атос.

— Ёнимда ундан дурустроқ нарса бор — менда пул бор. Д'Артаньян столга халтани чиқариб ташлади.

Олтин жарангидан Арамис кўзларини кўтарди. Портос бир сесканиб тушди, Атос эса пинагини ҳам бузмади.

— Бу халтачадаги пул қанча? — сўради у.

— Ун икки франкли луидорлар билан етти минг ливр.

— Етти минг ливр-а! — қичқириб юборди Портос. — Шу расво олмос узукча етти минг ливр турадимми?

— Чамаси шундай, — деди Атос, стол устидаги пулдан кўз узмай. — Дўстимиз д'Артаньян уларга ўз пулларини қўшган деб гумон қилишга майлими йўқ.

— Лекин ҳамма нарсаларни муҳокама қилиб олди-у, қиролчи хусусида ўйламаймиз, жаноблар, — ўз фикрига қайтди д'Артаньян. — Унинг қалбининг арзандаси Бэкингэмнинг саломатлигига оз-моз парво қилайлик. Шу арзимаган хизматимизни ундан дариг тутсак бўлмайди.

— Ҳаққи рост гап,— кўнди Атос.— Лекин бу ёғи Арамиснинг соҳаси.

— Хўш, мenden нима талаб этилади?— қизариб овоз берди Арамис.

— Энг жўи бир нарса: ўша Турда истиқомат қилгувчи эпчил хонимга мактуб битиш.

Арамис яна патни қўлига олди, яна озгина ўйланди-да, дарҳол ўз оғайнилари ҳукмига ҳавола этган қўйидаги сатрларни ёзиб ташлади:

— «Азиз бўла!..»

— Эҳа-а, ўша эпчил хоним қариндошингиз экан-да?— гап қистирди Атос.

— Холаваччам бўлади,— деди Арамис.

— Майли, холавачча бўлса бўла қолсин!

Арамис сўзида давом этди:

«Азиз бўла!

Падари бузрукворимиз жаноб кардинал плоё қиролликнинг душманлари юзини қора қилиб, Франция бахтига уни худо асрасин, Ларошелнинг исёнкор шаккоқларини бир ёқли қилиб бўлди ҳисоб. Уларга мадад бергани келаётган инглиз флоти қалъага ҳатто яқин ҳам йўлолмаса ажаб эмас. Бирор муҳим воқеа жаноб Бекингэмнинг Англиядан жўнаб кетишига ҳалал берса керак, деб ишонч билдиришга журъат қилман. Падари бузруквор ўтмишининг, ҳозирги куннинг ва эхтимол келажакнинг энг атоқли арбобидир. Ғашига тегса борми, у қуёшни ҳам доғда қолдирган бўларди. Бу қувончли янгиликларни синглингизга маълум қилиб қўйинг, азиз бўла. Тушимда ўша лаънати инглиз ўлиб қолганмиш. Хан-жар ебми, заҳар ичибми, эсимда йўқ,— бир нарсани ишонч билан айтишим мумкинки, тушимда у ўлганмиш, ўзингиз биласиз тушларим ҳеч вақт менга панд бермаган. Ишончингиз комил бўлсинким, тез орада дийдоримни кўрасиз».

— Жуда зўр!— хитоб қилди Атос.— Сиз шоирларнинг султонисиз, азизим Арамис! Сиз апокалипсис сингари сўз юритасиз, ҳақиқатни худди инжилдагидай ҳикматли қилиб гапирасиз. Энди шу мактубга адресни ёзиб қўйиш қолди холос.

— Буниси жуда осон,— деди Арамис.

У такаллуф билан мактубни буклади-да, устига ёзиб қўйди:

«Турдаги чевар қиз Мишонга».

Уч оғайни кула-кула кўз уриштириб олдилар: уларнинг ҳийласидан натижа чиқмаган эди.

— Энди тушунапсизки, жаноблар,— гапира кетди Арамис,— биргина Базен бу мактубни Турга етказиши мумкин: менинг холаваччам ёлғиз Базени танийди, ҳамда ёлғиз унга ишонади, ўзга ҳар кимса ишни пачава қилади. Устига-устак Базен саводли ва ориятли, Базен тарихни билади, жаноблар, у Сикст Бешинчи папа бўлишдан илгари чўчқабоқар бўлганини билади. Базенинг мен билан бирга диний рутба қабул қилиш нияти борлиги сабабли эса ўзи ҳам папа бўлиш ёки лоақал кардинал бўлишдан умидини узгани йўқ. Ўзингиздан қолар гап йўқ, мўлжални бу қадар юқори олган киши ўзини тутқизиб ўтирмайди, борди-ю қўлга тушганда ҳам азоб-уқубатларга рози бўлса бўладики, лекин ҳеч нимани бўйнига олмайди.

— Яхши, яхши,— рози бўлди д'Артаньян,— мен сиз учун бажонудил Базени қўллаб-қувватлайман, лекин менга Планшени қўйиб беринг. Миледи бир қур уни дўппослашни буюрган, уйдан ҳам ҳайдаб чиқарган, Планшенинг эса хотираши яхши, мен сизларга кафилмапки, мабодо қасдини олишга имконият туғилиб қолгудай бўлса, у бундай ҳузурдан кечгандан кўра ўлимга рози бўлади. Агар Турдаги ишлар сизга тегишли бўлса, Лондондаги ишлар шахсан менга тааллуқли. Шу вайдан эса Лондонга ҳам мен билан бориб келган ва «London, sir, if you please»¹ ва «My master lord d'Artagnan»² деган гапларни мутлақо тўғри айта биладиган Планшени танлашингизни илтимос қиламан. Хотирингизни жам қилингики, бундай билимлар билан у ёққа ҳам, бу ёққа ҳам йўлни у жуда яхши топади.

— Ундай бўлса, Планшега жўнар пайти етти юз ливр, қайтганда ҳам етти юз ливр берайлик, Базенга эса — жўнаётганда уч юз ливр, қайтиб келганда уч юз ливр,— таклиф этди Атос.— Бу давлатимизни беш минг ливргача камитиб қўяди. Ҳар қайсимиз ўзимизга минг ливрдан оламиз-да, кўнглимизга келган йўсинда ишлатамиз, қолган мингини эса кўзда тутилмаган харажатлар ва умумий эҳтиёжлар учун аббатга сақлашни топшириб, эҳтиёт шарт олиб қўямиз-Шунга розимисизлар?

— Муҳтарам Атос,— деди Арамис,— сиз худди Нестор сингарни фикр юритасиз, ҳаммага маълумки, у энг улуғ юнон донишманди бўлган.

— Хуллас, масала ҳал: Планше билан Базен жўнаб кетишади,— яқун ясади Атос.— Очигини айтсам, мен Гримонинг ёнимда қолишидан хурсандман: у менинг муомаламга

¹ Марҳамат қилиб, менга Лондон йўлини кўрсатиб қўйсангиз, сэр (инглизча)

² Менинг соҳибим лорд д'Артаньян (инглизча).

ўрганиб қолган, мен ҳам уни қадрлайман. Кечаги кун уни анчагина уринтириб қўйган бўлсам керак, бу саёҳат эса уни тамом ҳолдан тойдирган бўларди.

Огайнилар Планшени чақирришди-да, унга зарур йўл-йўриқларни бердилар; у аллақачон аввало тайин шуҳратдан гапириб, кейин пул ваъда қилиб, ана шундан кейингина хавф-хатарнинг учини чиқарган д'Артаньян томонидан огоҳ этилган эди.

— Мен мактубни енгимнинг қатида олиб кетаман,— деди Планше,— агар мени тутиб олишса, уни ютиб юбораман.

— Лекин унда сен топшириқни адо этолмайсан,— эътироз билдирди д'Артаньян.

— Менга бугун кечқурун мактубнинг нусхасини беринглар, эртага у ёдимда бўлади.

Д'Артаньян гўё: «Хўш қалай? Мен сизларга тўғри айтибманми?»— демоқчидай жўраларига қараб қўйди.

— Билиб қўй,— Планшега юзланиб гапини давом эттирди у,— лорд Винтер ҳузурига етиб олишингга саккиз кун, ҳамда қайтиб келишингга саккиз кун, жами ўн олти кун муҳлат бериляпти. Агар жўнаб кетганингдан кейин ўн олтинчи кун кеч соат саккизда етиб келмасанг, ҳатто саккиздан беш дақиқа ўтганда келганингда ҳам қолган пулни олмайсан.

— Ундай бўлса менга ссат олиб беринг, тақсир,— илтимос қилди Планше.

— Маана буни ола қол,— ўзига хос беғамлик билан саховат қилиб ўз соатини бериб юбораркан гапирди Атос.— Бир азаматлик қил. Ёдингда тут, оғзингга қараб гапирмасанг, тилингдан илиниб қолсанг, ёки у ер-бу ерда ўралашиб қолсанг, сенинг садоқатингдан азбаройи кўнгли тўқлигидан сен учун бизга кафолат бериб қўйган соҳибингни жувошмарг қиласан. Яна ёдингда бўлсинки: агар сенинг айбинг билан д'Артаньяннинг бошига бирор кулфат тушса, қорнингни ёриб ташлагани мен сени ҳар қаердан топиб оламан.

— Вой, тақсир-эй!— шубҳалардан ранжиб ва бунинг устига мушкетёрнинг вазмин алфозидан чўчиб кетиб деди Планше.

— Мен бўлсам,— ҳайбат билан кўзларини ола-кула қилиб гапирди Портос,— тириклай терингни шилиб оламан!

— Вой, тақсир-эй!

— Мен бўлсам,— ўзининг беозор ширали овози билан деди Арамис,— сени ваҳшийлар услубида секин ёниб турган оловда ёқиб юбораман, буни дилингга тугиб ол!

— Оҳ, тақсир!

Шу замон Планше йиглаб юборди: бу дўқ-пўписалар солган кўрқувданмиди ёки тўрт оғайиннинг бир-бирига меҳру оқибатини кўриб, кўнгли бузилиб кетганиданмиди, буни биз айтолмаймиз.

Д'Артаньян унинг қўлини қисиб, қучоқлади.

— Биласанми, Планше,— деди у,— жаноблар сенга бу гапларнинг ҳаммасини менга меҳрибонлигидан гапирмоқдалар, лекин аслида улар сени яхши кўришади.

— Оҳ, тақсир, ё мен топшириқни адо этаман ёки мени тилка-пора қилиб ташласинлар!— қичқирди Планше.— Лекин ҳатто мени тилка-тилка қилганларида ҳам ишончингиз комил бўлсинки, битта бўлагим ҳам ҳеч нимани фош қилмайдн.

Тун давомида мактубни ёдлаб олишга улгуриши учун, Планше янаги кунн саҳар соат саккизда йўлга чиқади деб қарор қилинди. Бу ишда у роппа-роса ўн икки соат ютди, негаки у ўн олтинчи кунн кеч соат саккизда қайтиб келиши шарт эди.

Эрталаб у отга минаётган чоғда кўнглида герцог Бекингэмга ихлоси баланд бўлган д'Артаньян Планшени четга олиб чиқди.

— Қулоқ сол,— деди у унга,— мактубни лорд Винтерга топширганингдан кейин у киши ўқиб чиққач, унга яна: «Зоти олийлари, лорд Бэкингэмни эҳтиёт қилинг: уни ўлдирмоқчилар» — деб айтиб қўйгин. Лекин биласанми, Планше бу шу қадар муҳим, шу қадар жиддий гапки, бу сирни сенга ишониб айтишимни ҳатто дўстларимга ҳам эътироф қилмадим ҳамда мени капитан қиламиз деб ваъда беришганда ҳам бу нарсани мактубда ёзмаган бўлардим.

— Хотиржам бўлинг, тақсир, мана кўрасиз, менга ҳар жиҳатдан таянса бўлади.

Йўлнинг ичкарасига почта отларида кетиш учун қароргоҳдан йиғирма лье нарида қолдириб кетиши лозим ажойиб отга миниб, Планше уни чоптириб кетди: гарчи мушкетёрларнинг уч ваъдаси эсига тушганда юраги ачишиб турса-да, бари бир у аъло кайфиятда эди.

Базен келаси саҳар Турга жўнаб кетди; зиммасига юкланган топшириқнинг ижроси учун унга саккиз кун муҳлат берилган эди.

Вакиллари йўғида — бутун шу вақт асносида тўрт оғайини, турган гап, ҳар қачонгидан ҳушёр тортиб, кўз-қулоқ бўлиб юришди.

Улар уззукун теварак-атрофда нима гаплар бўлаётганини пойлашар, кардиналнинг хатти-ҳаракатларини кузатишар ва Ришелье ҳузурига битта-яримта чопар келган-келмаганининг

тагига етмоқ пайида юришарди. Уларни: ногаҳон хизмат мажбуриятларини ўтамоққа чорлаб қолганларида, уларни титроқ босган кезлар кўп бўларди. Устига-устак уларнинг ўз шахсий бехатарлигини ҳам таъмин этишларига тўғри келарди: миледи одамга бир қур намоён бўлгач, кейин ортиқ тинч уйқу бермайдиган бир арвоҳ эди.

Саккизинчи кун деганда эрталаб ҳар дамгидек бардам ва одатича оғзи қулоғида Базен тўрт оғайни нонушта қилиб ўтирган пайтда «Касофат» қовоқхонасига кириб борди-да, шартлашилгандек деди:

— Жаъоб Арамис, мана холаваччангизнинг жавоби.

Оғайнилар қувониб кўз уриштириб олдилар: ишнинг ярми бажарилган эди; рост, бу ярми сал осонроғи бўлиб, камроқ вақтни талаб этарди.

Бейхтиёр қизариб Арамис имло хатолар билан бесўнақай ёзилган мактубни олди.

— Астаффурулло!— кулиб хитоб қилди у.— Умидларим пучга чиқадиган бўлди: боёқиш Мишон ҳеч қачон жаноб де Вуатюрдай ёзишни ўргана олмайди!

— Пешора Мишон теганингис нимаси?— дея сўради мактуб келган дақиқада тўрт оғайни билан гурунглашиб ўтирган швейцариялик.

— Э тавба, ҳеч нима ҳисоб,— жавоб берди Арамис.— Бир жонон чевар қиз, мен уни жуда севганман, ҳамда эсдаликка бир-икки сатр ёзиб беришни илтимос қилганман.

— Аспаройи шифо, агар у хутти ҳарфларитек йўғон хоним бўлса, пахтинкиз очилкан экан, пиротар!— деди швейцариялик.

Арамис хатни кўздан кечирди-да, уни Атосга узатди.

— Унинг нималар ёзганини бир ўқиб кўринг-а, Атос,— таклиф этди у.

Атос бу номага кўз югуртиб чиқди-да, туғилиши мумкин шубҳаларни тарқатиш истагида овоз чиқариб ўқиб берди:

«Азиз бўла, опам билан мен тушларнинг таъбирини яхши биламиз ва улардан ёмон қўрқамиз, лекин умид қиламанки, сизники хусусида, тушларга ишонма — тушлар ёлғон, дейиш мумкин. Алвидо, омон бўлинг, ора-сира ўзингиздан дарак бериб туринг.

Аглай Мишон.»

— У ўзи қандай туш тўғрисида ёзибди?— деб сўради мактуб ўқиладиган пайтда келиб қолган драгун.

— Ҳа, қантай туш тўқрисита?— гапни илди швейцариялик.

— Э, тавба, шунчаки: мен кўрган ва унга ҳикоя қилиб берган туш тўғрисида-да,— жавоб берди Арамис.

— Ҳа, тафпа, тушни ҳикоя қилип периш осон нарса, лекин мен ҳеш қашон туш кўрмайман.

— Жуда бахтли экансиз,— столдан тураркан луқма ташлади Атос.— Бу гап менинг оғзимдан ҳам чиқса кошки эди.

— Ҳеш қашон!— Атосдай одам ақалли шу борада унга ҳаваси келаётганидан боши осмонга етиб такрорлади швейцариялик.— Ҳеш қашон! Ҳеш қашон!

Атоснинг қўзғалганини кўриб, д'Артаньян ҳам ўрнидан турди-да, қўлтиғидан олиб, у билан бирга чиқди.

Портос билан Арамис драгун ва швейцарияликнинг қўпол ҳазилларига жавоб қайтаргани қолишди.

Базен бўлса бориб похол ўрин-тўшакка ётиб олди ва тасавури швейцарияликка қараганда ҳийла жонли бўлгани сабабли у тушида гўё Арамис папа бўлиб, уни кардинал мартабасига кўтараётганларини кўрди.

Бироқ айтиб ўтганимиздек, ўзининг омон-эсон қайтиши билан Базен тўрт оғайнига ором бермаётган хавотирларнинг бир ҳиссасини тарқатди, холос. Муштазирлик кунлари узоқ кечади, бунга айнақса бир кеча-кундуз қирқ саккиз соат бўлиб қолди деб гаров бойлашишга тайёр д'Артаньян сезмоқда эди. У денгиздаги саёҳатнинг ноилж секинлигини фаромуш этар ва миледининг қудратини муболага қиларди. У ўзига азроил бўлиб туюлган бу аёлни унинг ўзидек ғайри табиий иттифоқчиларга шерик қиларди; қилча шарпадан у ўзини ҳибсга олгани келишган, ўзи ва дўстлари билан бақамти қилмоқ учун Планшени қайтариб келтиришган, деб хаёл қиларди. Булар етмагандай, унинг муносиб пикардияликка бўлган ишончи кун сайин камайиб борарди. Унинг ҳадиклари чунонам зўрайиб кетдики, Портос билан Арамисга ҳам юқди. Ёлғиз Атосгина худди ўзининг теварагида заррача хатар изиб юрмагандай ва нарсаларнинг кундалик тартибини ҳеч нима бузмагандай вазминлигича қолган эди.

Ун олтинчи кун деганда бу ҳаяжон д'Артаньян билан унинг дўстларини шу даражада исканжага олдики, улар бир жойда қарор топмай Планше қайтиши кутилган йўлда шарпалар сингари тентираб юрардилар.

— Бир аёл сизларни шунчалик даҳшатга сола олгандан кейин, рости гап, сизлар эркак эмас, гўдак экансизлар!— деярдди уларга Атос.— Хўш бизга ўзи нима хавф соляпти? Қамоққа тушиб қолишми? Аммо бизни у ердан чиқариб оли-

шади! Ахир Бонасье хонимни чиқариб олишди-ку. Бошдан жудо бўлишми? Лекин биз худонинг берган кунни зовурларда ўзимизни энг қувноқ алфозда кўпроқ хатарларга тутиб юрамиз, зеро тўп ўқи оёғимизни дабдала қилиши мумкин, мен эса амнинманки оёқни кесгувчи жарроҳ, бошни олгувчи жаллоддан ортиқроқ азоб беради. Бемалол кутавринглар: икки соатдан сўнг, тўрт соатдан сўнг, энг кеч деганда, олти соатдан сўнг Планше шу ерда бўлади. У ҳозир бўлишни ваъда қилган, мен ҳам Планшенинг ваъдаларига ишонаман — у менга дурустгина йигит кўринади.

— Борди-ю, у келмай қолса-чи? — сўради д'Артаньян.

— Хўш, борди-ю келмай қолса, демак, у бирор сабабга кўра ҳаяллаб қолган, вассалом. У отдан йиқилиб тушган бўлиши мумкин, кўприкдан қулаб кетган бўлиши мумкин, тез юришдан ўпкасини шамоллатиб қўйган бўлиши мумкин. Ө жаноблар, жамики тасодифларни эътиборга олмоқ лозим. Ҳаёт — бу майда-чуйда дарду ҳасратлардан тузилган бир тасбеҳ, файласуф одам уни кулиб туриб ўгираверди. Менга ўхшаш файласуф бўлинглар, жаноблар, стол ёнига ўтиринглар-да, келинглар, бир ичайлик — менга истиқбол ҳеч қачон бир қадаҳ шамбертен орқасидан қарагани сингари ёрқин тусда кўринмайди.

— Ҳаққи рост гап, — жавоб берди д'Артаньян, — лекин ҳар гал янги шиша очаётганда у миледининг ертўласидан бўлмасин тагин, деб ҳадиксиравериш жонимга тегди.

— Сиз жуда ҳам инжиқлик қиляпсиз, — деди Атос. У бирам гўзал аёлки!..

— Одамлар тамға қўйган аёл! — дея Портос қовушмаган аския қилди-да, одатича хаҳолаб кулиб юборди.

Атос сесканиб тушди, худди терни артиб ташлаётгандай қўли билан манглайини сидирди-да, яширишга қурби етмаган асабий ҳаракат билан ўрнидан қўзғалди.

Бу ўртада кун ҳам ўтиб кетди. Кеч одатдагидан секинроқ кира бошлади, лекин ахири харобот хўрандалар билан гавжум бўлди. Олмосни сотишдан ўз улушини олган Атос «Касофат» дан чиқмай қўйган эди. Жаноб де Бюзиньи, айтганча, у дўстларимизни қойилмақом зиёфат билан сийлади, унга жуда муносиб шерик чиқиб қолди. Хуллас, соат еттига занг урганда улар икковлон одатича соққа ўйнаб ўтирган эдилар, қўриқчи постларни кучайтиргани отланган соқчиларнинг ёнгинадан ўтиб кетгани эшитилиб турарди; соат етти яримда шомга бонг урилди.

— Хароб бўлдик! — деди д'Артаньян Атосга.

— Сиз пулларимиз хароб бўлди демоқчи бўляпсизми? — чўнтагидан тўрт пистоль олиб ва уларни столга ташлаб, хо-

тиржам сўради Атос.— Энди, жаноблар, давом этди у,— шомга боиг уряптилар, бориб ухлайлик.

Атос д'Артаньяннинг ҳамроҳлигида хароботдан чиқди. Уларнинг орқасида Арамис Портос билан қўлтиқлашиб борарди. Арамис аллақандай шеърларни мингирлар, Портос бўлса жан-жаҳди билан мўйлабини бураб қўярди.

Қўққис қоронғидан кўриниши д'Артаньянга танишдек туюлган бир қора сурилиб чиқди-да, унинг қулогига сингиб кетган овоз билан деди:

— Ридонгизни келтирдим, тақсир, бугунги оқшом салқин бўлиб турибди.

— Планше!— қувончи ичига сигмай бақириб юборди д'Артаньян.

— Планше!— жўр бўлишди Портос билан Арамис.

— Ҳа, албатта, Планше,— деди Атос.— Бунинг нимаси ажабланарли? У соат саккизда қайтишни ваъда қилиб эди, айни саккизга занг уриляпти. Балли, Планше, лафзи халол одам экансиз! Борди-ю, бир вақт келиб соҳибингизни тарк этсангиз, мен сизни ўз хизматимга оламан.

— Йўғ-эй, ҳеч қачон!— эътироз билдирди Планше.— Мен ҳеч қачон жаноб д'Артаньянни тарк этмайман.

Худди шу дақиқада д'Артаньян қўлига Планше мактубни солиб қўйганини сезди.

Д'Артаньяннинг ўзи унинг жўнар пайти қилганидек Планшени жудаям қучоқлаб олгиси бор эди-ю, лекин кўчанинг қоқ ўртасида хизматкорга нисбатан туйғуларнинг бу хил ифодаси ўтган-кетганларнинг бирортасига шубҳали кўринмасайди, деб чўчиди ва шу босидан шаштини қайтарди.

— Хат менда,— маълум қилди у, Атос ҳамда бошқа қолган дўстларига.

— Яхши,— деди Атос,— уйга борамиз-да, ўқиб кўрамиз.

Хат д'Артаньяннинг қўлини гўё куйдирарди, у қадамини жадаллаштирмоқчи бўлиб эди, лекин Атос уни қўлтиқлаб олди ва йиғитнинг ноилож ўз дўсти билан баравар юришига тўғри келди.

Ниҳоят улар чодирга киришди-да, чироқни ёқишди. Оғайниларни гафлатда қолдириб ҳеч ким бостириб келиб қолмаслиги учун Планше кираверишда туриб олди, д'Артаньян эса нигорон бўлиб кутилган мактубни очди.

У соф британ ҳусни хати билан ёзилган ярим сатрни қамраган бўлиб гоятда лўнда эди:

«Thank you be easy».

Маъноси: «Ташаккур сизга, хотиржам бўлинг».

Атос мактубини д'Артаньян қўлидан олгач, уни чироққа тутиб ёқди-да, то кулга айлангунча қўлида тутиб турди.

Сўнгра Планшени ёнига чақириб олиб, унга деди:

— Энди, муҳтарам Планше, етти юз ливрингни талаб қилаверишинг мумкин, лекин бу хил хатга сендан кўп журъат талаб этилмаган.

— Бироқ бу нарса уни омон-эсон етказмоқ учун ҳар турли ҳийла-найранглар ишлатишимга тўсиқ бўлмади,— жавоб берди Планше.

— Қани саргузаштларингни бизга сўзлаб бер-чи!— таклиф қилди д'Артаньян.

— Бунинг ҳикояси узун, тақсир.

— Сен ҳақсан, Планше,— деди Атос.— Устига-устак шомга бонг уриб бўлишди, мабодо чироқ бошқаларникидан узоқроқ ёниқ турса, буни пайқаб қолишади.

— Майли, шундай бўла қолсин, ётиб ухлайлик,— кўнди д'Артаньян.— Бемалол ухлайвер, Планше!

— Ўлай агар, тақсир, ўн олти кун ичида биринчи марта бежавотир ухлайман.

— Мен ҳам!— деди д'Артаньян.

— Мен ҳам!— деди Портос.

— Мен ҳам!— деб қолди Арамис.

— Сизга ҳақиқатни очиб қўя қолай: мен ҳам,— иқроф бўлди Атос.

ХІХ

ШУМ ҚИСМАТ

Бу орада миледи ғазабдан ўзини тутолмай, кемага ортилган қутурган йўлбарсдай палуба бўйлаб ўзини ҳар ёнга уриб типирчиларди; д'Артаньян уни ҳақорат қилган, Атос унга пўписа қилган бўлса-ю, интиқом олмасдан жўнаб кетаётганлиги унга алам қиларди. Бу фикр бора-бора уни шу даражада ўртай бошладики, у ўзи йўлиқиши мумкин хавфхатарларни писанд қилмай, соҳилга тушириб қўйинг, деб капитанга ёлбора бошлади. Лекин француз ва инглиз кемалари ўртасидаги ўзининг мушкул аҳволидан — каламуш-у, қушлар ўртасига тушиб қолган кўршапалак аҳволидан тезроқ чиқиб кетишга кўзи тўрт капитан Англия соҳилларига етиб олмоққа интиқар ва ўзи аёл нози деб ҳисоблагувчи нарсага итот қилишдан узил-кесил бош тортди. Дарвоқе, кардинал унинг алоҳида назоратга ҳавола этган йўловчисига, у денгиз ва французлар изн берган тақдирда бретон портларидан бирида — Лориандами ёки Брестдами тушириб қўйишни ваъда қилди. Лекин қарши шамол эсмоқда, денгиз довулли эди,

ҳадеб дам у дам бу томонга чап беришга тўғри келарди. Шараптадан чиққандан кейин тўққиз кун ўтгач, беҳудуд алам ва ҳасратдан бўзарган миледи йироқларда финистернинг мовий соҳилларини кўриб қолди.

Франциянинг бу гўшасидан кардинал ёнига етиб бориш учун унга кам деганда уч кун кераклигини у ҳисоблаб чиқди; тушиб олишга яна бир кунни қўшинг, — бу тўрт кунни ташкил этади; бу тўрт кунни ўтиб кетган тўққиз кунга қўшинг — зое кетган ўн уч кун чиқади! Шу аснода Англияда қанчадан-қанча муҳим воқеалар кечиши мумкин — ўн уч кун-а! У агар қайтиб борса, кардиналнинг қаҳри келади ва, бинобарин, унинг бирор кимсага қарши даъвосидан кўра, ўзгаларнинг унинг устидан қилган арзларини эшитишга кўпроқ рағбат қилади, деган мулоҳазага бориб қолди. Шу боисдан, кема Лорнан билан Брест ёнидан ўтиб кетаётган пайтда капитандан ўзини тушириб қўйишга ортқ қистамади, у ҳам ўз навбатида атайин унга буни эслатмади. Хуллас, миледи йўлида давом этаверди ва худди Планше Портсмутда кемага ўтираётган куни падари бузрукворнинг вакиласи ҳам тантана билан шу портга қадам қўйди.

Бутун шаҳар ғайри оддий ҳаяжонда: тўртта эндигина қуриб битказилган каттакон кемаларни сувга туширмоқда эдилар; тўлқин тўсар устида бошдан-оёқ сим-у зарларга кўмилган, одатига кўра ҳамма ёнига олмосу қимматбаҳо тошлар қадаб ташланган Бэкингэм оқ патлари елкаларигача осилиб тушиб турган шляпада қарийб ўзи сингари ёрқин маняат қуршовида турарди.

Англия оламда қуёш борлигини хотирлагувчи ўша ноёб, ажойиб қиш кунларидан бири эди. Сўниб бораётган, лекин ҳамон шукуҳли офтоб осмонга ҳам, денгизга ҳам ўтли тасмалари билан ол ранг бериб, дераза ойналарида ёнғин яллиғи-симон йилтираб турган сўнгги олтин шуълаларини минорлару қадимий иморатларга ташлаб ботиб бормоқда эди.

Миледи соҳилга яқинлашган сайин тобора тароватлироқ ва муаттароқ денгиз ҳавосини ютар, ўзи нест-нобуд қилишга мутасадди этилган бу ҳайбатли тадорикларни, ёлғиз ўзи аёл боши билан бир-икки халта олтин билан тор-мор этиб ташлаши шарт бу армиянинг бутун қудратини мушоҳада қилар — хаёлан ўзини сурнияликлар қароргоҳига суқилиб кирган ва бир қўл имоси билан худди тутун сингари тарқаб, йўқ бўлажак саноқсиз лашкарлар, маҳодалар, отлар-у, қуролларни кўрган Юдифь билан қиёсларди.

Кема рейдда¹ тўхтади. Лекин у лангар ташлаган маҳал

¹ Рейд-Портга кираверишда кемалар туриш учун қулай жой.

ушинг ёнига жуда сөз қуролланган катер келди-да, ўзини қўриқчи кема деб танитиб қайиқ туширди, қайиқ кема нарво-нига қараб йўл олди; унда офицер, боцман ва саккиз нафар эшаккчи ўтирарди. Офицер кемага чиқди, у ерда у ҳарбий уст-бошига яраша иззат-ҳурмат билан қарши олинди.

Офицер капитан билан бир неча дақиқа сўзлашиб турди, ўқиб чиқиши учун унга аллақандай қогозларни берди, ундан сўнг капитаннинг фармойиши билан кеманинг бутун коман-даси ва йўловчилар палубага чорландилар.

Улар саф тортиб турганларидан сўнг офицер баланд овоз-да кема қасрдан чиққани, қай томон йўл тутгани, қаерлар-да тўхтаб ўтганини сурштирди, унинг барча саволларига капитан иккиланмасдан, қийналмасдан жавоб берди. Кейин офицер палубада ҳозир бўлганларнинг ҳаммасини бир-бир кўз-дан кечира бошлади ва миледигача етгач, унга жуда синчик-лаб қараб қўйди-ю, лекин лом-ним демади.

Сўнгра яна капитан ёнига борди, унга яна алланима деди-да, гўё унинг мажбуриятларини ўз зиммасига олгандай эки-лаж дарҳол бажо келтирган аллақандай маневрга команда берди. Олти тўпининг оғзи билан таҳдид солиб, ўзи-ла ёнма-ён сузиб кетаётган катер ҳамроҳлигида кема юриб кетди, қайиқ эса кеманинг қуйруқ тарафида эргашиб борар ва у би-лан таққослаганда билинар-билинимас нуқта бўлиб кўринарди.

Тасаввур қилиш осонки, офицер ўзига веҳи солгунча ми-леди ҳам унга еб қўйгудек қараб турарди. Лекин одамлар-нинг дилини ўқишга уста бу оташ нигоҳ аёл ўзининг бор заковатига қарамасдан бу гал бирам ҳиссиз башарага йўлиқ-қан, унинг синчков назари ҳеч ниманинг тағига етолмасди. Унинг қаршисида тўхтаб, афт-ангорини синчковлик ва диқ-қат-эътибор билан нидамай ўрганаётган офицерга йингирма-йингирма олти ёшлар бериш мумкин эди; унинг юзи рангпар, кўзлари мовий, сал-пал чўкик эди; текис бичимдаги бежи-рим оғзи қаттиқ қимтилган эди; жуда туртиб чиққан няги омий, британ намунасида кўрслик деб таъбирлангувчи прода-нинг қаттиқлигидан далолат берарди; шоирлар, ҳаёлпараст-лар ёки аскарларники сингари сал қиядан келган манглайи-ни худди юзининг бутун пастки қисмини тутиб кетган соқоли сингари чиройли тўқ-қўйғир рангли калта сийрак сочлари зўрга ёпиб турарди.

Кема билан унга ҳамроҳ катер кўрфазга кириб борганда қоронғи тушиб бўлган эди. Тун зулмати бамисоли ёгингар-чиллик олдидан ойни ўраб олгувчи тутунга ўхшаб мачтадаги сигнал фонарларини ва тўлқин тўсардаги чироқларни қоп-лаган тумандан янада қуюқ кўринарди. Ҳаво нам ва совуқ эди.

Миледи, бу дадил ва бардошли аёл ўзини беихтиёр титроқ босганини ҳис қилди.

Офицер — миледининг анжомларини ўзига кўрсатиб қўйишни буюриб, унинг юкини қайиққа элтиб қўйишга фармойиш берди ҳамда булар ўрнига қўйилгач, уни ўша ерга тушишга таклиф этиб, қўлини узатди.

Миледи унга бир кўз ташлади-да, тараддудда тўхтаб қолди.

— Сиз кимсиз, муҳтарам афандим? — сўради у. — Бу қадар мулозаматингизнинг боиси нима, нега менга алоҳида эътибор қиляпсиз?

— Сиз бунининг менинг уст-бошимдан пайқаб олишингиз мумкин, хоним: мен инглиз флотининг офицериман, — жавоб берди йигит.

— Аммо, наинки расм-русуми шундай бўлса? Наинки, инглиз флотининг офицерлари Буюк Британиянинг бирор кўр-фазига келгувчи ватандошларининг ихтиёрига ўзларини ҳавола қилиб турсалар ва мулозаматлари ҳатто уларнинг то соҳилга етказиб қўйишгача бориб тақалса?

— Ҳа, миледи, лекин бу нарса мулозаматдан эмас, балки эҳтиёткорликдан қилинади: уруш вақтида хорижийларни улар учун ажратилган махсус меҳмонхонага олиб боришади, улар борасида энг аниқ маълумотлар тўпланмагунча улар ўша ерда туриб туришади.

Бу сўзлар бекаму кўст одоб билан ва энг хотиржам бир тарзда айтилди. Бироқ улар миледини ишонтирмади.

— Лекин мен хорижий эмасман, муҳтарам афандим, — деб Портсмутдан то Манчестргача қайсидир пайтда янграган энг соф инглиз тилида гапирди у, — менинг номим леди Кларик ҳамда бу чора...

— Бу чора — барча учун баравар, миледи, ўзингизнинг истисно этилишингизни беҳуда қистаганингиз қолади.

— Ундай бўлса, ортингиздан юраман, муҳтарам афандим. Офицернинг қўлига таяниб, у пастда қайиқ кутиб турган нарвондан туша бошлади; офицер унинг кетидан тушди. Қайиқ қўйруғига кенг ридо тўшаб қўйилган эди; офицер унга миледини ўтқазди-да, ўзи ёнида ўтирди.

— Эшинглар, — буюрди у денгизчиларга.

Саккиз эшкак бир йўла сувга ботди, уларнинг зарбалари бир зарб бўлиб, ҳаракатлари бир ҳаракат бўлиб қўшилди-ю, қайиқ сув юзидан нақ учиб кетди.

Беш дақиқадан сўнг қайиқ бориб қиргоққа тақалди.

Офицер қиргоққа сакраб чикди-да, миледига қўлини таклиф этди.

Уларга извош мунтазир эди.

— Бу извош бизгами?— сўради миледи.
— Ҳа, хоним,— жавоб қилди офицер.
— Меҳмонхона шунчалик олис денг?
— Шаҳарнинг нариги чеккасида.
— Кетдик,— деди миледи ва ҳеч иккиланмасдан извошга чиқди.

Офицер, мусофирнинг анжомлари извош орқасига яхшилаб боғланишига кўз-қулоқ бўлиб турди-да, бу ишлар қилинганча, миледининг ёнидан жой олиб эшикчани тарақлатиб ёйди.

Извошчи фармойишларни кутмасдан ва ҳатто қаёққа боришни сўрамасдан отларга қамчи босди, извош шаҳар кўчаларидан гизиллаб учиб кетди.

Бундай ғалати манзират миледини қаттиқ ўйга толдириб қўйди. Ёш офицернинг суҳбатга аралашishiга сира майл билдирмаётганига ишонч ҳосил қилганча, у извош кунжагига суяндида, миясига келаётган ҳар турли тахминларни хаёлидан ўтказа бошлади.

Лекин чорак соат кечганча, шунча узоқ юраётганларидан таажжубда, уни қай тарафга олиб кетаётганларини кўриш истагида у извош деразасига энгашди. Иморатлар ортиқ кўринмас, дарахтлар қоронғида бир-бирини қувлагувчи катта-катта қора шарпалар бўлиб туюларди.

Миледи сесканиб кетди.

— Биз ахир, шаҳардан чиқиб кетдик-ку,— деди у.

Ёш офицер индамай қўя қолди.

— Агар мени қаёққа олиб кетаётганингизни айтмасангиз, мен у ёнига бормайман. Сизни огоҳ этиб қўяй, муҳтарам афандим!

Унинг пўнисаси ҳам бежавоб қолди.

— Ҳо, буниси қуюшқондан ортиқ!— бақириб юборди миледи.— Ёрдам беринг! Ёрдам!

Унинг фарёдига ҳеч ким садо бермади, извош эса ҳамон йўлдан шитоб билдираб бормоқда эди, офицер эса ҳайкалга айлангандай эди гўё.

Миледи, ўзига баъзи ҳолларда хос бўлган ва жуда камдан-кам, керакли таъсирини ўтказмай қолгувчи ўша ёвуз важоҳати билан қараб қўйди; унинг кўзлари ғазабдан қоронғида чақнаб кетарди.

Ёш йигит аввалгидек пинагини бузмай ўтираверди.

Миледи эшикни очишга, ундан ўзини ташлашга уриниб кўрди.

— Эҳтиёт бўлинг, хоним,— совуққонлик билан гапирди йигит,— жонингизга жабр қилиб қўясиз.

Миледи яна ноилоҳ ўтирди, ғазабдан унинг нафаси бўғиларди.

Офицер эгилиб унга қараб қўйди: боягина бирам гўзал бу чеҳранинг қаҳру ғазабдан бужмайиб кетгани ва қаршиб бадбуруш бўлиб қолганини кўриб, у таажжубда қолгандай эди. Агарда ўзининг кўнглига қўл солишга имкон берса, хароб бўлишини шум аёл фаҳмлади; у ўзининг рухсorigа ёввош ифода берди-да, аянч товуш билан гап бошлади:

— Худо ҳақи, айтинг-чи, менга кўрсатилаётган бу зўравонликни мен кимдан кўришим керак,— сизданми, сизнинг ҳукуматингизданми, ёки битта-яримта душманданми?

— Сизга зўравонлик қилинаётгани йўқ, хошим, сизнинг бошингизга тушган нарса эҳтиёт чораси, холос, уни биз Англияга келгувчи барча мусофирларга татбиқ этишга мажбур бўляпмиз?

— Демак, сиз мени танимайсизми?

— Мен сизни умримда биринчи бор кўриб турибман.

— Виждонан айтинг-чи, мени ёмон кўргудек бирор сабабингиз йўқми?

— Ҳеч қандай, сизга онт ичаман.

Ёш йигитнинг овози бирам хотиржам, бирам совуққон, ҳаттоки юмшоқ эшитилдики, миледининг кўнгли таскин топди.

Бир соатча юрилгандан сўнг извош бутун салмоғи билан қаққайиб турган, бежирим тикланган холи қалъага қараб кетган текис йўлнинг провардидаги темир панжара олдида тўхтади. Извош ғилдираклари майда қумдан ғилдираб кетди; миледининг қулогига қудратли бир ғулу келди-ю, у бунинг чайқалиб қояли қиргоққа урилгувчи денгиз шовқинлигини фаҳмлади.

Извош икки пештоқ остидан ўтиб кетди ва, ниҳоят, тўрт бурчак қоронғи ҳовлида тўхтади. Извошнинг эшиги шу замон очилди; ёш йигит осонгина иргиб тушди-да, миледига қўлини узатди, у йигитга суянди-ю, бир нав хотиржам чиқди.

— Ҳар қалай,— теварак-атрофга алаглаб олгач, нигоҳини ёш офицерга кўчириб ва унга энг фусункор табассуomini ато қилиб оғиз очди миледи,— мен аспираман. Лекин, ишончим комилки бу узоққа бормайди,— дея плова қилиб қўйди у,— менинг виждоним ва сизнинг сулукатингиз шунга кафолат бўлиб хизмат қилади.

Бу мақтовли хушомадга ҳеч нима демасдан офицер белбоғи остидан ҳарбий кемалардаги боцманлар ишлатадиган қабиллидаги кумуш ҳуштакни олди-да, уни уч карра ҳар гал бўлак мақомга солиб чалди. Хизматкорлар ҳозир бўлиб, жиққа терга ботган отларни ечишди ва извошни омборхонага киритиб қўйишди.

Офицер миледини ҳамон ўша тавозе ҳамда сиполик билан уйга таклиф этди. Миледи чехрасида табассумини ўзгартирмай уни қўлтиғидан олди-да, у билан пчкарисида гумбазсимон шифтли, фақат тўриси ёритилган даҳлизга айланма тош зинапояга элтгувчи пастаккина эшикдан кирди. Зинадан чиқиб миледи билан офицер вазидор эшик олдида тўхтадилар: ёш йиғит калитни қулфга солди, эшик қийинлик билан ошиқ-мошиқларида салмоқли айланди-да, миледи-га кўзланган хонага йўл очди.

Асира бир кўз ташлашда бўлманинг бутун икир-чикирларигача разм солиб бўлди.

Унинг жиҳозлари қамоққа ҳам, эркин одам бошпанасига ҳам бир меъёрда яроқли, бироқ деразалардаги панжаралар ва эшикдаги ташқи тамба бу — қамоқ деган фикрга солиб қўярди.

Ҳар қалай энг оғир синовларда чиниққан бу аёлни бир зумга маънавий қуввати тарк этди; у ўзини креслога ташлаб, қўлларини қовуштирди-да, хонага ҳакам кириб келиб, ўзини сўроққа тутушини безиллаб кута бошлади.

Лекин сандиқ ва қутиларни олиб кириб, уларни кунжакка жойлаштирган ва унсиз чиқиб кетган бир-иккита денгиз пидеда аскари демаса ҳеч ким кирмади.

Офицер ҳамон ўша муттасил хотиржамлиги билан сўз қотмасдан қўл ҳаракати-ю, ҳуштак билан фармойиш берган куйи аскарларни бошқармоқда эди. Бу киши билан унинг измидаги одамлар учун тил мавжуд эмас ёки ортиқчалик қилиб қолган деган хаёлга бориш мумкин эди.

Ниҳоят миледи чидаб тура олмади-да, сукунатни бузди.

— Худо ҳақи, муҳтарам афандим, изоҳлаб беринг, буларнинг ҳаммасининг маъноси нима? — сўради у. — Менинг таажжубларимни бартараф этинг! Мен ақлим бовар қиладиган ҳар қандай хавф-хатарга, фаҳмим етадиган ҳар қандай фалокатга бардош бермоқ учун кифоя қилгудек матонатга эгаман. Мен қаердаман, ким сифатида мен бу ердаман? Агар эркин ўзимда бўлса, бу темир панжаралар ва эшиклар печун? Агар мен банди бўлсам, жиноятим нима?

— Сиз ўзингизга атаб ажратилган хонадасиз, хоним. Мен денгиз бўйида сизга пешвоз чиқишга ва сизни шу ерга, қалъага келтиришга фармойиш олганман. Назаримда, мен бу фармойишни аскар кишининг бор субути ва шу билан бирга дворян кишининг бор сулуқати билан адо этдим. Зиммамга юкланган сиз хусусингиздаги ташвишлар лоақал ҳозирги пайтда шу билан соқит бўлди, қолганлари ўзга шахсга алоқадор.

— Хўш, ўша ўзга шахс ўзи ким? — сўради миледи. — Менга унинг номини айтишингиз мумкинми?

Шу дақиқа зинадан шпорларнинг қаттиқ жарангги эшитилди ва аллақимларнинг товушлари келди, сўнгра ҳаммаси тинди-ю, эшик сари яқинлашиб келгувчи кишининг оёғи шарпалари эшитилиб турди, холос.

— Мана ўша ўзга шахс, хоним,— деди офицер, эшикдан нари кетиб, илтифотли бир қиёфада қотиб қолганича.

Эшик ламг очилди-ю, бўсағада бир киши пайдо бўлди.

У шляпасиз, ёнида қиличи бор эди, қўлларида дастрў-молини асабий тижимларди.

Миледи бу нимқоронғиликда турган қоматни танигандай бўлиб кетди; у кресло суянчигига тиралиб олди-да, ўз тахминларига қаноат ҳосил қилмоқчи бўлиб олдинга интилди.

Нотаниш киши аста-секин яқин кела бошлади ва у чироқдан таралгувчи нур оқимига кира боргани сайин миледи беихтиёр кресло ичига тобора кўпроқ чўкиб борарди.

Ўзида ортиқ сира шак-шубҳа қолмагач, у тамом эсанкираб, қичқириб юборди:

— Қандай! Лорд Винтер? Сизми?

— Ҳа, дилбар хоним!— ярим тавозели, ярим истеҳзоли таъзим бажо келтириб жавоб берди лорд Винтер.— Худди ўзимман.

— Бундан чиқди бу қалъа...

— Меники.

— Бу хона-чи?

— Сизники.

— Ҳали мен сизнинг асирангиз эканман-да?

— Қарийб.

— Бироқ, бу разилона зўравонлик-ку!

— Баландпарвоз сўзларни қўйинг, ўтирайлик-да, ака-сингилга ўхшаб бир бафуржа суҳбатлашайлик.

У эшик томонга ўгирилиб қаради ва ёш офицернинг кейинги фармойишларга мунтазирлигини кўриб, деди:

— Яхши, сизга ташаккур! Энди эса, жаноб Фельтон, бизни ҳоли қолдиринг.

XX

АКА-СИНГИЛ СУҲБАТИ

Лорд Винтер эшикни қулфлаб, дарчаларни беркитиб ва ўз курсисини келиннинг креслоси ёнига сургунча миледи чуқур ўйга толиб, ҳар турли тахминларни хаёлидан ўтказарди ва, ниҳоят, ўзининг кимнинг қўлига тушганлигини англай олмай турган чоғида ҳатто ўйига ҳам келмаган бу ўзига қарши қаратилян махфий режани тушуниб олди.

Миледи ўз қайнағаси билан танишлиги асносида у — асл дворян, учига чиққан товламачи, устаси фаранг қимор-боз, аёллар кетидан судралиб юришни ёқтиради, лекин фитна олиб бориш уқуви йўқроқ деган хулоса чиқарди. Ахир қандай қилиб миледининг келишидан хабар топиши ва уни тутиб олиши мумкин? Уни қулф остида олиб ўтиришининг босни нима?

Тўғри, Атос гап орасида бир-икки сўз айтган бўлиб, ундан миледи, ўзининг кардинал билан суҳбатини бегоналар эшитиб қолган, деган қарорга келган эди. Лекин Атоснинг шу қадар шитоб ва дадил муқобил чоралар кўришни уйдасидан чиқишига миледининг ҳаргиз кўзи етмасди.

Миледи кўпроқ ўзининг Англиядаги эски қилмишлари юзага чиқиб қолдимикан деб хавфсирарди. Бекнингэм икки олмос шокилани унинг қирқиб олганини фаҳмлаб қолган бўлиши ва ўша хиёлати учун ундан қасос олиши мумкин эди; лекин аёл кишига писбатан зўравонлик қилиш, хусусан, агар уни ўзи рашк таъсирида ҳаракат қилган деб ҳисоблаган тақдирда, Бекнингэмнинг қўлидан келмасди.

Бу тахмин миледига аҳтимолга энг яқин бўлиб туюлди: у келажакнинг олдини олиш эмас, балки ўтмиш учун ўзидан қасос олиш истагидалар, деб хаёл қилди.

Нима бўлганда ҳам у ҳақиқий доно душманнинг қўлига эмас, балки ўз қайнағасининг қўлига тушганига қувонарди ва ундан осонгина қутулиб кетишга умид боғларди.

— Ҳа, гаплашиб олайлик, муҳтарам оға, — деди миледи, лорд Винтер нечоғли писмиқлик қилмасин, ўзининг келгувси хатти-ҳаракати учун зарур ҳамма нарсани шу суҳбатдан билиб олишни чўтлаб ҳийла қувноқ алфозда.

— Хуллас, сиз, — гап бошлади лорд Винтер. — Англияга қадам босмаганим бўлсин деб менга кўп бора билдирган қарорингизга хилсф равишда бари бир Англияга қайтиб келибсиз-да?

Миледи саволга савол билан жавоб қилди:

— Энг аввало менга изоҳлаб беринг, қандай қилиб сиз устимдан шундай қаттиқ назорат ўрната олдингизки, нафақат меннинг ташрифимдан, балки, қай кун ва қай соатда, қай гаванга келишимдан ҳам олдиндан воқиф эдингиз?

Лорд Винтер келинининг суҳбат усулини кўриб, энг дурусти шу бўлса керак деган тахмин билан худди миледи тутган йўлни танлади.

— Аввал сиз Англияга нега қадам ранжида қилганингизни гапириб беринг, муҳтарама синглим? — эътироз билдирди у.

— Мен сиз билан дийдор кўришгани келдим, — бу жавоби билан қайнағасининг кўнглидаги д'Артаньяннинг мактуби тугдирган шубҳаларни беихтиёр кучайтириб юбораётганидан беҳабар ва бу фириб билан ўз ҳамсуҳбатининг илтифотини қозониш илинжида жавоб берди миледи.

— Шундай деиш, мен билан дийдор кўришганими? — қовоғи солиниб қайта сўради лорд Винтер.

— Ҳа, албатта, сиз билан дийдор кўришгани. Бунинг нимаси ажабланарли?

— Бундан чиқди сизни Англияга ёлғиз мен билан дийдор кўришиш истаги келтирибди-да, ҳеч қандай бошқа мақсадингиз йўқмиди?

— Йўқ.

— Бундан чиқди ёлғиз мени деб сиз Ламаишдан сузиб ўтишдек оврагарчиликни бўйингизга олибсиз-да?

— Ёлғиз сизни деб.

— Азбаройи шифо! Ана оқибат-у, мана оқибат, синглим!

— Мен сизнинг энг яқин қариндошингиз эмасманми, ахир? — товушида сел қилгувчи соддаликни ифодалаб сўради миледи.

— Ҳам ҳатто меннинг бирдан-бир меросхўрим ҳам-а, шундай эмасми? — миледига тик қараб ўз навбатида сўради лорд Винтер.

Ўзининг бор продасига қарамасдан миледи беихтиёр қалтираб кетди ва шу сўзларни айта туриб лорд Винтер қўлини келиши кифтига қўйганлиги сабабли бу титроқ унинг диққатидан четда қолмади.

Зарба ҳақиқатан ҳам мўлжалга бориб тегди-ю, жон-жонидан ўтиб кетди.

Миледи дастлаб ўзини Кетти сотган, деб ўйлади, сўнгра эса миледи эҳтиётсизлик қилиб канизи олдида ифшо қилиб қўйган унга нисбатан таъмагирли ва шу бонсдан ғаразли муносабатни баронга Кетти айтиб берган деган фикр келди; у яна қайнағасининг ҳаётини сақлаб қолгандан кейин ўзининг д'Артаньянга қилган қаҳрли ва эҳтиётсиз ҳамласини эсга олди.

— Мен тушунмай турибман, милорд, — деб фурсат ютмоқ ва ўз рақибининг ичидаги гапини айтишга мажбур этмоқ учун ўсмоқчилади у, — сиз нима демоқчи бўляпсиз? Гапингизнинг тагида гап бор бўлмасин яна?

— Албатта, йўқ, — ясама кўнгилчанлик билан деди лорд Винтер. — Сизда мени бир кўриб кетиш истаги туғилади ҳам-да сиз Англияга келасиз. Мен бу истақдан хабар топиб қоламан, ёки гапнинг очиги кўнглим сезади, тунда келишининг барча дилсизликларидан ва тушишининг барча мушқу-

лотларидан сизни фориг этгани офицерларимдан бирини истиқболингизга юбораман. Мен яна унинг ихтиёрига извош бериб қўяман ҳамда у шу ерга — мен қатнаб турадиган, мен сизга хона ҳозирлашни буюрган, мен нозирни бўлмиш шу қалъага сизни ўзларининг икки томонлама дийдор кўришиш истагини қондирсинлар деб келтириб қўяди. Буларнинг ҳаммаси сизнинг менга айтган гапларингиздан ҳам бадтар ажабланарли бўлиб туюляптими ҳали сизга?

— Йўқ, мен фақат сизнинг менинг келишим борасида огоҳ этилганингизни ажабланарли деб тояпман.

— Э, бунисининг изоҳи жуда жўн, муҳтарама синглим: портга киришга рухсат олиш учун кемаингизнинг капитани рейдга туришдан олдин кема журнали ҳамда команда аъзолари билан йўловчиларнинг рўйхатини кичикроқ қайиқ орқали илгарироқ юборганини пайқамадингизми, ахир? Мен порт бошлигиман, ўша рўйхатни менга келтириб беришди ҳамда мен ундан сизнинг номингизни ўқиб қолдим. Юрагим менга ҳозир тилингиз тасдиқлаб берган нарсаларни айтди) нимани деб сиз эндиликда кўп мушкул бўлиб қолган денгиздан ошиш, хавф-хатарларга ўзингизни дучор қилганингизни тушуниб олдим-да, сизга нешвоз ўз катеримни юбордим. Қолганлари сизга маълум.

Миледи лорд Винтернинг ёлгон гапирётганини фаҳмлади, ҳамда бу уни баттар қўрқитиб юборди.

— Муҳтарама оға, — тилга кирди у яна, — бугун кечқурун гаванга кираётганимизда тўлқин тўсар устида кўрганим милорд Бекингэм эмасмиди?

— Ҳа, ўша. Ҳа-а, тушуниб турибман! Уни кўриб қолиб сиз ҳаяжонга тушгансиз: сиз унинг хаёли, афтидан, ҳамма-ни ташвишга солиб қўйган мамлакатдан келгансиз, унинг уруш тадориклари дўстингиз кардинални жуда овора қилиб қўйганидан ҳам хабарим бор.

— Менинг дўстим кардинални?! — қичқириб юборди миледи бу жиҳатдан ҳам лорд Винтер сиёқидан яхши огоҳлигига амин бўлиб деди.

— У киши сизнинг дўстингиз эмасми, ахир? — парвойи фалак бир тарзда сўради барон. — Агар янглишган бўлсам узр: менга шундай туюлар эди. Лекин милорд герцогга кейин қайтармиз, ҳозир эса ўша суҳбатимиз кирган ўта таъсирли йўналишдан чекинмайлик. Гапингизга қараганда, мени бир кўриб ўтай деб келибсиз-да?

— Ҳа.

— Илож қанча, мен сизга ҳаммаси хоҳишингизга мувофиқ, ташкил этилган ҳамда биз ҳар куни кўришиб турамиз, деб жавоб қилдим.

— Нима эди, мен шу ерда умрбод қолиб кетишим керакми?— даҳшат аралаш сўради миледи.

— Эҳтимол, бу ердаги баъзи нарсалар сизга малол келадигандир, синглим! Нима камчилик бўлса талаб қилаверинг, мен ҳаммасини муҳайё қилишга уринаман.

— Менда на чўрилар, на қароллар бор...

— Буларнинг ҳаммаси сизда бўлади, хоним. Менга айтинг-чи, биринчи эрингиз даврида рўзгорингиз қандай эди, гарчи мен атиги қайнага бўлсам-да, ҳаммасини ўша мақомга солиб бераман.

— Биринчи эрим даврида?— лорд Винтерга паришон кўзларини бақрайтириб деди миледи.

— Ҳа, француз эрингиз даврида, мен ўз акам хусусида гапирмаяпман... Дарвоқе, мабодо буни фаромуш қилган бўлсангиз, у ҳали барҳаётлиги ваҳжидан мен унга ёзиб юборишим мумкин, у киши зарур маълумотларни менга хабар қилади.

Миледининг манглайдан совуқ тер чиқиб кетди.

— Сиз ҳазил қиляпсиз!— овози бўғилиб гапирди у.

— Нима мен ҳазилкашга ўхшайманми?— ўрнидан турган ва бир қадам тисарилган кўйи сўради барон.

— Ёки, очиги мени ҳақорат қиляпсиз,— бармоқларини кресло суянчигига жон ҳолатда қадаб ва кўзгаллиб қўйиб давом этди миледи.

—/ Сизни ҳақорат қиляпманми?— ижирганиб кулимсирарди лорд Винтер.— Наники бунинг иложи бор деб ўйласангиз, хоним? /

— Муҳтарам афандим, сиз ё мастсиз, ё ақлдан озгансиз,— деди миледи,— йўқолинг бу ердан ва менга хизмат қилиш учун бирорта аёл юборинг.

— Аёллар маҳмадана бўлади, синглим! Мен сизга оқсоч ўрнини боса олмайманми? Шу зайл онлавий сирларимизнинг ҳаммаси ошкор бўлмайди.

— Имонсиз!— газаби қайнаб қичқирди миледи ва қўлларини қовуштириб, лекин ҳар тугир биттасини қилгич солига қўйиб шай турган баронга ташланди.

— Ийе!— деди у.— Мен одамларни ўлдириш одатингиз борлигини биламан, лекин, огоҳ этаман, мен сизга қарши бўлса ҳам ўзимни ҳимоя қила оламан.

— О, нимасини айтасиз,— деди миледи,— аёл насага қўл кўтаришдан сиз ор қилмассиз.

— Ҳа, балким. Бунинг устига бирор дастак топиб қоларман: меннинг қўлим, чамамда, сизга кўтарилгувчи биринчи эркак қўли бўлмас.

Лорд Винтер айбловчи оҳиста ишора билан деярли қўлини тегизиб, миледининг чап кифтини кўрсатди.

Миледи приллашга ўхшаш бўғиқ нола қилди-да, худди сакрашга чоғланган қоплон сингарин хонанинг энг ичкари кунжагига тисарилди.

— Кўнглингиз тусаганича приллайверинг,— деди босиқлик билан лорд Винтер,— лекин тишлашга урина кўрманг! Зеро огоҳ этиб қўяй, сиз учун бушинг оқибати ёмон бўлади: бу ерда мерос ҳуқуқларини аниқлаб бергувчи прокурорлар йўқ, дарвеш валлакатлар йўқки, мен тутқун этган гўзал хоним кассфатига мени муборазага чақирсалар, лекин шай турган ҳакамларим бор, зарур келиб қолган тақдирда улар беҳаёлиги, бошида тирик эри туриб, менинг акам лорд Винтернинг қўйнига кириб олишгача бориб етган аёлнинг жазосини беришади, ҳамда огоҳ этаманки, бу ҳакамлар сизнинг бир кифтингизни иккинчисига ўхшатиб қўяжак жаллодлар қўлига топширадилар.

Миледининг кўзлари ғазабдан бирам чақнаб кетдики, лорд Винтер гарчи эркак киши бўлса-да, ҳамда қуролсиз аёл қаршисида қуролланган ҳолда турган бўлса-да, кўнглида ваҳима қўзғалганини ҳис қилди. Лекин бари бир у энди ғазаби авж олиб гапиришда давом этарди:

— Ҳа, тушуниб турибман, акамнинг меросидан кейин менинг мол-мулкимга ҳам ворис бўлиб олсангиз жон дердингиз. Лекин олдиндан билиб қўйинг: мени ўлдиришингиз мумкин, ёнимга қотил юборишингиз мумкин — мен бу ҳолни кўзда тутиб эҳтиёт чораларини кўриб қўйдим: мулкимдаги нарсалардан бирор пениси сизнинг қўлингизга ўтмайди. Пулингиз миллионга яқин бўлса-ю, давлатингиз етмайдими, ахир? Мудом ёвузлик қилавериб, қониқмаган бўлсангиз ҳам, бу ҳалокатли йўлингизда тўхташ пайти келмадимикан? О, гапимга ишонинг, агарда акам хотираси мен учун муқаддас бўлмаганда эди, мен сизни бирорта давлат қамоқхонасида чиритиб юборган ёки оломонга эрмак қилиб Тайбернга¹ жўнатиб юборган бўлардим. Мен тек юраман, лекин сиз ҳам ҳибсдан нолимасдан бардош беришга мажбурсиз. Ўн беш-йигирма кунлардан кейин мен армия билан Ларошелга жўнаб кетаман, лекин жўнашим арафасида сизга кема келади, у менинг кўз ўнгимда жўнаб, сизни жанубий мустамлакаларимизга элтиб қўяди. Мен ёнингизга одам тайинлаб қўяман ва хотиржам бўлингки, Англияга ёки қитъага қайтишга дастлабки уринишингиздаёқ у манглайингиздан дарча очиб қўяди.

Миледи зеҳн қўйиб, диққат билан тинглаганидан унинг чақноқ кўзларининг қорачиқлари кенгайиб кетган эди.

¹ Тайберн-ёки Лондондаги очиқ жазо амалга ошириладиган гузар.

— Ҳа, энди сиз шу қалъада кун кечирасиз,— дея да-
вом этарди лорд Винтер.— Унинг деворлари қалин, эшик-
лари жуда вазмин, деразадаги панжаралари пухта: бунинг
устига деразангиз денгизнинг нақ устигинасида жойлашган.
Экипажимдаги менга садоқати чексиз одамлар шу хона та-
гида посбонлик қилишмоқда ҳамда ҳовлига элтгувчи барча
йўллари қўриқләшмоқда. Борди-ю, сиз у ерга чиқиб олган-
нингизда ҳам яна учта темир панжаралардан ўтиб оли-
шингизга тўғри келган бўларди. Қатъий фармойиш берил-
ган: қочинишга уринишдан далолат бергувчи бирор қадам,
бирор ҳаракат, бирор сўз зоҳир этсангиз кифоя — сизга қа-
раб отадилар. Башарти, сизни ўлдириб қўйсалар, ишонаман-
ки, адолатли инглиз ҳакам аҳли оворагарчиликдан халос
қилганим учун мендан миннатдор бўлади... афтингизда ав-
валги хотиржамлик ва маинманлик аломати пайдо бўлди-ку!
Сиз ўзингизча мулоҳаза қиляпсиз: «Ун беш-йигирма кун...
Ҳечқиси йўқ, менинг ақлим топқир, у пайтга бориб бирор
нарсга ўйлаб топарман! Мен ўлгудек ақллиман, битта-яримта
қурбон топарман. Ун беш кундан кейин, мен бу ерда бўл
майман»...— деяпсиз сиз ўзингиз... Майли, бир уриниб кў-
ринг!

Миледи, лорд Винтер фикрларини пайқаб қолганини кў-
риб руҳиятининг ўз чехрасига ҳасратли ғам ифодасидан бўлак
бирор маъно бериши мумкин бўлган заррача қўзғалишини
ҳам босишга уриниб, тирноқларини кафтларига санчганча
ўтирарди.

Лорд Винтер дагом этарди:

— Мен йўғимда бу ерда бошлиқ бўлиб қолажак офицер-
ни кўриб қўйдингиз ва, бинобарин, уни таниб олдингиз. У
ўзингиз қаноат ҳосил қилганингиздек фармойишларни ижро
етишни билади: Портсмутдан бу ерга келишда сиз, албатта,—
мен сизни биламан-ку,— уни гапга аралаштиришга уриниб
кўргансиз. Хўш, нима дейсиз? Мармар ҳайкал ундан камсу-
ханроқ ва лоқайдроқ бўлиши мумкинми? Сиз ўз ғусунла-
рингиз ҳукмини кўпларда синаб кўргансиз ва таассуфки,
муттасил муваффақият билан. Уни шу одамда ҳам бир синаб
кўринг-а ва, азбаройи шифо, ўйларингиз устидан чиқсангиз,
сиз аэроплинги ўзисиз деб кафил бўлишга тайёрман!

Лорд Винтер эшик тагига борди-да, уни кескин ҳаракат
билан очди.

— Ҳузуримга жаноб Фельтон чақирилсин?— фармойиш
берди у ва миледига мурожаат этиб деди:— Ҳозир мен уни
сизга таништираман.

Бу икки зот ўртасида оғир сукунат ҳукм суриб қолди;
сўнгра чўккаш сукунат ичида хона томон яқинлашиб келгув-

чи оҳиста ва бир маромдаги қадамлар эшитилди. Ҳадемай даҳлизининг шимқоронгисида одам қомати кўзга чалинди ҳамда биз танишиб бўлган ёш лейтенант барон буйруқларини кутиб, бўсағада тўхтади.

— Киришг, азизим Джон,— гап бошлади Лорд Винтер.— Киришг, эшикни ёпиб қўйишг.

Сфицер кирди.

— Энди эса,— гапида давом этди барон,— мана бу аёлга қаранг. У ёш, у гўзал, у барча фоний фусунларга моликдир. Хўш! Бу атиги йиғирма беш яшар дўзахи шунча жиноятлар қилиб қўйганки, бундай саноққа сиз ҳакамларимизнинг бир йиллик архивини титиб ҳам ета олмайсиз. Овози у фойдасига мойил этади, ҳусни эса қурбон учун хўраклик қилади, тани у ваъда этган нарсани тўлайди — бу жиҳатдан унга тан бермоқ керак. У сизни ром қилишга, балки ҳатто, ўлдиришга уриниб кўради. Мен сизни муҳтожликдан чиқариб оладим, мен сизга лейтенантлик рутбасини бердим, мен бир қур сизнинг ҳаётингизни сақлаб қолдим,— қандай шароитдалиги эсингизда. Мен нафақат ҳомий, балки дўст ҳам бўламан, нафақат валинеъмат, балки ота ҳам бўламан. Бу аёл менинг ҳаётимга суиқасд этгани Англияга қайтиб келди. Мен бу иллонни қўлимда ушлаб турибман, мана энди сизни чақириб олиб илтимос қиляпман: дўстгинам, Фельтон, Джон бўтам мени эҳтиёт қил, хусусан эса ўзинг бу аёлдан ҳазар қил. Уни лойиқ жазо учун сақлаб қолингга имонинг ҳақи қасам ич. Джон Фельтон, мен сенинг сўзингга ишонаман! Джон Фельтон, мен сенинг виждонингга ишонаман!

— Милорд,— миледига ташлаган назарига ўз қалбидан топа олган бор нафратини жо этиб жавоб берди ёш офицер,— милорд, сизга қасам ичиб айтаманки, ҳаммаси кўнглингиздагидек бўлади.

Миледи ожиза бир қурбон сиёқида бу нигоҳга чидаш берди; унинг гўзал юзида чизилгандан итоатлироқ ва беозорроқ ифодани тасаввурга сиғдиришнинг иложи йўқ эди. Лорд Винтер бундан бир дақиқа бурун ўзи олишинга чоғланган арслонни унинг сиймосида базўр таниди.

— У бу хонадан чиқмаслиги шарт, эшитяписизми, Джон?— гапини давом эттирарди лорд Винтер.— У ҳеч ким билан мухобарада бўлмаслиги шарт, уни сўзлашиш шарафига исил этсангиз, сиздан бўлак ҳеч ким билан гаплашмаслиги шарт.

— Мен қасам ичдим, милорд, шу киёфоя.

— Энди бўлса, хоним олло-таоло билан муроса қилишга ҳаракат қилинг, зеро инсон ҳукми бошингизга тушди.

Миледи бўйинини эгиб, мулзам туриб қолди.

Лорд Винтер қўл имоси билан Фельтонни ортидан юришга таклиф қилди-да, хонадан чиқиб кетди. Фельтон унинг изидан чиқди-ю, эшикни қулфлади.

Бир зум ўтгач, даҳлизда белида ойболта, қўлида мушкет билан эшик тагида қоровулликда тургувчи денгиз пиёда аскарининг вазми қадамлари эшитилди.

Миледи, ўзини калит тешигидан кузатишяпти, деган хаёлда бир-икки дақиқа ўша ҳолатида қолди, кейин у секни бошини кўтарди-ю, юзига қайтадан ваҳимали таҳлика ва қаршилик ифодаси югурди. У эшик ёнига чопиб борди-да, қулоқ солиб турди, сўнгра деразага қараб қўйди, ундан нари кетиб, каттакон креслога чўкиб, ўйга толди.

XXI ОФИЦЕР

Бу ўртада кардинал Англиядан бирор хабар кутар, лекин кўнгилсиз ва таҳдидли хабарлардан бўлак ҳеч қандай дарак келмасди.

Гарчи Ларошель ҳалқада қисилиб қолган, гарчи қамал муваффақияти кўрилган тadbирлар шарофати, хусусан эса, қайиқларнинг қамалдаги шаҳарга киришига тўсқинлик қилиб турган ~~фугон~~ шарофати билан муқаррар туюлса-да, шунга қарамасдан, Людовик XIII билан Анна Австрийскаяни уриштиришга ортқ ҳожат қолмаган эди, лекин герцог Ангулемский билан айтишиб қолган жаноб де Бассомпьерни яраштириши лозим бўлган кардиналнинг кайфини бузиб, қирол лашкарларини зўр иснодга қолдириб, қамал ҳали яна кўп чўзилиши эҳтимолни бор эди.

Қиролнинг укасига келганда, у қамални бошлаб берди, холос, уни тугатиш гамини эса кардиналга ташлаб қўйди.

Шаҳар ўз мэрининг фавқулодда саботини юз-хотир қилмасдан таслим бўлмоқчи эди ва шу боисдан ғалаён кўтаришга уриниб кўрди, лекин мэр исёнчиларни осншга буюрди. Бу қатл энг қизиққон бошларни ҳам совутди-ю, улар ундан кўра очликдан сулайиб қолган маъқул деб аҳд қилдилар: уларга бу хил ҳалокат дордаги ажалдан анча давомли ва анча бетайинроқ бўлиб туюларди.

Қамал этгувчилар ҳар замонда ларошелликлар Бекингэм ҳузурига жўнатган чопарларни ёки Бекингэм ларошелликлар ёнига юборган жосусларни тутиб олардилар. У ҳолда ҳам, бу ҳолда ҳам ҳукм қисқа бўлиб, кардинал «Осилсин» — деган биргина сўзни айтар эди. Қатлни томоша қилишга қиролни таклиф этардилар. Қирол истар-истамас юриб келар ва маросимни батафсил кўриш учун қулай жойга туриб оларди. Бу

нарса унинг зерикшига ва ҳар дақиқа Парижга қайтиши мавзусида сўз юритишга монелик қилмаса-да, лекин бари бир бу нарса ҳарна унинг кўнглини очар, кўпроқ бардош билан аламини ичига ютишга мажбур этардики, хуллас, чопарлар-у, жосуслар бўлмаган ҳолда падари бузруквор ўзининг бор топқирлигидан қатъи назар жуда мушкул аҳволда қолган бўларди.

Бироқ вақт ўтиб борар, ларошелликлар эса бўш келмасдилар. Хужумкорлар қўлга туширган сўнгги чопар Бекингэмга мактуб олиб кетмоқда эди. Рост, мактубда шаҳар ниҳоятда но-чор аҳволга тушиб қолгани маълум қилинарди, лекин унинг охирида: «Агар сизнинг кўмагингиз икки ҳафта ичида етиб келмаса, биз таслим бўламиз», деган гап йўқ, балки шунчаки: «Агар сизнинг кўмагингиз икки ҳафта ичида етиб келмаса, то, у етиб келар пайтга бориб биз ҳаммамиз очлигимиздан ўлиб кетамиз» дейилган эди.

Хуллас, ларошелликлар ёлғиз Бекингэмга умид боғламоқда эдилар. Бекингэм уларнинг нажот фариштаси эди. Борди-ю, Бекингэмга умид боғлашга ҳожат қолмагани уларга аниқ маълум бўлиб қолганда эди, улар умидларига қўшиб матонатини ҳам бой бериб қўйиши турган гап эди.

Шу бондан кардинал Англиядан Бекингэмнинг Ларошелга етиб келмаслиги хусусида хабарларни тоқати тоқ бўлиб кутарди.

Шаҳарни бир забт билан биратўла босиб олиш масаласи қирол кенгашларида тез-тез муҳокама қилиниб турарди, лекин уни ҳамisha рад этардилар: биринчидан, Ларошель мустаҳкам кўринар, иккинчидан эса, кардинал ўзи нималар деб юрганда ҳам французларнинг французларга қарши жанг қилишига тўғри келадиган бу хил хунрезлик сиёсатда олтмиш йил орқага чекиниш бўлишига жуда яхши фаҳми етарди, кардинал эса, ҳозир таъбир қилишларича, ўз замонаси учун илгор киши бўлганди. Дарҳақиқат, Ларошелни тор-мор келтириш ва таслим бўлишга кўнгандан кўра ўлимига рози уч ёки тўрт минг гугенотларни ўлдирish 1628 йилнинг ўзида 1572 йилнинг Варфоломеев тунига ҳаддан ташқари ўхшаб кетган бўларди; ҳамда оқибат натижада ашаддий католик сифатида қиролнинг ўзи ҳам ҳаргиз ҳазар қилмаётган бу ноилож чора қуйидаги Ларошелни очликдан ўзгача йўл билан қўлга киритиб бўлмайди, деган дастакни рўкач қилгувчи қамалчи генераллар томонидан мудом рад этилиб келинарди.

Кардинал ўзининг даҳшатли вакиласи солаётган юрагидаги беихтиёр ғулғулали фориг қилолмасди: у ҳам ҳали илон, ҳали арслон бўлиб туюлгувчи бу аёлнинг ғалати хусусиятларини найқаб қолган эди. Унга вакиласи хиёнат қилмадимикан? Ўлиб қолмадимикан? Нима бўлганда ҳам кардинал уни етар-

ли даражада яхши ўрганиб олган ҳамда билардики, у ўзининг манфаати учун ёки ўзига қарши ҳаракат қилиб юрибдими, унга дўст ёки душманми бундан қатъи назар фақат агар бунга уни катта говлар мажбур қилиб қўйган бўлса, у бекор юрмайти. Бироқ бундай говлар қайдан ҳам пайдо бўлсин? Кардинал мана шунинг тағига етолмай доғда эди.

Дарвоқе, у миледиға қаттиқ ишонарди, бунга асос ҳам йўқ эмас эди: бу аёлининг ўтмиши фақат ўзининг алвон ридосиниға ёпиб қолиши мумкин даҳшатли нарсаларни пинҳон туттишиға унинг фаҳми етиб турарди ҳамда у ё бу сабабға кўра, бу аёл унга содиқлигини сезиб турарди, зеро ўзига таҳдид солаётган хавф-хатарға қарши ёлғиз кардиналдан паноҳ ва мадад топа олиши мумкин.

Хуллас, у урушни танҳо ўзи олиб боришға ва четдан мададнинг — бахтли тасодифни кутганларидек кутишға жазм қилди. У Ларошель аҳолисини очликдан нобуд қилиши лозим машҳур тўғонни барпо этишда давом этарди. Шу нарса илнжида шунча даҳшатли фалокатларни ва шунча қаҳрамонона эзгуликларни ўз ичида жо этган бахтиқора шаҳарни томоша қилган кўйи у ўзи Робеспьернинг ўтмишдоши бўлгани каби ўзига ўтмишдош бўлмиш Людовик XI нинг сўзларини хотирға олди. Тристан¹нинг ҳомийсининг қондасини хотирға олди: «Хукмронлик қилмоқ учун бўлиб ташла».

Парижни қамал қилишда Генрих IV шаҳар деворларидан ошириб нон ва бошқа егулик озуқалар ташлашни буюрган эди; кардинал эса сардорларининг хатти-ҳаракатлари нақадар ноҳақ, худбин ва шафқатсизлигини ларошелликларға уқтириб, шахсан ўзи битган мактубларни ташлаб туришға фармойиш берди. Бу сардорларда нон ссроб бўлса ҳам, лекин улар аҳолиға улашиб бермас эдилар; улар амал қилган қонда (уларнинг ҳам ўз қонун-қондаси бўлган) шу эдики—аёллар, чоллар ва ёш болалар ўлиб кетса фарқи йўқ, шаҳар деворларини мудофаа қилиш бурчи бўлмиш эркаклар соғлом ва бақувват қолсалар бас. Тўғри, у пайтға бориб бу қонда ҳали оммавий равишда татбиқ қилинмаганди, лекин аҳолининг унга қарши туришға ожизлиги оқибатидами, уларнинг фидойилиги оқибатидами у назариядан амалға ўтиб бўлган эди; кардиналнинг хуфия мактублари унинг шақсизлигиға, ишончға футур етказди, мактублар эркакларға ўлимға маҳкум ёш болалар, аёллар ва мўйсафидлар, уларнинг ўғиллари, хотинлари ва оталари бўлишини, умумий офатни ҳамма кўрган тақдирдағина адолатлироқ бўлишини ҳамда у ҳолда бошға тушган умумий кулфат аҳолини яқдил қарорларға олиб келажагини эслатиб турарди.

¹ Тристан-Людовик XI даврининг давлат арбоби (XV аср).

Бу хуфия мактублар худди уларни битган киши кутган таъсирини ўтказди: талай фуқароларни қирол армияси билан бир томонлама музокараларга бош қўшишга мойил қилди.

Лекин сўнг кардинал ўзи синовдан ўтказган воситанинг самараларини кўрган ва уни ишга солганидан қувониб турган бир пайтда Ларошель фуқароларидан бири қирол лашкарлари чизигидан ўтишининг уддасидан чиқиб — ёлғиз худо билади, ўз навбатида кардиналнинг сергак назорати остида бўлган Бас-сөмпьер, Шомберг ва герцог Ангулемскийларнинг эс-ҳушини у қандай қилиб ўғирлади экан, — Ларошель фуқароларидан бирини айтаямиз, шаҳарга тўппа-тўғри Портсмутдан кириб борди-да, у ерда нари борса бир ҳафтадан кейин сузиб кетишга шай турган ҳайбатли флотни кўрганни маълум қилди. Устига-устак: Бекингэм шаҳар ҳокимини Францияга қарши улуг иттифоқ ниҳоят тузилажагидан ҳамда инглиз, империя ва испан қўшинлари Францияга бир йўла бостириб киражагидан воқиф этган эди. Бу мактуб шаҳарнинг жамики майдонларида оммавий равишда ўқилган, унинг нусхалари чорраҳаларда осиб ташланган ҳамда ҳаттоки ўша қирол армияси билан музокаралар бошлаганлар ҳам бу қадар таитанавор ваъда этилган мадад келгунча кута туришга қарор қилиб, уни узиб қўйган эди.

Бу ногаҳоний ҳол Ришельеда илгариги хавотирларни қўзгатди-да, уни бейхотиёр яна кўзларини денгизнинг нариги томонига тикишга ундади.

Бу орада ўзининг ягона ва чинакам раҳномаси ташвишларидан узоқда бўлган қирол армияси шод-хуррам кун кечирмоқда эди. Егулик озуқа ҳам, пул ҳам қароргоҳда мўл-кўл эди; барча қисмлар бир-бирлари билан шўхлик ва турли эрмакларда рақобат қилардилар. Жосусларни тутиб олиб уларни осмоқ, тўғонга ва денгизга қалтис сафарлар уюштирмоқ, энг бемул-ҳаза хуружлар қўзғамоқ ва уларни совуққонлик билан ижро этмоқ — мана армияни банд этган, очлик ва уқубатли мунтазирлик азобидаги ларошелликлар тугул уларни сабр-тўзим билан безор қилгувчи кардинал учун ҳам узоқ кечган кунлар уларни андармон этган ишлар.

Кардинал бир оддий отлиқ сингари нуқул от миниб юргани-юрган бўлиб, ўзи Франциянинг ҳамма тарафидан чақиртириб олган муҳандислар томонидан ўзининг бевосита раҳбарлиги остидан барпо этилгувчи, унинг назарида ёмон сусткашлик билан тикланаётган истеҳкомларга ўйчан назар ташларди. Агар кезиб юрган пайтлари де Тревиль полкининг битта-яримта мушкетёрига дуч келиб қолгудай бўлса, у гоҳида унга яқинроқ йўлар, диққат билан разм солар ва бизнинг тўрт дўстимиз-

нинг бирортасини ундан таниб олмагач, ўзининг зукко назарини ва теран идрокини бўлак нарсаларга қаратарди.

Кунлардан бир кун шаҳар билан музокаралардан ортиқ умид қилмасдан ҳамда Англиядан ҳамон ҳеч хат-хабар олмасдан ўлгудай хуноб бўлиб, кардинал ёлғиз Каюзак ва Ла Удиньер ҳамроҳлигида бирои-бир мақсадсиз, фақат бир оз айланиб келмоқ учун уйдан чиқди. У қумлоқ соҳил бўйлаб сўнгсиз орзу-хайлларга ғарқ бўлиб, поёни йўқ океанни томоша қилиб борарди. У шошмасдан адирга ўрлаб, нарироқда, ихота орқасида бу мавсумда аҳёнда-аҳёнда мўралагувчи қўёш нурларида исиниб ётган теварагида эса бўш шишалар сочилган етти кишига кўзи тушди. Бу одамларнинг тўрттасидан бири боягина олган мактубни эшитишга тараддулланиб турган бизнинг мушкетёримиз эди. Бу мактуб чунонам муҳим эдики, улар шу мактубни деб ногорага терилган карта ва соққаларга қарамай қўйишганди.

Қолган учтаси похолга ўроғлик каттакон колпур шароби шишасининг оғзидан сақичини кўчириш билан овора эди: булар йиғитларимизнинг хизматкорлари эдилар.

Кардиналнинг, айтиб ўтганимиздек, авзойи бузуқ эди, шу кайфиятида эса ҳеч нима унинг тундлигини ўзгаларнинг вақти чоғлиғичалик оширолмасди. Устига-устак унинг қизиқ феъли бор эди: у мудом бошқаларнинг хурсандчилигига сабаб айни ўзини қайғуга солиб турган нарса деб хаёл қиларди. Каюзак билан Ла Удинбергга тўхташни ишора қилиб, кардинал отдан тушди-да, қадам товушларини ўчиргувчи қум ва ўзини пана қилиб тургувчи ихота туфайли ўзига гоёт қизиқарли туюлаётган суҳбатдан бир-икки оғиз гап эшитиб қоларман, деган умидда шубҳали улфатлар сари йўналди. У ихотадан ўн қадам берида пайдо бўлиб, гасконликнинг талаффузини таниди, бундан ҳам илгарироқ, буларнинг мушкетёрларлигини кўриб қолгани сабабли эса, у қолган учтаси ўша ажралмас ошналар деб аталмишлар, яъни Атос, Портос ва Арамисларлигига ортиқ шубҳа қилмади.

Бу кашфиётдан унинг уларнинг суҳбатини эшитиб олиш истаги нақадар кучайиб кетганини тасаввур қилмоқ осон; унинг кўзлари ғалати тусга кирди-ю, у мушук юриш қилиб, ихота ёнига писиб борди. Лекин ҳеч бир аниқ маъноси йўқ бир-иккита мубҳам товушларни илғагунча бўлмай, тўсатдан балад қўпол хитоб уни сескантириб юборди ва мушкетёрларнинг диққатини унга жалб қилди.

— Офицер!— бақирди Гримо.

— Оғзингизни очдингиз шекилли, ярамас!— тирсакларига суянган ва Гримога ғазабдан чақнаб кетган нигоҳини қадаган кўйи деди Атос.

Гримо ортиқ бир сўз ҳам қўшмади, фақат қўлини бигиз қилиб, бу ишора билан кардинал ва унинг маиятининг келганидан дарак бериб, ихота тарафга узатди, холос.

Бир сапчиб мушкетёрлар тикка турдилар-да, эҳтиром билан таъзим қилдилар.

Кардиналнинг сиёқидан, жон-пони чиқиб кетган эди.

— Жаноб мушкетёрлар ўзларини пойлашни буюряптилар чоғи!— гап ташлади у.— Қуруқликдан инглизлар келмаяптими ишқилиб? Ёким мушкетёрлар ўзларини катта офицер деб гумон қиляптиларми?

— Зоти олийлари,— деб Атос жавоб берди, негаки умумий саросима ичида фақат у ўзини ҳеч қачон тарк этмайдиган ўша асл кибор сиполиги-ю совуққонлигини сақлаб қолган эди,— зоти олийлари, мушкетёрлар хизмат ўтамаган ёки хизмати тугаган пайтлари ичишади ва соққа ўйнашади, улар ҳам ўзларининг хизматкорлари учун жуда юқори мартабали офицердирлар!

— Хизматкорлармиш! — тўнгиллади кардинал.— Бирор киши ўтиб кетаётганидан ўз соҳибларини огоҳ этиш буюрилган хизматкорлар хизматкор эмас, соқчи бўладилар.

— Падари бузрукворимиз, бироқ ўзингиз кўриб турибсиз, агар биз бу эҳтиёт чорасини кўрмаганимизда сизга ўз эҳтиромимизни билдириш ва бизга қилган иноятингиз учун, ҳаммамизни бирга қўшиб қўйганингиз учун ташаккурларимизни изҳор этиш фурсатини бой бериб қўйган бўлармидик. Д'Артаньян, — гапини давом эттирди. Атос,— сиз боягина зоти олийларига фурсатини топиб, миннатдорчилигингизни билдириш истагингиз хусусида гапириб эдингиз: фурсати келди, ундан истифода қилиб қолинг.

Бу гап тахликали дамларда Атосни ажратиб тургувчи вазмин совуққонлик билан ҳамда гоҳи дақиқалар уни туғма қироллардан ҳам шукуҳлироқ қилиб юборгувчи ўта тавозе билан айтилди.

Д'Артаньян яқин йўлаб, бир-иккита ташаккурли сўзларни йўлдиради, лекин бирпасда кардиналнинг хомуш нигоҳи остида гап сғзида қолиб кетди.

— Бари бир, жаноблар,— дея тилга кирди Ришелъе афтидан, Атоснинг луқмаси унинг дастлабки ниятидан ҳаргиз айнитолмаганди.— Бари бир жаноблар, оддий аскарларнинг ёлғиз имтиёзли қисмда хизмат ўташ афзаллигига моликлиги важҳидан ўзларини кибор мансабдорлар қилиб кўрсатиб юришларини ёқтирмайман: улар ҳамма қатори интизомга риоя қилмоқлари шарт.

Атос, кардинал гапини охиригача гапириб олишига қўйиб берди-да, маъқул маъносида таъзим қилгач, жавоб қилди:

— Биз ҳеч нима билан интизомни бузмадик деб умид қиламан, зоти олийлари. Биз шу тобда хизмат ўтаётганимиз йўқ, ҳамда ўз вақтимизни ўз майлимизча ўтказишимиз мумкин деб ўйлабмиз. Мабодо, сиз, падари бузруквор бирор махсус фармойиш бериб бизни бахтиёр этишни мақбул кўрсангиз, биз итоат этишга тайёرمىз. Ўзингиз кўриб турибсиз, зоти олийлари, — бу сўроқ тоқатини тоқ қила бошлаганлиги сабабли қовоғини солиб давом этарди мушкетёр, — биз салгина хавфу хатарга ҳам шай турмоқ учун ўзимиз билан яроғларимизни ҳам ола келганмиз.

У кардиналга устида карта ва соққалар ётган ногора олдида чорпоя қилиб тикланган тўрт мушкетга ишора қилди.

— Кўнглингиз тўқ бўлсин, падари бузруквор, агар сизни шундай кам сонли маият билан яқин йўлашингизни гумон қила олганимизда эди, — қўшимча қилди д'Артаньян, — биз истиқболингизга чиққан бўлардик.

Кардинал мўйлаб ва лабларини тишлаб турарди.

— Биласизларми, қуролланган ва хизматкорлар томонидан қўриқланган ҳолда шу тобдагидек жамулжам бўлган пайтларда кимга ўхшайсизлар? — сўради кардинал. — Сизлар тўрт ифвогарга ўхшайсизлар.

— Мутлақо тўғри, зоти олийлари, — тасдиқлади Атос, — сиз падари бузруквор ўзингиз бир кун эрталаб қаноат ҳосил қилганингиздек, биз чиндан ҳам ифво қиляпмиз, фақат ларошелликларга қарши.

— Э, жаноб сиёсатчилар, — ўз навбатида қовоғини уйиб эътироз билдирди кардинал, — сизларнинг мияларингизда, ўша мени кўриб яшириб қўйган мактуб сингари уларни ҳам ўқиш осон бўлганда эди, анча-мунча сир-асрорнинг ечимни топилиб қоларди.

Атоснинг юзлари қизариб, кардинал сари бир қадам босди.

— Биздан ҳақиқатан шубҳангиз бор, бизни сўроққа ҳам тутяпсиз, деган ўйга бормоқ мумкин, зоти олийлари. Агар шундай бўлса, падари бузруквор, лутф айлаб изоҳ берсинлар, биз ҳам лоақал нима йўл тутини билиб оламиз.

— Хўш, бу ҳақиқатда ҳам сўроқ бўлса-чи? — эътироз билдирди кардинал. — Манман деган одамларнинг бошинга ҳам сўроқ тушган, жавоб ҳам беришган, жаноб мушкетёр.

— Мен падари бузрукворга бизни сўроқ қилсангиз ихтиёрингиз деб айтганимнинг босси ҳам шу-да, биз жавоб беришга тайёرمىз.

— Сиз ўқиётган, сўнгра эса яшириб қўйганингиз қандай мактуб, жаноб Арамис?

— Аёл кишидан бу мактуб, зоти олийлари.

— О, мен тушунаман,— деди кардинал,— бу йўригдаги мактублар хусусида оғиз очмаган маъқул. Бироқ уларни пирга кўрсатса бўлади, менинг маълумингиздек, диний рутбам бор, ахир.

— Воти олийлари,— шу йўсин гапираётгани ҳолда бошнини хавф остига қўяётгани учун янада даҳшатлироқ сиполик билан гап бошлади Атос,— бу мактуб аёл кишидан, лекин унга на Марион Делорм, на д'Эгильон хоним имзо чеккан.

Кардиналнинг ранги бўздай оқарди-ю, кўзлари беомон ўтдан чақнаб кетди. У гўё Каюзак билан Ла Удиньерга фармойиш бермоқчидай ўгирилди. Атос бу ҳаракатни илғаб қолди ва ўзларини ҳибсга олдириб ўтиришга сира рағбати йўқ уч дўстининг кўзлари қадалиб турган мушкетлар томон бир қадам ташлади. Кардинал тарафда уни ўзи ҳам қўшилиб уч киши, мушкетёрлар эса хизматкорлари билан бирга етти киши эдилар. Кардинал Атос билан унинг ўртоқлари ҳақиқатан ҳам алланима хусусида пинҳона тил бириктираётганлари важҳидан ўйин яна қайта тенгсиз бўлади деган мулоҳазага бориб қолди-да, ўзи ҳамини шай тутгувчи кутилмаган бурилишларнинг бирига мурожаат этди: унинг бор йўқ ғазаби табассумда эриди-кетди.

— Майли, бас, бас! — деди у.— Сизлар мард йигитларсиз: кун ёруғида мағрур, тун зулматида содиқ. Бирёвларни жуда ўринлатиб эҳтиёт қилганингдан кейин ўзингни ҳам авайлашининг ёмони йўқ. Жаноблар, ўша сизлар мени «Ўзизил каптархона» йўлида қўриқлаган тун ҳаргиз ёдимдан чиққани йўқ. Агар ўша мен ҳозир кетажак йўлда менга бирор хавф-хатар таҳдид солганда эди, менга ҳамроҳ бўлиб боришингизни сизлардан ўтинган бўлардим, лекин ҳеч қандай хатарининг дарағи йўқлиги сабабли шу ерда қолаверинг, шишаларингизни, ўйинингизни ва мактубингизни давом эттираверинг. Хуш қолинг, жаноблар!

Каюзак келтирган отга миниб, кардинал улар билан қўл силкиб хўшлашди-да, елдек учиб кетди.

Тўрт йигит то у ғойиб бўлгунча, чурқ этмасдан турган жойида қотиб, ундан кўз узмай турди.

Сўнгра улар кўз уриштириб олишди.

Ҳаммасининг хафсаласи пир: дўстона хайр-маъзурга қарамасдан кардинал тутақиб кетганини улар тушуниб турардилар.

Ёлғиз Атосгина ўзининг истиғноли, нуфузли табассуми билан жилмайиб турарди. Кардинал уларни эшитолмайдиган, кўролмайдиган масофага йироқлашганидан кейин бирор кимсадан аламини олгиси келиб, жиғибийрон бўлиб турган Портос бақирди:

— Бу каллаварам Гримо кеч ўзига келди!

Гримо ўзини оқламоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эди ҳамки, Атос бармоғини кўтариб қўйди-ю, Гримонинг дами ичида қолди.

— Сиз мактубни берган бўлармидингиз, Арамис? — сўради д'Артаньян.

— Мен бундай қарорга келиб тургандим, — ўзининг энг майин хуш товуши билан жавоб берди Арамис, — агар у талаб қилиб қолганда мен бир қўлим билан мактубни топшираддим, бошқаси билан эса кардиналга қиличимни санчган бўлардим.

— Мен ҳам шундай деб тургандим, — деди Атос. — Суҳбатга аралашганимнинг боиси мана шу. Ростини гап, бу одам эркак кишилар билан шу йўсин гаплашиб, жуда эҳтиётсизлик қилади. Уни фақат аёллар-у, гўдаклар билан муомала қилиб юрган деб ўйлаш мумкин.

— Муҳтарам Атос, мен сизга қойилман, лекин пироварди-оқибат биз бари бир ҳақ эмасмиз, — эътироз билдирди д'Артаньян.

— Қанақасига ҳақ эмасмиз! — дея аччиғланди Атос. — Биз нафас олаётган ҳаво кимга қарайди? Биз нигоҳларимизни қаратгувчи океан-чи? Биз ётган қум-чи? Сизнинг маъшуқангизнинг мактуби кимга тегишли? Наҳотки кардиналга бўлса? Виждоним ҳақи олт ичаманки, бу одам бутун жаҳон менинг изимда деб хаёл қилиб юрибди. Сиз унинг қошида туриб гарансиб, кайфингиз учиб алланималар деб гўлдирардингиз... Кўзингизга аллақачон Бастилия кўр尼亚пти-ю, улкан Медуза сизни тошга айлантирмоққа шай турипти, деган фикрга бориш мумкин эди. Хўш, айтнинг-чи, ошиқ бўлиш — ифво қилиш деган гапми, ахир? Сиз кардинал қамоқхонага гумдон қилган аёлга ошиқсиз ҳамда уни кардинал қўлидан қутқариб олмоқчисиз, Сиз падари бузруквор билан ўйин олиб бормоқдасиз, бу мактуб — сизнинг кузирингиз. Карталарингизни рақибга кўрсатиш на ҳожат? Бу — одатдан эмас. Буни у топиб олаверсин, бош устига! Биз унинг ўйинини топяпмиз-ку, ахир!

— Дарҳақиқат, — маъқуллади д'Артаньян, — ҳамма гапларингиз мутлақо тўғри.

— Ундай бўлса, ўтган нарсалар тўғрисида оғиз очилмасин, Арамис ҳам бўласининг мактубини кардинал узиб қўйган жойидан ўқишда давом этаверсин.

Арамис чўнтагидан мактубни олгач, уч дўсти унга яқинроқ сурилди, хизматкорлар эса яна шиша атрофида уймаланишиб қолишди.

— Сиз бир ё икки сатрини ўқидингиз, холос, — луқма ташлади д'Артаньян, — бошидан бошлай қолинг.

— Бажону дил, — жавоб берди Арамис.

«Мухтарам бўла, мен Стенага жўнаб кетишга журъат қилман, шекилли, онам ўша ердаги маҳаллий кармелиткалар монастирига ёшгина чўри қизимизни жойлаштириб қўйган. Боёқиш тақдирга тан берди, ўз жонига жабр қилмасдан бўлак жойда яша олмаслигини у билади. Бироқ онлавий ишларимиз кўнглимиздагидек юришиб кетса у бошига лаънат тошини ёғдириб ўзи қўмсаётган одамлар бағрига қайтади, шекилли, устига-устак уни доимо ўйлайди, буни ўзи ҳам билади. Ҳозирча эса у унча бебахт эмас: унинг бирдан-бир истаги маҳбубидан мактуб олмоқ. Мен бу хил ашённинг монастир панжараларидан ўтиб кетиши осон эмаслигини биламан, лекин, мухтарам бўла, сизга исбот этганимдек мен анойилардан эмасман, бу юмушга бел боғлайман. Онам ўзи ҳақидаги садоқатли хайрли хотираларингиз учун сизга миннатдорчилик билдиради. Бир пайт у жуда хавотирда эди, лекин энди тағин бирор қор-қол бўлмасин деб у ерга ўз маҳрамини жўнатгач, кўнгли бирмунча таскин топди.

Хайр мухтарам бўла, ўзингиз ҳақингизда иложи борича тез-тез, яъни ҳар замон бизга хат-хабар юбориш имкони тугилган пайтда ёзиб туринг. Сизни ғойибона ўйиб,

Мари Мишон»

— О, бирам миннатдорман сиздан, Арамис! — бақириб юборди д'Артаньян. — Азизим Констанция! Ахири, мен унинг дарагини топдим-а! У тирик, монастир девори ичида, хавф-хатар хорижида, у Стенада! Сизнингча, Атос бу қаерда экан?

— Лотарингияда, Эльзас чегарасидан бир-икки лье ичкирида. Қамал тугаши билан биз у томонларга бир бориб келсак бўлади.

— Бу ёғи оз қолди деб умид қилмоқ керак, — гап қистирди Портос. — Бугун эрталаб бир жосусни осийди, у ларошелликлар, этикларининг кўнини еб кун кўряпти, деб сўроқ берди. Агар кўнни еб тугатгач, тагчармига ўтишади деб фараз қилинса, бундан кейин уларнинг кунни нимага қолишини мен биламан... бир-бирини ямлаб ютиш қолади, холос.

— Вечора нодонлар! — у маҳаллар ҳозирги сингари машҳур бўлмаса-да, лекин ҳозиргисидан қолишадиган жойи кам бир стакан ажойиб бордос шаробини бўшатган кўйи деб қўйди Атос. — Вечора нодонлар! Гўёки католик мазҳаби барча динлар ичида энг қулай ва энг маъқули эмасдай!.. Лекин, ҳар қалай, — шаробни ичиб бўлгач томоқ қириб қўйиб хулоса чиқарди у, — улар барака топсинлар... Бироқ, азбаройи шифо, бу нима қилганингиз, Арамис? — давом этди у. — Сиз бу мактубни чўнтагингизга яширяпсиз-ку?

— Ҳа,— уни қувватлади д'Артаньян,— Атос ҳақ; уни куйдириб юбормоқ керак. Дарвоқе, ким билсин. кардинал кукунни ҳам тилга киргизиш қудратига моликдир.

— Молик бўлса бордир-да,— деди Атос.

— Хўш, сиз ўзи бу мактубни нима қилмоқчисиз?— сўради Портос.

— Бу ёққа келинг, Гримо,— буюрди Атос.

Гримо ўрнидан турди-да, итоат қилди.

— Бейжозат гапга тушганингизнинг жазосига, дўстим, сиз мана шу бир парча қоғозни еб юборасиз. Сўнгра бизга қилажак яхшилигингизнинг мукофотига сиз мана шу бир стакан шаробни ичиб қўясиз. Аввал, мана, сизга мактуб, уни яхшилаб чайнаб юборинг.

Гримо илжайиб қўйди ҳамда Атос лим-лим тўлдирган стаканга кўзларини қадаган ҳолда қоғозни чайнаб ютиб юборди.

— Баракалло! Қандингни ур, Гримо!— дея уни мақтаб қўйди Атос.— Энди эса стаканни олинг. Яхши, ташаккур айтмасангиз ҳам бўлаверади.

Гримо уни чиқармай бир стакан бордос шаробини ютиб юборди, лекин унинг самога тикилган кўзлари бу хуш машгулот асносида гарчи гунг бўлса ҳам жуда ифодали тил билан гапириб турарди.

— Хўш энди,— деди Атос,— фақат мабодо кардиналнинг миясига Гримонинг қорнини ёриш фикри келиб қолмаса, биз ўзимизни ҳарна хотиржам тутиб юрсак бўлаверади.

Бу орада падари бузруквор ўзининг ғамгин сайрини давом эттирмоқда ва мўйлаблари ортидан тўнғилламоқда эди:

— Бу тўрт оғайнининг менинг хизматимга ўтиши мутлақо зарур.

XXII

ТУТҚУНЛИКНИНГ БИРИНЧИ КУНИ

Франция соҳилларига назар ташлагач, бир зумга кўздан йўқотган миледимизга қайтайлик.

Биз уни тубсиз хомуш мулоҳазаларга, дарвозаси тагида даярли ҳар қандай умидларини узиб тўхтаб қолган, жаҳаннамга ботган ҳолда қандай тарк этган бўлсак, худди ана шундай ноиллож аҳволда топамиз: у илк бор иккиланипти, илк бор ваҳимага тушиб турибди.

Икки дафъа иқбол унга бевафолик қилди, икки дафъа ниятларини билиб қолиб унга хиёнат қилдилар, иккала ҳолда ҳам унинг муваффақиятсизлигининг сабабчиси, олло-таоло томонидан юборилган бўлса керакми, ёвуз руҳ бўлди: д'Артаньян уни — бу ениб бўлмас ёвуз кучни енгди.

Унинг муҳаббатини хўрлади, унинг гурурини поймол қилди, унинг иззат талаб ниятларига панд берди, мана энди унинг бахтига зомин бўлиб турибди, эркига тажовуз қиялпти ва ҳаттоки жонига таҳдид соляпти. Булар етмагандай, у унинг паналаб юрган шиқоби ва уни шунчалар қудратли қилиб турган ҳимоя пардасининг бир бурчинни кўтариб қўйди.

Д'Артаньян Бекингэмдан — уни эса ўзи илгарилари севган жамки нарсаларни ёмон кўрганидек кўрарга кўзи йўқ — қироличага тажовуз қилиб Ришелье бошига солаётган тўфон балосини нари қилди. У бирпасга умуман шу тонфа аёлларнинг эҳтироси сингари тийиқсиз йўлбарс ҳирси билан д'Артаньян ўзини де Вард деб танитди. Д'Артаньянга унинг даҳшатли сирни маълум, у бўлса бу сирни кимки билиб қолса, ўша ҳаёти билан товон тўлайди, деб қасам ичиб қўйган. Ва, шиқоят, ҳимоя ёрлиги олиш насиб қилганда ҳамда унинг воситасида душмандан ўч олишга чоғланиб турганда эса бу ҳимоя ёрлигини унинг қўлидан юлқиб олишди. Яна ўша д'Артаньяннинг ўзгинаси уни тутқунликда ушлаб турибди ва бирорта наҳс босган Ботанибейга, Ҳинд океанининг бирорта жирканч Тайбернига жўнатиб юборади.

Шак-шубҳа йўқ, буларнинг ҳаммаси д'Артаньяннинг ша-рофати билан унинг бошига тушди, — бўлак ким уни шунчалар шарманда қила оларди! Ўзи бирин-кетин ифшо этган шу даҳшатли сирларнинг ҳаммасини лорд Винтерга ёлғиз ўша маълум қилиши мумкин эди. Унинг қайноғасини д'Артаньян танийди ва унга ёлғиз ўша ёзган бўлиши керак.

Миледининг ичида қанчалар нафрат жўш уриб ётибди!

У ўтли нигоҳини ҳувиллаб ётган хонанинг ичкарасига тикиб, қимир этмай ўтирибди; туриб-туриб нафасига қўшилиб кўксидан бўғиқ фарёдлар отилиб чиқади-да, кўтарилиб, пишқириб, мангу ва ночор алам сингари ўкириб устида кеккайиб турган шу хомуш қаср барпо этилган қояларга урилиб, парчаланиб ётган тўлқинларнинг шов-шувига жўр бўлади.

Шиддатли ғазаб яллиғидан ёришган унинг идроки Бонасье хонимга қарши, Бекингэмга қарши, айниқса эса д'Артаньянга қарши қандай ажойиб, истиқбол уфқига сингиб бораётган қасос режаларини топиб ётибди. Ҳа, лекин қасос олмоқ учун эркин бўлмоқ лозим, тутқунликда туриб қасос олиб бўлмайди. Эркин бўлиб олмоқ учун эса деворни ўпирмоқ, панжарани арраламоқ, полни кўчирмоқ лозим. Бу хил хуружларни сабр-тўзимли бақувват эркак киши ниҳоясига етказиши мумкин, лекин аёл нараса, яна безгаксимон ҳаяжон босган ҳолида муваффақиятсизликка маҳкумдир. Устига-устак бу нарсаларнинг ҳаммаси учун фурсатга — ойлар, йилларга эга бўлмоқ керак,

униги бўлса... униги олдида ўзини хайбатли ораси ва мирга-заби, айтмоқчи ўн ёки ўн икки кун вақти бор.

Лекин бари бир, у эркак киши бўлганда эди, бир уриниб кўрган бўларди, омади келиб қолса ажаб эмас эди. Нега фалак матонатли қалбни мўртгина позик ниҳол таиға жойлаб, бундай хато қилди экан!

Хуллас, тутқуликнинг дастлабки дақиқалари даҳшатли эди: миледи асабий қаҳру ғазаб жазавасини боса олмасди, аёл ожизлиги табиатга сийлов берди. Лекин аста-секин у телбаларча ғазаб тутқановини жиловлаб олди, униги бутун танасини ларзага солаётган асабий титроқ тинди, у кулча бўлиб ётди-да, ҳордиқ чиқаргувчи тинкаси қуриган илон каби куч йиға бошлади.

— Бўлди бас, бас-э! Мен ақлдан озибманки бунча жақлим чиқади,— назарида ўзини ҳам сўроқлаётгандай оташ нигоҳини аке эттирган кўзгуга ўзини солиб деди у.— Шайтонга қай бермоқ керак: жазава заифлик аломати. Буниги устига бу восита ҳеч қачон қўлимдан келмаган. Балким аёлларга муомала қилганда кучни ишга солсам, менга бахт кулиб боққан, мен ғалаба қилишим ҳам мумкин бўлармиди. Лекин мен эркаклар билан кураш олиб бормоқдаман ҳамда улар учун мен ҳаммаси бўлиб атиги ожиза аёлман. Аёл қуроли билан кураша қолайлик: мениги қудратим — мениги ожизлигимда.

Сўнг гўё ўзини сермаъно ва серҳаракат руҳсорига қандай ўзгаришлар бериши мумкинлигига қаноат ҳосил қилмоқчидай, миледи афтини буриштириб юборгувчи ғазабдан тортиб то энг беозор, энг назокатли ва энг жозибали табассумгача бўлган барча ифодаларга галма-гал киришга мажбур қилди. Сўнгра юзини латофатини ошироқ учун униги моҳир қўллари сочларини турмагини ўзгартира бошлади. Ниҳоят ўзидан тамоман кўнгли тўлиб, у шивирлади:

— Ҳали ҳеч нима қўлдан кетгани йўқ, мен ҳамон бошгадай гўзалман.

Кеч соат саккизлар эди. Миледини кўзи хонада турган каравотга тушди; бирмунча ҳордиқ нафақат мия билан фикрларни, балки ранг-рўйни ҳам жойига келтиради деб ўйлаб қолди. Кечки тамадди ҳақида айтилган гаплар униги қулоғига чалинган эди. Униги бу хонада турганига бир соатдан охири қолди ва чамаси ҳадемай таом келтиришлари лозим.

Аспира вақтни зое кетказишни истамасди ва шу бугуноқ, кечқурун ўзини қўриқлаш топширилган одамларнинг феълатворларини ўрганишга киришиб, бир ўсмоқчилаб кўришга қарор қилди.

Эшик тагида нур кўринди; у қамоқ назоратчилари келганидан дарак берарди. Эндигина ўридан турган миледи шоман

пиша яна креслога ўрнашиб олди; унинг боши орқага ташланган, чиройли сочлари елкаларига ёйилган, гижим тўрлар остида кўкраги сал очилиб қолган, бир қўл сийнада, бошқаси эса шалвираб креслодан осилиб турарди.

Лўкидонлар тарақлади, эшик ошиқ-мошиқларида гичиллади-ю, оёқ шарналари хонада эшитилди.

— Столни у ерга қўйинг,— деди кимдир.

Миледи Фельтоннинг овозини таниб олди.

Фармойиш бажо келтирилди.

— Шам келтиринг-да посбонни алмаштиринг,— давом этарди Фельтон.

Бу бир шахснинг ўзига икки марта берилган фармойиш миледини ўзини қўриқлагувчи кишилар, яъни аскарлар қарашиб турганига ишонтирди.

Бунинг устига Фельтоннинг фармойишлари у ўз қўл остидаги кишиларни бенуқсон итоатда тутишдан далолат бергувчи унсиз бир шитоблик билан ижро этиларди.

Ниҳоят миледига ҳали бирор марта ҳам кўз ташламаган Фельтон у томон ўгирилди.

— Э-э! У ухлаяпти,— деди Фельтон.— Яхши, уйғонганда тамадди қилиб олади.

Фельтон эшик томон бир-икки қадам босди.

— Йўге-эй, жаноб лейтенант,— дея Фельтонни тўхтатди миледи ёнига борган, саботи сардоричалик бўлмаган аскар,— бу аёл ухлаётгани йўқ.

— Қанақаси... ухлаётгани йўқ?— сўради Фельтон.— Хўш, у нима қияпти?

— У беҳуш. Ранги жуда ўчган, ҳам қанча қулоқ солмайин нафасини эшитмаяпман.

— Сиз ҳақсиз,— турган жойидан миледига бир қараб қўйиб ва унга бир қадам ҳам яқин келмай деди Фельтон.— Аспрасининг беҳушланганини лорд Винтерга хабар қилинг. Бу ҳол кўзда тутилмаган, мен нима йўл тутишни билмайман!

Аскар ўз офицерининг фармойишини бажо келтириш учун чиқиб кетди. Фельтон тасодифан эшик олдида турган креслога ўтирди-да, лом-ним демасдан, қимир этмасдан кута бошлади. Миледи аёллар томонидан пухта ўрганилган улуғ санъат — кўзини очмаган кўйи узун-узун киприклари остида боқиб санъатини эгаллаган эди. У ўзига орқа ўгириб ўтирган Фельтонни кўрди: кўзини узмасдан ўн дақиқача унга қараб турди, ҳамда бугун шу вақт асносида совуққон посбон бирор марта қайрилиб қўймади.

У ҳозир лорд Винтернинг келишини эслади-да, унинг ҳозирлиги ўз мирғазабига янги куч бахш этишига фаҳми етди.

Унинг биринчи тажрибаси Фельдоннинг қилиши, у бунга қандаш қўлида талай чоралари манжуд аёл сизга қанчалик қўйиб қолди, бошини кўтарди ва аста эгитиб қўйди.

Бу хўрсинини эшитган Фельдон нимага қайралиб қолди.

— Не, ана уйғониб ҳам қолдингизми? — деди у, — Хўп, демак бу ерда ортиқ ниним қолмади. Бирер нарса шуни бўлиб қолса, қўнғироқ қилинг.

— Вой, худоё тавба-эй, бирам ёмон бўлдимки! — деб ўн жувонмарг қилишига қасд қилган жамлики кишиларнинг ҳаммасини ҳушини олтувчи қадим соҳратлариникисини билдириш овози билан шивирлади миледи.

У креслода қаддини ростлаб, ўзининг илтириги ҳолатидан ҳам жозибалироқ ва бемалолроқ бир тарада ўтириб олди. Фельдон ўрнидан турди.

— Сизга кунига уч маҳал омин келтириб туришда, оминим, — деди у, — эрталаб соат ўнда, сўнгра кундуз соат бешда ҳамда кечқурун соат саккизда. Мабодо бу тартиб сизга маъқул келмаса, мен сизга таклиф этганларим ўрнига сиз ўзингизнинг соатларингизни белгилашингиз мумкин, бунга ҳам сизнинг раъйингизга қараб иш тутамиз.

— Лекин наҳотки шундай катта қоронғи хонада мени намиша ёлғиз ўтирсам? — сўради миледи.

— Шу атрофда истиқомат қилгувчи бир аёл қалдириб қолган. Эртага у қасрга ташриф буюради ҳамда ҳушдорлигини бўлишини хоҳлаган пайтингизда у ёнингизга кириб туради.

— Ташаккур сизга, — бўйин эгиб жавоб берди асир.

Фельдон хиёл таъзим қилди-да эшик сари юрди. Айна у бўсагадан ҳатламоққа тарадудланиб турган вақтда миледининг беҳушлигини хабар қилиш учун қобул қилинган асирнинг эргаштириб даҳлизда лорд Винтер пайдо бўлди. У қўлида ёзурунаки туз солинган шиня ушлаб турарди.

— Хўш, нима гап? Бу ерда нималар бўляпти? — асирнинг аллақачон турганини, Фельдоннинг эса кетинга қолланганини кўриб, кесатиб, сўради у. — Бундан чиқди марҳум тирилиб бўлипти-да? Азбаройи шифо, Фельдон, ўшам, бунга гўр деб санаб комедиянинг биринчи пардасини қамовини қилаётганларини тушунадигини ҳам, унинг ҳаммасини охиригача кўриш роҳатига биз шакенс ноил бўламиз!

— Мен худди шундай деб ўйлаб эдим, миледи, — жавоб берди Фельдон. — Лекин ҳар қалай асир аёл бўлгани вақтдан унинг учун бўлмас-да, ўз нават нафси учун ҳар бир солуқатли киши аёлга кўрсатиш шарт илтифотни кўрсатиш эдим.

Миледи ларзага келди. Фельдоннинг сўзлари унинг кўнглини музлатмоқда эди.

— Хуллас,— кула-кула гапга тушди лорд Винтер,— бу усталик билан ёйиб ташланган чиройли сочлар, бу оппоқ бадану хумор қарашлар сени ҳали мафтун қилмадимми, тош юрак?

— Йўқ, милорд,— деб лоқайд жавоб берди йигит,— гапимга ишонинг, мени йўлдан оздирмоқ учун аёл ҳийлалари-ю, аёллар таманносидан ортиқроқ бир нима даркор.

— Ундай бўлса, жасур лейтенантим, қўйиб берайлик миледи бўлак восита ахтариб кўрсин, ўзимиз эса бориб кечки тамаддимизни қилайлик. О, хотиржам бўл, унинг ҳунари мўл, комедиянинг иккинчи пардаси биринчисидан кейин кўп пайсалга солинмайди.

Шу сўзлар билан лорд Винтер Фельтонни қўлтиқлаб олдида, кула-кула уни бошлаб кетди.

— О, сенга даркор нарсани мен топаман,— тишлари орасидан шивирлади миледи,— кўнглингни тўқ қилавер, шўринг қурғур ношуд роҳиб, энди тухумдан чиққан бадбахт аскар! Сен ўзи ҳарбий сарупода эмас, жуббада юрсанг бўларди!

— Дарвоқе,— бўсагада тўхтаб деди лорд Винтер, эҳтиёт бўлинг бу муваффақиятсизлик иштаҳангизни бўғиб қўймасин: жўжа билан балиқдан тотиб кўринг. Виждоним ҳақи онт ичаманки, мен уни заҳарлашни буюрмаганман. Мен ўзимнинг ошпазимдан мамнунман, ҳамда у менинг кетимдан мерос пойламаётгани сабабли унга бўлган ишончим тўла ва чексиз. Хуш қолинг, муҳтарама синглим! Сизнинг яна беҳушлангунингизча!

Буниси миледининг бардошидан ортиқ эди; у жон ҳолатда креслони қўллари билан чангаллаб қолди, тишларини гижирлатди ҳамда лорд Винтер билан Фельтон ортидан ёпилаётган эшикнинг ҳаракатини кўзлари билан кузатиб турди. Танҳо қолганда эса уни яна ҳасрат қамраб олди. У столга қаради ва ялтираб турган пичоққа кўзи тушиб, стол сари отилди-ю, пичоққа маҳкам ёпишди; лекин қаттиқ панд еб қолди: пичоқнинг тиғи эгилувчан кумушдан бўлиб учи тўмтоқ эди.

Зич ёпилмаган эшик орқасида қаттиқ қаҳқаҳа янгради-да, эшик яна очилди.

— Ха-ха!— хитоб қилди лорд Винтер.— Ха-ха-ха! Кўряпсанми, жон Фельтон, кўряпсанми, мен сенга нима деб эдим: бу пичоқ сенга аталган эди, у сени ўлдириб қўйган бўларди. Виласанми, бу унинг зийнатларидан бири: у ёки бу йўл билан ўзига халал бераётган одамлардан қутулиш. Борди-ю, сенинг гапингга кирганимда, унга ўткир пўлат пичоқ беришга йўл қўйганимда борми, Фельтоннинг куни би-

тарди: у сени сўйиб қўйган бўларди, сендан кейин эса бизларнинг ҳаммамизни. Бир қарагин-а, Джон, у пичоқни ишлатишга қандай уста.

Ҳақиқатан ҳам миледи жон ҳолатда қисилган қўлида бу ҳужум қуролини ҳали ушлаб турарди, лекин бу ёмон ҳақорат унинг қўлини бўлатишга мажбур қилди, унинг кучини ва ҳатто продасини олиб қўйди.

Пичоқ полга тушиб кетди.

— Сиз ҳақсиз, милорд, — миледининг юрак-юрагидан ўтиб кетган чуқур нафрат оҳанги билан гапирди Фельтон. — Сиз ҳақсиз, мен янглишган эканман.

Икковлон яна чиқиб кетишди.

Бу дафъа миледи биринчи галгидан кўпроқ диққат билан қулоқ тутиб турди, ҳамда улар йироқлашмагунча ва қадам товушлари даҳлиз ичкарасида тинмагунча пойлаб турди.

— Мен хароб бўлдим! — шивирлади у. — Худди бронза ёки гранит ҳайкал каби менинг ҳийлаларим кор қилмайди-ган одамлар ҳукмидаман. Улар мени ёддан билишади ҳамда менинг ҳеч қандай қуролим уларга ўтмайди. Лекин бари бир бу ишларнинг ҳаммаси улар қарор қилгандай барҳам топишга йўл қўймаслик керак.

Ҳақиқатан ҳам миледининг сўнгги мулоҳазаси ҳамда унинг ғайришуурий равишда яна умидворликка қайтиши кўрсатиб турганидек на ваҳима, на тушқулик бу мустаҳкам қалбни узоқ банд этмасди. Миледи стол ёнига ўтириб, ҳар турли таомлардан татиб кўрди ва пича испан шаробидан ичди-да, ўзининг бутун қатъияти қайтиб келганини ҳис этди.

Ўттич олдидан у ўз ҳамсуҳбатларининг сўзлари, хатти-ҳаракатлари, имо-ишоралари, заррача ҳаракати ва ҳатто уларнинг сукутини ҳам ҳаммасини ҳар томонлама таҳлил қилиб, мулоҳаза қилиб, шарҳлаб ҳамда ўрганиб бўлди; бу моҳирона ва пухта тадқиқотларининг натижаси шу бўлдики, унинг икки жафокоридан Фельтоннинг ҳар қалай кўнгли бўш-роқ деган ишонч туғилди. Хусусан, бир жумла ҳадеб асиранинг хотирасига қайта-қайта келарди: «Борди-ю, сенинг гапингга кирганимда...» деб айтди Фельтонга лорд Винтер».

Модомики лорд Винтер унинг гапига кирмапими, демак, Фельтон миледини ёқлаб гапирди.

«Винобарин бу одамда менга нисбатан раҳм-шафқатнинг ақалли хира учқун бор, — таъкидларди миледи. — Бу учқундан мен унинг ичини ловуллашиб, олов қалайман. Хўш, лорд Винтер бўлса мени билади, у мендан қўрқади ҳам, башарти бир кун келиб унинг қўлидан қутилиб кетиш насиб қилса, мендан нима умид қилиши мумкинлигига унинг ақли етади, шу боисдан уни таслим қилишга уринишнинг ўзи беҳуда

гап... Мана Фельтон — бутунлай бошқа гап — у гул йигит, кўнгли пок, тавфиқли ҳам кўринади, уни йўлдан урса бўлади».

Сўнг миледи ётди-ю дудоқларида табассум билан уйқуга кетди: уни уйқуда ётганда кўриб қолган киши бу ёшгина қиз-у, тушига кутилажак байрамда унга оро бергувчи гулчамбар киряпти, деган хаёлга бориши мумкин эди.

XXIII

ТУТҚУНЛИКНИНГ ИККИНЧИ КУНИ

Миледининг тушига д'Артаньяннинг ахири унинг қўлига тушгани ва ўзи унинг қатл маросимида иштирок этаётгани кириб, ҳамда лабларидаги бу ширин табассумга жаллод ойболтаси остидан сачраб чиққан ирганч қон туси сабаб бўлган эди.

У илк бор пайдо бўлган илинждан аллаланган банди сингарни ухларди.

Эрталаб унинг хонасига кирганларида у ҳали ўринда эди. Фельтон даҳлизда қолди; у ўзи кечаги кун айтган ва боягина етиб келган аёлни бошлаб келган эди. Бу аёл хонага кирди-да, миледининг ёнига йўлаб ўз хизматларини таклиф этди.

Миледи асли жуда рангпар эди ҳамда ранг-рўйи уни биринчи бор кўриб турган одамга панд бериши мумкин эди.

— Мени безгак тутяпти,— деди у.— Шу узун тун бўйи бир зум ҳам кўзим илинмади, мен ёмон азобда қолдим. Бу сзда кеча қилган муомалаларидан кўра яхшироқ одамга ўхшаб манзират қиласизми-йўқми менга? Дарвоқе: бор-йўқ ўтинчим — ўримдан қўзғалмасликка ижозат берсалар бўлди.

— Табиб чақирсак нима дейсиз?— сўради аёл.

Фельтон чурқ этмасдан бу суҳбатни тинглаб турарди.

Миледи ўз атрофида одам қанча кўп бўлса, раҳмини келтириши мумкин кишилар сони ҳам шунча кўпаяди, лорд Винтернинг назорати ҳам шунча кучаяди, деган андишага бориб қолди; ҳам бунинг устига табиб унинг касалини сохта деб эълон қилиши мумкин, миледи эса биринчи ўйинини ютқазиб қўйгач, иккинчисини ҳам ютқазини истамасди.

— Табибга одам юборишми?— деб айтди у.— Нечун? Бу жаноблар менинг касалимни майнавозлик деб эълон қилдилар. Бугун ҳам шубҳасиз ўша гап бўларди: ахир, кечаги кундан бери улар табибни ҳам огоҳ этишга улгурганлар.

— Ундай бўлса,— дея гапга аралашди тоқати тоқ бўлган Фельтон,— ўзингиз айтинг, хоним, қандай даволанмоқчисиз?

— Вой тавба-ей, қандайлигини мен билармишманми?

Мен тобим йўқлигини ҳис қиляпман, вассалом. Менга нима берсалар ҳам майли, менга бари бир.

— Боринг, бу ерга лорд Винтерни таклиф этинг, — буюрди бу туганмас шикоятлардан зеркиб кетган Фельтон.

— Йўқ, йўғ-эй! — қичқириб юборди миледи. — Йўқ, уни чақирманг, ёлбораман сизга. Мен ўзимни яхши ҳис қиляпман, менга ҳеч ниманинг кераги йўқ, уни чақирмасангиз бўлди!

Бу хитобга у шунча ҳарорат, шунча ўтинч жо қилдики, Фельтон бехитиёр бўсагадан ҳатлаб ўтиб бир-икки қадам босди.

«У ҳузуримга кирди» — кўнглидан кечирди миледи.

— Бироқ, хоним, — деди Фельтон, — агар чиндан тобингиз бўлмаса биз табибга одам юборамиз, борди-ю, бизни лақиллаётган бўлсангиз илож қанча ўзингизга қийин, лекин ҳеч бўлмаганда ўзимиздан гинамиз қолмайди-ку.

Миледи ҳеч нима деб жавоб қилмади ва мўъжаз бошини болшга тикиб, кўз ёши қила бошлади.

Фельтон ўзининг одатдаги бепарволиги билан бир нафас унга қараб турди; сўнгра дардинг чўзилиб кетиш хавфи борлигини кўриб чиқиб кетди. Аёл унинг изидан чиқди. Лорд Винтердан дарақ йўқ эди:

«Ақлим ета бошлаётганга ўхшайди! — беҳудуд қувонч билан ўзича гапирди миледи ва ўзини кузатиб турганлар бўлишини эҳтимол қилиб, уларнинг ҳаммасидан бу икки мамнуният ҳовурини яширмоқ учун кўрпага бурканиб олди.

Икки соат ўтди.

«Энди касалликнинг тугаш пайти келди, — қарор қилди миледи. — Ўрнимиздан турайлик-да, шу бугуноқ бирер нарсага эришишга ҳаракат қилайлик. Менинг фақат ўн куним бор, уларнинг иккинчиси ҳам бугун кечқурун тугайди.»

Эрталаб миледининг хонасига киришганда унга нонушта келтирдилар; тез орада дастурхонни йиғиштирганни келишларига ҳамда шунда миледи яна Фельтонни фаҳм этди.

Миледи янглишмади: Фельтон тагин ташриф буюрди ва миледи овқатга қўл тегиздими-йўқми, бунга заррача парво қилмасдан одатда тузатилган ҳолда келтирилгучи столни хонадан олиб чиқиб кетмоққа фармоиш берди.

Аскарлар чиқиб кетаётганда Фельтон уларни олдинга ўтказиб юборди-да, ўзи хонада ҳаяллаб қолди; унинг қўлида китоб бор эди. Соҳибжамол, рангпар маъсума бўлиб камини ёнидаги креслога ёнбошлаган миледи бу ҳолатида машаққатли ўлимини кутаётган мўътабар ҳур қиз эди бамисоли.

Фельтон унинг ёнига борди.

— Лорд Винтер — у худди сиз сингари католик, хоним, сизга ўз черковингиз расм-русумларини ифшо қи-

лиш ва унинг ибодатларига қатнаш имкониятидан маҳрум-
лигингиз сизга малол келиши мумкин деб ўйлаб қолди. Шу
бонсдан кунда ўз дуоларингизни ўқиб туришингизга у киши
розилик билдирди. Уларни шу китобдан топасиз.

Фельтоннинг миледи ёнидаги столчага китобни қай ал-
фозда қўйганини, «Ўз дуоларингиз» сўзларини қай йўсинда
гапирганини ҳамда уларга қандай истигноли табассумини
илова қилганини кўриб, миледи бошини кўтарди-да офицер-
га кўпроқ эътибор билан термилди.

У шу пайт унинг сочларининг сипо оройишидан, уст-
бошларининг меъёрдан ортиқ соддалигидан унинг мрам-
дай силлпқ, лекин шунингдек, жиддий маънодан холи манг-
лайдан, унинг сиймесида у ўша ўзи қирол Яков саройида
каби Варфоломеев туни хотирасидан ҳам тап тортмасдан го-
ҳи пайтлар, паноҳ ахтариб борган француз қироли саройида
ҳам ўзи учратиб юрган ўша сўхтаси совуқ пуританларнинг
бирини таниб қолди. Унга лоп этиб, фақат доҳиёна киши-
ларга хос табаддул онларида, уларнинг тақдири уларнинг
ҳаёти ҳал бўлаётган танг дақиқаларда бўладиган ногаҳон
илҳом келди.

Бу иккита — «Ўз дуоларингиз» деган сўз ва Фельтонга
ташланган юзаки назар миледига у шу тобда айтажак сўз-
ларнинг бутун аҳамиятини миледига бирдан ойдинлашти-
риб берди.

Ўзига хос ўткир зеҳн шарофати билан ўша сўзлар бир-
пасда унинг миясига келди.

— Менми?— ўзи ёш офицер товушида пайқаган истиг-
нога ҳамоҳанг истеҳзо билан деди у.— Мен, тақсир... ме-
нинг дуоларим? Лорд Винтер бу ахлоқсиз католик, менинг
у билан бир мазҳабда эмаслигимни жуда яхши билади. У
менга қўймоқчи бўлаётган тузоқ бу.

— Хўш, сиз қай мазҳабдасиз, хоним?— ўзини идора қи-
лиш уқувига қарамасдан таажжубини тўла яширишни эп-
лаёлмаст сўради Фельтон.

— Мен уни,— ясама шавқ билан деди, миледи,— ўз эъти-
қодим жабрини хўп тортиб бўлган кунни айтаман.

Фельтоннинг нигоҳи миледига шу биргина жумласи бил-
лан у ўз уринишларида нақадар илгари сурилиб олганини
ошкор этди.

Бироқ ёш офицер бир сўз ҳам қотмади, қилт этган ҳара-
кат ҳам қилмади, ёлғиз нигоҳигина фасоҳат билан гапи-
риб турарди, холос.

— Мен душманларим қўлидаман!— ўша ўзи пуритан-
ларда кўриб қолган кўтаринкип руҳда гапини давом эттир-
ди миледи.— Ўзимни тангрига топшириб қўйганман! Танг-

рим мени ё омон қолдиради, ё унинг йўлида ҳалок бўламан. Менинг жавобим шу, уни лорд Винтерга отказишингизни мен илтимос қиламан. Бу китобни эса,— дея дуолар китобига бармоғи билан ишора қилиб, лекин гўё тегиб кетса ҳаром бўлиб қолишдан қўрққандай, унга қўл урмасдан қўшимча қилди у,— қайтариб олиб кетишингиз ҳамда уни ўзингиз истифода қилишингиз мумкин, сиз, шак-шубҳа йўқки, лорд Винтерга икки карра шериксиз, зеро зулм борасида шерик, шаккоклик борасида ҳам шерикдир.

Фельтон ҳеч нима деб жавоб бермади, китобни ўша ўзи намоён қилган ижирганиш туйғуси билан олди-да, ўйга чўмиб йироқлашди.

Кеч соат бешларда лорд Винтер келди. Миледнинг бутун кун бўйи ўзининг кейинги хатти-ҳаракатини пухталаб ўйлаб олмоқ учун етиб ортгудай вақти бор эди. У қайнағасини ўзини батамом тутиб олган аёл сингари қабул қилди.

— Чамаси,— миледнинг қаршисидаги креслога ёзилиб ўтириб олиб ва оёқларини камин олдидаги гиламга бемалол узатиб юбориб, гап бошлади барон,— чамаси, сал муртадлик қилиб қўйибмизми?

— Бу билан нима демоқчи бўляпсиз, муҳтарам афандим?

— Мен айтмоқчиманки, ўша сиз билан сўнгги дафъа кўришганимдан бери маслагингизни алмаштириб юборибсиз. Учинчи — протестант эрга теккаи бўлманг тагин?

— Гапингизга изоҳ беринг, милорд,— нуфузли бир тарзда гапирди асир.— Сизга маълум қилиб қўяйки, сўзларингизни эшитяпман-у, лекин маънисига етмаяпман.

— Хўп, демак, сиз бутунлай динсиз экансиз, бу менга ҳатто кўпроқ манзур,— кесатиб эътироз билдирди лорд Винтер.

— Албатта, сизнинг қонун-қондаларингизга шу кўпроқ мос келади,— совуққина гап ташлади миледи.

— Э,сизга эътироф қилсам, бунисини менга мутлақо фарқи йўқ!

— Борди-ю, сиз ҳатто ўзингизнинг эътиқод масалаларига лоқайдлигингизни тан олмаганингизда ҳам ишратпарастлигингиз ва ўзбошимчалигингиз сизни фош этиб қўйган бўларди.

— Ҳим... ишратпарастликни гапириб қолдингизми, Мессалини хоним, леди Макбет! Ё мен тузук-қуруқ эшитолмадим ё, азбаройи шифо, сиз безбетларнинг ноёб хилидансиз!

— Бу гапларингизнинг боиси шуки, бизни тинглаб турганларини биласиз,— совуққина гапирди миледи,— ҳамда

Ўз назоратчи ва жаллодларингизни менга қарши ўчакништириб қўймоқчисиз.

— Назоратчиларними? Жаллодларними?.. Ана холос, хоним! Сизнинг авжингиз баландку, кечаги комедия бугун трагедияга айланиб боряпти. Дарвоқе, бир ҳафтадан сўнг қаерда бўлишингиз лозим бўлса ўша ерда бўласиз ҳамда мен ниятимга етаман.

— Шармандали ният! Бетавфиқ ният! — ўз ҳакамини бетидан олаётган бир қурбон талвасасида гапирди миледи.

— Худо ҳақи назаримда бу бузуқ ақлдан озяпти! — деди лорд Винтер ва ўрнидан турди. — Хўп, етар, бир ўзингизни босиб олинг-чи, пуритан хоним ёки мен сизни қамоққа солишни буюраман. Онт ичишга тайёрман бу миянгишни айнитаётган менинг испан шаробим бўлса керак. Дарвоқе, хавотирланманг: бундай кайфнинг хавфи йўқ ҳамда фалокатли оқибатларга олиб бормайди.

Лорд Винтер у даврда ҳатто олий жамият кишиларига ҳам юққан расми қилиб сўкина-сўкина чиқиб кетди.

Фельтон ҳақиқатан ҳам эшик орқасида бутун суҳбатни оқизмай-томизмай тинглаб турарди.

Миледи буни фаҳмлади.

— Ҳа, жўна, жўна тезроқ! — қайнағасининг изидан шивирлади миледи. — Сен учун фалокатли оқибатлар ҳаяллаб қолмайди, лекин сен нодон буни фақат уларга чап беришининг иложи қолмагандан кейин пайқайсан!

Яна жимжит бўлиб қолди. Орадан икки соат ўтди. Аскарлар кечки овқат келтиришди-да миледининг дуо ўқиётганини, унинг иккинчи эрининг хизматкори ашаддий пуритан ўргатиб қўйган дуоларни айтиб баланд овоз билан ибодат қилаётганини кўрдилар. У худди жазава тутгандай ўзининг ён-верида кечаётган нарсаларга ҳатто эътибор ҳам қилмасди. Фельтон унга халал бермасликни ишора қилди ва ҳамма нарса тахт қилингандан сўнг аскарлар билан бирга шовқинсиз чиқиб кетди.

Миледи ўзини дарчадан кузатишлари мумкинлигини биларди, у шу боисдан ўз дуоларини охиригача ўқиди-ю, унга эшиги тагида юрган соқчининг юришлари ўзгачароқ эшитилди ва гўё у қулоқ солаётгандай туюлиб кетди.

Бу кеч унга ортиқ ҳеч нима даркор ҳам эмас эди, у ўрнидан туриб стол ёнига ўтирди-да, бир оз овқатланган бўлди-ю, фақат сувдан ичди.

Бир соатдан сўнг аскарлар столни олиб чиқиб кетгани келишди, лекин миледи бу гал уларга Фельтон ҳамроҳ эмаслигини пайқади.

Бундан чиқди у миледини бот-бот кўриб туришдан чўчиб қолган эди.

Миледи деворга ўгирилиб олди-да, кулимсираб қўйди: бу табассум шундай бир тантанани ифода қилиб турардики, уни фош қилиб қўйиши мумкин эди.

У яна ярим соат кутди. Кўҳна қасрда сукунат ҳукм сурар, фақат қирғоққа урилиб ётган тўлқинларнинг азалий шовқинидан оксанининг поёнсиз нафаси эшитилиб турарди. Ўзининг соф ва ширали қўнғироқдек овози билан у пуританларнинг севимли исалмининг биринчи бандини куйлай кетди:

Кулфатларга йўллайсан, таггри,
Синамоқ-чун продамизни.
Сўнг самовий бахт ато этгунг
Ким бардошда тобласа ўзни.

Бу шеърлар такомилдан жуда йироқ эди, лекин маълумки, пуританлар поэтик маҳоратлари билан мақтана олмасдилар.

Миледи куйларди ва қулоқ соларди. Соқчи унинг эшиги тагида таққа тўхтаб қолди; бундан миледи ўзининг хониши қандай таъсир қилгани тўғрисида хулоса чиқариб олмоғи мумкин эди.

У таърифдан ташқари ҳарорат ва иштиёқ билан куйлашда давом этарди; унинг назарида товушлар пештоқлар остида йироқларга таралаётгандай ва сеҳру жоду сингари мирғазабларининг юрагини сел қилаётгандай эди. Бироқ ашаддий католиклиги бегумон соқчи бу жодуни ўзидан қоқиб ташлади-да, эшик оша бақариб берди:

— Жим бўлсангиз-чи, хоним! Сизнинг ашулангиз худди мотам куйи сингари юракни сиқиб юборди, агар гарнизонда туриш роҳатидан ташқари бу хил нарсаларни ҳам эшитишга тўғри келса, бунга сира тоқат қилиб бўлмайди.

— Жим!— жеркиб буюрди аллаким, миледи эса Фельтоннинг овозини таниди.— Нега ўзингизга даҳли йўқ ишга суқиялпасиз, сурбет? Сизга бу аёлнинг куйлашига халал бериш буюрилганми, ахир? Йўқ, сизга уни қўриқлаш топширилган, агар у қочишни хаёл қилса, уни отиш тайинланган. Уни қўриқланг; агар у қочиб кетмоқчи бўлса, ўлдириг, лекин сизга берилган фармойишдан чекинманг.

Худди чақмоқ чақини мисол таърифга сиғмайдиган оний қувонч ифодаси миледининг чеҳрасини ёриштириб юборди-ю, ўзи бир сўзини ҳам қочирмаган бу суҳбатни гўё эшитмагандай, асира шу замон ўз овозига товушнинг бор фазлу камолини, унга нблис ато этган бутун жозибани ва бутун дилрабо нафосатни жо қилиб куйлаб кетди:

Тоқат қанча бўлса-да душвор,
Тутқунлиг-у, занжирбанликда,
Навқирон қалб, дуо сеҳри бор —
Ситамларга юзма-юз, якка.

Миледининг фавқулодда баркамол ва жўшқин эҳтирос билан сугорилган овози псалмнинг қўполроқ, қовушмаган шеърларига шундай сеҳрли қудрат ва шундай фасоҳат бахш этардики, бундайини энг ҳовлиқма пуританлар ҳам ўз оғаларининг хонишларида камдан-кам топардилар. Улар ўз тасаввурининг бутун ҳовури билан қўшиқларига пардоз берсалар-да, Фельтон гўё лахча чўғ печдаги уч яҳудий ўсмирни овутаётган малакнинг хонишини эшитаётгандай бўлмоқда эди.

Миледи давом этарди:

Маъсуд кунлар яқиндир, таггри,
Ишончимиз эмас омонат.
У чоқ сабот алдаса ҳамки,
Улим, шараф тожи эмас хиёнат.

Мафтунгар фусун соҳибаси бутун қалбини жойлашга ҳаракат қилган бу шеър ёш офицер кўнглидаги саросимани поёнига етказди; у эшикни шартта очди-да, миледи қаршисида ранги ўчган, лекин кўзлари доимгидек бежо, ёниб турган ҳолда намоён бўлди.

— Нега сиз бундай куйлайсиз,— дея гапирди у,— яна бундай овоз билан?

— Кечирасиз,— мулоим жавоб берди миледи,— менинг хонишларим бу хонадонда ўринсизлиги хаёлимдан кўтарилбди. Мен сизнинг имонингизга тил теккизган бўлишим мумкин, лекин сизга қасамёд қилиб айтаманки, мен буни қасддан қилганим йўқ. Балким катта бўлса ҳам ихтиёрсиз гуноҳимдан ўтинг.

Шу дақиқада миледи бирам гўзал эдики, ундаги сохта тавфиқли ҳаяжон унинг юзига бирам илоҳий истара бериб турардики, унинг жамолидан кўзлари қамашган Фельтонга боягина ўзи хонишини эшитган хаёлий фариштанни кўриб тургандай туюлиб кетди.

— Ҳа,ҳа,— жавоб берди у,— ҳа, сиз қалъада истиқомат қилгувчиларни хижолат қилиб қўяётирсиз, ҳаяжонга солаётирсиз.

Шўрлик мажнун ўз сўзларининг пойма-пойлигини ўзи пайқамасди, миледи эса бу орада унинг қалбининг туб-тубларига назар солишга уринарди.

— Мен ортиқ куйламайман,— товушига қўлидан келган энг беозор ифода бериб, қадди-бастига қўлидан келган энг

итоаткор тус бериб, кўзларини ерга тиккан кўйи деди миледи.

— Йўқ, йўқ, хоним,— эътироз қилди Фельтон,— фақат секинроқ куйланг, айниқса тунлари.

У шу сўзлар билан асирага нисбатан совуққонлигини узоқ сақлаб туришга ўзининг қурби етмаслигини сезиб, хона ташқарисига отилди.

— Яхши қилдингиз, жаноб лейтенант!— деди солдат.— Унинг хониши кўнглингни алғов-далғов қилиб ташлайди. Дарвоқе бунга тез кўникиб қоларкансан — унинг овози бир-рам ажойиб!

XXIV

ТУТҚУНЛИКНИНГ УЧИНЧИ КУНИ

Фельтон ташриф буюрди, лекин олдинда яна бир қадам босиш турарди: уни тутиб қолиш ёки тўғрироғи шунга эришмоқ керак эдики, токи унинг ўзи қолишни ихтиёр этсин, миледи эса бунга қандай восил бўлишни ҳам жуда мужмал тасаввур қиларди.

Бундан кўпроқ нарсаларга етишмоқ лозим эди: у билан гаплашиш имконига эга бўлмоқ учун уни тилга киришга мажбур этмоқ зарур эди — ўзининг энг катта жодуларинисон тилидан тортиб то фаришталарча хонишгача бўлган барча оҳангларга жуда усталлик билан киргувчи ўз товушида пинҳонлигини миледи жуда яхши биларди.

Бироқ бу фусунларнинг ҳаммасига қарамасдан миледи муваффақиятсизликка учраши мумкин эди, зеро Фельтон зарра тасодифга қарши огоҳ, этиб қўйилган эди. Шу боисдан у ўзининг юриш-туриши ўзининг ҳар бир каломни, ўзининг энг расмана қарашиню, ишораси ва ҳаттоки, хўрсиниш деб шарҳланиши мумкин нафасига ҳам зеҳн сола бошлади. Хуллас, янги, одатдан ташқари ролни эндигина беришган моҳир актёр қилганидек у ҳамма нарсани ўргана бошлади.

Унинг лорд Винтерга онд хатти-ҳаракатининг алоҳида мушкул томони йўқ эди, шу боисдан у буни арафада ўйлаб, пухталаб қўйган ва қайнағаси борлигида камган бўлишга ва ҳар замонда атайин менсимасдан унинг жингига тегишга ва бирор истиғноли сўз билан ўз итоаткорлигига қарши уни пўписа ҳамда зўравонлик қилишга қистаб, ўзининг қадр-қимматини туширмасликка аҳд қилди.

Фельтон буларнинг ҳаммасини шоҳиди бўлади; у балким, лом-ним демас, лекин ҳаммасини кўриб туради.

Эрта билан Фельтон одатдаги соатда ташриф буюрди, лекин унинг понушта тадорикларини бошқариб турган вақт

асноспда миледи унга сўз қотмади. Аммо чиқиб кетишга чоғланган дақиқада миледига гапирмоқчи бўлаётгандай туюлди ва миледи кўнглида ярқ этиб умид учқунни пайдо бўлди. Бироқ, унинг лаблари қимирлади-ю, садо чиқармади: у ўзига зўрлик қилиб оғзидан чиқиб кетишига сал қолган сўзларни ичига ютди-да, ундан йироқлашди.

Пешинларда лорд Винтер келди.

Анча дуруст қиш куни эди, ёритиб турса ҳам лекин иситмайдиган Англиянинг нурсиз қуёши тиғи панжара орасидан миледи қамоғига шуъла ташларди.

У деразадан қараб турар ва ўзини эшикнинг очилганини эшитмаганга солиб қўя қолди.

— Ана, холос,— мийиғида кулиб қўйди лорд Винтер.— Биз аввал комедия, сўнгра трагедия кўрсатиб берганимиздан кейин энди тушқунликка берилиб кетибмиз.

Асира ҳеч нима жавоб қилмади.

— Ҳа, ҳа, тушуниб турибман,— гапида давом этди лорд Винтер.— Сизнинг бу соҳилда, эркинликда юртингиз бор эди, шу денгизнинг зумрад тўлқинларини ишончли кемада ёриб бортингиз бор эди, менга сувда ёки қуруқликда ўша ўзингиз устаси фаранг бўлмиш пистирмаларингиздан бирини қўйингиз бор эди. Сабр қилинг! Сал сабр қилатуринг! Тўрт кундан сўнг қиргоқ сизга қўлингиз етадиган бўлиб қолади, денгиз сиз учун очиқ бўлади, ҳатто ўзингиз истаганингиздан ҳам ортиқроқ очиқ бўлади, зеро тўрт кундан кейин Англия сиздан қутилиб қолади.

Миледи қўлларини қовуштириб олди-да, чиройли кўзларини самога тикиб, овоз ва ҳаракатларида киройи мутелик билан гапирди:

— Худоё худовандо! Мен афу этганимдек бу одамнинг гуноҳини ўзинг кечир!

— Ҳа дуоингни ўқийвер лаънати!— бақирди барон.— Сенинг ибодатларинг шу билан янада мурувватлики, сен, бунга қасамёд қиламан сени минбаъд афу этмайдиган одамнинг қўлидасан!

У чиқди.

У хонадан чиқиб кетаётган онда бировнинг синчков кўзлари қия очиқ эшикдан мўралади ва миледи унга кўзи тушишини истамасдан ўзини дарров четга олган Фельтонни кўриб қолди.

Шунда у мук тушди-да, баралла ибодат қила бошлади.

— Парвардигори олам! О, худойим!— дерди у.— Қандай муқаддас иш учун азият чекаётганимни биласан, менга азоб-уқубатларга бардош бериш учун куч-қувват бер . . .

Эшик оҳиста очилди. Соҳибжамол муножотгўй ўзини эшикнинг гийчиллаганини эшитмаганга солди-ю, овози полон бўлиб давом этаверди:

— Парвардигори олам, э парвардигор! Наинки шу одамнинг мудҳиш ниятларига етишини раво кўрсанг!..

Шундан кейингина у ўзини Фельтоннинг оёқ шарпаларини пайқаганга солиб, бирпасда сапчиб ўрнидан турди-да, гўё у тиз чўкиб турган ва ибодат қилаётган дақиқада ҳузурига кириб қолишганидан изза бўлгандай қизариб кетди.

— Мен ибодат қилаётганларга ҳалал беришни ёқтирмайман, хоним,— жиддий гапирди Фельтон,— шу боисдан эса мен сиздан ўтиниб сўрайман — мени деб хавотир тортманг.

— Нега сиз мени ибодат қилаётган эди деб ўйлаяпсиз?— кўз ёшлардан бўғилган товуш билан сўради миледи.— Сиз янглишяпсиз, мен ибодат қилаётганим йўқ эди.

— Ажабо, хоним,— ҳамон ўша жиддийат билан, лекин энди хийла юмшаб жавоб берди Фельтон,— мени банданинг халлоқ қаршисида юз тубан бўлиб ётишига тўсқинлик қилишга ўзини ҳақли ҳисоблайди деб ўйлайсизми ҳали? Худо асрасин! Бунинг устига гуноҳкорларга тавба қилмоқ жоиздир. Жиноят қандай бўлмасин, халлоқ пойига бош урган жиноятчи менинг учун муқаддасдир.

— Гуноҳкорман, мен гуноҳкорман-а!— хатто маҳшарда ҳам фариштанing эс-ҳушини олиб қўйгудай табассум билан гапирди миледи.— Парвардигор, сен биласан шундайми-йўқми! Мени маҳкум деб айтнинг, бу рост гап, лекин ўзингизга маълумки, худойи тасло жафокашларни яхши кўради ва баъзи ҳолда бегуноҳларнинг ҳукм этилишини раво кўради.

— Сиз жиноятчимисиз ёки жафокашмисиз — у ҳолда ҳам, бу ҳолда ҳам ибодат қилмоғингиз лозим, мен ўзим сизнинг ҳақингизга дуо ўқийман.

— О, сиз авлиёсиз!— қичқириб юборди миледи ва унинг пойига йиқилди.— Қулоқ беринг, сиздан ортиқ сир тутолмайман мен курашга дош беришим керак бўлган ва эътиқодимни рўйроқ тан олишим зарур бўлиб қолган дақиқада кучим етмай қолмасайди, деб қўрқаман. Жонидан тўйган бир муштипарнинг илтижоларига қулоқ беринг, ахир! Сизни гафлатга солмоқдалар, лекин гап бунда эмас — мен сиздан биргина марҳаматингизни ўтинаман, агар уни мендан дарпг тутмасангиз, мен сизни у дунёю бу дунё дуо қилиб юраман!

— Менинг бошлигим билан гаплашиб кўринг, хоним,— жавоб берди Фельтон,— минг шукурки, менга на афу этиш, на жазо бериш ҳуқуқи берилмаган, бу масъулиятни худо ўша мендан юқорироқ кўрган кишига юкланган.

— Йўқ, сизга ёлғиз сизга! Менинг ҳалокатимга, менинг

шармисорлигимга бош қўшгандан кўра гапларимга қулоқ солганингиз маъқул.

— Шу иснодни орттирган бўлсангиз, хоним, шу шармисорлик балосига йўлиққан бўлсангиз, худога солиб қўйиб унга чидаш бермоқ зарур.

— Нималар деяпсиз? Вой, сиз мени тушунмаяпсиз! Сиз шармисорлик деганимда мени бирор жазо, қамоқ ёки ўлимни назарда тутяпти деб ўйлаяпсиз? Кошки шундай бўлса эди! Мен учун ўлим ёки қамоқ ҳам гапми!

— Мен сизни тушунмай қолдим, хоним.

— Ёки, тушунмай қолганга соляпсиз ўзингизни, — шубҳали табассум билан сўз қотди аспра.

— Йўқ, хоним, солдатлик ор-номусим, христианлик имоним билан қасамёд қиламан, ишонинг.

— Айтинг-чи, лорд Винтернинг менга оид ниятлари сизга маълум эмасми?

— Йўқ, маълум эмас.

— Бўлиши мумкин эмас, ахир сиз унинг махрамисиз-ку!

— Мен ҳеч қачон ёлғон сўзламайман, хоним.

— Уф, у ўз ниятларини сир тутмайди ҳисоб, уларни пайқаб олмоқ мушкул иш эмас.

— Мен ҳеч нарсани пайқаб олишга уринмайман, хоним, мен ўзимга ишониб айтишларини кутаман, лорд Винтер эса сизнинг ҳузурингизда айтган гапидан бўлак ортиқ ҳеч нимани менга ишониб айтмаган.

— Бундан чиқди сиз унинг шериги эмас экансиз-да? — товушида бениҳоя самимият билан деди миледи. — Бундан чиқди менга жамики ер юзидаги жазолар олдида иш эшолмайдиган шармандагарчилик ҳозирлаб юрганидан беҳабар экансиз-да?

— Сиз янглишмоқдасиз, хоним, — қизариб эътироз қилди Фельтон. — Лорд Винтернинг қўлидан бундай ёвузлик келмайди.

«Жуда соз! — кўнглидан кечирди миледи. — Ҳали гап нима хусусида кетаётганини билмасдан туриб, у буни ёвузлик деб атаяпти».

У овозини чиқариб давом эта бошлади:

— Разил одамнинг қўлидан ҳар бало келади.

— Сиз кимни разил одам деяпсиз? — сўради Фельтон.

— Англияда шундай деб атаса бўладиган бўлак одам ҳам борми ҳали?

— Сиз айтаётганингиз Джордж Вилльерсми?.. — деб Фельтон қайта сўради-ю, бирдан кўзлари порлаб кетди.

— ...маъжусийлар ва шаккоклар герцог Бекингэм дейишадиган кишини айтаман, — гапни тугатди миледи. — Кимни

гапиратганимни шунчалар узоқ уқдиришим керак бўлади-ган Англияда бирор инглиз топилади деб, ўйламаган эдим.

— Бошида худо бор-ку!— деди Фельтон,— у ўзи лойиқ бўлган жазодан қочиб қутула олмайди.

Фельтон ҳатто католиклар ҳам таъмагир, хунрез ва ахлоқсиз деб атагувчи пуританлар эса нақ иблисининг ўзи деб юргувчи герцогга нисбатан барча инглизларнинг нафратла-ниш ҳиссини ифодаламоқда эди, холос.

— Ё парвардигор! Ё тангрим!— хитоб қилди миледи.— Мен сенга шу одамнинг жазосини бер деб тавалло қилганим-да, ўзинг биласанки, мен шахсий қасдим борлигидан бундай қилмайман, балки бутун бошли халқни халос бўлишини тилайман!

— Сиз уни танийсизми ҳали?— сўради Фельтон.

«Ахири у менга савол билан мурожаат қиляпти-я!» — дея шундай салмоқли натижага шу қадар тез эришганидан қувончи ичига сиғмай кўнглида қайд қилиб қўйди миледи.

— Мен уни танийманми-я! Эҳа! Бахтсизлигимга! Пеша-намнинг шўрига!

Миледи гўё теран дарду алам тутқаноғида сингари қўл-ларини бука бошлади. Фельтон, афтидан, саботи ўзини тарк этаётганини сезиб қолди, шекилли, эшик сари бир-икки қа-дам ташлади; ундан кўзини узмай турган асира салчиқ тур-ди-да, унинг пзидан отилиб тўхтатди.

— Жаноб Фельтон, худо ҳайрингизни берсин, шафқат қилинг, менинг ўтинчимга қулоқ беринг!— ялинди у.— Машъ-ум эҳтиёткорлик юзасидан барон тортиб олган пичоқни бе-ринг, йўқса уни нимага ишлатишини биларди-да... О, гап-ларимни охиригача эшитинг! Бир нафасга пичоқни қайтариб беринг, менга қилган марҳаматингиз, раҳм-шафқатингиз бўлсин бу! Қаранг, мен оёқларингиз остидаман! Гапимга ишонинг, менинг сизга ёмонлигим йўқ. Ё раббий! Сизни ёмон кўриш... сизни, ўзим учратган битта-ю, битта одил, кўнгли-чан, ҳамдard кишини-я! Сизни ўз ҳалоскоримни, бўлса ажаб эмас!.. Бир нафасга холос, биргина нафасга! Ҳамда мен сизга уни эшик дарчасидан қайтариб бераман. Атиги бир нафасга, холос жаноб Фельтон, шу билан сиз менинг ному-симни сақлаб қолган бўласиз!

— Сиз ўзингизни ҳаётдан жудо қилмоқчи бўляпсизми?— даҳшат ичида ўз қўлларини асира қўлларидан бўшатиб олиш-ни фаромуш этиб деди Фельтон.

— Мен ўзимни фош қилиб қўйдим!— шивирлади миледи ва гўё ҳолдан тойгандай полга чўкди.— Мен ўзимни фош қи-либ қўйдим! Энди у ҳаммасини билади... Ё раббий мен ха-роб бўлдим!

Фельтон қимир этмасдан ва нима қарорга келишига ҳайрон бўлиб турарди.

«У ҳали иккиланыпти,— хаёлидан ўтказди миледи,— мен етарли даражада табиий бўла олмадим.»

Улар даҳлиздан бировнинг келаётганини эшитиб қолдилар. Миледи лорд Винтернинг қадамларини таниди; Фельтон ҳам бу қадам товушини таниди-ю, эшик сари бир қадам босди.

Миледи унга томон отилди.

— Бир оғиз ҳам гапирманг,— деди у овози бўғилиб,— сизга айтган ҳамма гапларимдан бир оғизини бу одамга айтманг, йўқса мен хароб бўлдим, яна бу сиз, сиз...

Қадамлар яқинлашиб келмоқда эди. Товушларини эшитиб қолишларидан қўрқиб, улар жимиб қолди ва чексиз даҳшат ишораси билан чиройли қўлини Фельтоннинг лабларига босди. Фельтон мулойимлик билан унинг қўлини суриб қўйди, у эса нарироқ кетди-да, креслога йиқилди.

Лорд Винтер тўхтамасдан эшик ёнидан ўтиб кетди, унинг оёқ шарпалари эса йироқлашди.

Фельтон қаттол гезариб бир-икки дақиқа зўр бериб тинглаб турди, сўнгра қадам садолари тингандан кейин уйқудан уйғонган киши сингари уҳ тортди-да, хона хорижигга отилди.

— Ҳа-а!— ўз навбатида қулоқ солиб кўриб ҳамда Фельтоннинг қадамлари лорд Винтер кетган томоннинг қарши томонидан келаётганига ишонч ҳосил қилгач деди миледи:— Ниҳоят меники бўлдинг-а!

Сўнгра унинг руҳсори яна қоронгулашиб кетди.

«Агар у баронга айтиб қўйса,— хаёлидан ўтказди у,— мен хароб бўлдим: барон менинг ўзимни ўлдирмаслигимни билади, унинг олдида қўлимга пичоқни тутқизиб қўяди, ҳамда Фельтон бу даҳшатли ҳасратнинг сохталигига амин бўлади.

У кўзгуга қараб қўйди: ҳеч қачон у шунчалик соҳибжамол бўлмаган эди.

— Йўғ-эй!— жилмайиб деди у.— Албатта у унга ҳеч нима демайди. Шомда кечки овқат келтирилган пайтда лорд Винтер ташриф буюрди.

— Муҳтарам афандим,— унга юзланди миледи,— сизнинг пойқадамларингиз асоратимнинг муқаррар шартини ташкил қиладими ҳали? Мени азоб-уқубатлардан халос қилолмайспизми, сизнинг ташрифингиз мени азоб-уқубатга дучор қияпти.

— Қандай азоб-уқубатга, муҳтарама синглим!— деди лорд Винтер.— Ахир, бугун бундай шафқатсиз гаплар чиқиб

турган келишган огзингиз билан кўнгилни бузиб ўзингиз эълон қилдингиз-ку: Англияга ёлғиз менинг дийдоримни кўриш роҳатидан баҳраманд бўлмоқ учун келганингизни. Сўзларингизга қараганда бу роҳатдан бенасиблик сизни шу кўйга солганки, азбаройи шунини деб ҳар нарсага; денгиз хасталигига, довулга, асоратга рози бўлгансиз! Хўш, мана, мен қаршингиздаман, кўнглингиз тўлсин. Устига-устак бу гал менинг зиёратимнинг аниқ муддаоси бор.

Миледи сесканиб тушди: у Фельтон ўзини фош қилиб қўйган деб ўйлади: шунчалар кучли ва энг зид ҳаяжонларни бошидан кечирган бу аёлнинг юраги умри бино бўлиб ҳеч қачон бунчалар халқириб урмаган бўлса керак.

У карахт ўтирарди. Лорд Винтер креслони яқинроқ сурди-да, миледининг ёнига ўтирди, кейин чўнтагидан аллақандай қоғозни чиқариб, уни эзмаланиб очди.

— Бир қара! — гап бошлади у. — Мен сизга шу ҳужжатни кўрсатмоқчи эдим, уни мен ўзим туздим ва келгувсида у сизга ўзига хос гувоҳнома бўлиб хизмат қилади, негаки, мен сизнинг ҳаётингизни сақлаб қолишга розиман.

У нигоҳини миледидан қоғозга кўчирди-да, овозини чиқариб ўқиб берди:

— «...га айни қаергалиги бўш қолдирилган, — ўзининг гапини ўзи бўлди Винтер. — Агар сиз битта-яримта бўлак жойни афзал кўрсангиз, уни менга кўрсатинг, унинг ораси Лондондан камида минг миль бўлса бас, мен илтимосингизни ўринлатаман. Хуллас, бошқатдан ўқийман: «...га Франция қироллиги суди томонидан тамғаланган, лекин жазодан сўнг озод этилган Шарлотта Баксон номли аёлни элтиб қўйиш хусусида фармон; у шу жойда ҳеч қачон ундан уч милдан нарига узоқлашмаган ҳолда истиқомат қилади. Борди-ю қочишга уринган тақдирда ўлим жазосига тортилажак. Бошпана ва озиқ овқат ҳақига кунига беш шиллингдан пул ажратилади».

— Бу фармоннинг менга дахли йўқ, — совуқ жавоб берди миледи, — унда қўйилган ном меники эмас.

— Номми! У сизда бор эмишми?

— Мен сизнинг акангиз номидаман.

— Сиз янглишмоқдасиз: менинг акам сизнинг иккинчи эрингиз бўлган, биринчи эрингиз эса ҳали барҳаёт. Унинг номини айтинг, мен ҳам уни Шарлотта Баксон номи ўрнига тиркаб қўяман. Истамайсизми? Йўқми? Жимсиз-а? Яхши. Сиз маҳбуслик рўйхатига Шарлотта Баксон номи билан қайд этиласиз.

Миледи сукут сақлашда давом этар, лекин бу дафъа мулоҳазали муғамбирликдан эмас, балки даҳшатдан: у фар-

мон дарҳол ижро этилади, деб хаёл қилди. У ўзининг жўна-тилишини лорд Винтер тезлаштирган деб ўйлади; шу бу-гуноқ оқшом ўзининг жўнаб кетиши кутилади деб ўйлади. Бир зумга гўё ҳамма нарса барбод бўлгандай туюлиб эди ҳамки, тўсатдан фармонга имзо чекилмаганига унинг кўзи тушиб қолди.

Бу кашфиёт қувончи шу қадар зўр эдики, уни миледи яшириб тура олмади.

— Ҳа, ҳа,— деди унинг нима кўйга тушганини пайқа-ган лорд Винтер,— ҳа, сиз имзони ахтаряписиз-да, ўзингизга ўзингиз айтаяписиз: «Бу фармоннинг имзоси бўлмаганидан кейин ҳали ҳаммаси бой берилмаган; фақат мени бир қўрқитиб қўйиш учун уни менга кўрсатаяптилар». Сиз янглиш-моқдасиз, эртага бу фармон лорд Бекингэмга жўнатилади, шидинга у шахсан унинг қўли қўйилган ва муҳри босилган ҳолда қайтиб келади, яна йигирма тўрт соат ўтгач эса, сизга кафолат бераман, у ижро этилади. Хуш қолинг, хоним, сизга маълум қилмоқчи бўлган бор гапим шу.

— Мен бўлсам сизга бу ҳокимиятни сунистеъмол қилиш билан бу уйдирма ном остидаги бадарга разолатдир, деб жа-воб бераман, муҳтарам афандим.

— Сизга ўзингизнинг ҳақиқий номингиз билан осилиб ўлиш афзалми, миледи? Инглиз қонунлари никоҳга зид жи-ноятларни шафқатсиз жазолашидан хабарингиз бор-ку, ахир. Очиқчасига гаплашиб олайлик: гарчи меннинг номим ёки тўғриси акамнинг номи бу расво воқеага аралашиб қолган бўлса-да, мен сиздан узил-кесил қутулиб олганимга камол ишонч ҳосил қилиш учун ошкора жанжалдан тоймайман.

Миледи ҳеч нима жавоб қилмади, лекин ранги худди мурданики сингари ўчиб кетди.

— Ана, сизнинг олис сафарни афзал кўришингизни кў-риб турибман. Жуда яхши, хоним. Қадимги бир мақол: са-ёҳатлар ёш-ялангларнинг онгини оширади, деб таъкидлайди. Худо ҳақи, проварди оқибат сиз ҳақсиз! Ҳаёт — яхши нарса. Уни мандан тортиб олмаслигингиз гамида юрганнинг бои-си ҳам шу-да. Демак, беш шилнинг борасида келишиб оли-шимиз қолди, холос. Мен сал хасисроқ кўришим мумкин, шундай эмасми? Бу соқчиларингизни сиз сотиб олмаслигин-гиз ташвишини қилаётганим билан изоҳланади. Дарвоқе, ҳали уларнинг кўнглини овлаш учун барча сеҳру-жодула-рингиз ёнингизда қолади. Мабодо Фельтон борасида ома-дингиз келмагани бу хил уришишларга майлингизни қолдир-маган бўлса, уларни ишга солаверинг.

«Фельтон мени фош қилмади! — кўнглидан ўтказди ми-леди.— Ундай бўлса, ҳали ҳеч нима бой берилмаган».

— Энди эса хайр, хоним. Эртага чопаримнинг жўнаб кетганини сизга айтгани келаман.

Лорд Винтер ўрнидан турди, истеҳзо билан таъзим қилдида, чиқиб кетди.

Миледи енгил тортиб хўрсиниб қўйди: олдинда унинг яна тўрт куни бор эди; Фельтонни тамомила йўлдан оздириш учун унга тўрт кун кифоя қиларди.

Лекин лорд Винтер фармонга имзо чекдириш учун Бекингэм ҳузурига худди Фельтонни жўнатиб юборса-чи, деган даҳшатли фикр кўнглига келди; бу ҳолда Фельтон унинг қўлидан чиқиб кетади, тўла муваффақият учун эса асирга ўз жодуларининг таъсири узилмагани зарур эди.

Ҳар қалай, айтиб ўтганимиздек, бир жиҳат миледига тасалли бермоқдайди: Фельтон уни фош этмаган.

Асир лорд Винтернинг дағдағалари қўзгатган ҳаяжонини билдиргиси йўқ эди, шу сабаб у стол ёнига ўтириб тамади қилиб олди.

Кейин кечагидек у тиз чўкди ва овоз чиқариб ибодат қилди. Кечаги кундаги сингари аскар қулоқ солган кўйи юришидан тўхтаб қолди.

Ҳадемай у соқчиникидан енгилроқ одимларни илғади; улар даҳлиз тўридан яқинлашиб келиб, унинг эшиги тагида тўхтаб қолди.

«Бу ўша», — хаёлидан ўтказди миледи.

У ўша Фельтонни саросимали аҳволга солиб қўйган гиминини куйлаб юборди.

Лекин унинг кучли тиниқ овози ҳар қачонгидан кўп оҳангдор ва дилрабо янграса-да, эшик очилмади. Миледи эшик дарчасига зимдан назар ташлади-да, у қуюқ панжара орасидан ёш йиғитнинг чақноқ кўзларини кўраётгандай бўлиб кетди; лекин бу аслида шундай бўлдимми ёки унга шундай туюлдимми, у билмай қолаверди: бу дафъа хонага кирмасликка унинг қурби етди.

Бироқ миледи куйлашдан тўхтагандан кейин бир-икки зум ўтгач у бировнинг чуқур нафасини эшитаётгандай бўлди; сўнгра эшик тагига яқинлашган ўша қадамлар шовшмадан ва гўё истар-истамас йироқлашди.

XXV

ТУТҚУНЛИКНИНГ ТўРТИНЧИ КУНИ

Келаси куни Фельтон миледи ёнига кириб унинг креслода турганини ва батис рўмолчалардан энсиз тасмалар йиртиб, учма-уч қилиб боғлаб эшилган арқонни қўлида ушлаб

турганини кўрди. Фельтон очаётган эшик гийчиллаганида миледи креслодан енгил сакраб тушди-да, қўлида ушлаб турган ҳалиги арқонни орқасига яширмоқчи бўлди.

Еш йиғит одатдагидан рангпарроқ кўринарди, унинг бедорликдан қизариб кетган кўзлари тунни бесаранжом ўтказганидан дарак берарди.

Бироқ унинг афт-ангорига қараб у энг собит совуққонлик билан қуролланиб олган дейиш мумкин эди.

У шошмасдан креслога ўтириб олган миледи ёнига борди ва бехосданми ёки, эҳтимол, атайинми кўринадиган қилиб қолдирган ажал келтирувчи чилвирнинг учини кўтариб совуққина сўради:

— Бу нима, хоним?

— Буми? Ҳеч нима,— дея усталик билан ўзининг табасумига мотамсаро ифода бериб жавоб қилди миледи.— Зеркиш — махбусларнинг ашаддий душмани. Мен зеркиб кетдим ва шу арқонни эшиб, ўзимни овутидим.

Фельтон ёнида миледининг креслоси турган деворга нигоҳини қаратди-ю унинг боши устида деворга қоқилган ва кўйлақ ёки қурол осншга хизмат қилгувчи зарҳал илмоқни кўрди.

У сесканиб кетди ва асира буни пайқаб қолди: гарчи унинг кўзлари пастга қаратилган бўлса-да, ҳеч нима улардан қочиб қутула олмасди.

— Нима қилаётувдингиз креслода туриб?— сўради Фельтон.

— Бу билан нима ишингиз бор?

— Лекин мен билмоқни истайман,— гапида туриб олди Фельтон.

— Қўйинг, суриштирмай қўя қолинг. Сиз биласизки, бизларга — асл христианларга ёлғон сўзлаш ман этилган.

— Майли, унда нима қилганингизни ёки тўғрироғи нима қилмоқчи бўлиб турганингизни мен ўзим айтаман: сиз кўнглингизга тугиб юрган ҳалокатли ниятингизни амалга оширмоқчи эдингиз. Хотирга олинг, хоним, агар тангри бўҳтонни ман этган бўлса, у ўз жонига қасд қилишни янада қатъийроқ ман этиб қўйган.

— Бандаларининг бири ноҳақдан-ноҳақ қувғинга дучор қилинаётганини унинг кунни ё ўз жонига қасд қилишни ва ё шармандаликни танлашга қолганини парвардигор кўриб тургандан кейин, гапимга ишонинг, унинг ўзи жонига қасд қилганини худо кечиради,— чуқур ишонч билан гапирди миледи.— Ахир, бу ҳолда ўзини ўлдириш — машаққатли ўлим бўлади.

— Сиз ё муболага қиялсиз, ё гапни чала қолдираяпсиз. Бор гапни айтинг, хоним, изоҳлаб беринг, азбаройи худо.

— Мусибатларимни сизга сўзлаб берай-да, сиз уларни уйдирма гаплар деб ҳисобланг, ўзимнинг ниятларимни сиз билан ўртоқлашай-да сиз уларни менинг таъқибчимга чақиб қўйинг,— йўқ муҳтарам афандим! Бунинг устига сизга бир бахти қаро маҳкум хотиннинг ҳаёти ёки ўлими нима бўпти? Ахир сиз фақат менинг таним учун жавобгарсиз, шундай эмасми? Жасадни топширсангиз бас — уни менлигимни таниб олсалар сиздан ортиқ ҳеч нима сўрамайдилар. Ҳатто қўшалоқ мукофот ҳам олиб қолсангиз ажаб эмас.

— Менми, хоним, менми? — қичқириб юборди Фельтон.— Ҳаётим эвазига мукофот олишга рози бўладми деб мендан гумон қила оласизми ҳали? Оғзингизга қараб гапиринг!

— Йўлимни тўсманг, Фельтон, тўсманг! — руҳланиб деди миледи.— Ҳар бир солдат обрў талаб бўлмағи керак, тўғрими? Сиз лейтенантсиз, менинг тобутим кетидан эса капитан рутбасида борасиз.

— Мен ўзи нима қилдимки, худо-ю баъдалар олдида шундай масъулиятни менинг гарданимга юкламоқдасиз? — деди унинг сўзларидан ларзага келган Фельтон.— Бир-икки кун ўтгач, сиз бу қасрни тарк этасиз, хоним, сизнинг ҳаётингиз ортиқ менинг муҳофазамда бўлмайди, ана ўшанда... — хўрсиниб илова қилди у,— ўшанда ихтиёрингиз — уни нима қилсангиз қилаверинг.

— Демак,— гўё муқаддас қаҳрини ортиқ тийиб туришга қурби етмагандай қичқириб юборди миледи,— сиз, художўй бир киши, сиз ҳамма авлиё деб юрадиган киши фақат бир нарсани — менинг ажалимда сизни айбламасликларини, сизни у ҳаргиз беҳаловат қилмаслигини истар экансиз-да?

— Мен сизнинг ҳаётингизни асрашим керак, хоним, мен буни уддасидан чиқаман ҳам.

— Лекин қандай мажбуриятни бажараётганингизни тушунасизми-йўқми ўзи? Қилаётган ишингиз, ҳатто мен гуноҳкор бўлган тақдирда ҳам ёвузлик бўлурди; хўш, мен беғуноҳ бўлсам-чи, ўз хатти-ҳаракатларингизни сиз нима деб атайсиз, парвардигор уни нима деб атайди?

— Мен солдатман, хоним, олган фармойишларимни ижро этияпман.

— Сиз парвардигор маҳшар кунда кўр-кўрона итоат қилган жаллодларни-ю нопок қозиларни фарқига бориб ўтиради деб ўйлайсизми? Сиз менинг танимни ўлдиршимни истамайсиз-у, шу билан бирга эса менинг руҳимга зомин бўлишни истаган киши ихтиёрининг ижрочиси бўлиб олмоқдасиз!

— Такроп айтаман,— деди иккилана бошлаган Фельтон,— сизга ҳеч қандай хатар таҳдид солаётгани йўқ, мен лорд Винтер учун худди ўзим учун бўлганидек жавоб бераман.

— Девона!— деди миледи,— донишмандларнинг донишманди, худога энг хуш кишилар ўзлари учун кафолат беришга журъат қилсалар-у, ўзга киши учун кафил бўлиб ўтирса аянич телбадир. Кимки ожиз муштипар нарсага зулм ўтказиш учун энг кучли ва масъуд киши тарафга ўтиб олса девонадир.

— Бўлиши мумкин эмас, хопим, бўлиши мумкин эмас!— деб ним товушда гапирди бу баҳонанинг ҳақлигини кўнглида сезиб турган Фельтон.— Сиз банди экансиз, мен орқали сзодликка чиқолмайсиз, сиз ҳаёт экансиз, ҳаётингиздан мен орқали жудо бўлолмайсиз.

— Ҳа,— деди миледи,— лекин мен ўзим учун ҳаётдан ҳам қимматли бўлган нарсадан жудо бўламан: номусимдан жудо бўламан! Сизни бўлса Фельтон худо-ю бадалар олдида номусим ва шармисорлигимга масъул қилиб қўяман.

Фельтон нечоғлик лоқайд бўлмасин ёки шундай кўринишга нечоғлик уринмасин бу дафъа ўзи аллақачонлар берила бошлаган хуфия таъсирга дош беролмай қолди: гўё бекам-кўст малак сингари бирам гўзал, покиза бу аёлни кўриб туриш, уни дам кўз ёши тўкаётган, дам дўқ қилаётган ҳолда кўриб туриш, бир пайтда ҳам унинг жамоли сеҳрини ҳам унинг хасратининг ром қилгувчи қудратини ҳис қилиш — булар ҳаммаси бир хаёлпараст учун ҳаддан ташқари кўп эди, асабий эътиқод жававаларидан говлаб кетган мия учун оғирлик қилар эди, худога бўлган жўшқин муҳаббатдан ва инсонларга нисбатан аччиқ нафратдан жизганак бўлган қалб учун меъёридан ортиқ кўп эди.

Миледи бу хиёлатни илғаб олди, гайри шуурий равишда ёш мутаассибнинг қонида жўш ураётган бу қарама-қарши эҳтиресслар алангасини туйиб олди; ғанимнинг чекинишга шайлигини кўриб, галаба наърасини тортиб унинг устига бостириб боргувчи моҳир лашкарбосни мисол у қадимий парилар сингари гўзал, христиан ҳурлари сингари мутаассир, бўлиб ўридан турди; бўйинлари очилиб, сочлари ёйилиб кетди, нигоҳи ўша ёш пуританинг туйгуларига васваса солиб бўлган оташдан пориллаб кетди; ийманиб бир қўли билан кўйлагини кўксида тутган, бошқасини олға чўзган кўйи у йиғит сари қадам ташлади-да, ўша ўзи гоҳи пайтларда эҳтиросли ва ваҳимали оҳанг бера билган майин овози билан куйлай бошлади:

Қурбонликка илҳақ Ваал жағлари,
Жафокашни шерга иргитинг шайтоб,

Сиздан таггри қасос олажак ҳали!
Мен унга эиндондан айладим хитоб.

Бу аломат мурожаатдан Фельтон бехос қотиб қолди.

— Кимсиз, кимсиз?— тавалло билан кафтларини жуфтлаштириб деди у.— Фалакнинг вакиласимсиз, дўзахнинг чокаримсиз, фаришта ёки асроилмисиз, номингиз Элоа ёки Астартами?

— Сен мени танимадингми ахир, Фельтон? Мен фаришта ҳам, асроил ҳам эмасман — мен замин қизиман, ҳамда мен эътиқод бўйича сенга сингил бўламан, вассалом.

— Ҳа, ҳа! Мен ҳали иккилашган эдим, энди ишонаяман.

— Сен ишонаяпсан, аслида бўлса сен, ўша лорд Винтер деб аталмиш Белналдан тарқаган нусханинг шеригисан! Сен ишонаяпсан, аслида эса сен мени Англия душмани, парвардигор душмани — мени душманларим қўлига ташлаб қўймоқдасан! Сен ишонаяпсан, аслида эса сен мени оламни ўз куфрию фаҳишига тўлғазиб харом қилиб юборган кимсага — басирлар Бескингэм деб, диндорлар эса антихрист деб атагувчи разил Сарданапалга мени хоинона тутиб бермоқдасан!

— Мен сизни Бескингэмга хоинона тутиб беряпманми? Мен-а? Нималар деяпсиз ўзи?

— Кўзи борлар кўрмайди!— қичқирди миледи.— Қулогли борлар — қар!

— Ҳа, ҳа!— деди Фельтон ва сўнгги шубҳани тубдан юлиб ташламоқчидай жиққа терга ботган манглайини қўли билан артиб қўйди.— Ҳа тушларимда менга башорат қилгувчи овозни танияпман. Ҳа, ҳар тунги менга намоён бўлиб, уйқу не билмайдиган руҳимга: «Яксон қил, Англияни халос қил, сен ўзингни халос қил, зеро сен худо ғазабини қайтармасдан ўлиб кетасан!» — дея баралла гапиргувчи малакининг истарасини танияпман. Гапиринг, гапиринг,— деди Фельтон.— Сизни мен энди тушунапман!

Миледининг кўзларида худди чақмоқ чақинисимон оний ваҳшатли қувонч чақнаб кетди.

Бу маъшум қувонч шуъласи қапчалар оний бўлмасин Фельтон уни илгаб қолди ва гўё у бу аёл юраги қаърини ёрптиб бергандай ларзага келди.

Фельтон бирдан миледи жодуларига онд лорд Винтернинг огоҳлантирганларини ва ўзини шайдо қилишга унинг дастлабки уринишларини эслади; у бир қадам тисарилди-да, ундан кўзини узмаган ҳолда бошини ҳам қилди: бу галати мавжудотдан сеҳрлангандай у миледидан кўзини узолмасди.

Миледи, унинг тарадудининг маъносини тўғри талқин қилиб олиш учун кифоя қиларли даражада зийрак эди.

Унинг сиртқи ҳаяжонни замирида пинҳон оғир-вазмиллиги уни бир зум ҳам тарк этмасди.

Фельтон тилга кирмасдан ва бу билан суҳбатни ўша кўтаришда руҳда давом эттиришга мажбур қилмасдан туриб, бу бағоят мушкул гап бўларди, гўё аёллик заифлиги устун келгандай қўлларини шалвиратиб ташлади.

— Йўқ,— деди у,— Ветилуяни Олоферндан халос қилажак Юдифь бўлиш менга йўл бўлсин. Олло-таолонинг шамшири менинг қўлим учун ўта оғирлик қилади. Қўйинг, шармандаликка чап бермоқ учун ўлиб қўя қолай, қўйинг, машаққатли ажалдан нажот топа қолай! Мен сиздан на жиноятчиларга ўхшаб озодлик, на мажусийларга ўхшаб қасос тилайман. Мени ўз ҳолимга қўйинг, ўлиб қўя қолай, вассалом. Мен сизга ёлбораман, тиз чўкиб сизга тавалло қиламан: мени ўз ҳолимга қўйинг, ўлиб қўя қолай, ҳамда менинг сўнгги нафасим ҳам холоскоримни олқайди.

Бу беозор илтижолни овозини эшитиб, бу журъатсиз ҳазин нигоҳни кўриб Фельтон яна унинг ёнига борди.

Бора-бора фусунгар яна унинг қаршисида — ўз майлига қараб ҳали рўкач қилгувчи, ҳали яшириб қўйгувчи ҳусн, маъсумалик, кўз ёшлари хусусан эса барча эҳтиросларнинг хилқати бўлмиш сирли шаҳватнинг бедаво латофати вужудга келтиргувчи ўша сеҳрли либосда намоён бўла бошлади.

— Ҳайҳот!— деди Фельтон.— Ўзингизнинг қурбонлигингизни исбот этсангиз, менинг сизга раҳмим келиши мумкин, холос. Лекин лорд Винтер сизга оғир айбларни даъво қилмоқда. Сиз христиансиз, сиз эътиқод бўйича менга сиғил бўласиз. Мен, ҳеч қачон ўз вали неъматимдан ўзга ҳеч кимни севмаган, умрида сотқин-у нокаслардан бўлак ҳечкимга йўлиқмаган — мен сизга майлим борлигини ҳис қилиб турибман. Лекин сиз бирам гўзалсиз хоним, бирам ифбатли кўринасиз! Лорд Винтер сизни шунчалар таъқиб этаётган эканми, сиз аллақандай қонунга хилоф ишлар қилиб қўйган бўлсангиз керак.

— Кўзи борлар — кўр,— таърифга сиғмайдиган ғусса аралаш овоз билан такрорлади миледи,— қулоғи борлар — эшитмайди, кар.

— Ундай бўлса гапира қолинг!— деди ёш офицер.

— Шармисор бўлганимни айтайми сизга!— хижолатдан рангги ўзгариб сўради миледи.— Ахир, кўпинча бир кишининг жинояти бошқа бировнинг номусини ерга уради-ку... Мен аёл нарса шармисор бўлганимни сизга — эркак кишига айтайми! О!..— жоду кўзларига қўлларини ибо билан пана қилиб гапида давом этди у,— о, минбаъд, минбаъд, буни сизга айтар аҳволда бўлмасман!

— Менга, оғангизга-я?— сўради Фельтон.

Миледи унга шундай бир авзо билан термиллиб қолдики, буни ёш офицер иккиланиш деб қабул қилди; аслида эса бу миледи унга зеҳн солаётгани ва уни ром қилмоқчи бўлаётганини кўрсатарди, холос.

Фельтон ёлборувчи бир қиёфада қўлларини қовуштирди.

— Хўп, яхши,— деди миледи,— мен оғамга ишонганим бўлсин, бир қарорга келаман.

Шу нафас лорд Винтернинг оёқ товушлари эшитилиб қолди, лекин бу дафъа миледининг жоҳил қайнағаси кечагидаги сингарни эшик ёнидан ўтиб кетиш билан чекланиб қолмади, балки тўхтади-да, соқчи билан бир-икки оғиз гап ташлашди: сўнгра эшик очилди-ю, у бўсағада зоҳир бўлди.

Бу эшик орқасидаги қисқа суҳбат асносида Фельтон сапчиб ўзини четга олган ҳамда лорд Винтер кириб келганда у асирадан бир-икки қадам нарида турарди.

Барон шошмасдан кириб келди ва асира билан ёш йигитга синовчан назар солди.

— Негадир анчадан бери шу ердасиз, Джон,— деди у.— Бу аёл сизга ўз жиноятларини гапириб бераётган бўлмасин тағин? У ҳолда суҳбатингиз шунча чўзилиб кетганига ҳайрон бўлмайман.

Фельтон сесканиб тушди, миледи ҳам агар гангиб қолган пуританга ўзи ёрдамга келмаса ҳоли хароб бўлишини фаҳмлади.

— Э-ҳа, а, сиз асира қўлимдан чиқиб кетмасайди, деб қўрқяпсиз-да!— гап бошлади у.— Муҳтарам нозирингиздан сўраб кўринг-чи, мен ундан қандай марҳаматни тилаб турганимни.

— Сиз марҳамат сўраб тургандингизми?— шубҳаланиб сўради барон.

— Ҳа, милорд,— тасдиқлади изза бўлган йигит.

— Хўш, қандай марҳаматни?— сўради лорд Винтер.

— У бир зумдан кейин эшик туйнугидан қайтариб берман деб ваъда қилиб мenden пичоқ сўраб турган эди,— жавоб берди Фельтон.

— Нима, бу ерда бу хоним сўймоқчи бўлаётган битта-яримтаси яшириниб турибдими?— ўзининг истехзоли, нафратли оҳангида сўради лорд Винтер.

— Бу ерда мен турибман,— жавоб берди миледи.

— Мен сизга танлаб олинг деб Америка ёки Тайберни ихтиёрингизга ҳавола қилиб қўйибман,— луқма ташлади лорд Винтер.— Тайберни танланг миледи: гапимга ишонинг, арқон пичоқдан пухтароқ.

Фельтон ўзи хонага кириб келган дамда миледи қўлида арқон ушлаб турганини хотирлаб бўзариб кетди-ю, бир қадам олдинга юрди.

— Сиз ҳақсиз, — деди миледи, — мен бу ҳақда ўйлаб кўрган эдим. — Сўнг овози бўғилиб қўшиб қўйди: — Ва яна ўйлаб кўраман.

Фельтон аъзойи баданидан титроқ ўтганини сезди; афтидан бу ҳаракат лорд Винтернинг назаридан қочмади.

— Бунга ишонма, Джон, — деди у. — Джон, дўстим, мен сенга ишонганман, эҳтиёт бўл, сени мен огоҳлантирган эдим! Дарвоқе, дадил бўл, бўтам: уч кундан кейин биз бу махлуқдан қутулиб қоламиз, мен уни юбораётган жойда у ҳеч кимга зиён етказа олмайди.

— Эшитяпсанми! — барон худога мурожаат қиляпти деб ўйласин деб қаттиқ фарёд қилди миледи, Фельтон бўлса унинг ўзига мурожаат қилаётганини фаҳмлади.

Фельтон бошини хам қилди-да, ўйланиб қолди.

Барон офицерни қўлтиғидан олди ва хонани тарк этмагунларигача ҳадеб елка оша миледига қараган ва ундан кўзини узмаган кўйи у билан эшик сари юрди.

«Ҳали мен ўз ишимни ўзим кўзлаган даражада юриштиролмабман, — унинг ортидан эшик ёшилгандан сўнг ўйлади асира. — Винтер ўзининг одатдаги овсарлигидан айниб, мислсиз эҳтиёткорлик кўрсатаяпти. Интиқом дарди дегани шу-да! Инсон табиатини у нақадар такомиллаштириб юборди-я! Хўш, Фельтон-чи... Фельтон иккиланыпти! Оҳ, у ўша лаънати д'Артаньян сингарни одам эмас-да. Пуриган иффатли қизларга ошиқ, яна бунинг устига тоат-ибодатга қўл қовуштирганча ошиқ. Мушкетёр бўлса аёлларни севади, ҳамда уларни оғушига олиб севади».

Бироқ миледи Фельтоннинг қайтишига бетоқат бўлиб кўз тутарди: у билан шу кунни яна юз кўришишига у шубҳа қилмасди. Ниҳоят биз тавсиф этган кўринишдан кейин бир соат ўтгач, у эшик тагидаги оҳиста суҳбатни эшитиб қолди, ҳадемай эшик очилди-да, унинг қаршисида Фельтон ҳозир бўлди.

Еш йиғит эшикни қия қолдириб тез хонага кирди-да, миледига дамани чиқармай туришни ишора қилди; унинг юзи қаттиқ ҳадикдан далолат берарди.

— Мендан нима истайсиз? — сўради миледи.

— Қулоқ солинг, — секин гапирди Фельтон, — менинг ҳузурингизга келганим ҳамма учун сир бўлиб қолиши ва суҳбатимизни ҳеч ким эшитиб қолмаслиги учун мен соқчини йўқотдим. Барон ҳозир даҳшатга солгувчи воқеани сўзлаб берди менга.

Миледи ўзининг мўмин қурбон табассуми билан ил-жайиб, бошини чайқаб қўйди.

— Ё сиз азроилсиз,— гапда давом этди Фельтон,— ё барон меннинг вали исъматим, меннинг отам — ёвуз бир махлуқ. Мен сизни таниганимга бори-йўғи тўрт кун бўлди, уни эса мана икки йилдан бери севаман.

Шу бондан сизларни ораларингизда иккиланиб қолишим узрли менга. Менинг сўзларимдан чўчиманг, сиз ҳақиқатни гапираётганингизда мен қаноат ҳосил қилмоғим зарур. Бугун ярим кечадак кейин мен ёнингизга келаман шунда сиз мени ишонтирасиз.

— Йўқ, Фельтон, йўқ, оғам,— жавоб берди у,— фидо-йилигингиз ҳаддан ташқари улкан, унинг сизга қимматга тушишига ақлим етади. Йўқ, мен хазон бўлдим, ўзингизни менга қўшиб жувонмарг қилманг. Менинг ўлимим ҳаётимдан маънолироқ бўлади, жасаднинг сукути эса тутқуннинг сўзларидан кўра сизни яхшироқ ишонтиради.

— Жим бўлинг, хоним!— деди Фельтон.— Менга бу гапни гапирманг! Ўз жонимга қасд қилмайман деб сиз менга ваъда беришингиз, чин сўз беришингиз, ўзингиз учун табаррук жамик нарсаларни ўртага солиб қасамёд қилишингиз учун келдим мен.

— Мен ваъда беришни истамайман,— жавоб берди миледи,— ҳеч ким қасамни мен сингари қадрламайди, мабодо мен ваъда бериб қўйсам, ваъдамнинг устидан чиқишга мажбур бўлиб қоламан.

— Унда ҳеч бўлмаганда то биз яна дийдор кўришгунча жонингизга суиқасд қилмай мусоада этиб туришга ваъда беринг. Борди-ю, мен билан юз кўришгандан кейин ҳам илгаригидек ўз ниятингизда туриб олсангиз унда илож йўқ, нима қилсангиз ихтиёрингиз, мен эса, сиз сўраган қуролингизни қўлингизга тутқизаман.

— Майли, азбаройи сизни деб, мен мусоада қиламан.

— Қасамёд қилинг.

— Худомизни ўртага солиб қасамёд қиламан. Кўнглингиз тўлдими?

— Яхши, тунгача хайр!

У хонадан отилиб чиқди-да, эшикни қулфлаб, қўлида солдат найзаси билан гўё постда соқчини ўрнини босиб тургандай даҳлизда кута бошлади.

Солдат қайтиб келгандан кейин, Фельтон қуролини унга қайтариб берди.

Эшик туйнугига йўлаб миледи Фельтоннинг жон-жаҳди билан чўқниб олганини ва шодлиги ичига сиғмай даҳлиздан юриб кетганини кўриб қолди.

У лабларпда заҳарханда табассум билан, ўзи ҳозиргина ўртага солган, лекин ўзи ҳеч билмаган худонинг номини тилида такрорлаб жойига қайтиб борди.

— Менинг худойимми? — деди у. — Телба мутаассуб! Менинг худойим — бу мен ва кимки менга қасосимни олишга кўмаклашса ўшадир.

XXVI

ТУТҚУНЛИКНИНГ БЕШИНЧИ КУНИ

Бу ўртада миледи аллақачон ярим-ёрти галабани тантана қилмоқда ва эришилган муваффақият унинг кучига-куч қўшмоқда эди.

У шу тобга довури қилиб келганидай, сеҳру-жодуларга лаққа тушадиган ва сертакаллуф сарой тарбияси унинг тўрига дарров солиб қўядиган кишилар устидан галаба қозониш қийин эмасди; миледи чунонам гўзал эдики, эркакларни таслим қилиш йўлида вужуд томонидан қаршиликка йўлиқмасди, чунонам уддабуро эдики, руҳ томонидан солинаётган говларни бемалол енгиб ўтарди.

Лекин бу дафъа унинг ўз-ўзига азоб бериш одати туфайли одамови писмиқ тўпори бўлиб кетган феъл билан кураш тушишига тўғри келди. Дин ва қаттиқ диний интизом Фельтонни расмана мафтун воситалари таъсиридан холи қилиб қўйганди. Бу ҳовлиқма мияда кенг кўламли режалар, исёнкор ниятлар бирам қалашиб ётардики, унда шаҳвоний иштиёқ вужудга келтиргувчи, тасодифий ишққа, ўша бекорчиликдан униб маънавий бузуқлик орқасидан ўсгувчи ишқида жой қолмаган эди. Миледи раҳна солди: ўзининг сохта фазилатлари билан ўзига нисбатан қаттиқ ғаразда бўлган одамнинг ўзи ҳақидаги фикрларини зил кетказди, ўзининг жамоли билан эса тавфиқли ва маънавий пок кишининг қалбини ва ҳис-туйғуларини ром қилди. Мана, пиҳоят табиат ва дин ўрганиш учун унга тақдим қила оладиганки энг қайсар мавжудот устидаги бу тажрибада ҳанузгача унинг ўзи ҳам ғофил келган ўз куч ва уқувларини кенг кўламда ишга солиб юборди.

Лекин шунга қарамасдан бу оқшом асносида кўп марта ўзидан, ўз толедан ҳам ихлоси қайтиб кетди; рост, у худони чорлагани йўқ, лекин ёвуз жинлар мададидан бу инсон ҳаётини муфассал бошқаргувчи ва араб эртагида баён қилинишича, битта анор донасидан вайрон бўлган бутун жаҳонни қайта бунёд этгувчи бу қудратли кучдан кўнгли тўқ эди.

Миледи Фельтоннинг келишига яхшилаб ҳозирлик кўрди ва бу мулоқот чоғидаги ўзининг хатти-ҳаракатини пухта ўйлаб олди. У фақат икки кун вақти қолаётгани ва фармонга Бекингэм имзо қўйган замон (Бекингэм бўлса яна шу боисдан имзо чекишда ўйлаб ўтирмайдикки, фармонда уйдирма ном қўйилган ва, бинобарин, гап қай аёл хусусида кетаётганидан у беҳабар бўлади), такрор айтамикки, бу фармонга имзо қўйилган замон барои уни ошиғич жўнатиб юборадди. Уша олий жамият ҳашаматидан ҳуснига ҳуси қўшилгувчи, расм-русм овози билан мадҳ этилгувчи ва кибор насабнинг сеҳрли нурларида товлангувчи юрт наздида ор-номусли деб довруғи кетган аёлларга қараганда сургунга ҳукм этилган аёлларнинг мафтун этиш воситалари қудрати камроқ бўлишини ҳам у биларди. Ҳор қилгувчи, иснодга қолдиргувчи жазога ҳукм этилиш аёлни ҳусни-жамолидан маҳрум қилмайди, лекин қайтадан қудратга етишиш йўлида енгиб бўлмас ғов бўлади. Ҳамма чинакам салоҳиятли кишилар сингари у қандай шарт-шароит ўзининг миждозига, ўзининг табиий сифатларига кўпроқ мос келишини жуда яхши тушунарди. Қашшоқлик уни бездирар, хўрлик унинг нуфузидан учдан икки қисмини олиб қўярди. Миледи фақат маликалар ичидагина малика эди; ҳукмронлик қилмоқ учун унга қониққан фахр туйғуси даркор эди. Пастарин мавжудотларга ҳокимлик қилмоқ унинг учун ҳузур тугул ҳатто хўрлик эди.

Унинг сургундан қайтиб келиши турган гап, бунга у бир нафас ҳам гумон қилмасди, лекин бу сургун қанча вақт давом этиши мумкин? Миледи сингари фаол ҳокимиятга ўч тийнат учун киши савлат тўкиб юқори турмаган кунлар маъшум кунлар бўлиб туюларди; хўш, одам пастга қараб думалаб кетаётган кунларни аташ учун қандай сўз топиб бўлади! Бир йил, икки йил, уч йилни бой бериш — бир умрни бой бериш деган гап; д'Артаньян ўз дўстлари билан аллақачон қиролча қўлидан хизматига яраша туҳфани шодмон ва маъсуд бўлиб олаётган пайтда қайтиб кетиш — буларнинг ҳаммаси шундай уқубатли хаёллар эдики, миледи сингари аёлниги уларга бардош бериши мушкул эди. Дарвоқе, унинг кўнглида кўтарилаётган ғалаён унинг кучига-куч қўшмоқда, агарда унинг жисмоний имкониятлари ақлийлари билан лоақал бир зум баслаша олганда борми, ўз зиндонининг деворларини яксон қилиб ташлашга унинг қурби етган бўларди.

Буларнинг ҳаммасидан ташқари кардинал хусусидаги хаёллар уни азобга солмоқда эди. Шубҳаланувчан бетоқат кардинал — унинг на фақат ҳозирги кундаги бирдан-бир истиноди, бирдан-бир таянчи ва бирдан-бир паноҳи, балки яна унинг келгувсидаги бахти ва қасосининг асосий қуроли бўл-

миш кардиналчи унинг бедарак кетганига нима изоҳ бериши мумкин, нима хаёлларга бориши мумкин? Миледи уни биларди, билардики саёҳатдан қуруқ қайтгач, у ҳибсга тушганини баҳона қилиши беҳуда, ҳам тортган азоб уқибатларининг таърифини келтириш беҳуда эди; жавоб ўрнида у ўзининг иқтидори, шу билан тафаккури ҳам қудратли скептикнинг истеҳзоли хотиржамлиги билан дерди: «Қўлга тушмаслик керак эди!»

Шундай пайтларда миледи ўзининг бор ғайратини даъват қилар, ўзи тушиб қолган дўзах қаърига тушиб турган ягона нур шуъласи бўлмиш Фельтоннинг номини хаёлап такрорлагани-такрорлаган эди; ҳамда ўз кучини синаб кўриш истагида ҳалқаларини ҳали бураб, ҳали бўшатиб кўраётган илон каби у ўзининг топқир тасаввурининг саноқсиз иланг-биланглари билан Фельтонни ҳалитдан чулғаб олмоқда эди.

Бу орада вақт ўтиб борар, соатлар бири-бири қўйинроқни йўл-йўлакай уйғотиб тургандай туюлар, мис тилнинг ҳар зарбаси эса асиранинг қалбида акс садо берарди. Соат тўққизда ўз одатича лорд Винтер келди, дераза билан панжара чивиқларига разм солди, полни, девор, камин ва эшикларни текшириб чиқди ва бу узоқ астойдла кўрик асносида на у, на миледи оғиз очмадилар.

Шубҳасиз, иккалови ҳам беҳуда сўзлар-у, бенатижа газабга вақтни исроф қилмоқ учун вазият ҳаддан ташқари жиддийлашиб кетганини тушунардилар.

— Йўқ, йўқ, — миледи ҳузуридан кета туриб деди барон, — бу кеча қочишни уддасидан чиқолмайсиз ҳали!

Соат ўнда соқчи қўйгани Фельтон келди, миледи ҳам уни юришидан таниб олди. У энди маъшуқа ўз ошигининг рафторини пайқаб олгани каби бунинг фарқига бориб қолган эди, ҳолбуки бу ландовур мутаассубдан миледи нафратланар, уни кўрарга кўзи йўқ эди.

Тайинланган вақт ҳали бўлмаганидан Фельтон ҳам кирмади.

Икки соат ўтгач, ярим кечага занг урилганда соқчининг алмаштирдилар.

Бу дафъа фурсат етди, миледи ҳам муштоқ бўлиб кута бошлади.

Янги соқчи даҳлизни кезиб юра бошлади.

Ун дақиқадан сўнг Фельтон келди.

Миледи ҳушёр тортиб турди.

— Қулоқ сол, — деди йигит соқчига, — ҳеч бир баҳона билан шу эшикнинг ёнидан силжима. Хабаринг бор-ку, ахир ўтган туни постини бирпасга тарк этгани учун милорд бир солдатнинг таъзирини берди, ҳолбуки у йўғида шу қисқаги-

на вақт ичида мен унинг ўрнида қоровуллик қилиб тургандим.

— Ҳа, бундан хабарим бор,— жавоб берди солдат.

— Сенга жуда хафсала билан назорат қилиб туришни буюраман. Мен бўлсам,— илова қилди Фельтон,— кираманда, бу аёлнинг хонасини яна бир марта кўздан кечириб чиқаман: унинг шум нияти — ўзини ўлдириш нияти борми деб қўрқаман, унга кўз-қулоқ бўлиб туриш амр этилган менга.

— Жуда яхши,— шивирлади миледи,— ана жиддий пуритан ёлғон ҳам сўзлай бошлади.

Солдат мийиғида кулиб қўйди, холос:

— Азбаройи шифо бундай топшириқдан зорланмасангиз ҳам бўлади, жаноб лейтенант, хусусан агар милорд сизни унинг тўшагига кириб чиқишга мўтасади қилган бўлса.

Фельтон қизариб кетди; ўзига ҳар қандай вазиятда, унга бу хил ҳазилни эп кўргани учун солдатга у жиддий танбеҳ берган бўларди, лекин оғзидан бирор сухан чиқаришга журъат қилиши учун у виждонини ҳали йўқотмаган эди.

— Агар чақирсам,— деди у,— кир. Худди шунингдек, агар битта-яримтаси келиб қолса, мени чақир.

— Бош устига жаноб лейтенант,— жавоб берди солдат.

Фельтон миледи ёнига кирди. Миледи ўрнидан турди.

— Бу сизмисиз!— деди у.

— Мен келаман деб сизга ваъда бериб эдим мана келдим.

— Сиз менга яна бошқа нарсани ҳам ваъда қилиб эдингиз.

— Хўш, нимани! Ё раббий!— деб қўйди йиғит ва ўзини тута билиш уқувига қарамасдан унинг тиззалари қалтираб, манглайдан тер чиқиб кетди.

— Сиз пичоқ келтириб суҳбатимиздан кейин уни қолдириб кетишга ваъда бергансиз.

— Бу ҳақда оғиз очманг, хоним! Шундай аҳвол йўқки нечоғлик даҳшатли бўлса-да, у худонинг бир бандасига ўзини жондан жудо қилиш ҳуқуқини берса. Мен ўйлаб кўрдим ва шу хулосага келдимки, мен ўз бўйнимга бундай гуноҳни зинҳор базинҳор олмаслигим керак.

— Ҳо-а, сиз ўйлаб кўрдингизми!— истиғноли табассум билан креслога ўтираркан деди асра.— Мен ҳам ўйлаб кўрдим ва мен ҳам бир хулосага келдим.

— Қандай?

— Лафзи йўқ одамга айтадиган гапим йўқ деб.

— Ё раббий!— шивирлади Фельтон.

— Сиз чиқиб кетаверишингиз мумкин, мен ҳеч қандай гапни айтмайман.

— Мана пичоқ! — деб ваъдасига мувофиқ ўзи келтирган, лекин аспрага топширишга ботинмай турган қуролни чўнтагидан чиқара туриб гапирди Фельтон.

— Беринг-чи, уни бир кўрай-чи?

— Нега?

— Номусим билан қасамёд қиламанки, мен уни шу заҳоти қайтариб бераман. Сиз уни мана бу столга қўясиз-да, ўзингиз у билан менинг ўртамда турасиз.

Фельтон қуролни миледига узатди; у тигни диққат билан кўздан кечирди-да, учини бармоғи учига тегизиб кўрди.

— Яхши, — деди у пичоқни ёш офицерга қайтараркан, — бу қаттиқ аъло пўлатдан... Сиз содиқ дўст экансиз Фельтон.

Фельтон пичоқни олди-да, келишилгандек уни столга қўйиб қўйди.

Миледи Фельтонни нигоҳи билан кузатиб турди-да, қаҳнат ҳосил қилиб бош ирғаб қўйди.

— Энди, — деди у, — гапларимга қулоқ солинг.

Бу таклиф ортиқча эди: ёш офицер унинг қошида турар ва ишгорон бўлиб унинг сўзларини кутарди.

— Фельтон... — деб тантанавор ва ҳазин гап бошлади миледи. — Фельтон, бир кўз олдингизга келтиринг, сизнинг синглингиз, отангизнинг қизи сизга деди: мен ҳали ёш ва пешанамнинг шўрига ҳаддан ортиқ гўзал бўлган чоғимда мени алдаб тузоққа илинтирдилар, лекин мен дош бердим... Менга қарши фишқу фасод ва зулмларини кўпайтириб юбордилар, — мен дош бердим. Мен эътиқод қўйган мазҳабни, мен топингувчи худони таҳқирлай бошладилар, — нега десангиз мен худони ва ўша ўзимнинг эътиқодимни ёрдамга чорлардим, — лекин шунда ҳам мен дош бердим. Шундан сўнг менинг шаънимга ҳақоратлар ёғдира бошладилар ва руҳимни сўндиришнинг иложини қилолмаганлари сабабли танимни то абад ҳаром қилиш пайига тушдилар. Оқибат...

Миледи тўхтаб қолди, ва лабларига аччиқ табассум илинди.

— Оқибат, — унинг кетидан такрорлади Фельтон, — хўш, улар нима қилдилар оқибат?

— Оқибат бир кун кечқурун ҳамон энгишнинг иложи бўлмаётган матонатимни букишга қарор қилдилар... Хуллас, бир кун кечқурун менга ўткир ухлатгувчи дори қўшилган сув бердилар. Мен кечки тамаддимни тугатар-тугамас бора-бора аллақандай галати жунжикиб бораётганимни сезиб қолдим. Гарчи кўнглимда ҳеч гап бўлмаса-да, мени элас-элас қўрқув босарди-ю, мен уйқуни энгишга уринардим. Мен ўрнимдан туриб ўзимни деразадан отмоқчи, ёрдамга

чақирмоқчи бўлдим-у, лекин оёқларим менга итоат қилмай қўйди. Шифт худди менинг бошимга қараб пастлаётгандай ва бутун вазни билан мени эзаётгандай туюлиб кетди. Мен қўлларимни узатдим, гапириншга ҳаракат қилиб кўрдим, лекин аллақандай мубҳам товушларни чиқарардим. Мен енгиб бўлмас даражада қарахт бўлиб борардим ва ҳозир йиқилишимни сезиб креслога ёпишиб олдим, лекин ҳадемай менинг дармони қуриган қўлларимга бу таянч камлик қилиб қолди-да, мен бир тиззамга, кейин эса иккаласига йиқилиб тушдим. Дуо ўқимоқчи бўлгандим тилим калимага келмади. Шак-шубҳасиз парвардигор мени кўрмасди ва эшитмасди, мен ўлимдек оғир уйқуга таслим бўлиб полга қулаб тушдим.

Бу уйқу вақтида нелар кечгани хусусида ва у қанча вақт чўзилгани хусусида менда бирон-бир хотира қолмади. Шоҳона жиҳозланган, нур шифтдаги туйнукдан тушиб турган аллақандай юмалоқ хонада ўрни тўшакда ётган ҳолда уйғонганим эсимда, холос. Устига-устак унда бирорта ҳам эшик йўқдай туюларди. Бу ҳашаматли зиндон деган хаёлга бориш мумкин эди.

Ўзимнинг қаердалигимга анчагача ақлим етмай, сизга боягина сўзлаб берган тафсилотларнинг маънисини англамай турдим: менинг миям мен тарқатиш иложини қила олмаётган бу уйқунинг оғир зулматини қочиролмай гаранг эди. Мен ўзимни элас-элас извошда кетаётгандай хис қилар ва тинка-мадоримни қуришиб ташлаган аллақандай даҳшатли туш кўраётгандай эдим. Лекин буларнинг ҳаммаси шундай узук-юлуқ, шундай мужмал намоён бўлардики, гўёки бу воқеаларнинг ичида мен эмас, ўзга бир кимса юргандай, лекин жисмимнинг иккиланиши туфайли бари бир, менинг ҳаётимга ўралашиб кетганди.

Бирмунча вақт ўзим тушиб қолган аҳвол менга шу даражада ғалати бўлиб туюлиб турдики, худди буларнинг ҳаммасини тушимда кўраётгандай эдим... Гандираклаб ўрнимдан турдим. Менинг уст-бошларим ёнимдаги стулда ётар, лекин қандай ечинганим, қандай ётганим эсимда йўқ эди. Шунда оз-оздан ҳақиқат ўзининг бор даҳшатлари билан менга аён бўла бошлади, ҳамда мен ўзимнинг уйимда эмаслигимга фаҳмим етди. Хонага тушиб турган қуёш нурларидан чиқарган хулосамга қараганда кун ботишига яқин қолган, мен бўлсам ўтган кечқурун уйқуга кетган эдим — демак, менинг уйқум қарийб бир кеча-кундуз чамаси давом этган эди! Бу узоқ уйқу пайтида нималар содир бўлмаган?

Мен дармоним етганча тез кийиниб олдим. Менинг ҳаракатларимнинг ҳаммаси сует ва ланж бўлиб, ухлатувчи дорининг таъсири ҳамон тарқалмаётганлигидан далолат бе-

рарди. Бу хона жиҳозларига қараганда аёл кишини қабул қилишга мўлжалланган ҳамда таннозларнинг таннози ҳам хонага назар солиб ўзининг барча истаги кўзда тутилганига ишонч ҳосил қилган бўларди.

Мен бу ҳашаматли қамоққа беркилиб қолган биринчи асира эмаслигимга шак-шубҳа йўқ эди, лекин ўзингизнинг ақлингиз етади, Фельтон, бу зиндоннинг бутун дабдабаси кўзимга ташлангани сайин мени тобора қўрқув қамраб бормоқда эди. Ҳа, бу чинакам зиндон эди, зеро ундан чиқишга бекор овора бўлдим. Мен эшик топишга ҳаракат қилиб деворларни текшириб чиқдим, лекин уларнинг ҳаммаси тақиллатганда оғир товуш чиқарарди.

Мен бирор тешик жой қидириб, хонани йиғирма мартача айланиб чиққандирман,— ҳеч қандай чиқиш жойи йўқ бўлиб чиқди. Даҳшат ва чарчоқдан эзилиб креслога йиқилдим. Мен ўтирган жойимдан қимирлашга қўрқардим: назаримда ҳамма тарафда мени хавф-хатар пойлаб тургандай, бир қадам боссам борми мен унга йўлиқадигандай эдим. Гарчи кечаги кундан бери туз тотмаган бўлсам-да, қўрқув очлик ҳиссини бўғиб қўйган эди.

Ташқаридан мен вақтни аниқлаб олгудай, қилт эгган товуш келмасди. Мен фақат кеч соат олти-еттилар бўлса керакдир деб тахмин қилардим: бу октябрнинг охирлари бўлиб аллақачон қоронғи тушиб бўлган эди.

✓ Тўсатдан эшик гийчиллаб кетди-ю, мен сесканиб тушдим. Шифтнинг ойнаванд туйнуги устида чўғдай соққа шаклида ёниқ чироқ кўринди. У хонани чароғон қилиб юборди. Мен ҳам қутим ўчиб, бир-икки қадам нарида бир одам турганини кўриб қолдим.

Кечки тамаддига икки кишини кўзлаб тузалган дастурхон гўё сеҳр билан хонанинг ўртасида пайдо бўлди.

Бу ўша мени бир йилдан бери таъқиб этиб юрган, менинг номусимга тегишга қасам ичган одамнинг ўзгинаси эди, унинг дастлабки сўзлариданоқ мен ўтган кеча у ўз ниятига еганини тушундим. . .

— Номард!— шивирлади Фельтон.

— Албатта, номард-да!— ёш офицернинг бутун вужуди қулоққа айланиб бу аломат воқеани қандай ҳамдардлик билан тинглаб ўтирганини кўриб деди миледи.— Албатта номард-да! У бунинг уйқусида енгса бўлди, ҳаммаси ҳал бўлади деб ўйлаган эди. У бўлар иш бўлгандан кейин ўз шармисорлигини тан олмай иложи йўқ, деган илинжда келган эди. У менинг муҳаббатим эвазига ўзининг давлатини тақдим этгани келган эди.

Мен аёл қалби сиғдира олиши мумкин бўлган бутун наф-

ратни, бутун қаҳру-ғазабни бу одамга тўкиб солдим. У бу хил таъналарга ўрганиб кетган, шекилли: менинг гапларимни қўлларини қовуштириб, илжайиб, пинагини бузмасдан тинглади; сўнгра гапини тугатди деб ўйлаб, менга яқин кела бошлади. Мен ўзимни столга отиб пичоқни олдим-да, уни кўксимга тирадим.

«Яна бир қадам боссангиз,— дедим мен,— сиз на фақат номусимни лекин жонимнинг ҳам уволига қоласиз!»

Менинг кўз қарашим, овсизим ва бутун қадди-қоматим энг ахлоқсиз одамларни қониқтирадиган ўша чинакам самимиятга тўла бўлса керакми, у тўхтаб қолди.

«Сизнинг жонингизиними?— қайта сўради у.— Йўғ-эй! Сиз ўта кетган офатинжон маъшуқасиз, тоинки мен васлингизга восил бўлиш бахтидан атиги бир марта баҳра олиб, сизни шу тариқа йўқотишга розилик берсам. Хуш қолинг, гўзалим! Мен кута тураман ва кайфиятингиз дурустроқ бўлган пайти сиздан хабар оламан».

Шу гапни айтиб у ҳуштак чалди. Хонани ёритгувчи ловуллаб турган соққа шифт узра янада баландроқ кўтарилди-ю, гоийиб бўлди. Мен яна зулматда қолдим. Бир зум ўтгач эса очилгувчи ҳамда яна ёпилгувчи эшикнинг ўша гийчиллаши такрорланди, ловуллаган соққа пастга тушди ҳамда мен яна танҳо қолдим.

Бу дақиқа даҳшатли эди. Башарти, ўзимнинг мусибатим борасида бўлса ҳам, энди бу шубҳалар тарқаб кетди ҳамда мен даҳшатли ҳақиқатдан воқиф бўлдим. Мен ўзим на фақат ёмон кўрган лекин ўзим нафратланган одам қўлида, ҳеч нарсадан тоймайдиган ва аллақачон қўлидан нималар келишини менга маъшум тарзда исботлаб бўлган одамнинг қўлида эдим. . .

— Лекин ўша одам ким эди?—сўради Фельтон.

— Мен тунни стулда ўтириб сал шовқиндан ҳам чўчиб ўтказдим, негаки ярим кечаларда чироқ ўчди-ю, мен яна зулматда қолдим. Лекин туш менинг таъқибчимнинг янги хуружларисиз ўтиб кетди. Кун ёришгач, стол гоийиб бўлди, фақат пичоқ ҳамон менинг қўлимда қисилган ҳолда эди.

Бирдан-бир умидим шу пичоқда эди.

Менинг чарчоқдан тинка-мадорим қолмаганди, кўзларим уйқусизликдан ўт бўлиб ёнар эди, бир нафас мизғиб олишга журъат қилолмасдим. Кун ёруғи мени тинчитди, мен болши тагига яшириб қўйган нажотбахш пичоғимни қўйиб юбормасдан ўзимни каравотга ташладим.

Уйғонганимда яна тузоғлик стол келтирилган эди.

Бу гал ўзимнинг бутун қўрқувларимга, дилгирлигимга қарамасдан ўлгудек оч қолганимни ҳис қилдим: менинг туз тот-

маганимга икки кун бўлиб қолган эди. Мен нондан, мевалардан оз-моз еган бўлдим. Сўнгра ичган сувимга ухлатувчи дори қўшпгани эсимга тушиб, мен столдагисига қўл тегизмадимида, стаканимни бет-қўл ювиш жойида девор ичига ўрнатилган мрамар фавворадан тўлғазиб олдим.

Бу эҳтиёт чорасига қарамасдан мен дастлаб жуда ёмон ҳадисираб турдим, лекин бу гал менинг ҳавотирларим асоссиз эди: кун ўтиб кетди, мен ўзим чўчиб турган нарсага ўхшаш ҳеч нимани сезмадим. Менинг шубҳаланганим кўзга чалинмай қолсин, деб тадбиркорлик билан графинидаги сувни ярмигача тўкиб қўйдим.

Кеч кирди, у билан эса қоронғу ҳам тушди. Бироқ менинг кўзларим унга ўргана бошлаган эди; мен столнинг пастга тушиб кетганини ва чорак соатдан сўнг менга тортилган кечки таом билан кўтарилганини кўриб турдим, бир дақиқа ўтгач эса, ўша чироқнинг ўзи пайдо бўлди-ю, жонани нурга кўмди.

Мен ухлатувчи дори қўшиб бўлмайдиган нарсалардан бошқа ҳеч нима емасликка қарор қилдим. Иккита тухум билан бир оз мева менинг кечки овқатимни ташкил қилди. Сўнгра мен ўзимнинг роҳатбахш фавворамдан бир стакан сув қўйиб ичиб олдим.

Дастлабки қултумларданоқ сувнинг таъми эрталабки сипарни эмасдек туюлди. Дарров кўнглимда шубҳа қўзғалди-ю, мен у ёғини ичиб ўтирмадим, лекин ярим стаканчасини ичиб бўлган эдим.

Мен ҳазар қилиб қолган-қутган сувни сочиб ташладимида, совуқ терга ботиб оқибатини кута бошладим.

Шак-шубҳасиз аллақандай кўринмас шоҳид менинг фавворадан сув олганимни кўриб қолган ва совуққонларча илгаридан ҳал этилган ҳамда шафқатсизларча амалга оширилаётган менинг ҳалокатимга муқаррар етишмоқ учун соддадиллигимдан истифода қилган эди.

Ярим соат ҳам ўтмасдан, худди ўша биринчи галдаги аломатлар пайдо бўлди. Лекин бу сафар ҳаммаси бўлиб ярим стакан ичганим сабабли узоқроқ курашганимдан кўзим илнимасди, балки мени теварак атрофда кечаётган нарсаларни идрок этишдан маҳрум қилмаган, лекин ўзимни ҳимоя қилиш ёки қочиб кетиш лаёқатини олиб қўйган аллақандай мудроқ элитди.

Мен қўлимда қолган ягона мудофаа воситаси — нажотбахш пичоғимни болиш тагидан оламан деб судралиб каравотгача етиб олишга уринардим, лекин аранг бош томонига етдим-у, жон ҳолатда каравотнинг оёғига тирмашганимча тиз чўкиб қолдим. Шунда фаҳмладимки, хароб бўлибман...

Фельтоннинг ранги оқариб кетди ҳамда унинг бутун аъзо-йи-баданини титроқ ларзага келтирди.

— Ҳаммадан даҳшатлиси шу эдики,— гўё ўша даҳшатли дақиқадаги оғир хавотирни ҳануз бошидан кечираётгандай овози ўзгариб давом этди миледи,— бу гал ўзимга таҳдид солаётган хатарни мен яққол англаб турардим: таъкидлаб айтман, ухлаб қолган бўлсам ҳам эс-ҳушим жойида эди, шу сабабдан ҳам ҳаммасини кўриб ва эшитиб ётардим. Рост, ҳаммаси гўё тушдаги каби кечарди, лекин бутун даҳшати шунда эди.

Мен чироқнинг юқорига кўтарилаётгани, ўзимнинг бора-бора зулматга чўкаётганимни кўриб турдим. Сўнгра мен эшикнинг яхши таниш бўлиб қолган гийчиллашини эшитдим, гарчи эшик атиги икки мартагина очилган эди, холос.

Мен ғайришуурий равишда ёнимга биров яқинлашиб келаётганини ҳис қилдим.— Американинг дашту биёбонларида адашиб қолган бахти қора одам илоннинг яқинлашаётганини шу тариқа билиб туради дейишади.

Мен ўз гунглигимни енгиб, додлашга уринардим. Ироданинг ақлга сиғмас зўри шарофати билан ўрнимдан қўзғалдим ҳам, лекин шу замон яна йиқилиш учун... менинг таъқибчимнинг қучоғига йиқилиш учун...

— Айтсангиз-чи, менга, ўша одам ким эди?— сўраб қолди ёш офицер.

Миледи ўз ҳикоясининг барча тафсилотларида тўхталмиш билан Фельтонга қанча азоб бераётганини бир қарашда кўрди, лекин миледи уни битта ҳам қийноқдан халос қилмоқ истагида эмас эди. Ништарини унинг қалбига нақадар чуқур санчиб олса унинг миледи учун интиқом олишига ишонч шу қадар кўп бўлади. Шу важдан у гўё унинг нидосини эшитмагандай ёки унга жавоб бериш фурсати келмади деган мулоҳазага боргандай гапини давом эттираверди:

— Фақат бу гал аблаҳнинг иши продасиз, ҳиссиз жасад тимсолига тушмаган эди. Сизга айтиб эдим: ўзимнинг жисмоний ва маънавий уқувларимни так-таслим қўлга олишга қурбим етмагани ҳолда, мен ҳар қалай ўзимга таҳдид солгувчи хатар сезгисини сақлаб қолган эдим. Мен жоним борича олишдим ва афтидан қаттиқ қаршилик кўрсатдим, негаки қулоғимда унинг хитоби турибди;

«Бу ярамас пуританлар-эй! Уларнинг ўз жаллодларини тинкасини қуритишини билардим, лекин ўз ўйнашларига шундай ёмон қаршилик кўрсатишади, деб ўйламагандим».

Эвоҳ, жон ҳолатдаги бу қаршилик кўп чўзилолмасди. Мен ҳолдан толаётганимни ҳис қилдим ҳамда бу гал номард менинг уйқумдан эмас, беҳушлигимдан фойдаланди...

Фельтон бир оғиз гапирмасдан фақатгина бўғиқ оқ чекиб тингларди; унинг мрамр манглайдаи дув-дув совуқ тер оқарди, қўли ҳам талвасада кўксига босилган эди.

— Ҳушимга келганимдан кейин қилган биринчи ҳаракатим ўзим олдин судралиб етолмаган болиш остидаги пичоқни пайпаслаб кўриш бўлди: у менинг ҳимоямга хизмат қилолмаган бўлса-да, ҳеч бўлмаганда ўзимни ҳалоллаб олишимга қўл келиб қолиши мумкин эди.

Лекин бу пичоқни қўлимга олганимдан кейин, Фельтон, миямга даҳшатли фикр келиб қолди. Мен бор гапни айтаман деб қасам ичдим, ҳамма гапни айтаман ҳам. Мен сизга ҳақиқатни ошкор қиламан деб ваъда қилдим, уни ошкор қиламан, бу билан ўзимни хароб қилсам ҳам майли.

— Миянгизга ўзингиз учун бу одамдан қасос олиш фикри келдими?— сўради Фельтон.

— Эвоҳ, ҳа!— жавоб берди миледи.— Биламан бундай фикр христианга муносиб эмас. Шак-шубҳасиз мени рудимизвинг ўша азалий душмани, ўша шайтон васвасага солган. Ишқилиб, эътироф қиламан сизга, Фельтон,— ўзини жиноятда айблагувчи аёл оҳангида гапни давом эттирди миледи,— бу фикр кўнглимга бир келди-ю, ҳеч миямдан нари бўлмади. Шу гуноҳ фикрим учун мен шу тобда таъзимини еб ўтирибман-да.

— Давом этинг, давом этинг!— ўтинарди Фельтон.— Қандай қилиб сиз қасосингизни олганингизни билишга муштоқман.

— Мен илож борича тезроқ қасдимни олишга аҳд қилдим, унинг янаги тун келишига менинг ишончим комил эди. Кундузлари мен кўрқадиган ҳеч нарса йўқ эди.

Шунинг учун нонушта вақти бўлганда мен ўйланиб ўтирмасдан еб ичавердим: мен кечки тамадди маҳали ўзимни тановул қилганга солиб, лекин ҳеч нимага қўл урмасликка қарор қилдим ва кечқурун очликни сезмаслик учун эрталаб ўзимни тўқлаб олишим зарур эди.

Мен нонуштадан фақат бир стакан сувни яшириб қўйдим, негаки икки кеча-кундуз егулик-ичкиликсиз қолиб кетганимда мен ҳаммадан ҳам ташналиқдан қийналган эдим.

Кун давомида кўнглимда кечган гапларнинг ҳаммаси қилган аҳдимни янада мустаҳкамлади. Мени кузатаётганларига шубҳа қилмаган ҳолда мен авзойим пинҳона ўйларимни ошкор этиб қўймаслигига интилардим, бир-икки марта ҳатто ўзимнинг кулимсираётганимни пайқаб қолдим. Фельтон, қандай ўй-хаёлларимга кулимсираганимни сизга эътироф қилишга юрагим дов бермайди, сиз мендан хазар қилиб қолардингиз...

— Давом этинг, давом этинг!— ёлворарди Фельтон.— Кўриб турибсиз, қулогим сизда — бунинг ҳаммаси нима билан тугаганини тезроқ билмоқчиман.

— Кеч кирди, ҳамма нарса жорий этилган тартиб билан ўтиб борарди. Одатларига кўра менга қоронгида кечки таом келтирдилар, сўнгра чироқ ёнди, мен ҳам стол ёнига ўтирдим.

Мен мевалардан едим, ўзимни графиндан сув қуяётганга солдим, лекин ўша нонуштадан қолдирганимни ичдим, холос. Айтганча бу айирбош бирам усталик билан қилинган эдики, менинг жосусларим, борди-ю, улар бўлган тақдирда ҳеч шубҳага бормаган бўлардилар.

Кечки тамаддидан кейин мен ўзимни худди ўтган кундаги сингари довдираб қолганга солдим, лекин бу гал гўё чарчаб ҳолдан тойган ёки хавф-хатарга кўникиб қолган бўлиб, мен каравотгача судралиб бордим-да, кўйлагимни ечиб ташлаб, ётдим.

Мен болиш остидаги пичоқни пайпаслаб топдим ва ўзимни ухлаганига солиб бармоқларим билан унинг сопини жон-жақдим билан қисиб олдим.

Ҳеч қандай янги гайдан дарак бермай, икки соат ўтиб кетди-ю, ўлай агар ҳатто кечаги кун бунга ҳаргиз ақлим бовар қилмаган бўларди — мен у келмай қоладими деб қўрқардим.

Ниҳоят чироқнинг аста-секин кўтарилиганини ҳамда шифт тепасида унинг кўздан йўқолганини кўрдим. Хона зулматга кўмилди, бирмунча зўр билан бу зимистонга нигоҳим сингди.

Ўш дақиқа кечди. Қилча товуш қулогимга чалинмас, ўз қалбимнинг урушини эшитардим, холос.

Мен ўша одам келсайди деб худодан тилардим.

Ниҳоят, бирам таниш очилган ва қайта ёпилган эшикнинг менга шунчалар таниш садоси келди-да, гарчи қалин гилам тўшалган бўлса-да аллақимининг оёқ товушлари остида пол қисирлагани эшитилди. Қоронғуда менинг тўшагим томон яқинлашиб келувчи аллақандай қора кўзимга чалинди...

— Тезроқ, тезроқ! — қистарди Фельтон.— Кўрмаяписизми ахир, ҳар сўзингиз қўрғошин қуйгандек ўртаяпти мени.

— Шунда,— давом этди миледи,— мен бор кучимни тўпладим, ўзимга-ўзим қасос ёки адолат соати келди дердим, мен ўзимга янги Юдифь деб қарамоқда эдим. Мен дадил бўлиб олдим, қўлимдаги пичоқни маҳкам қисдим ҳамда у ёнимга келганда ва қоронғида тими́рскиланиб ўз қурбонига қўлини чўзганда алам ва қайғу фарёди билан унинг кўксига урдим.

Номард, у ҳаммасини олдиндан билиб турган экан: унинг кўкраги совут билан муҳофаза қилинган экан, пичоқ ҳам унга текканда тўмтоқ бўлиб қолди.

«Аҳа, шунақами! — қўлимдан тутиб ҳамда менга шундай расво хизмат қилган пичоқни қўлимдан юлқиб олиб бақирди у. — Менинг ҳаётимга суиқасд қиладиган бўлдингизми, жонона пуритан қиз? Нафрат ҳам гапми, бу очикдан-очиқ конкўрлик-ку! Хўп, қани ўзингизни босинг тасаддуқ... Мен сизни аллақачон юмшаган деб юрибман. Мен аёлни зўрлаб ушлаб турадиган зolimлардан эмасман. Сиз мени севмайсиз, мен ўзимнинг ўзбилармонлигимни қилиб бунга ишонмаган эдим. Бунга энди амни бўлдим, эртага сиз эркинликда бўласиз».

Менинг истагим битта эди — мени ўлдириб қўяқолсайди дердим.

«Эҳтиёт бўлинг, — дедим унга мен, — менинг озодлигим бошингизга иснод балосини солади».

«Очиқроқ гапиринг, менинг дилбар сивиллам»¹

«Яхши. Шу ердан чиққаним замон мен ҳаммасини айтиб бераман — менга зўрлик қилганингизни, мени асоратда ушлаб турганингизни айтиб берман. Мен шундай қабоҳатларга макон бўлган бу сарой тўғрисида жар соламан. Сизнинг мартабанга баланд, милорд, лекин зир титранг: тепангизда — қирол, қиролнинг тепасида эса худо бор!»

Таъқибчим нечоғлик вазминлик қилмасин қаҳрли ҳаркатини босолмади. Унинг юзига разм сола олмадим лекин устида менинг қўлим турган қўли қалтираб кетганини сездим.

«У ҳолда сиз бу ердан чиқмайсиз!»

«Жуда яхши! Менинг қийноқ жойим менга қабр бўлиб қўяқолади. Жуда соз! Мен шу ерда жон бераман, шунда сиз айблагувчи арвоҳ тирик жон дўқ-пўписаларидан даҳшатлироқлигини кўриб қўясиз».

«Сизда қурол-пуrol қолдирмайдилар».

«Менда биттаеи бор, уни дарду-алам мардликдан камчилиги йўқ ҳар бандага таясини деб бериб қўйипти: мен ўзимни очликдан нобуд қиламан».

«Менга қаранг, бундай урушдан кўра яраш яхшимасми? — таклиф қилди номард. — Мен сизга эркингизни ошиғич кайтариб бераман, сизни фазлу камолнинг тажассуми деб эълон қиламан ва сизни Англия Лукрецияси деб овоза қиламан».

«Мен бўлсам сизни унинг Сексти деб эълон қиламан, мен сизни худо олдида фош қилганимдек, одамлар олдида фош қилиб ташлайман, борди-ю, Лукреция сингари айбномамни қон билан тасдиқлаш лозим бўлса, мен буни қиламан».

¹ Сивиллалар — қадим Грециядаги афсонавий фолбинлар.

«Оббо, шунақами ҳали! — кесатиб гапирди душманним. — Унда бошқа гап. Худо ҳақи, проварди оқибат бу ердаги тиркичилигингиз яхши ўтяпти, ҳеч нимадан камчилигингиз йўқ, борди-ю, ўзингизни очликдан нобуд қилганингизда ҳам уволи ўзингизга бўлади».

У сўзининг устидан чиқди. Бир кун ўтди, яна тун ўтди ва мен уни кўрмадим. Лекин мен ҳам сўзимда турдим ва ҳеч нима емадим-ичмадим. Мен унга маълум қилиб қўйганимдек ўзимни очликдан нобуд қилишга жазм этдим.

Мен бутун кунни ва бутун кечани тоат-ибодатда ўтказдим: ўзимни ўлдириб қўйсам худо мени кечирар деб умид қилардим.

Эртаси куни эшик очилди. Мен полда сулайиб ётардим, куч-қувватим мени тарк этмоқда эди.

Эшикнинг ғийчиллашини эшитгач, мен қўлимга таяниб сал кўтарилдим.

«Хўш, қалай, сал юмшадингизми-йўқми? — деб сўраган овоз қулоғимга бирам совуқ эшитилдики, уни танимасдан иложим йўқ эди. — Биргина, жим юриш ваъдасининг ўзи бадалига озодликни сотиб олишга розисизми-йўқми? Қулоқ солдинг, мен кўнгилчан одамман, — қўшиб қўйди-у, — ва гарчи пуританларни хуш кўрмасамда, уларга тан бераман, пуритан қизларига ҳам, айниқса хушрўйларига. Қани, хоч устида бир қасам ичиб юборинг-чи, сиздан ортиқ ҳеч нима талаб қилмайман».

«Хоч устида қасам ичайми? — ўрнимдан қўзғалиб дедим мен: бу манфур овоз товушидан кучга тўлиб кетдим. — Хоч устида! Ҳеч қандай ваъдалар, ҳеч қандай тазйиқлар, ҳеч қандай қийноқлар оғзимни юмолмайди деб қасамёд қиламан!.. Хоч устида қасам ичармишман!.. Сизни қотил деб, номус ўғриси деб, муттаҳам деб ҳамма ерда фош қилавераман!.. Хоч устида-я!.. Бир кун келиб бу ердан чиқиш насиб бўлса, бутун одамзоддан сиздан қасос олишини тавалло қиламан!»

«Эҳтиёт бўлинг! — деб мен унда ҳали ҳеч эшитмаган таҳдидли бир тарзда гапирди у. — Менда бир нақд чора борки, уни мен фақат ноилож қолганда ишга соламан — сизнинг оғзингизни юмиш, ёки зўр келганда одамларнинг сизнинг бирор оғиз гапингизга ҳам ишонинишга йўл қўймаслик».

Мен қолган-қутган кучимни тўпладим-да, унинг дўқиға жавобан хахолаб кулиб юбордим.

У англадики, келгусида бизнинг орамизда ҳаёт-мамот жанги кетади.

«Менга қаранг, сизга мулоҳаза учун шу кечанинг қолганини ва эртанги кунни бераман, — таклиф этди у. — Агар жим юришни ваъда қилсангиз сизни давлат, иззат-ҳурмат ва ҳатто

обрў-эйтибор кутади; агар бундай даъво қилаверсангиз сизни сазойи қиламан».

«Сиз-а! — сўрадим мен. — Сиз-а!»

«Бир умрлик ўчмас иснодга қолдираман!»

«Сиз-а!..» — такрорлардим мен.

О, гапимга ишонинг, Фельтон, мен уни ақлдан озган деб ҳисобламоқда эдим!

«Ҳа, мен!» — жавоб берди у.

«Оҳ, мени холи қолдиринг, — дедим унга мен, — агар кўзингизда бошимни деворга уриб ёришимни истамасангиз даф бўлинг!»

«Яхши, — деди у, — ихтиёрингиз. Келаси оқшомгача».

«Келаси оқшомгача!» — полга йиқилиб жон аччиғида гиламни тишлаган кўйи жавоб бердим мен...

Фельтон креслога тиралиб олган эди, миледи ҳам иблисона қувонч билан у ҳикояни охиригача тинглаши учун қурби етиши даргумонлигини кўриб турарди.

XXVII

КЛАССИК ТРАГЕДИЯНИНГ СИНАЛГАН УСУЛИ

Асносида миледи ўзини тинглаб ўтирган ёш йигитга зимдан разм солган бир дақиқалик сукунатдан кейин гапини давом эттирди:

— Қарийб уч кун мен ҳеч нима емадим-ичмадим ҳам. Мен жуда қаттиқ азобда қолган эдим: гоҳида пешанамни аллақандай булут босиб келарди-да, кўзларимни тўсиб қўярди — бу алаҳлай бошлаганим эди.

Кеч кирди. Мен шундай ҳолдан тойган эдимки, ҳар дақиқа ҳушимдан кетиб турардим ва ҳар ўзимдан кетганимда жон беряпман, деган хаёлда худога шукур қилардим.

Бир шундай беҳуш пайтимда мен эшик очилганини эшитиб қолдим. Қўрққанимдан мен ўзимга келдим.

У ҳузуримга юзига ниқоб тутилган бир кишини эргаштириб кириб келди; унинг ўзи ҳам ниқобда эди, лекин мен унинг қадам товушларини танидим, унинг овозини танидим, инсоният шўрига унга дўзах ато қилган шукуҳли келбатини танидим.

«Хўш қалай, — деб сўради у мендан, — мен талаб қилган ваъдани беришга розимисиз?»

«Узингиз айтдингиз-ку, пуританларнинг лафзи ҳалол деб, Мен сўз берганман — сиз ҳам уни эшитгансиз — бу дунёда сизни бандалар ҳукмига, у дунёда эса худо ҳукмига топшираман деганман».

«Демак, ўжарлик қилиб турибсизми?»

«Мени эшитиб турган худо олдида қасамёд қилиб айтаман-ки, мен сизнинг жинойатингиз шоҳидлигига бутун оламини даъват этаман, қачонки бир қасоскор топмагунимча чорлайвераман».

«Сиз фоҳиша аёлсиз, — гулдирраган овоз билан маълум қилди у, — ҳамда шу хил аёлларга бериладиган жазога тортиласиз! Ўзингиз додингизни айтаётган олам назарида тамгаланган ҳолингизда ўша оламга ўзингизнинг жинойатчи ҳам, телба ҳам эмаслигингизни исботлаб кўринг-чи!»

Кейин у ниқобли кишига юзланди.

«Ишингни қилавер жаллод!» — амр қилди у.

— О! Унинг номи! Номи! — сўради Фельтон. — Менга унинг номини айтиш!»

— Шундай қилиб, менинг нола-афгонларимга қарамасдан, менинг қаршилимга қарамасдан — ажалдан бадтарроқ бир фалокат тушганига менинг ақлим ета бошлаган эди, — жаллод мени тутиб олиб, полга йиқитди-да, қўли билан босиб турди. Менинг фарёдлардан нафасим қисиларди, ҳушимдан кетай-кетай деб қолган эдим, илтижоларимга парво қилмаётган худога муножаат қилардим... тўсатдан мен оғриқ ва уятдан жоним борича додлаб юбордим — чўғда тобланган темир, жаллоднинг темири менинг кифтимга қадалган эди...

Фельтон тақдид солиб индо қилиб қўйди.

— Қаранг, — деди миледи ва қиролича алфозида савлат тўкиб ўрнидан турди, — қаранг, Фельтон, золим зулмининг қурбони бўлган ёш бегуноҳ қиз учун қандай янги жафони ўйлаб топганлар. Одамлар қалбини билишни ўрганинг ва келгусида шундай бемулоҳаза, уларнинг ноҳақ қасосининг қуролига айланиб юрманг.

Миледи кўйлагини шартта очиб ташлади-да, кўкрагини ёпиб турган батисни йиртиб юборди ва ясама ғазаб, ҳам уятдан қизариб ёш йигитга бу чиройли кифтни булғаб турган ўчмас нишонни кўрсатди.

— Лекин мен бу ерда иилуфарни кўряпман! — ҳайрон бўлди Фельтон.

— Бутун тубанлик ҳам шунда-да! — жавоб берди миледи. — Бу инглиз тамгаси бўлганда борми!.. Мени бу жазога қандай ҳакам тортганини исбот қилиш лозим бўларди, мен ҳам давлатнинг барча ҳакамликларига арз қилсам бўларди. Француз тамгаси бўлса... О, мен у билан пухта тамгаланган эдим!

Бу Фельтон учун ҳаддан ортиқ эди.

Миледининг мудҳиш изҳори дилидан дами ичига тушиб, рағзи ўчиб, қарахт бўлиб ўзи алоҳида улуғворлик деб қабул қилган беҳаёлик билан ўз баданини кўрсатган бу аёлнинг

ниселсиз жамолидан кўзлари қамашиб, у христианларнинг золимлари бўлмиш императорлар қонхўр омиларга эрмак қилиб топширган табаррук, пок жафокашлар қошида турган илк христианларга ўхшаб унинг пойига тиз чўкди. Унинг учун тамга мавжудлигини йўқотди, ёлғиз ҳусн қолди, холос.

— Кечиринг! Кечиринг! — нидо қиларди Фельтон. — О, мени кечиринг!

Миледи унинг кўзларидан, севаман, севаман деган қарашни ўқиди!

— Кечирайми — нимани? — сўради у.

— Сизни таъқиб этгувчиларга қўшилиб кетганим учун мени кечиринг.

Миледи унга қўлини узатди.

— Шунчалар гўзал, шунчалар ёш! — унинг қўлларидан бўса олиб хитоб қилди Фельтон.

Миледи унга ҳатто қулни қирол қилгувчи нигоҳларидан бирини сийлов қилди.

Фельтон пуритан эди — у бу аёлнинг қўлини қўйиб юборди-да, унинг оёқларини ўпа кетди.

Энди Фельтон уни севмасди — унга сиғинарди.

Бу руҳий шавқ уни ўтиб кетганда, миледининг у бир нафас ҳам йўқотмаган вазминлиги қайтиб келгандай туюлди шекилли, Фельтон ўзини бадтар зор этиш учунгина ҳафсала билан унинг кўзидан асралгувчи муҳаббат ганжиналарини ҳаё пардаси яна яшириб қўйганини кўргандан кейин у деди:

— Энди менинг сиздан фақат бир нарсани сўраб олишим қолди, холос: сизнинг ҳақиқий жаллодингизнинг номи нима? Назаримда фақат биттаси жаллод бўлган, бошқаси унинг қўлидаги қурол бўлган, холос.

— Нечук, оғагинам, — деди миледи, — сенга ҳали унинг номини ҳам айтиб беришим борми! Ўзингни-чи, фаросатинг етмадимми?

— Қандай, — сўради Фельтон, — бу ўшамми?.. Яна ўша!.. Ҳамон ўша... Қандай! Ҳақиқий айбдор...

— Ҳақиқий айбдор — Англиянинг бузғунчиси, ҳақиқий диндорлар таъқибчиси, шунча аёллар номусининг разил ўғриси, ким ўз ишратпараст қалбининг кўйига кириб, шунча инглизларининг қонини тўкмоқ ниятида бўлса, ким бугун протестантларга ҳомийлик қилиб эрта уларга хиёнат қилса, ўша...

— Бекингэм! Бу Бекингэм денг! — дарғазаб бўлиб сўради Фельтон.

Миледи гўё қалбида бу ном қўзгаган расво хотиротга бардош беришга ўзининг қурби етмагандан юзини қўллари билан тўсиб олди.

— Бекингэм — шу фариштадек вужуднинг жаллоди! —

нидо қиларди Фельтон.— Сен ҳам унинг бошида момақалди-роқни гумбирлатмадингми, парвардигор! Сен ҳам ҳаммамизнинг бошимизга бало қилиб уни нажиб, обрўли, иқтидорли бўлиб қолишига йўл қўйддингми!

— Кимки ўз баҳридан ўзи ўтиб турса, ундан худо ҳам юз ўгирар экан? — деди миледи.

— Бундан чиқди у ўзини ғариблар йўлиқадиган жазога мубтало қилмоқчидир! — ҳаяжони тобора ошиб давом этди Фельтон.— Инсон қасоси фалак ҳукмидан олдиноқ бошига тушишини истар!

— Одамлар ундан қўрқишади ҳам унга шафқат қилишади.

— Э, мен ундан қўрқмайман, унга шафқат ҳам қилмайман! — эътироз қилди Фельтон.

Миледи кўнгли иблисона қувончга тўлиб кетаётганини сезди.

— Лекин қай йўсида меннинг валийнеъматим, меннинг падарим лорд Винтер бу нарсаларнинг ҳаммасига алоқадор бўлиб чиқмоқда? — сўради Фельтон.

— Қулоқ солишг, Фельтон, ахир пасткаш ва разил одамлар қатори оламда олижаноб ва олиҳиммат тийнатлар ҳам бор. Меннинг бир қайлигим бор эди, мен севган, у менга ҳам кўнгил берган киши эди... сиз сингарни шер юрак, Фельтон, худди сизга ўхшаган одам. Мен унинг ҳузурига бордим-да, унга ҳамма гаини айтиб бердим. У мени танирди ва бир зум ҳам иккиланиб турмади. Бу бир кибор мансабдор ҳар жиҳатдан Бекингэмга тенг киши эди. У ҳеч нима демади, қиличчини тақди, ридосига бурканди ва Бекингэм саройига равона бўлди...

— Ҳа, ҳа тушуниб турибман, — луқма ташлади Фельтон.— Гарчи бу хил одамларга ишинг тушганда қилич эмас ханжар қўл келади.

— Бекингэм бир кун аввал ўша маҳаллар ҳали шаҳзода Уэльский бўлмиш қирол Карл бирга инфантанинг қўлини сўрагани фавқулодда элчи бўлиб Испанияга жўнаб кетган эди. Меннинг қайлигим қуруқ қайтди. «Менга қаранг, деди у менга,— бу одам кетиб қолибди, мен ҳам ҳали-бери қасос олмайман. У келгунча аҳд қилганимиздек, никоҳдан ўтиб турайлик сўнгра эса Лорд Винтерга ишонаверинг, у ўзининг ҳам, хотинининг ҳам номусини сақлаб қолишининг урдасидан чиқади».

— Лорд Винтерга! — қичқириб юборди Фельтон.

— Ҳа, лорд Винтерга,— тасдиқлади миледи.— Энди ҳаммаси сизга аён бўлгандир, шундай эмасми? Бекингэм бир йил атрофида хорижда бўлди. У қайтишидан бир ҳафта илгарин лорд Винтер мени ёлғиз меросхўр қилиб қолдириб тўсатдан вафот этди. Бу зарбани ким берган? Бу ёлғиз худога маълум, мен ҳеч кимни айбламайман...

— О, тубанлик ҳам шунчалик бўладими! Шунчалик бўладими! — даҳшатга келди Фельтон.

— Лорд Винтер ўз укасига ҳеч нима демасдан вафот этди. Даҳшатли сир момақалдироқ сингари айбдорнинг бошини емагунча ҳаммадан пинҳон қолиши керак эди. Сизнинг валинъ-матингиз учун акасининг бисотисиз бир ёш қизга уйланиб олгани қайғули ҳол эди. Мен фаҳмладимки, ўзининг мерос олиши илннжида панд еган одамни мадад беради деб умидвор бўлишимнинг ҳожати йўқ. Мен қолган умримни ўша ерда ўтказишга қатъий қарор қилиб Францияга кетиб қолдим. Лекин менинг бутун мулким Англияда. Уруш туфайли икки давлат ўртасидаги алоқа узлиб қолди, мен рнъзат чека бошладим ҳамда гоҳ-гоҳ бу ерга қайтиб келишимга тўғри келиб қолди. Олти кун муқаддам мен Портсмутга тушдим.

— У ёғи-чи? — сўради Фельтон.

— У ёғими? Бекингэм менинг қайтганим тўғрисида хабар топиб қолган шекпли усиз ҳам менга қарши-ғаразда юрган лорд Винтер билан менинг хусусимда гапни бир жойга қўйганда, унга келишининг тамғаланган жиноятчи фоҳиша аёллигини айтган. Менинг эрим ўлиб кетган, токи мени ёқлаб у ўзининг софдил олижаноб овозини кўтарса. Лорд Винтер ўзига айтилган гапларнинг ҳаммасига лаққа тушган, яна бажонидил ишонганки, бундан у манфаатдор. У мени ҳибсга олиш учун шу ерга келтиришни ва сиз кўриқлашингизни буюрган. Қолгани сизга маълум: индинга у мени бадарга қиляпти, сургунга жўнатяпти, индинга у мени бир умрга назардан қолганлар ичига киритиб қўяпти. О, гапимга ишонинг, шум ниъат жуда пухта ўйланган! Тўр усталлик билан тўқилган, менинг ор-номусим барбод бўлади! Ўзингиз кўриб турибсиз, Фельтон, ўлмай илжним йўқ. Фельтон, менга пичоқни беринг!

Шу сўзлар билан миледи гўё бор кучи тамом бўлгандай, ҳолсизланиб муҳаббату ғазаб ва ўзи шу тобгача беҳабар келган нашъада сархуш ёш офицер пинжига суқилди: илгит завқланиб уни суяб қолди-да, бу келишган, ўймоқдек даҳан нафасидан зириллаб, бу кўтарилиб турган сийнанинг тегшидан ҳуши учиб уни бағрига босди.

— Йўқ, йўқ! — хитоб қилди у. — Йўқ, сен гўборлардан ҳоли бўлиб иззат-ҳурматда яшайсан, сен ўз душманларнинг устидан тантана қилмоқ учун яшайсан!

Миледи айни пайтда нигоҳи билан уни ўзига жалб этган кўйи уни астагина итариб юборди; лекин Фельтон уни қайтадан оғушига олди, кўзлари эса маъбудага боққандай илтижо билан жавдираб турарди.

— Оҳ, ажал! Ажал! — ўз товушига нозли оҳанг бериб ва кўзларини юмиб деди у. — Оҳ, шарманда бўлиб юргандан кўра

ўлиб кетган маъқул! Фельтон, жонажон огам, дўстим, сенга ёлбораман!

— Йўқ! — хитоб қилди Фельтон. — Йўқ, сен яшайсан, қасосингни олиб яшайсан!

— Фельтон, мен атрофимдаги одамларнинг ҳаммасига офат келтираман! Мени тарк эт, Фельтон! Қўйиб бер, ўлиб қўя қолай!

— Ундай бўлса бирга ўламиз! — аспранинг дудоғидан бўса олиб хитоб қилди Фельтон.

Эшик устма-уст тарақлай бошлади. Бу гал миледи Фельтонни чинакамига итариб юборди.

— Эшитяпсанми! — деди у. — Бизни эшитиб қолишди, бу ерга келишяпти! Ҳаммаси тамом, биз ҳалок бўлдик!

— Йўқ, — эътироз қилди Фельтон, — тақиллатаётган соқчи. У кузатувчи келяпти деб мени огоҳ этяпти.

— Ундай бўлса югуринг эшикнинг олдига, уни ўзингиз очинг.

Фельтон итоат қилди — бу аёл унинг бутун фикру-хаёлини, бутун қалбини қўлга олиб бўлган эди.

У эшикни очди-ю, соқчи патрулга қўмондонлик қилгувчи сержантга юзма-юз келиб қолди.

— Нима бўлди? — сўради ёш лейтенант.

— Ёрдамга чақирганингизни эшитиб қолгудай бўлсам, эшикни очишни буюриб эдингиз менга, лекин калитни қолдириш эсингиздан чиқипти. — Мен додлаганингизни эшитиб қолдим, лекин сўзларини англамадим. Эшикни очмоқчи бўлиб эдим у ичкаридан берк экан, шунда мен сержантни чақирдим...

— Ҳузурингизда ҳозирман, — садо берди сержант.

Фельтон ўсал бўлиб довдираб, лом-мим демасдан турарди. Миледи диққатни ўзига тортиши кераклигини тушунди — у чопиб стол ёнига бориб, унга Фельтон қўйган пичоқни олдида, бақириб берди:

— Хўш, менинг ўлишимга тўсқинлик қилишга нима ҳаққингиз бор?

— Ё раббий! — унинг қўлида пичоқ ялтираганини кўриб хитоб қилди Фельтон.

Шу маҳал даҳлизда аччиқ қаҳқаҳа янгради.

Шовқин жалб этган барон ёнида қилич ва эгнида халат билан бўсагада пайдо бўлди.

— Ҳа-а... — чўзиб қўйди у. — Мана трагедиянинг охири пардасига ҳам етиб олдик! Кўрдингизми, Фельтон, худди мен сизга каромат қилиб берганимдек драма барча паллаларидан бир-бир ўтди. Лекин хотирингиз жам бўлсин, қон тўкилмайди.

Агар Фельтонга ўз жасоратининг ошиғич ва қўрқинчли исботини бермаса, хароб бўлишини миледи тушунди.

— Сиз янглишяписиз, милорд, қон тўкилади ва бу қонни тўкилишига ким мажбур қилган бўлса, плое ўшаларнинг бошига тўкилсин!

Фельтон қичқириб юборди-да, миледи томон отилди, у кечикди — миледи ханжарни ўзига уриб бўлган эди.

Лекин бахтли тасодиф шарофати билан, сирасини айтганда — миледининг чаққонлиги шарофати билан ханжар ўз йўлида ўша аср аёлларининг кўксини совут мисол ҳимоя қилиб турган корсетнинг пўлат тасмасига дуч келган эди. Пичоқ сирғалиб кетгану тери билан қовурга ўртасидан қиясига санчилган эди.

Лекин шунга қарамасдан миледининг кўйлаги шу заҳоти қонга беланди.

Миледи чалқанчасига йиқилган ва спёқидан ҳушдан кетган эди.

Фельтон пичоқни суғуриб олди.

— Қаранг, милорд, — тунд гапирди у, — мана, мен қўриқлаган, ўзини ҳаётдан жудо қилган аёл.

— Хотирингизни жам қилинг, Фельтон, у ўлгани йўқ, — эътироз қилди лорд Винтер, — бундай аэроиллар осонликча жон бермайдилар... Хавотирламанг, меникига жўнанг-да, ўша ерда кутиб туринг мени.

— Бироқ милорд...

— Жўнанг, мен сизга амр қиляпман.

Фельтон ўз бошлиғига итоат қилди, лекин хонадан чиқа туриб пичоқни кўкрагига яшириб қўйди.

Лорд Винтерга келганда, у фақат миледига қарашиб турган аёлни чақириш билан чекланди, аёл кўрингач, ҳамон беҳуш ётган аспрани унинг парваришига ҳавола қилди-да, миледи билан ҳоли қолдирди.

Лекин жароҳат унинг тахминларига хилоф равишда оғир бўлиб чиқиши эҳтимоллиги сабабли у дарҳол табибга чопар юборди.

XXVIII

ҚОЧИШ

Худди лорд Винтер тахмин қилганидек миледининг жароҳати хавфли эмас эди: миледи барон чақиртирган, уни шошапиша ечинтира бошлаган аёл билан ёлғиз қолиши биланоқ у кўзини очди.

Бироқ ўзини дармонсиз ва хастага солмоқ керак эдики, миледи сингари масхарабоз учун бу нарса мушкул эмас эди; шўрлик оқсоч асира томонидан алданди қолди ва унинг қис-

товларига ҳам қарамасдан ўжарлик қилиб, тун бўйи унинг тўшаги олдида ўтириб чиқишга қарор қилди.

Лекин бу аёлнинг борлиги миледининг ўз хаёлларига гарқ бўлишига халал бермасди.

Шак-шубҳасиз, Фельтон унинг сўзларининг чинлигига амин бўлди, Фельтон унга жону тани билан содиқ эди: энди агарда унга фаришта намоён бўлса-ю, миледига айб тақай бошласа эди, у ўз руҳиятининг ҳозирги аҳволида ўша фариштани иблис вакили деб қабул қиларди чоғи.

Бу фикрдан миледи жилмайиб қўяр, негаки ҳозирдан эътиборан Фельтон унинг ягона илинжи, ягона нажот воситаси эди.

Лекин лорд Винтер ундан шубҳаланиб қолиши мумкин эди, ахир энди Фельтонни ўзининг устидан назорат ўрнатиши мумкин эди.

Эрталаб соат тўртларда табиб келди, лекин миледининг яраси битишга улгурган ҳамда табиб на унинг йўналишини, на чуқурлигини белгилай олди, фақатгина томир тепишидан беморнинг аҳвали таҳлика тугдирмаслигини аниқлади.

Эрталаб миледи ўзини парварш қилгувчи аёлни унинг тун бўйи ухламагани ва дамини олишга муҳтожлиги баҳонасида жўнатиб юборди.

У нонушта олиб келишганда Фельтон келади деб умидвор эди, лекин Фельтон қадам босмади.

Наинки унинг ҳадиклари тўғри чиққан бўлса? Наинки бароннинг шубҳаси остида қолган Фельтон ҳал қилгувчи дақиқада ёрдамга келмаса? Унинг бори-йўғи бир куни қолган эди: лорд Винтер унга жўнаш муддати йигирма тўртинчи кунга тайин этилганини айтган эди, йигирма иккинчи кунининг тонги эса отиб бўлди.

Ҳарқалай миледи ҳарна тоқат қилиб пешингача кўз тикди.

Гарчи у эрталаб туз тотмаган бўлса-да, пешинликни одатдаги вақтда келтирдилар, у ҳам даҳшат ичида ўзини қўриқлагувчи солдатларнинг уст-боши бўлакчилигини кўриб қолди. Шунда у юрак бетлаб Фельтон қани деб сўраб кўрди. Унга Фельтон бир соат бурун отга миниб жўнаб кетганини жавоб қилдилар.

У барон ҳалиям қалъадами-йўқми деб суриштириб кўрди. Аскар тасдиқлаб жавоб берди ва мабодо асира ўзи билан гаплашишни ихтиёр этса, хабар қилишни буюрганини қўшиб қўйди.

Миледи ўзининг ҳозир ҳаддан ташқари заифлиги ва бирдан-бир истеги танҳо қолишлигини айтди.

Аскар пешинликни столга қўйди-да, чиқиб кетди.

Фельтонни четлатганлар, денгиз ииёда аскарларини алмаштирганлар — демак, Фельтонга ортиқ ишонмай қўйишган.

Бу асиррага берилган сўнгги зарба эди.

Хонада ёлғиз қолгач, миледи ўрнидан турди: уни оғир ярадор санасинлар учун эҳтиёткорлик қилиб эрталабдан бери ётган тўшаги лахча чўғ манқал каби уни куйдирмоқда эди. У эшикка кўз ташлади — туйнукка тахта қоқиб ташланган эди. Барон бирор иблисона йўл билан бу тешик орқали у соқчиларни йўлдан уриб қўймасин деб қўрққан бўлса ьжаб эмас.

Миледи қувонганидан жилмайиб қўйди: ниҳоят у кузатишларидан чўчимасдан ўзини изтиробга солаётган ҳисларга эрк бериши мумкин бўлди-я. Ғазаб тутқаноғида у қафасга қамалган йўлбарс сингари хона бўйлаб ўзини ҳар ён ура бошлади. Пичоқ қўлида қолганида борми бу дафъа у ўзини эмас, баронни ўлдиршига бел боғлаши турган гап эди.

Соат олтида лорд Винтер келди; у тиш-тирноғигача қуролланиб олган эди. Миледи атиги эси наст сарой кавалери деб хаёл қилиб юрган бу киши ажойиб мирғазаб бўлиб қолган: у ҳамма нарсани олдиндан билиб тургандай, ҳамма нарсага фаросати етадигандай, ҳамма нарсанинг олдини олаётгандай туюларди.

Миледига ташланган бир назар унинг кўнглидаги гапни аён этди.

— Шундай бўла қолсин,— деди у,— лекин бугун сиз мени ҳали ўлдиролмайсиз: қўлингизда энди қурол йўқ, ҳам бунинг устига мен ҳушёрман. Сиз боёқиш Фельтонни йўлдан ура бошлагиниз, у сизнинг иблисона таъсирингизга берилла бошлади, лекин мен уни қутқариб қолмоқчиман, у сизни бўлак кўрмайди, ҳаммаси тамом. Лаш-лушларингизни йиғиштириб қўйинг, эртага йўлга чиқасиз. Мен сизнинг жўнашингизни дастлаб йигирма тўртинчи кунга тайинлаган эдим, лекин кейин нечоғлиқ тез амалласа иш шунчалик тайинроқ бўлади деб ўйлаб қолдим. Эртага тушда Бекингэм имзо қўйган бадаргангиз хусусидаги фармон қўлимда бўлади. Агар кемага ўтирмасдан туриб сиз бирор кимсага лоақал бир сўз қотсангиз сержантим манглайингизга ўқ узади — унга шундай амр қилинган. Агар кемада сиз капитанинг рухсатиниз бирор кимсага лоақал бир сўз қотсангиз капитан сизни денгизга улоқтириб ташлашни буюради — унга шу фармойиш берилган. Хайр. Сизга бугун хабар қилмоқчи бўлган бор гапим шу. Сизни эртага кўраман — сиз билан хайр-маъзур қилгани келаман.

Шу сўзлар билан барон йироқлашди.

Миледи шу сиёсатли ваъзни лабларида нафратли табассум, кўнглида беҳудуд қаҳр билан тинглади.

Кечки таом келтирдилар. Миледи ўзининг овқатдан еб, ба-

қувват бўлиб олиши лозимлигини сезди: бу тун нималар содир бўлиши мумкинлиги номаълум эди; мудҳиш ва суронли бу тун аллақачон сурилиб келмоқда эди; осмон бўйлаб оғир-оғир булутлар кезиб юрар, яшиннинг олис чақмоқлари эса добулдан дарак берарди.

Довул кечқурун соат ўнларда бошланди. Миледи ўз кўнгида ҳукм сургувчи саросимага табиатнинг шериклигини кўриб турганидан хушнуд эди; момақалдироқ унинг қалбидаги қаҳру газаби сингари гумбурларди; унинг назарида шиддатли шамол шохларини қайириб, баргларини учириб дарахтларга урилгани каби унинг юзига тегиб сийпалаётгандай эди; у бўрон сингари увларди, овози эса гўё ўзидек оҳ чекиб зорланаётган табиатнинг қудратли овозига жўр бўларди.

Тўсатдан миледи дераза тақиллаганини эшитиб қолди-ю, яшиннинг хира шуъласида панжара орқасида одам изини кўрди.

У чошиб дераза ёнига борди-да, уни очиб юборди.

— Фельтон!— дея қичқириб юборди у.— Мен қутулдим!

— Ҳа,— садо берди Фельтон,— лекин секинроқ гапиринг! Мен ҳали панжаранинг симларини арраламоғим керак. Фақат эҳтиёт бўлинг, сизни улар эшик туйнугидан кўриб қолишмасин.

— Мана сизга худо биз томондалигининг исботи, Фельтон,— деди миледи,— улар туйнукка тахта қоқиб ташлашибди.

— Буниси дуруст, парвардигор уларни ақлдан оздирибди!— жавоб берди Фельтон.

— Мен нима қилишим керак?— сўради миледи.

— Ҳеч нима, мутлақо ҳеч нима, деразани ёпиб қўйсангиз бўлади. Жойингизга ётинг ёки ҳеч бўлмаса ечинмасдан ёнбошлаб туринг. Қачон тугатсам, тақиллатаман. Лекин сиз менга эргашишга қодирмисиз?

— О, албатта!

— Жароҳатингиз-чи?

— Менга азоб бериб турибди, лекин юришимга халал бермайди.

— Биринчи ишорамга шай туринг.

— Миледи деразани беркитиб, чироқни ўчирди, унга Фельтон маслаҳат берганидай ётди-да, кўриани ичига кириб кетди. Бўроннинг гувиллаши ичида у панжара устидан юрган арранинг чийиллашини эшитиб ётар ва ҳар чақмоқ чаққанида дераза ойналари орқасидаги Фельтоннинг қорасини илғаб қоларди.

Бутун бир соат у зўрға нафас олиб совуқ терга ботганча даҳлиздаги сал шовқиндан юраги орқасига тортиб кетаётганини ҳис қилиб ётди.

Йиллар каби чўзилиб кетадиган соатлар бўлади.

Бир соатдан кейин Фельтон яна деразани тақиллатди.

Миледи ўрнидан сапчиб турди-да, уни очиб юборди. Панжаранинг икки сими арралаб ташланган-у, бир одам сиққудай тешик ҳосил бўлган эди.

Тайёрмисиз?— сўради Фельтон.

— Ҳа. Ўзим билан бирор нарса олишим керакми-йўқми?

— Агар олтинингиз бўлса олинг.

— Ҳа, ҳайриятки, ёнимдаги олтинни ўзимга қолдиришган.

— Яна яхши, мен ўзимнинг бор пулимни кема ёллашга сарф қилиб бўлдим.

— Олинг,— Фельтонга олтин танга тўла халтани тутқазиб деди миледи.

Фельтон халтани олди-да, уни пастга, девор тагига ташлади.

— Энди бўлса,— деди у,— тушини вақти бўлди.

— Яхши.

Миледи креслога чиқди-да, деразадан бош чиқарди. У офицернинг жарлик тепасида арқон нарвонда осилиб турганини кўрди.

Шундагина уни даҳшат қамради ва аёллигини унинг эсига солди.

Бу оғзини очиб турган ўпқон уни қўрқитмоқда эди.

— Мен шундан чўчиган эдим-да,— деди Фельтон.

— Ҳечқиси йўқ... Ҳечқиси йўқ...— деди миледи.— Мен кўзимни юмиб тушаман.

— Сиз менга ишонасизми?— сўради Фельтон.

— Сўраб ўтирганнингизни қаранг!

— Менга қўлларингизни узатинг. Уларни бирлаштиринг, чўзинг. Мана бундай.

Фельтон миледининг қўл панжаларини ўзининг рўмолчаси билан, рўмолча устидан эса арқон билан боғлаб қўйди.

— Нима қилайсиз?— таажжуб билан сўради миледи.

Қўлларингизни менинг бўйнимга солинг-да, ҳеч нимадан қўрқманг.

— Мени деб сиз мувозанатни йўқотасиз ва иккимиз ҳам йиқилиб майиб бўламиз.

— Ташвишланманг, мен денгизчиман.

Бир сония ҳам ғанимат эди; миледи қўллари билан Фельтоннинг бўйнидан қучоқлаб олди-да, унинг кўмагида дераздан ошиб ўтди.

Фельтон оҳиста поғонадан-поғонага туша бошлади. Икки кишининг вазнига қарамасдан нарвон шиддатли шамол зўридан ҳавода тебранарди.

Бирдан Фельтон тўхтаб қолди.

— Нима бўлди?— сўради миледи.

— Секинроқ!— деди Фельтон.— Мен бировнинг қадам товушларини эшитяпман.

— Бизни кўриб қолишди!

Бир-икки сония улар жим қолиб, тинглаб турдилар.

— Йўқ,— тилга кирди ниҳоят Фельтон,— ҳеч бало йўқ.

— Лекин кимнинг қадам товушлари бу?

— Бу дозор бўлиб қасрни айланиб юрган соқчилар.

— Хўш, улар қаердан ўтиб кетиши керак?

— Нақ бизнинг тагимиздан.

— Улар бизни пайқаб қолишади.

— Йўқ, агар чақмоқ чақиб қолмаса.

— Улар нарвон учига тегиб кетишади.

— Ҳайриятки, ергача у олти фут етмай турибди.

— Ана улар, ё раббий!

— Жим туринг!

Улар ердан йиғирма фут баландда қимир этмасдан нафаслари ичига тушиб осилиб туришарди, айти шу пайти эса кула-кула суҳбатлашиб аскарлар ўтиб борардилар.

Қочоқлар учун даҳшатли дақиқа келди.

Патруль ўтиб кетди. Фақат йироқлашаётган қадам шарпаси-ю, олисда сўниб бораётган овозлар эшитилиб турарди.

— Энди биз халос бўлдик,— деди Фельтон.

Миледи бир энтикиб олди-да, ҳушидан кетди.

Фельтон яна осилиб туша бошлади. Нарвоннинг пастки учига етиб олиб ва ортиқ оёқ учун таянч сезмасдан у зиналарга қўллари билан тирмашиб туша бошлади; ниҳоят сўнггисига илашиб туриб, унда осилиб қолди ва оёқлари ерга тегди. У эгилиб олтин тўла халтани ердан олиб тишига қистирди.

Кейин миледини қўлларига кўтариб, патруль йироқлашган тарафга қарама-қарши томонга жадал юриб кетди. Ҳадемай у дозор йўлидан четга бурилиб, қояларни оралаб пастга тушди ва то қирғоққача етиб олгач, ҳуштак чалди.

Унга жавобан худди шундай ҳуштак эшитилди ва беш дақиқа ўтгач, денгизда тўрт нафар эшкакчиси билан қайиқ кўринди.

Қайиқ илож борича яқин сузиб келди: бу ернинг саёзлиги унинг қирғоққа тақалиб келишига тўсқинлик қилди. Фельтон ўзининг бебаҳо юкнини ҳеч кимга ишонмай, бели бўйи сувга кирди.

Ҳайриятки, бўрон тина бошлаган эди. Бироқ денгиз ҳали пишқириб ётарди; жимит қайиқни тўлқинлар худди ёнғоқ пўчоғи сингари юқорига иргитиб ўйнарди.

— Кемага!— буюрди Фельтон.— Эшкакни чаққонроқ эшинглар!

Тўрт бирдай денгизчи эшкак эшиб кетди, лекин денгиз бирам қаттиқ тўлқинланар эдики, эшкаклар сувни базўр ёрарди.

Лекин шунга қарамасдан қочоқлар қасрдан узоқлашиб борардилар, энг муҳими эса шу эди.

Тун қоп-қоронғи келди ва қайиқдан соҳил қарийб кўзга илинмас, соҳилдан-ку, қайиқни асло кўриб бўлмас эди.

Денгизда аллақандай қора нуқта чайқалиб турарди.

Бу кема эди.

Тўрт денгизчи жонини жабборга бериб эшкак эшарди. Фельтон аввал миледининг қўлларини боғлаб турган чилвирни кейин эса рўмолчани ҳам ечиб ташлади.

Унинг қўлларини бўшатиб қўйгач, у ҳовучига денгиз сувидан олди-да, миледининг юзига сепди.

Миледи бир хўрсиниб, кўзларини очди.

— Мен қаердаман?— сўради у.

— Сиз халос бўлдингиз!— жавоб берди ёш офицер.

— Вой! Мен халос бўлдимми!— хитоб қилди у.— Ҳа, ана осмон, мана денгиз! Мен нафас олаётган ҳаво — эрк ҳавоси... Уф!.. Сизга ташаккур, Фельтон, ташаккур!

Йиғит уни бағрига босди.

— Лекин қўлларимга нима бўлди?— ҳайрон қолди миледи.— Уни худди исқанжага олишгандай!

Миледи қўлларини кўтарди: дарҳақиқат унинг панжалари увишиб, кўкариб кетган эди.

— Ҳайҳот!— бу чиройли қўлларга термилиб ва меҳр билан бошини чайқаб хўрсиниб қўйди Фельтон.

— Эҳ, бу арзимаган нарса, арзимаган нарса!— хитоб қилди миледи.— Энди эсимга тушди.

Миледи алланимани қидиргандай ён-верига кўз югуртиб қўйди.

— У шу ерда,— уни тинчитди Фельтон ва оёқлари билан олтин солинган халтани унинг ёнига суриб қўйди.

Улар кема ёнига сузиб боришди. Кемадаги навбатчи посбон қайиқда ўтирганларни чақирди — қайиқдан жавоб қилишди.

— Бу қандай кема?— суриштирди миледи.

— Сиз учун ёллаган кемам.

— У мени қаерга элтиб қўяди?

— Истаган жойингизга, мени Портсмутда тушириб қўйса, бас.

— Сиз Портсмутда нима қилмоқчисиз?— сўради миледи.

— Лорд Винтернинг фармойишларини бажо келтирмоқчиман,— хунук илжайиб гапирди Фельтон.

— Қандай фармойишларини?

— Ажабо, ақлингиз етмаяптими?

— Йўқ. Илтимос, очиқроқ гапиринг.

— Менга ишонмай қўйиб у, сизни ўзи қўриқлашга қарор қилди, мени бўлса, сизнинг сургунингиз хусусидаги фармойиш Бекингэмнинг қўлини қўйдиргани олиб боришга жўнатиб юборди.

— Лекин у сизга ишонмаса, қандай қилиб ўша фармойишга стказишни сизга топширди.

— Нима олиб кетаётганимни мен билишим шартмиди?

— Бу гап тўғри. Портсмутга жўнаб кетяпман дегн?

— Мен шошилишим зарур: эртага, йигирма учинчи кунни Бекингэм флот билан сузиб кетиб қолади.

— У эртага жўнаб кетяптими? Қарга?

— Ларошелга.

— У бормаслиги шарт!— ўзининг одатдаги вазминлигини йўқотиб қичқириб юборди миледи.

— Хотиржам бўлинг,— жавоб берди Фельтон,— у жўнаб кетмайди.

Миледи қувончдан қалтираб кетди — у ёш йигитнинг юрак қаъридаги ўйларини уқиб олди, у ерда Бекингэмнинг ажални ёзилган эди.

— Фельтон, сен худди Иуда Маккавей сингари улугсан! Агар сен ўлсанг, мен ҳам сен билан бирга жон бераман, сенга айтадиган бор гапим шу.

— Секинроқ!— унга эслатди Фельтон.— Биз етиб қолдик.

Дарҳақиқат, қайиқ аллақачон кемага яқин бориб қолган эди.

Фельтон нарвондан биринчи бўлиб чиқди-да, миледига қўлини узатди, денгизчилар эса уни суяб туришди, негаки денгиз ҳали бесаранжом эди.

Бир дақиқа ўтгач, улар палубада туришарди.

— Капитан,— деди Фельтон,— мана мен сизга айтган ва соғу саломат Францияга етказиб қўйишлиши лозим бўлган хоним.

— Минг пистол эвазига,— жавоб берди капитан.

— Беш юзини сизга бериб қўйганман.

— Тўппа-тўғри.

— Мана қолган беш юзи ҳам,— олтин тўла халтага қўлириб гапга аралашди миледи.

— Йўқ,— эътироз билдирди капитан,— мен ҳеч қачон лафзимдан қайтмайман, мен шу ёш йигитга сўз бериб қўй-

ганман: қолган беш юзи менга Булонга етиб олгандан кейин берилса бас.

— У ерга етиб оламизми ўзи?

— Соғу саломат,— тасдиқлади капитан.— Бу худди менинг отим Жек Бутлер бўлгани каби ҳақ гап.

— Гап бундай: агар сиз сўзингизнинг устидан чиқсангиз мен сизга беш юз эмас, минг пистоль бераман.

— Яшасин дилбар хоним!— қичқириб юборди капитан.— Кошки эди худо сиз зоти олиялари сингари йўловчилардан менга кўпроқ бериб турса!

— Ҳозирча эса,— деди Фельтон,— бизни кўрфазга элтиб қўйинг... эсингиздами, мени элтиб қўясиз деб келишганимизчи.

Жавоб ўрнида капитан зарур томонга йўл олишни буюрди ва саҳар соат еттиларда кичик кема Фельтон кўрсатган қўлтиқда лангар ташлади.

Йўл-йўлакай Фельтон миледига ўзининг Англияга жўнаб кетиш ўрнига шу кемани ёллагани, қайтиб келгани, тобора юқорига кўтарилгани сайин тошлар орасидаги ёриқларга темир ҳалқалар тиқиб, сўнгра уларга оёқ қўйиб деворга тирмашиб чиққани ва дераза панжарасига етиб олгач, арқон нарвонни боғлаб қўйганларининг ҳаммасини сўзлаб берди. Қолганлари миледига маълум эди.

Миледи Фельтоннинг ниятини мустаҳкамлашга уринарди. Лекин унинг дастлаб айтган сўзлариданоқ миледи фаҳмладики, ёш мутаассибни рағбатлантириш тугул шахтидан қайтариш зарур экан.

Улар, миледи эрталаб соат ўнгача Фельтонни кутиб туради деб шартлашиб олишди, борди-ю, соат ўнда, у қайтиб келмаса, миледи йўлга чиқаверади.

У пайтда бордию Фельтон озодликда қолса, улар Францияда Бетюндаги кармелиткалар монастирида учрашадилар.

XXIX

ПОРТСМУТДА 1628 ЙИЛ 23 АВГУСТДА НЕЛАР СОДИР БЎЛГАН

Фельтон миледи билан унинг қўлини ўпиб, худди сайрга кета туриб акаси сингиси билан хўшлашганидай хайрлашди.

Сиртидан у ҳамишагидек хотиржам кўринар, фақат кўзлари ғайри оддий безгаксимон бир ўт билан чақнаб турарди. Унинг юзи одатдагидан рангларроқ, лаблари қаттиқ қим-

тилган, гаплари эса ичида кўпираётган тунд ҳисларни фонн этиб қисқа-қисқа ва кескин жарангларди.

Ўзини кемадан соҳилга олиб кетаётган қайиқдалигида унинг икки кўзи палубада унга қараб турган миледига қадалган эди. Уларнинг иккалови ҳам энди таъқибдан деярли чўчимасдилар: миледи хонасига ҳеч қачон соат тўққиздан илгари кирмасди, қасрдан Лондонгача эса йўл уч соатлик эди.

Фельтон қирғоққа тушди, адирдан қоя чўққисига чиқиб олиб, миледини охириги марта қутлади-ю, шаҳар томон юз тутди.

Йўл нишоб кетган ва Фельтон юз қадамча юрганда унга кеманинг мачтаси кўриниб турарди, холос.

У тахминаи ярим мил нарида минора ва иморатлари тонг туманига бурканиб, унинг қаршисида қад кўтариб турган Портсмут сари ошиқарди.

Портсмутнинг у ёғида денгизни кемалар босиб кетган эди; уларнинг мачталари қиш нафасидан ялангочланган теракзор сингари шамолда тебраниб турарди.

Олга қараб жадал одимларкан Фельтон Яков I ва Карл I нинг арзандаси бўлмиш Бекингэмга қарши барча қалбаки ёки ҳақиқий айбларни — ўзида икки йиллик мулоҳазалар ва пуританлар даврасида узоқ муддат бўлиш натижасида жамланиб қолган айбларни бир-бир хаёлидан ўтказарди.

Фельтон бу министрнинг шов-шувига сабаб бўлган ошкор ва таъбир жойиз бўлса европа жинойтларини, унга миледи тақаётган хусусий ва ҳеч кимга номаълум жинойтларини қиёслар экан, Бекингэм сиймосида муроса қилиб юрган икки одамдан ўша ҳаёти оммадан пинҳон бўлиб келганининг гуноҳи кўпроқ деб топарди. Гап шундаки, ҳатто чумоли билан таққослаганда ҳам аслида кўзга зўрға илашгувчи чанг зарралари катталаштириб кўрсатгувчи ойна орқали қўрқинчли махлуқлар бўлиб кўринганидай, Фельтоннинг ғаройиб, ногаҳон ва жўшқин севгиси унга леги Винтернинг паст ва уйдирма даъволарини муболағали ўлчовларда тасвир этарди.

Тез юриш уни бадтар авжига миндирар эди, ўша ерда, унинг ортида даҳшатли қасос хавфи остида ўзи севган ёки тўғрироғи ўзи муқаддас деб билиб топинган аёл қолаётгани хусусидаги ўй, боягина бошидап кечирган ҳаяжон, сезилаётган чарчоқ — буларнинг ҳаммаси уни бағоят кўтаринки руҳий аҳволга солмоқда эди.

У Портсмутга эрталаб соат саккизларда кириб борди. Бутун шаҳар аҳолиси оёққа турган эди; кўча-кўйларда, кўрфазда ногоралар чалинмоқда эди; жўнаб кетаётган аскарлар денгиз сари боришарди.

Фельтон бошдан-оёқ чанг ва терга ботиб адмиралтсйствога етиб борди; унинг одатда ранглар юзи иссиқ ва газабдан қизариб кетган эди.

Соқчи уни ўтказишни истамади, лекин Фельтон қоровуллар саркорини чақирди ва чўнтагидан ўзига элтиб бериш буюрилган фармонни чиқариб, маълум қилди:

— Лорд Винтердан қисталанг топшириқ.

Қоровуллик саркори зоти олийларининг энг қалин дўстларидан эканлигини ва ундан ҳаммага маълум лорд Винтернинг номини эшитгач, бунинг устига яна денгиз офицери усти-бошида бўлган Фельтонни ўтказиб юборишга буйруқ берди.

Фельтон гизиллаб саройга кириб кетди.

У даҳлизга кириб бораётган пайтда у ерга афтидан чанг ёгилган етиб келган заҳоти гуппа йиқилган отини қолдирган бир киши ҳарсиллаб кириб келди.

Фельтон билан номаълум киши герцогнинг тўла ишончини истифода қилгувчи маҳрам Патрикка баравар мурожаат қилдилар.

Фельтон ўзининг барон Винтер томонидан юборилганини айтди; у киши ким томонидан юборилганини айтишдан бош тортди ва ёлғиз герцогга ўзини танитиши мумкинлигини баён этди. Уларнинг ҳар бири биринчи бўлиб ўтиб кетиш талабиде туриб олган эди.

Лорд Винтерни герцог билан хизмат юмушлари ҳам, дўстона робиталар ҳам боғлаб турганидан бохабар Патрик унинг номидан келган кишини аъло кўрди. Нариги чопарининг кутиб туришига тўғри келди ва унинг ишнини пайсалга солаётган Патрикка ичида лаънат ўқиётгани кўриниб турарди.

Маҳрам Фельтон билан бирга шаҳзода Субиз бошчилигидаги Ларошель аҳли вакиллари қабулга мунтазир туришган катта залдан ўтди-да, уни Бекингэм боягина ваннахонадан чиқиб, доимгидек зўр ҳафсала билан ясан-тусанини тугатаётган хона эшиги олдига бошлаб борди.

— Лейтенант Фельтон,— ахборот берди Патрик.— Лорд Винтернинг топширигига мувофиқ ташриф буюрган.

— Лорд Винтернинг топширигига мувофиқми?— такрорлади Бекингэм.— Уни киритиб юборинг.

Фельтон кириб келди. Бу пайтда Бекингэм шоҳона зарбоф чопонни диванга улоқтириб, ҳамма ёнига дур қадаб ташланган кўк бахмал камзулини кияётган эди.

— Не ваядан бароннинг ўзи келмади?— сўради Бекингэм.— Унга бугун эрталаб кўз тутдим.

— У киши,— деб жавоб берди Фельтон,— бу шарафга поил бўлолмаслигидан ғоят афсусдалигини сиз зоти олийларига етказишни менга топширди, негаки қасрда у кишининг ўзи посбонлик қилиб туришига тўғри келиб қолди.

— Ҳа, ҳа, хабарим бор. Унинг қўлида асира бор.

— Ана шу асира хусусида сиз зоти олийлари билан гаплашиб олмоқчи эдим.

— Хўш, гапиринг.

— Сизга айтишим зарур бўлган гапни сиздан бўлак ҳеч ким эшитмаслиги шарт, милорд.

— Бизни ҳоли қолдиринг, Патрик,— амр этди Бекингэм.— Лекин яқин орада туринг, қўнғироқ қилишим билан дарров келасиз. Мен сизни ҳозир чақираман.

Патрик чиқиб кетди.

— Биз ёлғизмиз тақсир,— деди Бекингэм.— Гапиринг.

— Милорд, барон Винтер сизга бундан бир-икки кун муқаддам Шарлотга Баксон номли бир ёш жувонинг сурғунига оид фармонга имзо чекишни ўтиниб сизга ёзган эди.

— Ҳа, тақсир, мен ҳам ўша фармонни ўзингиз олиб келинг ёки бериб юборинг, мен унга имзо қўйиб бераман дегандим.

— Мана у, милорд.

— Беринг.

Герцог Фельтоннинг қўлидан қоғозни олиб, унга паридан — бери кўз югуртиб чиқди. Бу ўша лорд Винтер хабар қилган фармоннинг ўзилигига амин бўлгач, уни столга қўйди ва ўз имзосини чекишга чоғланиб патни қўлига олди.

— Афу этгайсиз, милорд,— герцогни тўхтатиб туриб деди Фельтон,— лекин Шарлотта Баксон бу ёш жувоннинг ҳақиқий исми эмаслиги сиз зоти олийларига маълумми?

— Ҳа, тақсир, бу менга маълум,— жавоб берди герцог ва патни спёҳга ботириб олди.

— Демак, зоти олийлари унинг ҳақиқий исмини биларканлар-да?

— Ҳа, уни биламан.

Герцог патни қоғозга олиб борди. Фельтоннинг ранги ўчиб кетди.

— Унинг ҳақиқий исмини била туриб, сиз бари бир қўл қўяверасизми, зоти олийлари?

— Албатта, сира ўйланиб ҳам турмайман.

— Ақлим бовар қилмайдики,— борган сари қўпол ва кескинроқ қилиб гапида давом этди Фельтон,— гап леди Винтер хусусида кетаётгани сиз зоти олийларига маълум бўлса...

— Менга бу жуда яхши маълум, лекин мен буни сиз қасқдан билишингиз мумкин деб ҳайронман?

— Ҳали виждонингиз чидаб бу фармонга қўл қўяверасизми, зоти олийлари?

Бекингэм йигитга такаббуруна қараб қўйди:

— Бироқ, тақсир, сиз менга ажабтовур саволларни таклиф қилаётгирсиз, мен ҳам жавоб бериб сизга жуда риоя қилаётирман.

— Жавоб беринг, зоти олийлари,— деди Фельтон.— Вазият балким сиз ҳаёл қилаётганингиздан анча жиддийроқдир.

Бекингэм йигит лорд Винтернинг топшириги билан келган ҳолда албатта унинг номидан гапиряпти деб қарор қилди-да, юмшади.

— Виждоним чидаб,— таъкидлади у.— Мен сизгари баронга ҳам леди Винтернинг жуда катта жиноятчилиги ва унинг жазосини сургун билан чегараламоқ қарийб унинг гуноҳидан ўтиш билан бараварлиги маълум.

Герцог патни қогозга тегизди.

— Сиз бу фармонга имзо чекмайсиз, милорд!— герцог томонга бир қадам ташлаб хитоб қилди Фельтон.

— Мен бу фармонга имзо чекмайманми?— таажжубланди Бекингэм.— Нега экан?

— Негаки сиз ўз юрагингизга бир қулоқ солиб кўрасиз-да, миледига инсоф қиласиз.

— Инсоф унинг Тайбернга жўнатилишини тақозо қилган бўлурди. Миледи — беномус аёл.

— Зоти олийлари, миледи — фаришта, сиз буни яхши биласиз, мен ҳам уни озод этишни илтимос қиламан.

— Сиз ўзи ақлдан озибсизми дейман! Мен билан бу тарзда гаплашишга қандай журъат қилдингиз?

— Мени афу этгайсиз, милорд, мен ўзим эплаганча гапиряпман, мен ўзимни босишга ҳаракат қиляпман. Бироқ нима қилмоқчи бўлаётганингизни бир ўйлаб кўринг; милорд, ҳаддингиздан ошаврманг!

— Нима?.. Илоё парвардигор кечирсин мени!— қичқириб юборди Бекингэм.— У менга сиёсат қилаётганга ўхшаб қолди!

— Йўқ, милорд, мен ҳали сиздан илтимос қилиб турирман ва айтаяпманки: паймонангиз тўлиши учун бир қатра кифоя қилади, битта арзимаган гуноҳ бутун жиноятларига қарамасдан парвардигор асраб келган кишининг бошига баало бўлиши мумкин.

— Жаноб Фельтон, марҳамат қилиб бу ердан чиқиб кетинг ва зудлик билан қамоққа жўнанг,— амр қилди Бекингэм.

— Марҳамат қилиб гапимни охиригача тингланг, милорд. Сиз бу ёш қизни алдаб қўлга туширгансиз, сиз уни ёмон хўрлагансиз, унинг номусини тўккансиз. Унга қилган ёмонлигингизни ювиб ташланг, қўйиб беринг у бежавотир жўнаб кетсин, мен ҳам сиздан бўлак ҳеч нима талаб қилмайман.

— Ҳеч нима талаб қилмайсиз?— Фельтонга оғзи очилиб қараб қолиб ва ҳар сўзига урғу бериб гапирди Бекингэм.

— Милорд,— ўзи гапиргани сайин тобора руҳланиб гапида давом этди Фельтон.— Эҳтиёт, бўлинг, милорд, бедоликларингиз бутун Англиянинг жонига тегди. Сиз қирол ҳокимиятини қарийб босиб олиб, уни сунистеъмом қилдингиз. Милорд, сиздан одамлар ҳам, худо ҳам безор! Кейинчалик жазонгизни худо берар, мен бўлсам бугун адабингизни берман.

— Буниси энди қуюшқондан ортиқ!— бақирди Бекингэм ва эшик сари қадам босди.

Фельтон унинг йўлини тўсди.

— Ҳокисорона ўгинаман сиздан,— леди Винтерни озод этиш ҳақидаги фармонга қўл қўйиб беринг. Хотирга олинг сиз бадном қилган аёл бу.

— Қани туёнгизни шиқиллатинг, тақсир! Ёким мен нобонларни чақираман-да, сизни кншанга солиб қўйишни буюраман.

— Сиз ҳеч кимни чақирмайсиз,— кумуш нақшли стол устида турган қўнгироқ билан герцогнинг ўртасига туриб олиб деди Фельтон.— Эҳтиёт бўлинг, милорд, сиз энди худонинг қўлидасиз.

— Иблиснинг қўлида, шундай демоқчисиз-да!— қўшни хонадаги одамларнинг диққатини жалб қилмоқ учун овозини кўтариб, лекин ҳали даггал ёрдамга чақирмасдан қичқирди Бекингэм.

— Қўл қўйинг, милорд, леди Винтернинг озод этиш ҳақидаги фармонга қўл қўйинг!— деб герцогга қоғоз узатиб гапида туриб олди Фельтон.

— Менга гапингизни ўтказмоқчи бўляпсизми? Сиз мени калака қиляпсизку!.. Ҳой, Патрик!

— Қўл қўйинг, милорд!

— Минбаъд!

— Минбаъд денг?

— Ким бор?— қичқирди герцог ва қиличига ёпишди.

Лекин Фельтон уни ялангочлашга фурсат бермади: у миледи ўзига урган пичоқни ялангочлади-да, бир сапчиб герцогга ташланди.

Шу пайт кабинетга Патрик кириб келди-да, деди:

— Милорд, Франциядан мактуб!

— Францияданми?— оламдаги жамкии нарсани хаёлдап чиқариб ва ёлғиз бу мактуб кимданлиги ҳақида ўйлаб хитоб қилди Бекингэм.

Фельтон шу дамдан фойдаланди-ю, унинг биқинига пичоқни нақ сопиғача санчиб қўйди.

— Хаҳ, сотқини!—қичқирди Бекингэм.—Бошимни единг-а!

— Қотиллик!..— бўкириб юборди Патрик.

Фельтон яшириниш пайида атрофга аланглаб олди-да, эшикнинг очиқ турганини кўриб Ларошель вакиллари кутиб турган қўшни залга отилди, ундан ғизиллаб чопиб ўтди-да, ўзини зинапояга урди, лекин биринчи зинадаёқ у лорд Винтерга тўқиниб кетди. Фельтоннинг ўлимтик ранги-рўйини, унинг слазарак кўзларини қўл ва юзидаги қон доғларини кўриб, лорд Винтер унинг гирибонидан тутди-да, қайқирди:

— Мен буни билган эдим! Мен фаҳмлаб қолдим, лекин, қайҳот, бир зум кеч фаҳмладим! О мен, бадбахт! Бадбахт!..

Фельтон сира қаршилик қилмади. Лорд Винтер буюрган посбоилар кейинги фармойишларга мунтазирликда Фельтонни денгиз тарафга чиққан чоғроқ равонга элтиб қўйишди, ўзи бўлса Бекингэм кабинетига ошиқди.

Герцогнинг бақирғига ва Патрикнинг чақирғига кенг даҳлизда Фельтонга йўлиққан киши югуриб кабинетга кирди.

Герцог диванда ётар ва талвасада жароҳатини ғижимларди.

— Ла Порт,— сўниб бораётган овоз билан сўради герцог,— Ла Порт, сен унинг ҳузуриданми?

— Ҳа, зоти олийлари,— деб жавоб берди Анна Австрияскаянинг содиқ хизматкори,— лекин кеч келибман, шекилли.

— Секинроқ Ла Порт, бизни эшитиб қолишлари мумкин... Патрик, ҳеч кимни киргизманг... Уф, у менга айттириб юборган гапларни билмай кетаман энди! Ё раббий, мен жон беряпман!

Шу пайт герцог ҳушидан кетди.

Бу орада лорд Винтер, Ларошель вакиллари, экспедицион аскарларнинг сардорлари ва Бекингэм маиятининг офицерлари ёпирилиб хонага киришди; ҳар ёқдан алам, фарёдлари эшитиларди. Саройни пола-фиғонлару ҳасратли фарёдларга тўлғазиб юборган қайғули хабар кўп ўтмай, унинг хорижига тошиб чиқди-да, шаҳар бўйлаб тарқалди.

Тўп садоси фавқулудда бир муҳим гап ўтганидан дарак берди.

Лорд Винтер ўзининг сочларини юлмоқда эди.

— Бир зум кеч фаҳмласам-а!— нидо қиларди у.— Бир зум кеч! Ё раббий, ё раббий, қандай кулфат!

Дарҳақиқат, эрталаб соат еттида қаср деразаларининг бири тагида арқон нарвон осилиб турганини унга хабар қилишди. У шу заҳоти миледининг хонасига отилиб кирди-да, хонанинг бўшлигини, деразанинг очиқлигини, панжара симларининг арраланганини кўрди; у д'Артаньян ўз чопаридан оғзаки айтдириб юборган огоҳномани эслади-ю, герцог учун қўрқиб ларзага келди-да, югурганича таблага отилди, от эгарлаб беришгунча қараб турмасдан биринчи дуч келганига сакраб минди-да, жон борича слиб адмиралтействога келди, ҳовлида ўзини ерга отиб, зинада югуриб чиқди-ю, айтиб ўтганимиздек, юқори поғонада Фельтон билан тўқнашиб кетди.

Бироқ герцог ҳали тирик эди: у ҳушига келиб, кўзларини очди ва уни қуршаб турган кишиларнинг ҳаммаси қалбида умид пайдо бўлди.

— Жаноблар,— деди у,— мени Ла Порт ва Патрик билан холи қолдиринглар... Э, бу сизмисиз Винтер! Сиз бугун эрталаб ҳузуримга аллақандай телбани юборган экансиз. Қаранг, у мени нима қилиб қўйди!

— О, милорд!— қичқириб юборди барон.— Мен тоабад таскин тополмайман!

— Ҳам хато қиласан, жон Винтер,— унга қўлини узатиб эътироз билдирди герцог.— Мен орқасидан бошқа биров умри бўйи аза тутишига арзийдиган бирор одамни билмайман... Лекин бизни холи қолдир, сендан илтимос қиламан.

Барон ўкириб йиғлаганича чиқиб кетди.

Хонада фақат ярадор герцог, Ла Порт ва Патрик қолди.

Герцогнинг маиятидагилар табибни ахтаришар ва уни тез орада топиша олмасди.

— Сиз яшайсиз, милорд, яшайсиз!— диван олдида тиз чўкиб ҳадеб таъкидларди Анна Австрийскаянинг содиқ хизматкори.

— У менга нима деб ёзибди?— заиф овоз билан сўради Бекингэм: қонга беланган ҳолда у ўша ўзи севган кимса ҳақида сўзлаш учун шафқатсиз оғриқни енгмоқда эди,— у менга нима деб ёзибди? Менга унинг мактубини ўқиб бер.

— Нималар деяпсиз, милорд!— қўрқиб кетди Ла Порт.

— Итоат қил, Ла Порт. Кўрмаяпсанми ахир вақт ғанимат бўлиб қолди.

Ла Порт муҳрни синдирди ва пергаментни герцогнинг кўзларига тутди, лекин Бекингэм ёзувни ажратиб олишга беҳуда уринарди.

— Уқисанг-чи,— амр қилди у,— ўқи, мен кўрмай қолдим. Ўқи! Ахир, ҳадемай мен эшитмай қолишим ва унинг менга нима ёзганини билмай ўлиб кетишим мумкин.

Ла Порт ортиқ эътироз қилмай, хатни ўқиб берди:

«Милорд!

Сизни таниганимдан буён азбаройи сизни деб ва сиз ҳақингизга тортган барча азоб-уқубатларим ҳақи тавалло қиламан — агар менинг осойишталигимни аясангиз, ўзингизнинг Францияга қарши кенг кўламли қуролланишингизни бас қилинг ва урушга чек қўйинг. Ахир, дин,— унинг юзаки сабаби холос деб рўйирост гапирмоқдалар, хуфйёна эса унинг асл сабаби,— сизнинг менга бўлган муҳаббатингиз деб таъкидламоқдалар. Бу уруш нафақат Франция ва Англияга фалокат келтиради, лекин сизга ҳам бахтсизлик келтирадики, милорд, бу мени изтиробда қолдиради.

Хавф-хатар остида қолган ва сизнинг сиймонгизда душманни кўришга мажбур бўлмайдиган дақиқадан бошлаб, мен учун қиматбаҳо бўлиб қолажак ҳаётингизни эҳтиёт қилинг. Лутфан

Анна».

Бекингэм ҳаммасини охиригача эшитиб олмоқ учун қолган бор кучини тўплади. Сўнгра мактуб ўқиб бўлинган пайтда у овозидан ҳафсаласи пир бўлгани сезилиб сўради:

— Наинки, менга оғзаки айтадиган ҳеч гапингиз бўлма-са, Ла Порт?

— Ҳа бўлмасам-чи, зоти олийлари! Қиролича сизга эҳтиёт бўлишингизни айтиб қўйишни топширди: сизни ўлдириш пайида юрганларидан у кишини огоҳ эттишган.

— Ҳаммаси шуми? Ҳаммаси-я?— бетоқат бўлиб сўради Бекингэм.

— У яна сизни аввалгидек севишини айтиб қўйишимни топширди.

— Оҳ!.. Худога шукур!— хитоб қилди Бекингэм.— Демак, менинг ўлимим унинг учун бефарқ бўлмайди!

Патрик кўз ёши тўка бошлади.

— Патрик,— деди герцог,— менга олмос шокилалар турган қутичани келтириб беринг.

Патрик уни олиб келди ҳамда Ла Порт қироличага тегишли қутичани таниди.

— Энди унинг вензели дур билан тикилган оқ атлас халтачани келтиринг.

Патрик бу фармойишни ҳам бажо келтирди.

— Олинг, Ла Порт,— деди Бекингэм,— мана, мен қўли-

дан олган, унинг лутфи карамининг бирдан-бир нишонлари: бу қутича ва шу икки мактуб. Уларни ҳазрат олияларига мендан сўнги хотира сифатида бериб қўйинг...— У кўзлари билан ўзининг атрофида бирор қимматбаҳо нарса қидириб кўрди,— уларга қўшиб қўясиз...

У яна кўзлари билан алланимани қидира бошлади, лекин унинг яқин ажалдан хира тортган кўзлари Фельтоннинг қўлидан тушиб қолган ва тиғига ёйилган қип-қизил қон ҳалиям қотмаган пичоқни илғаб олди, холос.

—... шу пичоқни ҳам қўшиб олинг,— Ла Портнинг қўлини қисиб гапни тугатди герцог.

У яна Ла Портга ортиқ гапира олмаслигини имо-ишора билан кўрсатган кўйи халтачани қутичанинг тағига қўйишни ва у ерга пичоқни солишни эплади.

Сўнгра ўзи бу гал енгишга қурби етмаган ажал талвасида типирчилаб, дивандан паркетга юмалаб тушиб кетди.

Патрик қаттиқ бақриб юборди.

Бекингэм сўнги марта жилмайиб қўймоқчи бўлганди, лекин ажал унинг фикрини таққа тўхтатиб қўйди-ю, у унинг манглайида сўнги муҳаббат бўсаси сингари асар қолдирди.

Шу дақиқа ҳовлиқиб герцогнинг табиби келиб қолди; у аллақачон адмираллик кемасида бўлиб, унинг учун у ерга одам юборишга тўғри келганди.

У герцогнинг олдига бориб, унинг қўлини бир оз ушлаб турди-да, сўнг астагина ўз жойига қўйиб қўйди.

— Ҳаммаси беҳуда,— деди у,— герцог қазо қилди.

— Қазо қилди, қазо қилди!— додлаб юборди Патрик.

Унинг фарёдига бутун оломон хонага ёпирилиб кирди ва ҳамма ёқни ҳасрату надомат, аччиқ таажжуб ва саросима тутиб кетди.

Лорд Винтер Бекингэмнинг жони чиққанини кўрган замон иосбонлар ҳамон сарой равонида қўриқлаб туришган Фельтонга ташланди.

— Аблаҳ!— деди у афтидан, уни бутунлай тарк этмаган совуққонлиги ва хотиржамлиги Бекингэмнинг вафотидан кейин қайтиб келган йигитга.— Аблаҳ! Нима қилиб қўйдинг!

— Мен ўзимнинг қасосимни олдим,— жавоб берди Фельтон.

— Узининг эмиш!— такрорлади барон.— Ундан кўра мен ўша лаънати аёлнинг қуроли бўлиб хизмат қилдим дея қол. Лекин қасамёд қилиб айтаманки, буниси унинг охирги ёвузи иши бўлади!

— Нима демоқчи бўлаётганингизни мен тушунмай турибман,— хотиржам жавоб берди Фельтон,— кимни гапираётганингизни ҳам билмайман, милорд. Мен герцог Бекингэмни

шунинг учун ўлдирдимки, у сизнинг мени капитан даражасига кўтариш борасидаги илтимосингизни рад қилган эди. Мен уни адолатсизлиги учун жазоладим, вассалом!

Винтер ҳангу-манг бўлиб, Фельтонни боғлаётган аскарларга қараб турар ва бу тариқа ҳиссизликка ҳайрон қоларди.

Фельтоннинг осойишта чеҳрасини биргина фикр қоронғилаштириб турарди. Тиқ этган товуш қулоғига чалинганда сзда пуританга ўзини унинг оғушига отишга, айбини бўйнига олишга ва у билан бирга ҳалок бўлишга келган миледиининг қадам товуши ва овози эшитилаётгандай бўларди.

Бирдан у сесканиб кетди ва икки кўзини ўзи турган равондан кўриниб турган бепоён денгиздаги аллақандай бир нуқтага қадади.

Денгизчининг бургут қараши Франция соҳиллари томон сузиб кетаётган кема елкасини илғаб олдики, бошқа одам бўлганда шундай ораликдан уни тўлқинлар узра чайқалиб турган балиқчи қуш деб қабул қилган бўларди.

У оқариб кетиб, ёрилиб кетишига сал қолган юрагини чапгаллаб қолди-да, миледиининг бутун хиёнатини фаҳмлади.

— Сўнгги марҳаматингизни дариг тутмаслигингизни сўрайман, милорд!— деб баронга юзланди у.

— Нимани?— сўради лорд Винтер.

— Айтинг-чи, соат неча бўлди?

Барон соатини чиқарди.

— Ун дақиқаси кам тўққиз,— жазоб берди у.

Миледи ўзининг жўнашини бир ярим соатга тезлаштирган эди; маъшум воқеадан дарак бергувчи замбарак садосини эшитган замон у лангарни кўтаришга буюрди.

Кема мусаффо осмон остида соҳилдан узоқ масофада сузиб борарди.

— Худонинг айтгани шу экан,— мутаассибнинг итоти билан деди Фельтон, бироқ палубасида ўзи учун жонини фидо қилиши лозим бўлиб турган аёлнинг оппоқ шарпаси кўринаётган митти кемадан кўзини узолмасди.

Лорд Винтер Фельтоннинг нигоҳини кузатиб туриб, синовчан кўзларини унинг изтиробли юзига кўчирди-да, ҳаммасини пайқаб олди.

— Аввал сен ўзинг жазога тортилсан, аблаҳ,— деди у ҳадеб денгизга термилган кўйи, ўзини олиб кетгувчи аскарларга итот билан бўйин эгган Фельтонга,— лекин ўзим жони-дилимдан севган акам хотираси билан қасамёд қиламанки, шеринг қочиб қутулолмайди.

Фельтон бошини ҳам қилди-да, чурқ этмади.

Лорд Винтер эса югуриб зинадан тушди ва кўрфазга ошиқди.

ФРАНЦИЯДА

Инглиз қироли Шарл I Бекнигэмнинг вафотидан воқиф бўлганда унинг дастлабки ва энг катта хавотири бу даҳшатли хабар ларошелликларнинг руҳий бардамлигидан маҳрум қилиб қўймасайди деган бўлди. Шу боисдан Ришелье ўз ёд-номаларида баён этгандай, у иложи борича узоқ вақт улардан буни яшириш пайида бўлди. У ўз давлатининг барча кўрфазларини беркитишга ва Бекнигэм шайлаган, унинг вафотидан сўнг жўнашига қиролнинг ўзи бош-қош бўлиб туришга бел болаган армия сузиб кетмасдан туриб, бирорта ҳам кема очиқ денгизга чиқмаслигига пухта риоя қилишни амр этди.

У бу қатагоннинг жиддиятини шу даражага етказдики, ҳатто ўзига хайр-маъзур қилиб бўлган Дания элчиларини ва Карл I томонидан Қўшма Нидерландларга қайтариб берилган ост-ҳинд кемаларини Флиссингенга элтиши лозим голланд элчисини Англияда ушлаб қолган эди.

Лекин у бу фармонни бериш ғамини қайғули воқеадан беш соат кейин, яъни кундуз соат иккида егани ваҳжидан икки кема кўрфаздан чиқиб кетишга улгурди. Бирин, биз билганимиздек, аллақачон нималар рўй берганига фаҳми етган ва адмираллик кемаси матчаси устида қора байроқ кўтарилагандан кейин ўз тахминларига ишончи янада ортган миледиин олиб кетмоқда эди. Иккинчи кемага келганда унда ким бўлгани ва унинг қай йўсинда жўнаб кетганини биз кейин ҳикоя қиламиз.

Дарвоқе, бу орада Ларшелье остонасидаги қароргоҳда янги ҳеч гап ўтмади; фақат ҳар вақтдагидек зерикиб юрган Қирол қароргоҳда бўлак жойлардан кўра ҳам кўпроқ сиқилиб, авлиё Людовик кунини ўтказиб келгани ими-жимида Сен-Жерменга жўнаб кетишига қарор қилди-ю, кардиналдан ҳаммаси бўлиб йиғирма мушкетёрдан иборат соқчилар тўдасини шайлаб беришни сўради. Қиролнинг дилгирлигини гоҳи маҳаллар яхши тушунгувчи кардинал жуда катта мамнуният билан 15 сентябрга қайтиб келишни ваъда қилиб турган ўзининг виқорли ёрдамчисига бу ҳордиқни тақдим қилди.

Падари бузруквор томонидан огоҳ этилган жаноб де Тревиль йўлга отланди ва дўстларининг ўзига номаълум сабабга кўра Парижга қайтишга жуда катта хоҳиши ва ҳатто қисталанг эҳтиёжи борлигини билган ҳолда уларни рўйхатга қўшиб қўйдн албатта.

Тўрттала ёш йигитлар бу янгилик хусусида жаноб де Тревилдан чорак соат кейин хабар топдилар, негаки у биринчи бўлиб уларга маълум қилди. Д'Артаньян ўзининг мушкетёрликка ўтишига изи бериб кардинал кўрсатган марҳаматнинг қадрига ниҳоят энди етди. Агар шу жиҳат бўлмаганда д'Артаньяннинг қароргоҳда қолиб кетишига тўғри келар, унинг дўстлари эса усиз жўнаб кетган бўлардилар.

Уларни Парижга қайтмоққа Бетюн монастырида ашаддий душмани миледи билан мулоқот пайти Бонасье хонимга таҳдид солгувчи хатар ундаётганлигини гапириб ўтиришнинг ҳам ҳожати йўқ. Шу бондан айтиб ўтганимиздек, Арамис ўша нуфузли таниш — билишлари бўлган турлик чеварнинг ўзига Бонасье хоним учун монастырдан чиқиб, Лотарингия ёки Бельгияга жўнашга қироличадан рухсатнома сўраб кўринг деб зудлик билан ёзиб юборди. Жавоб кўп маҳтал қилмади ва тўққиз-ўн кундан сўнг Арамис қуйидаги мактубни олди:

«Муҳтарам бўла!

Мана, сизга Бетюн монастыридан, фикрингизча, ҳавоси зарар қилаётган ёшгина чўримизни чиқариб олишга рухсатнома. Менинг опам катта мамнуният билан сизга ўз рухсатномасини йўллайди, негаки, у бу ажойиб қизни яхши кўради ва эҳтиёж туғилган чоғда келгусида ҳам оқибат қилиш умидида.

Сизни ўпиб қоламан.

Анна».

Бу мактубга қуйидаги ибораларда битилган рухсатнома илова қилинган эди:

«Бетюн монастыри нозираси менинг тавсияномамга бинонан монастырга тушган ва менинг шафоатимда бўлган жувонни шу мактубни топширгувчи шахс ихтиёрига қўшиб юбормоғи лозим.

Лувр, 10 август 1628 йил.

Мари Мишон».

Арамиснинг қироличани опа деб атагувчи бу чевар билан бўлган қариндошлик муносабатлари ёш йигитларнинг шўх аскияларига қандай хўрак бўлиб берганини тасаввур қилиш мумкин. Лекин Арамис бир-икки дафъа Портоснинг қўполроқ ҳазилларига жавобан қип-қизариб олиб, келгусида бу мавзуга қайтмасликларини дўстларидан илтимос қилди ва шу борада ақалли бир сўз айтсалар шу йўриғдаги ишларда бўласининг воситачилигига ортиқ таянмай қўйишини эълон қилди.

Шу бонсдан тўрт мушкетёр гап-сўзларида Мари Мишон тилга олинмай қўйди, ҳам бунинг устига улар ниятларига етган: Бетюндаги монастирдан Бонасье хонимни чиқаришга рухсат олган эдилар. Рост, улар Ларошель оstonасидаги қароргоҳда, бошқача қилиб айтганда — Франциянинг нариги чеккасида турган пайтда бу рухсатномадан наф кам эди. Шу вайдан эса д'Артаньян ўзининг жўнаб кетиши не сабабдан зарур бўлиб қолганини жаноб де Тревилга очиқ эътироф этиб ундан жавоб сўрашга ҳозирланиб турганда тўсатдан жаноб де Тревиль унга ва уч дўстига қиролнинг йигирма мушкетёрдан иборат соқчилар тўдаси билан Парижга жўнаб кетаётгани ва улар соқчилар жумласига тайинланганлигини айтиб қолди.

Жўралар жуда қувониб кетдилар. Улар хизматкорларни юк билан илгари жўнатиб юбордилар-да, эрталаб эса ўзлари ҳам йўлга чиқишди.

Кардинал ҳазрат олийларини Сюржердан Мозегача кузатиб қўйди ва ўша ерда қирол ва унинг министри ўзаро дўстона мулозаматлар билан хўшлашдилар.

Парижга йигирма учинчи кун етиб бориш истагида қирол мумкин қадар тезроқ олға суриларди. Бироқ у бир кўнгил очиш илтижида бир замонлар герцог де Люин ишқибоз қилиб қўйган ўзининг сеvimли эрмаги лочин овига у аҳён-аҳёнда тўхтаб қоларди. Шундай ҳол бўлган кезларда йигирма нафар мушкетёрдан ўн олтитаси бундай вақтхушликка жуда қувонишар, қолган тўрттаси, хусусан д'Артаньян эса оламдаги жамикки нарсага лаънат ўқирди; унинг мудом қулогини шангиллагани-шангиллаган, бунга Портас қуйидаги йўсинда изох берарди:

— Менга жуда бир кибор хоним айтганидек, бунинг маъноси шуки, сизни бирор жойда йўқлаяптилар.

Ниҳоят йигирма учинчига ўтар кечаси соқчилар Париждан ўтиб бориб манзилга етишди. Қирол жаноб де Тревилга ташаккур айтди ва соқчиларга тўрт кун-тўрт кундан галмагал жавоб бериб туришга изн берди, лекин бахтиёрларнинг ҳеч бири Бастилияга ҳибс қилиниш хавфи остида исловот жойларида қорасини кўрсатмасликларини шарт қилиб қўйди.

Пайқаб олиш осонки, дастлабки тўрт жавоб бизнинг тўрт дўстимизга берилди; бунинг устига Атос жаноб де Тревилдан тўрт кун ўрнига олти кун сўраб олди, унга икки туни ҳам қўйди.— Улар йигирма тўртинчи кун кеч соат бешда жўнаб кетишди, жаноб де Тревиль бўлса илтифот қилиб рухсатномага йигирма бешинчи кун қайд қилиб берди.

— Э тавба, менимча арзимаган нарсаларни деб биз ўзини кўп овора қилиб қўяяпмиз!— деди ҳеч қачон ҳеч ни-

мадан иккиланмаслиги маълум д'Артаньян.— Икки кунда икки-уч отнинг силласини қуритиш — бу менга писанд эмас, ёнимда пулим бор!— мен Бетюнгача етиб оламан, нозирага қироличанинг мактубини тутқазаман-да, дилбаримни Лотарингияга ҳам эмас, Бельгияга ҳам эмас Парижга олиб келаман, бу ерда у, хусусан кардинал Ларошель остонасида турган аснода энг яхши беркитилган бўлади. Биз юришдан қайтганимиздан кейин эса, унда биз қироличадан — қисман унинг бўласининг валинеъматлигини истифода қилиб, қисман қилган яхшиликларимиз бадалига — не истасак ҳаммасини ундириб оламиз. Шу ерда қолаверинглар, бекорга кучингизни ероф қилманглар! Шундай жўн иқдомга мен билан Планше бемалол кифоя қиламиз.

Бунга Атос пинагини бузмай жавоб берди:

— Бизнинг ёнимизда ҳам пулимиз бор — мен узук пулидан олган ўз хиссамни ҳали ичиб бўлганим йўқ, Портос билан Арамис бўлса ҳали ҳаммасини еб бўлганлари йўқ. Шундай экан биз бемалол битта туғул тўрттасининг силласини қуритсак бўлаверади. Лекин фаромуш этмангки, д'Артаньян,— деб у бирам тўниқ овоз билан илова қилиб қўйдики, йигит беихтиёр сесканиб кетди,— фаромуш этмангки, Бетюнь — бу ўша кардиналнинг қадами етганки жойга касофати тегадиган аёл билан мулоқот тайин етган шаҳарининг ўзгинаси. Мабодо фақат тўрт эркак кишига ишингиз тушганда эди д'Артаньян, мен сизнинг ёлғиз ўзингизни қўйиб юборган бўлардим. Сиз бу аёл билан иш кўрасиз — келинлар, тўртовлон борайлик-чи, шояд худодан бўлиб бизнинг ҳаммамиз ва тўрт бирдай хизматкор бас келиб қолсак!

— Сиз мени қўрқитмоқдасиз, Атос!— қичқириб юборди д'Артаньян.— Сиз ўзи нимадан чўчийсиз, азбаройи шифо?

— Ҳамма нарсадан!— жавоб берди Атос.

Д'Артаньян юзлари худди Атоснинг чеҳрасидай чуқур хавотирни ифодалаб турган ўз дўстларига диққат билан термилди; оғиз очмасдан улар отларига шиғов беришди-да, йўлига равона бўлишди.

Йигирма бешинчи кун пайт улар Аррасга кириб борганларида ва шу меҳмонхонадан бир стакан шароб ичиб олмақ учун д'Артаньян «Олтин Мола»нинг ёнида отдан тушганда алақандай суворий ўз отини алмаштирган почта кўрасидан чиқди-да, бардам тулпорини чоптириб Париж йўлидан елдек учиб кетди.

У дарвозадан кўчага чиқаётган дақиқада шамол туриб эгнидаги уни буркаб турган ридосини очиб ташлади, гарчи бу гаплар августда ўтган эса ҳам шляпаси учиб кетишига

сал қолди, лекин йўловчи уни ўз вақтида ушлаб қолди ю, чаққонлик билан кўзларигача бостириб олди.

Бу одамга зеҳн солиб қараб турган Артаньяннинг раиғи қув ўчиб кетиб, стаканни қўлига юборди.

— Сизга нима бўлди, тақсир! — а тушиб қолди
Планше.— Ҳой жаноблар, ёр, менинг со-
ҳибимни ҳоли чатоқ!

Уч дўст югуриб келишди. Артаньяннинг раиғи
нинг хаёлига ҳам келмагани д'Артаньян-
нинг кўрдилар. Улар уни мон ташланга-

— Оёғингни қўлга таройи
шифо! — деди Атос.

— Бу ўша! — қичқирди қўйинг-
лар, мен унга етиб олай!

— «Ўша» деганинг ким ўзи? — сўради Атос.

— Ўша, ҳалиги одам!

— Қайси одам?

— Ҳалиги лаънати одам — менинг ёвуз офатим қачон би-
рор фалокат таҳдид солиб турган бўлса, ҳар гал пешанамдан
чиқиб туради! Ҳалиги, ўша шум аёлни илк бор учратганимда
унга ҳамроҳ бўлиб юрган, дўстимиз Атосни муборазага чақир-
ганимда мен ахтарган, Бонасье хонимни ўғирлаб кетишган
куни эрталаб мен кўриб қолган киши! Мен уни пайқаб қол-
дим, бу ўша! Мен уни танидим!

— Азбаройи шифо... — ўйчан гапирди Атос.

— Отларга, жаноблар, отларга! Унинг изидан от қўяйлик,
унга биз етиб оламиз.

— Азизим, шунинг эътиборга олингки, — уни ушлаб қолди
Арамис, — у биз юз тутган йўлни қарши тарафига кетяпти;
унинг оти бардам, бизникилар эса ҳориб қолди ва бинобарин
биз ҳатто унга етиш умидисиз отларимизнинг силласини қу-
ритганимиз қолади. Эркакин қўйиб турайлик, д'Артаньян,
аёлни қутқарайлик.

— Ҳой, тақсир! — дарвозадан чопиб чиқиб, ва номаълум
киши орқасидан югуриб бақирди отбоқар. — Ҳой тақсир! Мана
шляпангиздан тушиб қолган қоғоз, мана... Ҳой, тақсир! Ҳой!

— Дўстим, — уни тўхтатди д'Артаньян, — шу қоғозча
учун ярим пистоль берайми?

— Марҳамат қилинг, тақсир бажонидил! Мана у!

Отбоқар ўнг келиб қолган бу битимдан шод бўлиб, почта
саройига кириб кетди. д'Артаньян бўлса қоғоз варағини ёзди.

— Унда нима экан? — сўрашди уни ўраб олган дўстлари.

— Атиги битта сўз! — жавоб берди д'Артаньян.

— Ҳа, — тасдиқлади Арамис, — лекин бу сўз — шаҳар ёки
қишлоқнинг номи.

— «Армантьер»,— ўқиди Портос.— Армантьер... Бунақа жойини эшитган эмасман.

— Ҳамда бу шаҳар ёки қишлоқнинг номи унинг қўли билан ёзилган!— луқма ташлади Атос.

— Ундай бўлса бу қоғозчани яхшилаб беркитиб қўяйлик, шояд охириги пистолимни бекорга бериб юбормаган бўлсам,— якуилади д' Артаньян.— Отларга, дўстлар, отларга!

Тўрт ўртоқ Бетюнь йўлидан от чоптириб кетишди.

XXXI

БЕТЮНЬ КАРМЕЛИТКАЛАР МОНАСТИРИ

Улкан жиноятчилар пешанасига маълум ҳаёт йўли битилган бўлиб, то уларнинг ёвуз қилмишларидан безор бўлган тақдир тақозоси билан уларнинг қонунга хилоф осойишталигига хотима ясалди демагунча улар бу йўлда барча тўсиқларни енгаверадилар ва барча хатарлардан қутулиб кетаверадилар.

Миледи ҳам шундай бўлди: у икки давлатнинг қўриқчи кемалар орасидан кўзни шамғалат қилиб осонгина ўтиб кетди ва ҳеч бир саргузаштсиз Бетюнга етиб келди.

Портсмутда тушаркан миледи инглизман, французларнинг таъқиблари Ларошелни тарк этишга мажбур қилиб қўйди, деб таъкидлаган эди; икки кунлик денгиз саёҳатидан сўнг Булонда тушгач, у ўзини Францияга бўлган адовати орқасидан Портсмутда инглизлар зулм ўтказган французман деб танитди.

Миледи бунинг устига энг ишончли паспортга; ҳусн, салобат ва пистолларни ўнгу-сўлга сочганда саховатга молик эди. Порт бошлиғи бўлмиш чолнинг илтифоти ва назокатли қилиқлари шарофати билан одатдаги расмиятлардан қутулиб олиб, у почта орқали тубандаги мазмунда мактуб юбориш учун қанча вақт талаб этилса, Булонда шунча вақт бўлди, холос:

«Падари бузрукворимиз, монсеньер кардинал де Ришельега, Ларошель остонасидаги қароргоҳга.

Хотиржам бўлишингиз мумкин, падари бузруквор: герцог Беккингэм зоти олийлари Францияга бормайдилар.

Булонь, 25 август оқшоми. Миледи.

P. S. Сиз падари бузрукворнинг истагингизга мувофиқ, мен Бетюнь кармелиткалар монастирига йўл олмоқдаман, у ерда фармойишларингизга мунтазир бўламан».

Дарҳақиқат ўша оқшомдаёқ миледи йўлга равона бўлди. Тун бўйи йўл босди; у тунаш учун меҳмонхонада тўхтади, саҳар соат бешда яна йўлга чиқди-да, уч соат ўтгач Бетюнга келди.

У кармелиткалар монастыри қаердалигини суриштириб билди ва шу замон у ерга ташриф буюрди.

Нозира унга пешвоз чиқди. Миледи кардиналнинг фармонини кўрсатди; аббатиса мусофирга хона ажратишни ва нонушта узатишни буюрди.

Ўтмиш миледининг хотирасидан ўчиб бўлди: ўз нигоҳини буткул истиқболга қаратар экан, олдинда у бу қонли ишга сира номини аралаштирмасдан ўзи бошлаб хизматини қилиб берган кардиналнинг улуғ марҳаматларини кўрарди, холос.

Уни жинганак қилаётган янгидан-янги эҳтирослар унинг ҳаётини ўша гоҳ ложувардни, гоҳ алангани, гоҳ бўроннинг зим-зиё зулматини акс эттириб осмонда сузиб юрган ва ерда фақат вайроналиг-у, ажал изларини қолдириб кетадиган бутлукларга ўхшатиб қўйган эди.

Нонуштадан сўнг аббатиса унинг ҳузурига зиёрат қилиб келди, монастырда эрмаклар кам бўлиб, кўнгилчан нозирини ўзининг янги меҳмони билан танишишга муштоқ эди.

Миледи аббатисага ёқиб қолишни истардики, бу нарса ёрқин идрок ва жозибали қадди-бастга молик бу аёл учун мушкул иш эмасди; у хушмуомала бўлишга ҳаракат қилди ва мароқли суҳбати ҳамда унинг вужуди-вужудига сингиб кетган малоҳати билан соддадил нозирани ром қилиб қўйди.

Аббатиса кибор насабли аёл эди ва қиролликнинг олис гўшалари кам ҳолларда ётадиган бўсағасида фано ташвишлари таққа тингувчи монастыр деворларидан ундан ҳам ноёб ҳолларда очиқ ўтадиган сарой ҳангомаларини жуда яхши кўрарди.

Миледи бўлса, ўзи ичиди беш ёки олти йил давомида муқим яшаган барча сарой фитналаридан жуда яхши хабардор эди; шу боисдан француз саройининг қиролнинг муболагали художўйлиги билан тинчгина муроса қилиб келаётган енгил табииати ҳақидаги ҳикоялари билан соддадил аббатисанинг кўнглини оча бошлади; сарой қошидаги номлари аббатисага яхши маълум хоним ва мансабдорларнинг расво саргузаштлари билан таништирди, қиролича билан Бекингэмнинг муҳаббатига сал-пал тил тегизиб ўтди ва суҳбатдошининг оғзини очиш учун бир дунё ҳар турли нарсаларни жавраб ташлади.

Лекин аббатиса бир оғиз жавоб қилмасдан тингларди-ю, кулимсирарди, холос. Шунга қарамасдан шу қабилдаги ҳикоялар унга наъша қилаётганини кўриб, миледи шу руҳда давом этаверди-ю, лекин суҳбатни кардиналга кўчирди.

Шу ерда у жуда танг аҳволга тушиб қолди: у аббатисанинг роиялчи ё кардиналчилигини билмасди, шу сабабдан эса ўрта-роқда туришга ҳаракат қиларди; лекин аббатиса бадтар ҳушёр бўлиб олди ва ҳар гал мусофир хоним падари бузруквор номини тилга олганда бошини қуйи солиб оларди, холос.

Миледи монастырда зеркиб қоламан деган хаёлга бора бошлади; шу боисдан ўзини қандай тутишни бир йўла аниқлаб олмоқ учун қалтис қадамга журъат қилди. Соддадил аббатисанинг оғир-босиқлиги қай даражага етганини бир кўриб қўйиш истагида у аввал мажозий қилиб сўнгра эса рўй-рост кардинал, тўғрисида ғийбат бошлади ва министрининг д'Эгильон хоним, Марнон Делорм ва бўлак таннозлар билан ишқий робиталарини ҳикоя қилишга тутинди.

Аббатиса астойдил тинглашга киришди, секин-секин жонланиб, жилмая бошлади.

«Яхши, — кўнглидан кечирди миледи, — у маззасига тушуниб қолди. Гарчанд кардиналчи бўлса ҳам ҳар ҳолда фидойилик зоҳир этмаяпти.»

Миледи кардиналнинг ўз душманларини таъқибга дучор қилишларига ўтди.

Аббатиса на маъқуллагани, на қоралаганини билдирмасдан чўқиниб олди, холос.

Бу миледини роҳибка кардиналчидан кўра роялчимикан деган фикрида мустаҳкамлади. Миледи тобора бўёқларни қуюқлаштириб ҳикояларини давом этаверди.

— Мен бу нарсаларнинг ҳаммасининг ҳеч фарқига бормаيمان, — деди ниҳоят аббатиса, — лекин биз саройдан, барча фоний ишлардан нечоғлик йироқ бўлмайлик, сиз ҳикоя қилаётган нарсаларнинг жуда қайғули мисоллари бизда мавжуд. Бизнинг мўмин қулларимиздан бири кардиналдан кўп жабр тортган: кардинал ундан қасос олган ва уни таъқиб этган.

— Мўмин қулларингиздан бирими? — такрорлади миледи. — Ё тавба-эй, боёқиш аёл, менинг унга раҳмим келади!

— Сиз ҳақсиз, ҳам у таассуфга арзийди. У нималарни бошидан кечирмаган дейсиз: қамоқни ҳам, ҳар турли дўқ-пўписаларни ҳам, шафқатсиз муомалани ҳам... Дарвоқе, — илова қилди аббатиса, — балким жаноб кардиналнинг қўлида шундай йўл тутиш учун жуда кескин асослари бўлгандир, гарчи у сиртидан фариштаннинг ўзи бўлса ҳам лекин ҳамма вақт ҳам одамлар тўғрисида афт-ангорига қараб ҳукм чиқариб бўлмайди.

«Яхши! — кўнглидан кечирди миледи. — Ким билади, эҳтимол бу ерда мен бирор гапни ковлаб топарман, омадим келипти!»

У ўз чеҳрасига энг самимий бир ифода югуртишга ҳаракат қилди-да, деди:

— Ҳа, аттанг, буни биламан. Кўплар одамнинг руҳсориға ишонмоқ керак дейишади. Лекин тангрининг энг гўзал маҳлуқига ишонмай, нимага ҳам ишонардинг! Мен балким умрим бўйи панд еб юрсам керак, лекин чеҳраси менга манзур бўлган аёлга ҳаммаша ишонаман.

— Демак, сиз бу ёш жувоннинг ҳеч айби йўқ деб ўйлашга тамойилмисиз?— сўради аббатиса.

— Жаноб кардинал нуқул жиноятларингизга таъқиб этмайди,— жавоб берди миледи,— эзгу фазилатлар борки, уларни кардинал баъзи ёвуз қилмишлардан ҳам кўра қаттиқ таъқиб этади.

— Сизга ўз таажжубимни ифода этишга ижозат бering, хоним!— деди аббатиса.

— Хўш, не ваядан? — ўзини гўлликка солиб сўради миледи.

— Шундай гапларни айтаётганингиз ваҳжидан.

— Менинг гапларимдан нима қизиқ нарса топдингиз? — кулимсираб сўради миледи.

— Сизни кардинал бу ерга жўнатган этан, демак, сиз у кишининг дўсти бўласиз, ҳолбуки...

— Ҳолбуки, мен унинг шаънига ёмон гаплар қиляпман,— нозиранинг фикрини поёнига етказиб, гапни илиб кетди миледи.

— Ҳар тугир у киши шаънига яхши гап айтганингиз йўқ.

— Бунинг боиси, мен унинг дўсти эмас қурбони эканлигим,— хўрсиниб қўйди миледи.

— Бироқ, бу мактуб орқали у киши сизни менинг гапхўрлигимга ҳавола қилган...

— ...У мен учун то кардинал ўз югурдақларидан бирига мени бу ердан чиқариб юборишни буюрмагунча қамоқдаги сингари шу ерда туришимга фармондир.

— Лекин не сабабдан сиз қочиб кетмадингиз?

— Қаёққа? Наинки сизнингча ер юзида шундай жой борки, агар у ерга малол келмай кардинал қўл чўзса-ю, мени тополмаса? Мен эркак киши бўлганимда эди, бунинг иложи бўларди, лекин аёл... аёлни қўлидан нима келарди!.. Хўш, сизникида истиқомат қилгувчи мўмин қул-чи, қочиб кетишга уринганмиди, ахир?

— Йўқ, уринмаган? Лекин у — бошқа гап. Менинг фикримча, уни Францияда бир одамга муҳаббати тутиб турибди.

— Агар у севса,— уф тортиб деди миледи,— демак, унчалик бахтсиз эмас экан.

— Хуллас,— миледига тобора қизиқиши ортиб, тикилиб гапира кетди аббатиса,— мен қаршимда яна битта бечора қувгин аёлни кўриб турибман экан-да?

— Эсиз, ҳа!— тасдиқлади миледи.

Аббатисанинг кўзларида гўё миясида янги бир фикр туғилган каби хавотир акс этди.

— Сиз муқаддас динимизнинг душмани эмасмисиз?— тугила-тутила сўради у.

— Менми? — сўради миледи. — Мен — протестантми?! Йўқ, бизни эшитиб турган худони шоҳид қилиб туриб айтаманки, аксинча мен ашаддий католикман!

— Ундай эса, ўзингизни босинг, хоним, — жилмайиб деди аббатиса, — сиз турган хона сиз учун мудҳиш қамоқ бўлмайди, тутқунлигингизни ўзингиз ҳам севиб қолишингиз учун биз ҳеч нарсани аямаймиз. Бу ҳам майли: сиз бу ерда бирор сарой фитнаси оқибатида бўлса керакми қувғинга учраган ёш аёлни кўрасиз. У дилбар ва хушмуомала.

— Унинг номи нима?

— Бир жуда юқори мартабали хоним уни менинг оталигимга Кэтти номи билан топширган. Мен унинг ҳақиқий номи биллишга ҳаракат қилганим йўқ.

— Кэтти? — қичқириб юборди миледи. — Қандай, сизнинг бунга ишончингиз комплми?

— Узини шундай деб атаганигами? Ҳа, хоним. Сиз-чи, уни танийсизми?

Миледи мийингида кулиб қўйди — унинг миясига, балки, бу собиқ канизмдир деган фикр келди. Ёш қиз хусусидаги хотира миледининг кўнглидаги ғазаб туйғусини қўзғатди, интиқом хумори унинг афтини буриштириб юборди; лекин қарийб шу замон унинг чеҳраси бу икки юзлама аёл бир зумгина йўқотган осойишта ва хайрихоҳ ифодасига қайтди.

— Хўш, мени ҳалитдан жуда меҳрим тушиб қолган ўша ёш хонимни қачон кўрсам бўлади? — сўради миледи.

— Бугун кечқурун, — жавоб берди аббатиса, — ҳатто мақбул кўрсангиз кундузи. Лекин ўзингиз айтганингиздек сиз тўрт кун йўлда бўлгансиз, бугун сиз эрталаб соат бешда тургансиз ва дам олмоқчи бўлсангиз керак. Ётиб бир миғзиб олинг, пешинда биз сизни уйғотамиз.

Узининг фитналарга ўч қалбини орзиқтириб юборган янги саргузашт дарагини эшитиб, ҳовлиқиб кетган миледи уйқусиз ҳам қаноат қилса бўларди, лекин шунга қарамасдан у нозиранинг маслаҳатига амал қилди; сўнгги икки ҳафта мобайнида шунчалар ҳар турли ҳаяжонларни бошидан кечирган эдики, гарчи унинг метги тани толиқишга бардош бера олса ҳам руҳи оромга муҳтож эди.

У аббатиса билан хўшлашди-да, Кэттининг номи беихтиёр қўзғатиб қўйган қасос хусусидаги хуш хаёллар билан овуниб ётди. У ўз иқдомини муваффақиятли ижро этган тақдирда унга ҳаракат эркини бериб қўйиш хусусидаги кардиналнинг қарийб узил-кесил ваъдасини эслади. У муваффақиятга эришди ва шундай экан, д'Артаньян унинг ихтиёрида!

Фақат бир нарса — эри граф де Ла Фер хусусидаги хотиралар миледини изтиробга солмоқда эди. Уни дунёдан ўтган

ёки Францияни тарк этган деб юрган эди, қутилмаганда эса уни Атос сиймосида — д' Артаньяннинг энг яхши дўсти сиймосида таниб қолди.

Лекин у агар д' Артаньяннинг дўсти бўлса, қироличанинг падари бузруквор режаларини бузиб юборишига ёрдам берган унинг барча кирдикорларида унга кўмаклашган чиқади, агар у д' Артаньяннинг дўсти бўлса, демак, у кардиналнинг душмани ҳамда ўзи қўяжак ва умид қилмоқ керакки, ёш мушкетёрни ичида бўғиб қўяжак қасос тўрига уни алдаб туширишнинг уддасидан чиқади.

Бу умидларнинг ҳаммаси қувончли хаёлларга соларди, бу хаёллар элитиб, миледи ҳадемай ухлаб қолди.

Уни тўшаги ёнида жаранглаган ёқимли овоз уйғотиб юборди. У кўзларини очди-ю, аббатисани сочлари сарғиш, рангрўйи тароватли, ўзига хайрихоҳ бир қизиқиш билан боқиб турган ёш жувон ҳамроҳлигида кўрди.

Ёш жувоннинг рухсори унга мутлақо нотаниш эди. Уларнинг иккиси ҳам одатдаги салом-аликларни айтган кўйи бир-бирларини зеҳн солиб кўздан кечирардилар: иккиси ҳам жуда гўзал, лекин мутлақо бошқа-бошқа ҳуснда. Бироқ миледи табассум билан ўз-ўзича бу ёш жувонга қараганда ўзининг анча басавлатлиги ва қилиқлари ҳам анча қиборлигини қайд қилиб қўйди. Рост, ёш жувоннинг қаддини чулғаб турган роҳибалик қўйлагини бу хил мусобақа учун қўл келмасди.

Аббатиса уларни таништириб қўйди: бу расмиятни адо қилиб бўлиб у йироқлашди, негаки нозирлик мажбуриятлари уни ибодатхонага чорларди, ёш жувонлар ҳам холи қолишди.

Роҳиба, миледининг жойида ётганини кўриб аббатиса кетидан чиқиб кетмоқчи бўлди, лекин миледи уни ушлаб қолди.

— Қандай, хоним,— гап очди у,— сизни кўриб-кўрмасдан туриб, мени ўз дийдорингиздан бенасиб қилмоқчи бўляпсизми? Сизга эътироф қиламан, мен бу ерда истиқомат қиларканман сиздан сал илинжим бор.

— Йўқ, хоним,— жавоб берди роҳиба,— мен бемаврид келиб қолдимми, деб шунчаки қўрқиб кетдим: сиз ухлаётган эдингиз, сиз толиққансиз...

— Хўш, нима қипти?— эътироз қилди миледи.— Уйқуда ётганларнинг истаги нима бўларди? Яхши уйғониш! Буни сиз нисор этдингиз, энди ижозат беринг, мен ундан тўла-тўкис роҳат қилиб қолай.

Миледи ёш жувоннинг қўлидан ушлаб, уни каравот ёнида турган креслога тортди.

Роҳиба ўтирди.

— Шўрим қурсин, ҳеч омадим йўқ!— деди у.— Ман ярим йилдирки, кўнгил очиш нималигини билмай шу ерда яшаб кел-

япман. Энди сиз келиб қолдингиз, сизнинг ҳозирлигингиз менга файзли давра ваъда этипти, мана энди ҳали-замон монастырни тарк этиб қолишим эҳтимолдан холи эмас.

— Қандай! — таажжубланиб қолди миледи. — Сиз яқин орада монастырдан чиқасизми?

— Ишқилиб, умид қилиб турибман, — қувончини яширишга ҳам уринмасдан жавоб берди роҳиба.

— Сизнинг кардиналдан жуда кўп зулм кўрганингиз ҳақида баъзи гапларни эшитган эдим. Мабодо шундай бўлса, бизнинг ўзаро меҳр-оқибатимиз учун бу яна бир баҳона.

— Бундан чиқди волида-нозира тўғри гапни айтибдиларда: сиз худди мен сингари ўша ёвуз руҳонийнинг қурбони экансизда?

— Секинроқ! — тўхтатди миледи ёш жувонни. — Ҳатто шу ерда ҳам унинг шаънига бундай гапларни қилмайлик. Менинг барча фалокатларимнинг бонси ўзим дўст деб билган ва менга хиёнат қилган аёл олдида ҳозир сизга ўхшаб гапириб қўйганим. Сиз ҳам хиёнат қурбонимсиз?

— Йўқ, — жавоб берди роҳиба, — мен садоқатимнинг, бир аёлга бўлган садоқатимнинг қурбониман, уни мен севардим, уни деб жонимдан ҳам кечган бўлардим, келгусида ҳам кечишга тайёрман.

— У сизни мусибатда тарк этдими? Ўзи доим шундай бўлади.

— Мен шу қадар инсофсиз эдимки, шу ўйда юрган эдим, лекин бир-пikki кун муқаддам аксига амин бўлдим ва бунинг учун парвардигорга шукур: у мени унутиб юборди деб ўйлаш мен учун оғир эди... Лекин сиз-чи, хоним, сиз озодсиз шекилли, мабодо қочмоқчи бўлсангиз бу фақат сизнинг истагингизга боғлиқ.

— Хўш, қаёққа ҳам борардим, пулим бўлмаса, дўсту биродарим бўлмаса, илгари ҳеч йўлим тушмаган нотаниш ўлкаларда бўлсам.

— Оҳ, дўстларга келганда, сиз қаёққа борманг — ҳар жойда улар сиз билан бўлади! — хитоб қилди роҳиба. — Сиз бирам раҳмдил кўринасиз, яна бирам гўзалсиз!

— Бу менинг ёлғиз ва қувғинди бўлишимга монелик қилмайди, — ўз табассумига маъсум ифода бериб эътироз қилди миледи.

— Гапимга ишонинг, — гапира кетди роҳиба, — тақдирдан ноумид бўлмаслик керак: ҳамиша шундай дам келадикки, бизнинг бир маротаба қилиб қўйган яхшилигимиз худо олдида бизнинг шафеъимиз бўлиб қолади. Ҳамда мен нечоғлик ожиз бўлмай, мен нечоғлик ғариб бўлмай, мени учратиб қолганингиз сизнинг бахтингиз бўлса ажаб эмас. Бу ердан чиқиб ол-

сам меннинг ёнимни олиб, кейин сизни ҳам ёқлаб чиқиши мумкин нуфузли таниш-билишларим топилиб қолади.

— Мен ёлғизман десам, бу юқори мансабда турган танишларим йўқ деган гап эмас,— деб ўзи тўғрисидаги гаплари билан роҳибани очиқ сўзлашга ундаш илинжида давом этди миледи.— Лекин бу танишларнинг ўзлари кардиналдан безиллаб туришади, қироличанинг ўзи ҳам ваҳимали министрга қарши ҳеч кимни қувватлашга ботинолмай туради. Ҳазрати олиялари ўзининг юмшоқ кўнглига қарамасдан талай ҳолларда ўша ўзига яхшилик қилганларни падари бузруквор қаҳрига қурбон қилишга мажбур бўлганининг исботлари бор менда.

— Гапимга ишонинг, хоним, қиролича ўзини уларнинг баҳридан ўтганга солиши мумкин, лекин сиртидан қараб ҳукм чиқармаслик керак: улар қанчалик кўп сур-сур қилинсалар қиролича улар ҳақида шунчалик кўп қайғуради ва кўпинча улар ҳаммадан кам кутган дақиқада унинг иноятли эътиборидан бенасиб қолмаганликларига ишонч ҳосил қилдилар.

— Эсиз!— хўрсиниб қўйди миледи.— Мен бу гапга ишонаман, қиролича бирам раҳмдил, ахир.

— Вой, у кишининг шаънига шу гапни айтганингиздан кейин, сиз демак, бизнинг соҳибжамол ва олиҳиммат қироличамизни таниркансиз-да!— кўнгли яйраб гапирди роҳиба.

— Яъни мен шахсан таниш бўлиш шарафига ноил эмасман,— ўзининг жуда меъёрдан ошиб кетганини пайқаб жавоб берди миледи,— лекин мен талайгина унинг қалли дўстлари билан танишман: мен жаноб Пиотанжни биламан, Англияда жаноб Дюжарни билардим, жаноб де Тревильни танийман...

— Жаноб де Тревильни-я!— қичқириб юборди роҳиба.— Сиз жаноб де Тревиль билан танишмисиз?

— Ҳа, бўлмасам-чи, ҳатто жуда яхши танишман.

— Қирол мушкетёрлари капитани билан-а?

— Ҳа, қирол мушкетёрлари капитани билан.

— У ҳолда кўрасиз, тезда, жуда тезда биз сиз билан яқин таниш, қарийб дўст бўлиб кетамиз! Жаноб де Тревиль билан таниш бўлсангиз, эҳтимол унинг уйида бўлиб тургандирсиз?

— Ҳа, тез-тез,— таъкидлади миледи. Бу йўлга бош суқиб ва ўзининг бўҳтонлари жуда ўнг келаётганини кўриб, охиригача унга риоя қилишга жазм қилди.

— Сиз балки уикида мушкетёрлардан битта-яримтасини ҳам учратган чиқарсиз?

— У одатда ўзиникида кимларни қабул қилса, ҳаммасини,— энди бу суҳбатга чинакамга қизиқиб қолиб жавоб берди миледи.

— Уша ўзингиз билганлардан битта-яримтасини номини айтнинг, мана кўрасиз — улар менинг дўстим бўлиб чиқади.

— Хўш, масалан...— саросимада гап бошлади миледи,— мен жаноб де Сувињини биламан, жаноб де Куртивронни, жаноб де Ферюссакни...

Роҳиба миледининг гапини бўлмайд тинглаб турди-да, кейин унинг жимиб қолганини кўриб сўради:

— Атос исмли кавалерни-чи, танимайсизми?

Миледининг ранги ўзи ётган рўйжо матосидек оқариб кетди ва унинг ўзини тута билиш қобилияти нақадар зўр бўлмасин, у суҳбатдошининг қўлига ёпишиб ва унга еб қўйгудек тикилиб беихтиёр қичқириб юборди.

— Нима гап? Сизга нима бўлди? — сўради боёқиш. — Вой шўрим, сизни таҳқир қиладиган бирор гап айтиб қўймадимми?

— Йўқ, лекин бу ном мени лол қолдирди, негаки мен ҳам бу кавалерни билардим ҳамда у киши билан яхши таниш одамни учратиб қолиш менга ғалати туюлди, чоғи.

— Ҳа, яхши, жуда яхши! На фақат у киши билан, лекин унинг дўстлари жаноб Портос ва жаноб Арамислар билан ҳам.

— Ростдан-а? Уларни ҳам мен биламан! — қўрқувдан жунжикиб кетаётганини сезиб хитоб қилди миледи.

— Хўп, агар уларни танисангиз, уларнинг ажойиб ва довюрак кишиларлиги сизга, албатта, маълум. Сизга мадад даркор бўлса, нега ўшаларга мурожаат қилмадингиз?

— Гап шундаки... — тутилиб жавоб берди миледи, — уларнинг ҳеч бири билан мен дўстлик ришталари билан боғланган эмасман. Мен уларни фақат дўстлари жаноб д'Артаньян ҳикояларидан биламан.

— Сиз жаноб д'Артаньянни биласизми? — ўз навбатида миледининг қўлига ёпишиб ва унга кўзларини тикиб сўради роҳиба.

Миледи кўзларидаги ғалати ифодани пайқаб, у сўради:

— Кечирасиз, хоним, у билан сиз қандай муносабатдасиз?

— У... — хижолат бўлиб қолди миледи, — у менинг дўстим.

— Сиз мени алдаяпсиз, хоним, — деди роҳиба, — сиз унинг маъшуқаси бўлгансиз!

— Д'Артаньяннинг машуқаси бўлган — сиз! — хитоб қилди жавобан миледи.

— Менми? — деди роҳиба.

— Ҳа, сиз. Сизни мен энди танидим: сиз Бонасье хонимсиз.

Ёш жувон таажжуб ва қўрқув ичида ўзини орқага ташлади.

— Тонманг! Жавоб беринг менга! — гапида давом этарди миледи.

— Нима қипти! Ҳа, хоним!— деди роҳиба.— Демак, биз рақибалар эканмиз-да?

Миледининг юзи шундай қаҳрли ўт билан ловиллаб кетдики, ҳар қандай ўзга вазиятда Бонасье хоним қўрққанидан жуфтани ростлаб қолган бўларди, лекин шу дақиқада рашк домида эди.

— Иқрор бўлсангиз-чи, хоним,— унда бор деб гумон қилиб бўлмайдиган сабот билан гапира кетди у,— сиз унинг маъшуқасимисиз? Ёки, эҳтимол, илгари маъшуқа бўлгандирсиз?

— Йўғ-эй!— ўзининг ҳақлигига шак-шубҳа қолдирмайдиган бир тарзда хитоб қилди миледи,— ҳеч қачон! Ҳеч қачон!

— Сизга ишонаман,— деди Бонасье хоним.— Лекин нега бундай қичқириб юбордингиз?

— Қандай, ақлингиз етмаяптими?— деб жўрттага ҳайрон бўлди хижолатдан ўнгланиб, ўзини тамоман қўлга олган миледи.

— Мен тушуна оламан? Мен ҳеч нимани билмайман.

— Жаноб д'Артаньян менга бир дўст сифатида ўз юрак сирларини ишониб айтиб турганига ақлингиз етмаяптими?

— Ростдан-а?

— Ҳамма гап маълум: сизни Сен-Клудага уйдан ўғирлаб кетишгани, унинг ҳасрати, унинг дўстларининг ҳасрати ва уларнинг беҳуда қидирувларидан менинг бохабарлигимни тушунмаяпсиз. Энди бирдан, иттифоқо, сизни учратганимда таажжубланмай бўладими? Ахир, биз сиз тўғрингизда тез-тез гаплашиб турганмиз, ахир, у сизни бутун қалби билан севади ва сизни гойибона яхши кўришга мени ҳам мажбур қилган. Оҳ, жоним Констанция, ахири сизни топиб олдим-а, ахири дийдорингизни кўриб турибман-а!

Миледи Баносье хонимга қўлини узатди, унинг гаплардан қафоат ҳосил қилган Бонасье хоним эса бундан бир дақиқа бурун ўзига рақиба деб ҳисоблаган бу аёл сиймосида самимий ва садоқатли дўстни кўриб турарди.

— О, мени кечиринг! Кечиринг!— хитоб қилди у ва миледининг елкасига бошини қўйди.— Мен уни бирам севаманки!

Иккала аёл бир зум бир-бирларини ўз оғушида ушлаб туришди. Борди-ю, миледининг кучи унинг нафратига тенг бўлганда эди, Бонасье хоним, албатта миледининг оғушида ажалини топган бўларди. Лекин уни бўғиб ташлашга қодирмаслиги боисидан миледи унга жилмайиб қўйди-да, хитоб қилди:

— Айланай сиздан, паризодим, бўйларингизга қоқиндиқ бўлай, сизни кўриб турганимдан нақадар бахтиёрман-а! Келинг бир дийдорингизга тўйиб олай!

Бу гапларни гапираркан икки кўзи билан уни еб қўйгудай бўларди:

— Ҳа, ҳа, албатта, бу сиз! Мен сизни нозир унинг менга айтган гапларидан таниб олаяпман, жуда яхши тани-япман!

Шўрлик ёш жувон бу ёрқин пешана, бу жоду кўзларда пинхона шум ниятларни пайқамасди ҳам, улардан фақатгина раҳму шафқатни ўқинмоқда эди, холос.

— Демак, у ҳасратларини сизга айтган бўлса, менинг қанча-қанча азиятлар тортганим сизга маълум экан-да,— деди Бонасье хоним.— Лекин уни деб азоб чеккиш — ҳам роҳат, ҳам фароғат!

Миледи бехос такрорлаб юборди:

— Ҳа, роҳат-фароғат.

У бўлак нарса тўғрисида хаёл сурмоқда эди.

— Ҳам бунинг устига менинг азоб-уқубатларим ҳадемай барҳам ейди,— давом этарди Бонасье хоним.— Эртага ёки эҳтимол бугун кечқурун мен уни яна кўраман ҳамда ҳазин ўтмиш унут бўлиб кетади.

— Бугун кечқурун? Эртага?— қайта сўради, бу сўзлар хаёлини чалғитган миледи.— Сиз бу билан нима демоқчи бўляпсиз? Сиз ундан бирор хабар кутяпсизми?

— Мен унинг ўзини кутяпман.

— Унинг ўзини? Д'Артаньян шу ерда бўладими?

— Ҳа.

— Бунинг иложи йўқ! У кардинал билан бирга Ларошель қамалида. У фақат шаҳар забт этилгандан кейин келади.

— Сиз шундай деб ўйлаяпсизми? Лекин менинг д'Артаньяним учун — бу ўктам ва софдил кавалер учун иложи йўқ нарса борми ўзи дунёда!

— Сўзларингизга бовар қилолмайман.

— Узингиз ўқиб кўринг бўлмаса!— азбаройи кибрли қувончи мўллигидан таклиф қилди жувон ва миледига мактуб узатди.

«Де Шеврез хонимнинг қўли!— ўзича қайд этиб қўйди миледи.— Ҳа-а, уларнинг бу қароргоҳ билан робитаси борлигини билиб турган эдим-а!»

Миледи харислик билан қуйидаги сатрларни ўқиб чиқди:

«Азиз бўтам, шай туринг. Бизнинг дўстимиз яқин орада сизни зиёрат қилади ва фақат азбаройи бехатарлигингиз учун яшириниб туришингизга тўғри келган қамоқдан халос қилиш мақсадида сизни зиёрат қилади. Жўнашга тадорик кўриб қўйинг ва зинҳор бизнинг кўмагимиздан умидингизни узманг.

Бизнинг барно гасконлигимиз яқинда ўзини ҳамишагидек мард ва садоқатли одам сифатида намоён қилди, огоҳнома

учун унга фалон жойда сиздан жуда миннатдорлар деб айтиб қўйинг».

— Ҳа, ҳа,— деди миледи,— мактубда ҳаммаси аниқ-равшан айтилган. Огоҳнома дегани сизга маълумми?

— Йўқ. Лекин фаҳмим этиб турибди, у кардиналнинг қандайдир янги кирдикори ҳақида қироличани огоҳ этиб қўйган бўлиши керак.

— Ҳа, шундай бўлиб чиқар!— мактубни Бонасье хонимга қайтариб бериб ва хаёл ичида бошини эгиб деди миледи.

Шу чоғ от туёқларининг дупур-дупури эшитилди.

— Вой!— қичқириб юборди Бонасье хоним дераза томон отилиб.— Уша бўлмасин тагин!

Миледи таажжубдан донг қотиб тўшагидан туролмай қолаверди: унинг бошига бир йўла шунча тасодифлар ёғилиб келган эдики, у умрида биринчи бор гангиб қолди.

— Уша! Уша!— шивирлади у.— Наники ўша бўлса?

У қотиб қолган нигоҳини шифтга тикиб ётаверди.

— Эсизгина, йўқ,— хўрсиниб қўйди Бонасье хоним.— Бу аллақандай бегона киши, бироқ у биз томон келяпти шекилли... Ҳа, у юришини секилатапти... дарвоза тагида тўхтапти... қўнғироқ қияпти...

Миледи сакраб ўрнидан туриб кетди.

— Унинг ўша эмаслигига ишончингиз комилми?

— Ҳа, комил.

— Сиз балки тузук-қуруқ қарамагандирсиз?

— Оҳ, мен унинг шляпасининг патини, ридосининг учини кўрсам бас, уни дарров таниб оламан!

Миледи кийинишда давом этарди.

— Бари бир. Сиз бу одам шу ерга келяпти деяпсизми?

— Ҳа, у кириб бўлди.

— Бу ё сизнинг, ё менинг олдимга.

— Вой тавба-эй, авзойингиз бирам бузуқки!

— Ҳа, тан оламан, мен сиз сингари лақма эмасман, мен ҳамма нарсадан чўчийман.

— Секинроқ!— уни тўхтатди Бонасье хоним.— Бу ёққа келишяпти!

Дарҳақиқат, эшик очилди-ю, нозира кириб келди.

— Булондан келган сизмисиз?— миледига юзланди у.

— Ҳа, мен,— ўзининг вазминлигини қайтариб олишга уриниб жавоб берди миледи.— Мени ким сўраяпти?

— Аллақандай киши, номини айтишни истамаяпти-ю, лекин кардиналнинг фармойиши билан келдим деяпти.

— Мени кўрмоқчи бўляптими?

— У Булондан келган хонимни кўрмоқчи бўляпти.

— У ҳолда марҳамат қилиб уни шу ерга таклиф этинг, хоним.

— Вой шўрим, вой шўрим-эй!— даҳшатга келди Бонасье хоним.— У бирор ёмон хабар келтирган бўлмасин тағин?

— Шундайми деб қўрқаман.

— Мен сизни бу номаълум киши билан холи қолдираман,— лекин у кетган заҳоти агар ижозат берсангиз мен ёнингизга қайтаман.

— Албатта, илтимос қиламан.

Нозира билан Бонасье хоним чиқиб кетишди.

Миледи ёлғиз қолди-ю, кўзларини эшикка қадади; бир нафас ўтгач, зинапояда шпорларнинг акс-садо бергувчи жаранги эшитилди, сўнгра қадамлар яқин келиб, эшик очилди ва бўса-гада бир одам пайдо бўлди.

Миледи қувонч билан қичқириб юборди: бу киши кардиналга жону тани билан содиқ граф де Рошфор эди.

XXXII

ИБЛИСЛАРНИНГ ИККИ ХИЛИ

— Ҳа-а!— деб баб-баравар хитоб қилишди миледи ва Рошфор.— Бу сизмисиз!

— Ҳа, менман.

— Қаёқлардан?— сўради миледи.

— Ларошель ёнидан. Сиз-чи?

— Англиядан.

— Бекингэм-чи?

— Қазо қилган ёки хавfli жароҳатланган. Мен ундан ҳеч нима ундиролмай қуп-қуруқ жўнаб кетаётганимда бир мутаассиб уни ўлдириб қўйди.

— Ҳа-а!— кулди Рошфор.— Бахтли тасодифни қараинг! У падари бузрукворни жуда хурсанд қилади. Уни воқиф этдингизми?

— Мен унга Булондан ёзиб юбордим. Лекин қай йўсин сиз бу ердасиз?

— Падари бузруквор хавотирда ва мени сизни ахтариб топшига жўнатди.

— Мен кечагина келдим.

— Кечадан бери нима қилдингиз?

— Вақтни зое кетказмадим.

— О, мен бунга шубҳа қилмайман.

— Виласизми, мен бу ерда кимни учратиб қолдим?

— Йўқ.

— Топиб олинг.

— Қандай топа оламан?

— Уша қиролича қамоқдан озод қилиб юборган ёш жу-
вонни.

— Ҳалиги хумпар д'Артаньяннинг маъшуқасиними?

— Ҳа, турар жойи кардиналга номаълум бўлган Бонасье
хонимни.

— Мана яна битта бахтли тасодиф наригисига қўшалоқ бў-
либди, — луқма ташлади Рошфор. — Ишқилиб кардиналнинг
омади келган!

— Бу аёл билан рўбарў келиб қолганимда, — гапида давом
этди миледи, — ҳайрон қолганимни бир тасаввур қилсангиз эди.

— У сизни биладими?

— Йўқ!

— Демак, сиз унинг учун бегона экансиз-да?

Миледи илжайиб қўйди.

— Мен унинг энг яхши дўстиман!

— Виждоним билан онт ичаманки, бундай мўъжизалар
фақат сизнинг қўлингиздан келади, азиз графиня!

— Менга унинг дўсти бўлиб қолиш насиб қилгани меннинг
бахтим, шевалье биласизми, бу ерда нимадир бўляпти?

— Йўқ.

— Эрта ё индин қироличаннинг фармони билан уни йўқлаб
келишадди.

— Шундай денг! Хўш, кимлар экан?

— Д'Артаньян ва унинг дўстлари.

— Рости гап пироварди-оқибат улар ўзларини Бастилия-
га солмаганимизга қўймайди, шекилли.

— Не сабабдан улар шу пайтга довур эркин юришипти?

— Илож қанча! Жаноб кардиналнинг шу кишиларга
нисбатан аллақандай мен учун мавҳум кўнгил бўшлиғи
бор.

— Ростдан-а?

— Ҳа.

— Хўп, унга қуйидагиларни айтиб қўйинг, Рошфор:
бизнинг «Қизил Каптархона» меҳмонхонасидаги суҳбати-
мизни ўша тўрт биродар эшитиб қолганини, унга айтинг:
жўнаб кетганидан кейин уларнинг биттаси меннинг ёнимга
кирди-да, зўрлик билан менга кардинал берган ҳимоя ёрли-
ғини мендан тортиб олганини унга айтинг; улар лорд Вин-
терни меннинг Англияга боришим ҳақида огоҳ этиб қўйган-
ларини айтинг; шокилалар ишида тўғоноқ бўлишганидай бу
дафъа ҳам менга берилган топшириқни адо қилишимга ха-
лаф беришларига сал қолганини айтинг; бу тўрт кишидан
фақат иккитаси: д'Артаньян билан Атосдан хавфсираш ке-
раклигини айтинг; учинчиси Арамис де Шеврез хонимнинг
жазгани эканини айтинг; уни тирик қолдирмоқ керак,

униги сир-асрори бизга маълум ҳамда у бизга асқотиб қолиши мумкин; тўртинчиси Портога келганда у тентак, олифта ва анқов, унга садқайи диққат-эътибор.

— Лекин тўртови ҳам энди Ларошель қамалида бўлсалар керак?

— Мен ўзим ҳам шу ўйда эдим, лекин Бонасье хонимнинг коннетабль рафиқасидан олган ва эҳтиётсизлик қилиб менга кўрсатиб қўйган мактуби, мени ҳар тўрталаси ҳам аксинча ҳозир йўлда ва уни ўғирлаб кетгани бу ерга ташриф буюришади деб тахмин қилишга мажбур этипти.

— Азбаройи шифо! Нима қилмоқ керак?

— Сизга кардинал менга онд нима фармойиш берди?

— Сизнинг ёзма ёки оғзаки маълумотларингизни олиш ва почта отларида қайтиш, қачонки у қилган ишларингизнинг ҳаммасидан воқиф бўлиб олса, бу ёғига нима йўл тутишингизни ҳал қилади.

— Мен шу ерда қолиб туришим зарур эканми?

— Шу ерда ёки шу яқин атрофда.

— Сиз мени ўзингиз билан олиб кета олмайсизми?

— Йўқ, менга аниқ фармойиш берилган. Сизни қароргоҳ капорасида таниб қолишлари мумкин, сизнинг у ерда бўлишингиз эса падари бузрукворга доғ тегизиб қўйиши мумкин.

— На чора, менинг шу ерда ёки яқин атрофдаги бирор жойда кутиб туришимга тўғри келади.

— Фақат кардинал хабарини қаерда кутишингизни ҳозирдан айтиб қўйинг, токи мен сизни қаердан топишимни билиб турай.

— Менга қаранг, мен бу ерда қола олмасам керак.

— Нега?

— Сиз ҳали замон бу ерга менинг душманларим келиб қолиши мумкинлигини хотирдан чиқараётирсиз.

— Бу рост гап. Лекин у ҳолда бу ёш хоним падари бузруквор қўлидан чиқиб кетади-да.

— Йўғ-эй! — ёлғиз ўзигагина хос табассум билан жавоб берди миледи. — Сиз менинг униги энг яқин дўсти эканимни фаромуш қилаётирсиз.

— Ҳа, бу гап рост. Хуллас, мен бу аёл борасида кардиналга айтаманки. . .

— . . . кўнглини тўқ тутса бўлаверади.

— Бор гап шумиди?

— Бунинг маъносини у тушуниб олади.

— Униги фаҳми етади. Хўш, мен энди нима қиламан?

— Зудлик билан изингизга қайтасиз. Наздимда кардиналга етказажак хабарларингиз шошилишга арзийди.

— Менинг извошим Лилъега кириб боришимда синиб кетди.

— Жуда соз!

— Жуда соз деганингиз нимаси?

— Шуки, сизнинг извошингиз менга керак.

— Хўш, мен-чи, у ҳолда қандай қилиб етиб оламан?

— Отда. Жонингиз борица от қўйинг.

— Сизга бундай дейиш осон! Хўп, менга-чи, бир юз саксон льеллик йўлни босиб ўтиш қандоқ бўларкин?

— Ҳеч гап эмас.

— Хўп майли, у ёғи-чи?

— У ёғи: Лилъедан ўтишингизда извошни менга юбора-сиз-да, хизматкорингизга менинг ихтиёримда бўлишни тайинлайсиз.

— Яхши.

— Сизда, албатта, кардиналнинг бирор фармойиши бор-дир?

— Менда, ўз билгимча ҳаракат қилмоққа ёзма ваколат бор.

— Сиз уни нозирага кўрсатинг-да, бугун ё эрта менга одам келиши ва сизнинг номингиздан ташриф буюражак шахс билан бирга кетишим амр этилганини унга айтиб қўйинг.

— Жуда яхши.

— Нозира билан суҳбатда мен ҳақимда қўрс гапиришни эсдан чиқарманг.

— Буниси нечун?

— Мен — кардиналнинг қурбониман. Мен бу жинни Бо-насьени ишонтиришим зарур.

— Мутлақо одилона гап! Энди бўлса, малол келмаса со-дир бўлган нарсалар хусусида маълумот ёзиб берсангиз.

— Нима рўй берганини сизга айтиб бердим-ку, ахир. Хотираингиз яхши, айтган гапларнинг ҳаммасини такрорлаб олинг, қогоз эса йўқолиб қолиши мумкин.

— Сиз ҳақсиз, фақат чор атрофда беҳуда изғиб юрмас-лик учун, кейин сизни қайдан топишни билиб олсам бўлгани.

— Тўғри. Сабр қилинг-а...

— Сизга харита берайми?

— О, мен бу жойларни жуда яхши биламан!

— Сиз-а? Бу ерларда қачон бўлгансиз?

— Мен шу ерларда тарбияланганман.

— Шундай денг?

— Кўриб турибсизки, гоҳи маҳаллар сизнинг фалон жойда тарбия топганингиз ҳам бирор нарсага асқотиб қолиши мумкин.

- Хуллас, сиз мени қаерда кутасиз?
- Бир дақиқа ўйлаб олай... Ҳа, мана қаерда: Армантьерда.
- Армантьер, бу нима дегани ўзи?
- Лис дарёсидаги кичикроқ шаҳар. Дарёдан ўтиб олсам бас, мен бегона давлатга тушиб қоламан.
- Жуда соз! Лекин сиз, албатта, хавф-хагар тугилган ҳолдагина ўтиб кетасиз.
- Албатта.
- Агар бундай нарса содир бўлиб қолса, сизнинг қаерда-лигингизни мен қандай биламан?
- Қаролингиз сизга керак эмасми?
- Йўқ.
- Унга ишонса бўладими?
- Батамом. У синалган одам.
- Уни менга беринг. Уни ҳеч ким танимайди, мен ўзим қаердан жўнаб кетсам, ўша ерда уни қолдириб кетаман, ҳамда у сизни мен турган жойга кузатиб қўяди.
- Демак, мени Армантьерда кутаман деяпсизми?
- Ҳа, Армантьерда.
- Менга бу номни бир парча қоғозга ёзиб беринг, бўл-маса эсимдан чиқариб қўяманми деб қўрқаман. Шаҳар но-мида иснодга қолдиргувчи ҳеч нима йўқдир ахир, шундай эмасми?
- Ким билди... Хўп майли, мен ўзимнинг покиза номимга доғ туширишга тайёрман! — рози бўлди миледи ва бир варақ қоғозга ёзиб берди.
- Яхши, — деди Рошфор, варақни миледи қўлидан олиб, уни тахлади ва шляпасининг астарини ичига тиқиб қўйди. — Дарвоқе, хотирингизни жам қилинг: борди-ю, бу қоғозни йў-қотиб қўйганимда ҳам мен болалар сингари йўл тутаман: йўл бўйи шу номни такрорлайвераман. Хўп, бўлди шекил-ли?
- Назаримда бўлди.
- Яхшилаб эслаб олайлик; Бекнингэм ўлдирилган ёки оғир жароҳатланган... сизнинг кардинал билан суҳбатингиз тўрт мушкетёр томонидан эшитилиб қолинган... лорд Вин-тер сизнинг Портсмутга боришингиз тўғрисида огоҳ этил-ган... д'Артаньян билан Атосни Бастиляга... Арамис Шеврез хонимнинг хуштори... Портос — олифта... Бонасье хоним топилган... сизга мумкин қадар тезроқ извош юбо-риш... менинг қаролимни сизнинг ихтиёрингизга ҳавола қи-лиш... сизни кардиналнинг қурбони қилиб кўрсатиш, токи нозиранинг кўнглида ҳеч шак-шубҳа туғилмасин... Арманть-ер Лис бўйида. Шундайми?

— Рости гап, зап хотираиғиз бор-да, мухтарам шевалье: дарвоқе, яна бир гапни қўшимча қилиб олинг.

— Хўш нимани?

— Мен ажойиб ўрмони кўриб қолдим, у монастыр боғига туташ шекилли. Менинг шу ўрмонда сайр қилишимга ижозат борлигини нозирага айтиб қўйинг. Ким билади, орқа эшикдан чиқиб кетиш зарур келиб қолса, ажаб эмас,

— Сиз ҳамма нарсанинг гамини еб қўйибсиз!

— Сиз бўлсангиз яна бир нарсани эсдан чиқардингиз...

— Хўш, яна нимани?

— Пул-мул керакми деб мендан сўрашни.

— Ҳа, рост. Сизга қанча берай?

— Ёнингизда чиққан бор олтинни.

— Ёнимда беш юз пистолча бор.

— Менда ҳам шунча. Минг пистолга эга бўла туриб, ҳар қандай шароитдан қутулиб кетиш мумкин. Чўнтагингизда борини тўкинг.

— Марҳамат қилинг.

— Яхши. Қачон жўнаяпсиз?

— Бир соатдан кейин. Мен наридан-бери нонушта қилиб оламан бу орада эса бирон одам почта отига бориб келади.

— Жуда яхши! Алвидо, шевалье!

— Алвидо, графиня!

— Менинг эҳтиромимни кардиналга изҳор қилиб қўйинг.

— Сиз бўлсангиз — менинг эҳтиромимни иблисга.

Миледи билан Рошфор бир-бирига табассумларини ҳадя қилиб ажралишди.

Бир соат ўтгач, Рошфор елдек учиб орқага қайтиб кетди; беш соатдан кейин у Аррасдан ўтди.

Д'Артаньяннинг уни қандай таниб қолгани ва бу мулоқот тўрт мушкетёрнинг кўнглига хавотир солиб, уларнинг йўлини янада шошилишч давом эттиришга ундагани китобхонларимизга маълум.

XXXIII

СЎНГИ ҚАТРА

Рошфор чиқиб кетган замон Бонасье хоним хонага қайтиб келди-ю, миледининг қувониб, кулимсираб ўтирганини кўрди.

— Мана энди сиз чўчиб турган нарса содир бўлди,— гап очди ёш жувон,— бугун кечқурун ёки эртага кардинал сизга одам юборади.

— Буни сизга ким айтди, бўтам?— сўради миледи.

— Мен бу ҳақда чопарнинг ўз оғзидан эшитдим.

— Яқинроқ келинг-да, менинг ёнимга ўтиринг,— таклиф қилди миледи.

— Марҳамат.

— Сабр қилинг, бизни битта-яримтаси эшитиб қолмасин, бир қараб боқай.

— Бу эҳтиёт чоралари нечун?

— Ҳозир билиб оласиз.

Миледи ўрнидан туриб, эшик олдига борди-да, уни очиб, даҳлизга бош суқиб қаради, кейин яна Бонасье хоним билан ёнма-ён ўрнашиб олди.

— Бундан чиқди, у ўз ролини дуруст ижро этибди-да?

— Ким у?

— Уша нозирага ўзини кардиналнинг вакили деб танитган одам.

— Ие, ҳали у роль ўйнаган эдимми?

— Ҳа, бўтам.

— Демак, бу одам ҳалиги...

— Бу одам,— овозини пасайтириб деди миледи,— менинг оғам.

— Сизнинг оғангизми?— сўради Бонасье хоним.

— Бу сирни ёлғиз сиз биласиз, бўтам. Агар сиз кимга бўлсада, уни ишониб айтиб қўйсангиз мен хароб бўлдим, балким сиз ҳам.

— Вой, шўрим!

— Менга қаранг, мана нималар бўлиб ўтган. Зарур келиб қолса, зўрлик билан мени халос қилгани шошилиқ мададга келаётган акам кардинал менинг ёнимга юборган чопарни учратиб қолган ва унинг изидан жўнаган. Ҳувиллаган хилват жойга етиб олиб, у қиличини суғурган-у, чопарга пўписа қилиб, ўзи олиб кетаётган қоғозларни ўзига беришини талаб қилган. Чопар ўзини ҳимоя қилмоқчи бўлган пайтда оғам уни ўлдириб қўйган.

— Вой!— ларзага келди Бонасье хоним.

— Бу бирдан-бир чора эди, тушунинг! Кейин оғам куч билан эмас, ҳийла билан иш кўришга аҳд қилган: у қоғозларни олиб, бу ерга кардиналнинг чопари ниқоби остида келган ва бир-икки соатдан кейин падари бузруквор амри билан менга извош келиши керак.

— Тушуниб турибман: бу извошни сизга оғангиз юборди.

— Тўпла-тўғри. Лекин бу ҳали ҳаммаси эмас: сиз де Шеврез хонимдан мактуб олдим деб гумон қилаётган мактуб...

— Ҳўш?

— ...қалбаки мактуб.

— Қанақасига?

— Ҳа қалбаки: бу одам келганда сизни қаршилик кўрсатмасин деб қўйилган тузоқ.

— Лекин д'Артаньян келади-ку, ахир!

— Гафлатни бас қилинг: д'Артаньян билан унинг дўстлари Ларошель қамалида.

— Буни сиз қаёқда биласиз?

— Менинг оғам кардиналнинг мушкетёрлик либосини кийинган вакилларини учратган. Сизни дарвозахонага чақиришган бўлишарди сиз дўстларим билан муомала қиляпман деб ўйлардингиз, — сизни ўғирлаб кетиб, қайтариб Парижга элтиб қўйишарди.

— Ё раббий, боши-кети йўқ бу жиноятлардан бошим гангиб қолди! Сезиб турибман, агар шу туришда кетаверса, — кафтини манглайига босиб гапирди Бонасье хоним, — мен ақлдан озаман!

— Тўхтаб туринг!

— Нима гап?

— Мен отнинг дупур-дупурини эшитяпман... Бу менинг оғам, жўнаб кетяпти. Мен у билан яна бир марта хайрлашмоқчиман, юринг.

Миледи деразани очди ва қўл ҳаракати билан Бонасье хонимни ёнига чақириб олди. Ёш жувон келди.

Рошфор дераза тагида елдек учиб борарди.

— Хайр оға! — деди миледи.

Чавандоз бошини кўтариб, икки аёлга кўзи тушгач, от қўйиб кета туриб миледига дўстона қўл силтаб қўйди.

— Ажойиб Жорж! — ўз ружсорига мулойим ва маъюс ифода бериб деди у ва деразани ёпиб қўйди.

У аввалги жўйинга ўтириб олди-да, ўзини чуқур мулоҳазаларга гарқ бўлганга солди.

— Кечирасиз, хоним, хаёлларингизни бўлиб қўйишга ижозат беринг! — унга мурожаат қилди Бонасье хоним. — Менга нима маслаҳат берасиз? Шўрим қурсин! Сизнинг турмуш масалаларида мендан кўра тажрибангиз кўп, нима қилай, менга ўргатиб қўйинг.

— Энг аввало, — жавоб берди миледи, — мен янглишаётган бўлишим ва д'Артаньян билан унинг дўстлари чинданам сизга ёрдамга келиб қолишлари мумкин.

— Оҳ, бу бирам яхши бўлардики, бунга ҳатто ақлим ҳам бовар қилмайди! — хитоб қилди Бонасье хоним. — Бундай бахт менга насиб қилмас!

— У ҳолда, ўзингизнинг ақлингиз етади, бу муддат масаласи, ким биринчи келади деган ўзига хос бир мусобақа. Агар бизнинг дўстларимиз бўлса — сиз омон қоласиз, агар кардиналнинг югурдаклари бўлса — сиз нобуд бўласиз.

- О. албатта, нобуд бўлишим тайин! Нима қилмоқ керак.
- Жуда оддий ва тамоман бир чораси бор чоғи...
- Қандай, айтинг?
- Атрофдаги бирор жойда беркиниб куттиш, ёнингизга келадиган одамларнинг кимлигини аввал билиб олиш зарур.
- Лекин қаерда кутса бўлади?
- Энди бунисини ўйлаб топиш осон. Мен ўзим бу ердан бир-икки лье нарида тўхтаб, ёнимга оғам келмагунча ўша ерда яшириниб юраман. Бундай қиламиз: мен сизни ўзим билан бирга олиб кетаман, биз яшириниб оламиз ва биргаликда кутамиз.
- Лекин мени бу ердан чиқармайдилар, мен бу ерда асира аҳволидаман.
- Бу ерда мени кардинал фармойишига биноан кетяпти деб ўйлашади ва менга эргашишга сизда майл йўқ, деб ишоншади.
- Хўш?
- Шундай қилиб извош узатилади, сиз мен билан хўш-лашасиз, сиз мени яна бир марта қучоқлаш истагида зинага чиқасиз. Оғамнинг менга юборажак хизматкори ҳамма нарса хусусида огоҳ этилган бўлади, у почтачига ишора қилади-ю, биз отларни елдириб учиб кетамиз.
- Лекин д'Артаньян-чи? Д'Артаньян келиб қолса-чи?
- Биз бундан хабар топамиз.
- Қай тарзда?
- Бундан осон нарса бўлмайди! Биз оғамнинг хизматкорини Бетюнга қайтариб жўнатиб юборамиз, такрор айтаманки, биз унга так-таслим ишонсак бўлаверади. У уст-бошини алмаштириб монастыр қаршисида жойлашиб олади. Агар кардиналнинг элчилари келса, у жойидан қимирламайди, агар д'Артаньян билан унинг дўстлари келиб қолишса, уларни бизнинг ёнимизга кузатиб қўяди.
- Уларни у танирмиди?
- Албатта танийди-да! Ахир, у д'Артаньянни менинг уйимда бир неча марта кўрган.
- Ҳа, ҳа, сиз ҳақсиз... Демак ҳаммаси эпақага келяпти, ҳаммаси жуда яхши амалляпти, лекин узоққа кетмайлик.
- Наридан борганда етти-саккиз льега. Биз нақ чегара олдидаги хилват жойда тўхтаймиз-да, дастлабки гулгуладаноқ Франциядан жўнаб қоламиз.
- У пайтга довури нима қилмоқ керак?
- Кутмоқ керак.
- Агар улар келмаса-чи?
- Оғамнинг извоши эртароқ келади.

— Лекин сизга келишган пайтда мен сиз билан бўлмасам-чи, масалан, мен бу маҳалда тушки ёки кечки тамадди қилаётган бўлсам-чи?

— Бир нарса қилинг!

— Нима?

— Раҳмдил нозирага тушки ва кечки тамаддиларни мен билан бирга қилишга изожат сўранг, тоинки биз бир-биримиздан иложни борича кам ажралайлик.

— У ижозат берармикан?

— Нега энди бермасин?

— Жуда яхши! Шу зайл биз бир зум ҳам ажралмаймиз.

— Унинг ҳузурига боринг-да, ундан шу нарсани илтимос қилиб кўринг. Менинг бошим алланечук огирлашиб турибди, мен бориб боғда бир айланиб келай.

— Боринг. Хўш, мен сизни қаердан топиб оламан?

— Шу ердан, бир соатдан кейин.

— Шу ердан, бир соатдан кейин... Оҳ, ташаккур сизга, сиз бирам кўнгилчан экансизки!

— Сизга ҳамдард бўлмай иложим қанча! Ҳатто агар сиз ўзингизча, шу қадар гўзал ва дилбар бўлмаганингизда ҳам, сиз менинг энг яхши дўстларимдан бирининг маъшуқасисиз-ку, ахир!

— О, д'Артаньяним, у сиздан хўп миннатдор бўлади-да.

— Умид қиламан. Мана энди бўлди, биз ҳамма нарсани келишиб олдик, юринг пастга.

— Сиз боққа кетяпсизми?

— Ҳа.

— Шу даҳлиздан кесиб ўтинг-да, кичкина зинапоядан тушинг, у сизни тўппа-тўғри боққа олиб чиқиб қўяди.

— Жуда яхши! Ташаккур сизга.

Ёш жувонлар хуш табассумларини бир-бирига ҳадя қилиб ажралишди.

Миледи рост гапирган эди, у чинданам бошида аллақандай оғирлик ҳис қилмоқда: ҳали-бери тарқоқ ниятлар унинг миёсида чувалашиб ётарди. Ўз хаёлларини тартибга келтирмоқ учун унинг холи қолиши лозим эди. Бундан кейинги воқеаларни у мужмал тасаввур қилар ва ўзининг мавҳум ниятларини маълум шаклга солмоқ ҳамда ҳаракат режасини тузиб олмоқ учун унга сукунат ва осойишталик даркор эди.

Энг аввало Бонасье хонимни мумкин қадар тезроқ ўғирлаб кетиш, ишончли жойда уни беркитиб қўйиш ва зарур келиб қолса уни у ерда гаров тариқасида тутиб туриш лозим. Ўзи қанча шиддат билан бўлса, душманлари ҳам худди шунча сабру матонат билан олиб бораётган бу аёвсиз курашнинг оқибатидан миледи ҳайиқа бошлаган эди.

Устига-устак бир хил одамлар ҳавонинг айнишини сезиб турганларидек бу хотиманинг яқин қолганини ва муқаррар даҳшатли бўлажагини унинг кўнгли сезиб турарди.

Хуллас, унинг айтиб ўтганимиздек, асосий нарса Бонасье хонимни қўлга киритиш эди. Бонасье хоним д'Артаньяннинг жони эди; унинг ҳаёти, севикли аёлининг ҳаёти д'Артаньян учун жонидан ҳам азизроқ эди. Борди-ю, иқбол панд бериб, миледи муваффақиятсизликка учраган тақдирда эса гаров тариқасида Бонасье хонимга эга бўла туриб, у музокаралар бошлаши мумкин эди ва шубҳасиз манфаатли шарт-шароитга эришган бўларди. Бу муаммони у ҳал қилиб қўйди: Бонасье хоним соддадиллик билан унга ҳамроҳ бўлиб боришга тайёр эди; мабодо улар иккиси ҳам Армантьерда беркиниб олишса, миледининг д'Артаньян Ветюнга келмаган деб Бонасье хонимни ишонтириши осон эди. Узоғи билан ярим ойдан кейин Рошфор қайтиб келади; бу ярим ой ичида эса миледи тўрт дўстан қай тарзда қасдини олишни ўйлаб топади. Худога минг қатла шукурки, у зерикиб қолмайди — феъли уикии сингари аёл учун шароит яратиб бера оладиган энг хуш истироҳат: ўз қасо си режасини тақомилига етказиши кутарди.

Мулоҳаза қилган кўйи миледи боққа зеҳн солар ва унинг тузилишини ёдда қолдиришга ҳаракат қиларди. У бир йўла ҳам ғалабани, ҳам мағлубиятни кўзда тутувчи ва жангнинг оқимига қараб ҳам олға боришга, ҳам чекинишга шайлангувчи моҳир саркарда сингари ҳаракат қилмоқда эди.

Бир соатдан кейин у ўзини кимдир меҳрибон овоз билан чақираётганини эшитди.

Бу Бонасье хоним эди. Кўнгличан нозира албатта тўла розилик берган бўлиб, даставвал ёш жувонлар бирга кечки тамадди қилгани кетишди.

Улар ҳовлига кириб борганларида қулоқларига яқинлашиб келаётган извошнинг тарақ-туруқи келди.

Миледи тинглаб кўрди.

— Эшитяпсизми?— сўради у.

— Ҳа, дарвоза тагида извош тўхтади.

— Бу ўша, бизга оғам юборган извошнинг ўзгинаси.

— Вой, шўрим!

— Бас, энди дадил бўлинг.

Миледи янглишмаган эди: монастыр дарвозаси олдида кўнги-роқ чалинди.

— Боринг ўз хонангизга,— деди у Бонасье хонимга,— ўзингиз билан олиб кетишни истаган унча-бунча қимматбаҳо нарсаларингиз бордир.

— Менда унинг мактублари бор,— жавоб берди Бонасье хоним.

— Уларни йиғиштириб олинг-да, ёнимга келинг, биз бир-пасда кечки тамаддимизни қилиб оламиз. Балким тун бўйи йўл босишимизга тўғри келиб қолар, куч ғамлаб олишимиз керак.

— Ё раббий! — кўкрагини чапгаллаб гапирди Бонасье хоним. — Юрагим бирам ўйнаб кетяптики, юра олмаяпман...

— Дадил бўлинг деяпман сизга, дадил бўлинг! Бир ўйлаб қаранг, чорак соатдан кейин биз қутулиб кетамиз. Ҳамда ёдингизда бўлсин: нимаки қилсангиз ўшани деб қиласиз.

— О албатта, ҳаммаси уни деб! Сиз бир оғиз гап билан мени бардам қилиб юбордингиз. Бораверинг, мен ёнингизга кираман.

Миледи шоша-пиша ўз хонасига чиқди-да, у ердан Рошфорнинг хизматкорини топиб, унга зарур йўл-йўриқлар берди.

У миледини дарвоза олдида кутиб туриши лозим эди; бордию, тўсатдан мушкетёрлар пайдо бўлиб қолганда извош бу ердан елдек қочиши ва монастырни айланиб ўтиб ўрмоннинг нариги ёғида жойлашган кичикроқ қишлоққа йўл олиши ҳамда у ерда миледини кутиши лозим эди. Бу ҳолда у бог оралаб ўтган ва қишлоққа яёв етиб олган бўларди; миледининг бу ўлкаларни жуда яхши билишини биз айтиб ўтган эдик.

Мабодо мушкетёрлар кўринмаса ҳаммаси шартлашилгандай кечиши лозим эди: Бонасье хоним миледи билан яна бир марта хайрлашиш баҳонасида зинага чиқади ва уни миледи извошига солиб кетади.

Бонасье хоним кирди. Унда тугилиши мумкин барча шубҳаларни тарқатиш истагида миледи унинг олдида ўз фармойишларининг иккинчи қисмини хизматкорга қайта уқдирди.

Миледи хизматкорга извошга оид бир-иккита савол берди. Унга почтачи бошқарадиган уч от қўшилганлиги аниқланди; Рошфорнинг хизматкори извошга фореитор сифатида ҳамроҳ бўлиб бориши лозим эди.

Миледи Бонасье хонимда шубҳа қўзғалиши мумкин деб бекор ҳадиксираган эди: бояқиш ўзга бир аёлда шунчалик макр бўлади деб гумон қилиш учун ҳаддан ортиқ оқ кўнгли эди; бунинг устига у нозирадан эшитган графиня Винтернинг номи унга мутлақо нотаниш эди ва аллақандай бир аёлнинг ўз бошига тушган фалокатларга шундай фаол ва мудҳиш иштироки борлигидан у ҳатто беҳабар эди.

— Кўриб турибсизки, ҳаммаси тахт, — хизматкор чиқиб кетгандан кейин деди миледи. — Нозира ҳеч нимани пайқамаяпти ва менга кардиналнинг фармойишига биноан келишган деб ўйлаяпти. Бу одам сўнгги топшириқларни бергани кетди. Бир оз тамадди қилиб, бир қултум шароб ичиб олинг-да, жўнайлик.

— Ҳа,— сусткашлик билан такрорлади Бонасье хоним,— жўнайлик.

Миледи имо билан уни стол ёнига ўтиришга таклиф этди, унга бир рюмка испан шаробидан қуйиб бериб, ликобчасига жўжанинг тўшини солиб қўйди.

— Қаранг-а, йўлимизнинг очиқ келганини! — луқма ташлади у.— Мана, қоронғи ҳам тушиб келяпти; тонготарда биз бошпанамизга етиб борамиз, бизнинг қаердалигимизни ҳеч ким пайқамайди ҳам... Етар бас, бўшашманг, бирор нарса тановул қилиб олинг.

Бонасье хоним бир-икки луқмани ғайри ихтиёрий равишда ютиб юборди-да, шаробдан татиб кўрди.

— Ичиб юбора қолинг, ичиб юборинг, мендан ибрат олинг,— оғзига ўз рюмкасини олиб бораркан уни аврарди миледи.

Лекин айни рюмкани лабига тегизмоқчи бўлиб турган дақиқада унинг қўли ҳавода муаллақ туриб қолди: у чопиб келаётган отларнинг олисдаги дупур-дупурини эшитиб қолган эди; дупур-дупур тобора яқинлашиб қарийб шу замон отнинг кишнагани эшитилди.

Момақалдироқ ногоҳ уйғотиб, кўраётган ажойиб тушимизни узиб қўйгани сингари бу шовқин миледини мувозанат ҳолатидан чиқариб ташлади. У оқариб кетди-ю, деразага отилди. Бонасье хоним эса аъзойи бадани қалтираб ўрнидан турди-да, йиқилиб кетмаслик учун стулга суяниб қолди.

Ҳали ҳеч наима кўринмас, фақат оғишмай яқинлашиб келаётган шитоб дукур-дукур эшитиларди, холос.

— Вой шўрим-эй, бу қандай шовқин? — сўради Бонасье хоним.

— Ё дўстларимиз, ё бизнинг душманларимиз келяпти,— ўзига хос мудҳиш совуққонлик билан жавоб берди миледи.— Уша ерда туринг, буларнинг кимлигини мен ҳозир сизга айтман.

Бонасье хоним дами ичига тушиб, мармар ҳайкал сингари турган жойида қотиб қолди.

Дукур-дукур ҳамон зўрайиб келар, отлар энди, афтидан монастирдан юз эллик қадамдан йироқ эмас эди; агар улар ҳаллям кўзга илашмаса, бу уларнинг йўлнинг бурилиш жойида келаётганлигидан холос. Бироқ дукур-дукур энди бирам яққол эшитилардики, тақаларнинг узиқ-узиқ тақир-туқуридан отларнинг қанча эканлигини билиб олиш мумкин эди.

Миледи зўр бериб олисларга тикиларди: келаётганларни кўриб слиш учун кун ҳали етарли даражада ёруғ эди.

Бирдан у йўл муюлишида заррин ҳошнияли шляпалар ялтираб кетганини ва шамолда патлар қилпирай бошлаганини кўр-

ди. У аввал иккита, кейин бешта ва провардида саккиз суворийни санади; уларнинг бири икки от бўйи олдинга отилиб чиқди.

Миледи бўғиқ нола қилиб юборди: олдинда елиб келаётган суворий сиймосида у д'Артаньянни таниб қолди.

— Ё раббий, ё раббий! — нидо қилди Бонасье хоним. — Нималар бўляпти у ерда!

— Булар кардинал гвардиячиларининг уст-бошлари, бир зум ҳам пайсалга солиш мумкин эмас! — бақирди миледи. — Қочайлик, қочайлик!

— Ҳа, ҳа қочайлик! — такрорлади Бонасье хоним, лекин қўрқув турган жойига миҳлаб қўйгандай силжиёлмасди.

Суворийлар отларини дераза тагидан чоптириб ўтиб кетганлари эшитилиб турарди.

— Юринг! Юрсангизчи! — жувонни қўлидан ушлаб олиб ва уни судраб кетмоқчи бўлиб хитоб қиларди миледи. — Богичидан қочиб кетишга улгураамиз, менда калит бор... Шошайлик! Яна беш дақиқадан кейин — кеч бўлади.

Бонасье хоним юришга уриниб кўриб икки қадам ташлади — унинг тиззалари букилиб кетди-ю, йиқилиб тушди.

Миледи уни кўтариб олиб кетишга уриниб кўрди, лекин кучи етмади.

Шу дамда жўнаб кетаётган извошнинг тақир-туқури эшитилди, мушкетёрларни кўриб почтачи отларни шаҳд билан чоптириб кетди. Сўнгра уч-тўрт ўқнинг узилгани эшитилди.

— Охирги марта сўраяпман: кетиш ниятингиз борми йўқми? — бақириб берди миледи.

— Ё тавба, тавба! Кўриб турибсиз, кучим менга панд берапти, мен бутунлай юра олмаяпман... Ёлғиз ўзингиз қочинг!

— Ёлғиз ўзим қочайми? Сизни бу ерда қолдириб кетайми? Йўқ, йўқ, ҳеч қачон! — қичқириб юборди миледи.

Бирдан у тўхтаб қолди, кўзлари хунук ёлқиндан чақнаб кетди, у чопиб стол ёнига борди-да, танг қоларли тезлик билан узугининг гардишини ечиб уни Бонасье хонимнинг рюмкасига бўшатди.

Ундан шаробга қизғиш қатра тушиб дарров эриб кетди.

Кейин у дадилланиб рюмкани олди-да, деди:

— Ичинг, бу шароб сизга қувват беради! Ичинг!

Миледи рюмкани жувоннинг лабларига тутди, у ўйламай-петмай ичиб юборди.

«Оҳ, бунақа қасос оламан демагандим! — иблисона бир табассум билан рюмкани столга қўя туриб ўзгича деди миледи. — Лекин иложи бор нарсани қилишга тўғри келяпти».

У хонадан отилиб чиқиб кетди.

Бонасье хоним уни нигоҳи билан кузатиб қолди-ю, лекин унга эргаша олмади; ўша тушида биров қувлаб ўзининг қочишга беҳуда уринаётганини кўраётган кишилар ҳис қиладиган ақволга тушиб қолган эди у.

Бир-икки дақиқа ўтди — дарвозанинг жон ҳолатда тақиллагани эшитилди; Бонасье хоним ҳар дақиқа миледининг қайтиб келишига илҳақ бўлар, лекин миледи кўринмасди.

Жувоннинг қизиб кетган манглайи кўрққанидан бўлса керак, ҳадеб совуқ терга ботарди. Ниҳоят у очилаётган панжараларнинг шарақлаганини эшитди, зиналарда этиклар дупурлаб, шпорлар жаранглаб кетди, борган сари яқинроқдан гангир-гунгур овозлар кела бошлади ва бу тўс-тўполон ичида ўзининг номи қулоғига чалингандай бўлди. Бирдан у қувонч билан қий-қириб эшик томон отилди: у д'Артаньяннинг овозини таниб қолди.

— Д'Артаньян! Д'Артаньян! — қичқирди у. — Бу сизмисиз? Бу ёққа, бу ёққа!

— Констанция! Констанция, қаердасиз! — жавоб қиларди йнгит. — Ё раббий!

Худди шу он ҳужра эшиги очилди ёки тўғрироғи ташқи вазн зўридан сурилди-ю, хонага бир неча киши югуриб кириб келди. Бонасье хоним ортиқ қимир этишга қурби етмай, креслога ўтириб қолди.

Д'Артаньян қўлидаги ҳали тутаб ётган пистолетни улоқтириб ташлади-да, маъшуқаси олдида тиз чўкди. Атос пистолетини белбоғига қистириб қўйди, қиличларини яланғочлаб ушлаб туришган Портос билан Арамис уларни қинларига солиб қўйишди.

— О, д'Артаньян, менинг севгилим! Ахири келдинг-а, мени алдаб кетмадинг-а!.. Ҳа, бу сенсан...

— Ҳа, ҳа, Констанция, биз яна биргамиз!

— Сени келмайди деб у мени қанча ишонтирмасин, мен ба-ри-бир ичимда умид қилиб турган эдим ва қочишни ис-гамадим. Оҳ, қандай яхши қилдим-а, мен нақадар бахтиёрман-а!

У деган сўздан креслода тинч ўтирган Атос қўққис туриб кетди. — У? У ким? — сўради д'Артаньян.

— Менинг дугонам, ўша мен билан иноқлигидан таъқибчиларимдан мени беркитиб қўймоқчи бўлган, ўша сизларни кардиналнинг гвардиячилари деб ўйлаб боягина шу ердан қочиб кетган аёлнинг ўзи-да.

— Сизнинг дугонангизми? — қичқириб юборди д'Артаньян ҳамда унинг юзи маъшуқасининг рўжосидан ҳам бадтар оқариб кетди. — Қандай дугонани гапиряпсиз?

— Извоши дарвоза тагида тургани, ўзини сизнинг дўсти

деб атаётган ва сиз д'Артаньян унга ҳамма гапни айтиб берган аёлни.

— Унинг номи, номи нима? — суриштирарди д'Артаньян. — Ё раббий, наҳотки сиз унинг номини билмасангиз?

— Ҳалиги, уни менинг олдимда атаб эдилар... Сабр қилинг... галати-я... Уф, тавба, менинг бошим айланиб кетяпти... кўзларим тиняпти...

— Ёнимга келинг дўстларим, ёрдам беринг! — ҳайқирди д'Артаньян. — Унинг қўллари музлаб кетяпти, унинг ҳоли танг... Ё раббий, у ҳушидан кетяпти!

Портос жони борича бақириб ёрдамга чақиргунча Арамис стол томон отилди, лекин Атоснинг афти қандай мудҳиш тусга кирганини кўриб тўхтаб қолди: у даҳшатдан қотиб қолган кўзларини рюмкаларнинг бирига тикиб стол олдида турар ва ёмон шубҳадан азобланаётгандай туюларди.

— Йўқ, йўғ-эй, бўлиши мумкин эмас! — таъкидларди у. — Парвардигор бундай жиноятга йўл қўймайди!

— Сув, сув! — бақирарди д'Артаньян. — Сув!

— Шўринг қургур! Шўринг қургур! — хирилдоқ овоз билан шивирларди Атос.

Д'Артаньяннинг бўсаларидан сал тетик тортган Бонасье хоним кўзларини очди.

— У ўзига келяпти! — хитоб қилди йигит. — Худога шукур!

— Хоним, — тилга кирди Атос, — хоним, айтнинг, азбаройи худо, бу бўш рюмка кимники?

— Меники, тақсир... — сўниб бораётган овоз билан жавоб берди ёш жувон.

— Рюмкадаги шаробни-чи, сизга ким қуйиб берди?

— *Уша.*

— *Уша* деганингиз ким бўлди ўзи?

— Ҳа-а, эсладим! — деди Бонасье хоним. — Графиня Винтер.

Тўрт дўст ҳаммаси барабар бақириб юборишди, лекин Атоснинг наъраси қолганлариникини босиб кетди.

Бонасье хонимнинг юзи мурдасимон оқариб кетди, қаттиқ оғриқ уни ҳолдан тойдирди-ю, у ҳансираганича Портос билан Арамиснинг қўлига йиқилди.

Д'Артаньян таърифга сиғмайдиган бир хавотир билан Атоснинг қўлидан ушлаб олди.

— Наинки сен гумон қиласанки... — унинг овози йиғига айланди.

— Мен ҳамма нарсани гумон қиламан, — жавоб берди Атос ва беихтиёр хўрсинишини босишга уриниб лабларини қонағудай тишлаб олди.

— Д'Артаньян, д'Артаньян,— шивирлади Бонасье хоним,— қаердасан? Мени ташлаб кетма, кўриб турибсан — мен жон беряпман!

Безиллаб ҳамон Атоснинг қўлини ушлаб турган д'Артаньян уни қўйиб юборди-ю, Бонасье хонимга отди ўзини.

Унинг гўзал рухсори буришиб кетган, бақрайиб қолган кўзлари ҳар қандай маъносини йўқотган, ажал талвасаси аъзойи-баданини ларзага солар, пешанасидан тер қуйилмоқда эди.

— Худо ҳақи югуринглар, бирортасини чақиринглар... Портос, Арамис, ёрдам сўранглар!

— Фойдаси йўқ,— деди Атос,— фойдаси йўқ, у қўшган заҳарга даво топиб бўлмайди.

— Ҳа, ҳа, ёрдам беринг!— шивирлади Бонасье хоним.— Ёрдам беринг!

Сўнгра қолган-қутган кучини тўплаб, у йигитнинг бошини иккала қўлига олди. Гўё шу нигоҳ билан бутун юрагини бўшатаётгандай унга жавдираб қараб қўйди-да, аламли бир фарёд билан лабларини унинг лабларига босди.

— Констанция! Констанция!— бақирди д'Артаньян.

Бонасье хонимнинг даханидан нафаси чиқиб, д'Артаньяннинг оғзига тегди — унинг соф ва севгувчи руҳи самога учиб кетган эди.

Д'Артаньян бағрига мурдани босмоқда эди.

Йигит қичқириб юборди ва худди маъшукаси сингари ранги ўчган ва совуган ҳолда унинг ёнига йиқилди.

Портоснинг кўзидан ёш келди, Атос муштуми билан фалакка таҳдид солиб қўйди, Арамис эса чўқиниб олди.

Шу чоғ эшикда қарийб шу хонадагиларнинг ҳаммаси сингари ранглар бир номаълум киши кўринди; ўз теварагига кўз ташлаб, у жонсиз Бонасье хонимни ва беҳуш д'Артаньянни кўрди.

У жуда катта фожеаларга эш бўлиб келгувчи ўша карахтлики онда келиб қолди.

— Мен янглишмабман,— деди у,— мана жаноб д'Артаньян, сизлар бўлсангиз унинг дўстлари: Атос, Портос ва Арамис жанобларсиз.

Ҳар учаласи ўзларини номма-ном атаган номаълум кишига таажжуб билан қараб қолган эдилар; уларнинг ҳаммасига ҳам унинг истараси иссиқ кўринарди.

— Жаноблар,— гапида давом этди янги келган киши,— сизлар ҳам худди мен сингари бир аёлни ахтариб юрибсизлар,— хунук илжайиб қўшиб қўйди у,— у шу ерда бўлганга ўхшайди, зеро мен мурдани кўриб турибман.

Уч дўст аввалгидек унсиз эдилар; бу одамнинг овози уларга таниш туюлар, лекин уни қай шароитда эшитганларини хотирлаёлмасдилар.

— Жаноблар,— яна тилга кирди номаълум киши,— сизлардан жони учун, балким, икки карра қарздор одамни таниб олишни истамаётганингиз важҳидан ўз номимни айтишимга тўғри келяпти. Мен — ўша аёлнинг қайнагаси лорд Винтерман.

Уч дўст оғзи очилиб қичқириб юборишди.

Атос ўрнидан турди-да, лорд Винтерга қўлини узатди.

— Қадамнингизга ҳасанот, милорд,— деди у.— Бир ёқадан бош чиқариб, ҳаракат қиламиз.

— Мен Портсмутдан ундан кейин беш соат ҳаяллаб жўнадим,— деб ҳикоя қила бошлади лорд Винтер,— ундан уч соат ҳаяллаб Буронга келдим. Сент-Омерада атиги йигирма дақиқа кечикиб айрилишиб кетдик ва ниҳоят, Лильеда унинг изини йўқотиб қўйдим. Мен таваккал қилиб ҳаммадан сўраб-суриштириб кетаётган эдим, бирдан от солиб ёнимдан сизлар ўтиб кетдингиз. Мен жаноб д'Артаньянни таниб қолдим. Мен сизларни чақирдим, лекин сизлар жавоб бермадингиз; мен сизларнинг изингиздан тушмоқчи бўлгандим, лекин отимнинг силласи қуриб қолган эди, сизларники сингари чопиб бора олмасди. Бироқ қанча зўр берманг, сизлар бари бир жуда кеч келибсиз, шекилли.

— Кўриб турибсиз,— лорд Винтерга жонсиз Бонасье хонимни ва Портос билан Арамис ўзига келтиришга уриниб овора бўлаётган д'Артаньянни кўрсатиб деди Атос.

— Уларнинг иккаласи ҳам ўлдими?— пинагини бузмай сўради лорд Винтер.

— Хайриятки, йўқ,— жавоб берди Атос.— Жаноб д'Артаньян беҳуш холос.

— Ҳа-а, яна яхши!— деди лорд Винтер.

Дарҳақиқат шу нафас д'Артаньян кўзларини очди.

У Портос билан Арамиснинг қўлларида юлқиниб чиқди-да, телба сингари ўзини маъшуқаси жасадига отди.

Атос ўрнидан туриб, ўз дўсти ёнига секин ва тантанавор юриб бориб, уни қучди ва д'Артаньян ҳўнграб йиғлаб юборганда унга ўзининг олижаноб таъсири овози билан деди:

— Дўстим, эркак бўл: ўлганларга аёллар кўз ёши тўкишадди, эркаклар улар учун қасос оладилар.

— Ҳа!— деди д'Артаньян.— Ҳа! Унинг учун қасос олгани мен ортингдан қаерга десанг боришга тайёрман!

Атос ўзининг бахти қаро дўстига қасос плинжи индирган дармондан фойдаланди ва Портос билан Арамисга нозирани айтиб келишга ишора қилди.

Икковлон воқеаларнинг бунча тигизлигидан гангиб қолган, ҳаяжонга тушган ҳолда унга даҳлизда дуч келишди. Нозира бир нечта роҳибаларни чақирди-да, улар барча монастыр удумларига хилоф равишда беш эркак ҳозир жойга тушиб қолшди.

— Хоним, — д'Артаньянни қўлтиқлаб олган кўйи нозирага мурожаат қилди Атос, — бу шўрлик аёлнинг танини сизнинг тавфиқли эътиборларингизга ҳавола қиламиз. Фалакда фаришта бўлишдан илгари у ер юзида фаришта бўлиб ўтди. Уни монастырингиз роҳибаси сифатида дафн этинг, мавриди билан биз унинг қабрида дуо ўқгани келамиз.

Д'Артаньян бошини Атоснинг кўксига яшириб ҳўнграб юборди.

— Йиғлайвер, — деди Атос, — йиғлайвер, сенинг қалбинг муҳаббат ва ҳаёт ишқи, ёшлик билан лиммо-лим! Кошки эди мен ҳам сендек йиғлаёлсам!

У дўстини падар сингари паноҳига олиб, бир руҳоний сингари унга тасалли бериб ва ўзи кўп мусибат чеккан инсон улугворлигини намоён этиб олиб чиқиб кетди.

Бешовлон ҳам отларини тизгинидан етаклаб олган хизматкорлари ҳамроҳлигида олисда кўзга чалиниб турган Ветюнь шаҳрига йўл олишди ва йўлда биринчи дуч келган меҳмонхонада тўхташди.

— Нима сабабдан биз бу аёлни қувмаяпмиз? — сўради д'Артаньян.

— Қувишни қўя турайлик, — жавоб берди Атос. — Аввал баъзи бир чораларни кўриб қўймоқ даркор.

— У қўлимиздан чиқиб кетади! — ташвишга тушиб қолди йигит. — У қўлимиздан чиқиб кетади, Атос, ҳамда бунга сен сабабчи бўласан!

— Мен унинг учун жавобгарман, — жавоб берди Атос.

Д'Артаньяннинг дўстига бўлган ишончи шу даражада эдики, у бошини қўйи солди-да, ортиқ гап қайтармасдан меҳмонхонага кирди.

Портос билан Арамис Атоснинг бундай ишончининг боисини тушунмай кўз уриштириб олдилар.

Лорд Винтер Атос бу гапни дўстининг дардини енгиллаштириш учун айтапти деб ўйлади.

— Энди, жаноблар, ҳар биримиз ўз хонамизга борайлик, — меҳмонхонада бешта бўш хона борлигига қаноат ҳосил қилгач таклиф қилди Атос. — Тўйиб-тўйиб йиғлаб, ухлаб қолиши учун д, Артаньяннинг танҳо қолмоғи зарур.

— Бироқ хаёлимда, — луқма ташлади лорд Винтер, — графиняга қарши бирор чора кўриш лозим бўлганда ҳам бу менинг ишим: графиня менинг келиним бўлади.

— Менинг ҳам,— деди Атос,— у менинг рафиқам бўлади. Д'Артаньян жилмайиб қўйди: шундай сирни очгандан кейин ўз қасосидан унинг кўнгли тўқлигини тушунди у. Портос билан Арамис ранги ўчиб бир-бирига қараб қўйишди. Лорд Винтер Атосни ақлдан озган деб қарор қилди.

— Демак, ҳар қайсингиз ўз хонангизга боринг,— такрорлади Атос,— ҳамда ҳаракат қилишни менга қўйиб беринг. Ўзингиз кўриб турибсизки, бу менинг ишим, негаки, мен унинг эриман. Фақат агар йўқотиб қўймаган бўлсангиз, д'Артаньян, ҳалиги одамнинг шляпасидан тушиб қолган ва қишлоқнинг номи ёзилган қоғозни менга бериб қўйинг.

— Ҳа-а, тушуниб турибман!— хитоб қилди д'Артаньян.— Бу ном унинг қўли билан ёзилган.

— Ўзинг кўриб турибсан,— деди Атос,— осмону фалакда худо бор ҳали!

XXXIV

ҚИЗИЛ РИДОЛИК ОДАМ

Атоснинг алами унинг заковатининг ёрқин жиҳатларини янада кучайтириб юборувчи пинҳона гусса билан алмашинди.

Ўзи бериб қўйган ваъда ва ўз зиммасига олган масъулияг хусусидаги хаёллар билан банд бўлиб, у ўз хонасига энг пировардида кетди, меҳмонхона соҳибидан бу вилоятнинг харитасини топиб беришни сўради, унга туширилган чиизиқларни ўрганиб чиқди, унинг устида энгашди-да, Бетюндан Армантьерга бошқа-бошқа тўрт йўл элтишини аниқлаб олди ва хизматкорларни ҳузурига чақиритишни буюрди.

Планше, Гримо, Мушкетон ва Базенлар Атос ҳузурига келишди ва ундан равшан, аниқ, пухта фармойишлар олишди.

Улар ҳар бири ўз йўлидан тонготарда Армантьерга жўнамоғи зарур эди. Планше тўрталасининг ҳаммаси ичида энг удабуроси сифатида тўрт дўст ўқ узган ва китобхонларнинг хотирларида бўлса, Рошфорнинг хизматкори ҳамроҳ бўлган извош кетган йўлдан бориши зарур эди.

Атос хизматкорларни энг аввало шу важдан ишга солдики, ўзи ва ўз дўстлари қўлидаги хизмати асносида уларнинг ҳар бирида у хийла аҳамиятли фазилатларни пайқаган эди. Бундан кейин, ўтган кетганларни сўроққа тутувчи хизматкорлар ўз соҳибларида камроқ шубҳа уйғотади ва ўзлари мурожаат қилган кишиларда кўпроқ хайрихоҳлик учратадилар. Ва ниҳоят миледи соҳибларни биларди-ю, лекин хизматкорларини билмасди. хизматкорлар эса аксинча уни жуда яхши танирдилар.

Тўрт хизматкор келаси куннинг соат ўн бирида тайин жойда йнгилиши зарур эди. Агар миледи беркинган жойни ифшо этиш уларга насиб қилса, учтаси уни қўриқлаб қолади, тўртинчиси бўлса Атосга хабар қилмоқ, тўрт ёру биродарга кузатувчи бўлиб хизмат қилмоқ учун Бетюнга қайтиб келади.

Бу фармойишларни қулоғига қўйиб олиб хизматкорлар йнроқлашишди.

Атос стулдан туриб қиличини белига тақди, ридосига ўралиб олди-да, меҳмонхонадан чиқди. Кеч соат ўнлар эди. Маълумки, кеч соат ўнда вилоят шаҳарининг кўчалари камқатнов бўлади, бироқ Атос ўзи савол билан мурожаат этгудай бирор одамни очиқ-ойдин қидирмоқда эди. Ниҳоят, у бемаҳалда қолган бир йўловчига дуч келиб, унинг ёнига борди ва бир-икки оғиз гап қотди. У мурожаат қилган киши қути учиб орқага тисарилди, лекин ҳар қалай мушкетёрнинг сўзларига жавобан бир тарафга қўли билан ишора қилди. Атос у одамга ўзини кузатиб, қўйиши эвазига ярим пистоль таклиф қилди, лекин йўловчи бош тортди.

Атос йўловчи қўлини бигиз қилиб кўрсатган кўчадан ичкарироққа кириб борди, лекин чорраҳага етгач, афтидан, нари ёгига қай тарафга юришга қийналиб яна тўхтаб қолди. Лекин чорраҳада унинг битта-яримта одамни учратиб қолиши тайинроқ бўлгани сабабли у ўша ерда тураверди. Дарҳақиқат, кўп ўтмай тунги қоровул ўтиб қолди. Атос йўловчига бир қур берган ўша саволининг ўзи билан мурожаат қилди, қоровул ҳам худди у каби қўрқиб кетди, у ҳам Атосни кузатиб қўйишдан бош тортди ва қўли билан йўлни кўрсатиб қўйди.

Атос кўрсатилган тарафга кетди ва шаҳар теварагидаги шаҳарнинг ўзи билан ўртоқлари кириб келган тарафига қарама-қарши чеккасидаги жойга етиб олди. Бу ерда у, афтидан, яна мушкул аҳволга тушиб қолди ва учинчи дафъа тўхтаб қолди.

Хайриятки, бир гадой ўтиб кетаётган бўлиб, у эҳсон сўрагани Атоснинг ёнига келди. Атос ўзи йўл тутган жойга гадой кузатиб қўйиши учун бир эю таклиф қилди. Гадой аввал тараддудланиб турди, лекин қоронғида йилтираб турган кумуш тангани кўриб бир қарорга келди-ю, Атоснинг олдига тушиб юриб кетди.

Бир кўчанинг муюлишигача етиб, у Атосга узоқдан алоҳида кўриниб турган кичикроқ холи ва ғариб иморатни кўрсатиб қўйди. Атос у томон йўл олди, ўз ҳақини олиб бўлган гадой эса оёғини қўлга олиб нари қочиб қолди.

Деворларнинг тўқ-қизил бўёғи манзарасида эшикни илғаб олгунча Атоснинг уйни бир айланиб чиқишига тўғри келди; дарчалар тирқишидан нурнинг бирор шуъласи ташқарига чиқмас, бу уйда тирик жон бор деб гумон қилишга имкон бергудай

тиқ этган товуш эшитилмас эди: у қабр сингарн қоронғи ва унсиз эди.

Атос уч сидра тақиллатди, лекин ҳеч ким унга жавоб қилмади. Бироқ учинчисидан кейин ичкаридан яқинлашиб келаётган қадамлар товуши эшитилди; ниҳоят эшик қия очилдию, рангпар юзли қора соч, қора соқол дароз одам кўринди.

Атос билан номаълум киши бир оғиз гаплашишди, шундан кейин дароз одам мушкетёрга кириш мумкин деган ишора қилди. Атос бу рухсатдан дарров фойдаланди-ю, унинг ортидан эшик ёшилди.

Атос қидира-қидира шу қадар хилватга келиб қолган ва шу қадар машаққат билан топган одами Атосни кабинетига бошлаб кирди, шундан илгарн у бу ерда скелетнинг шалдираб ётган суякларини сим билан маҳкамлаётган эди. Бутун асосийниги бўлинган, фақат бош суяги ҳали столда алоҳида ётарди.

Хонанинг қолган барча жиҳозлари унинг соҳиби тиббий илмлар билан машғуллигини кўрсатиб турарди: зотлари ёзилган патталари кўзга ташланиб турган банкаларда турли илонлар; катта-катта қора ёғоч рамаларга солинган қуритилган қалтакесаклар зумрад мисол товланарди; хушбўй ва, афтидан беҳабар одамларга номаълум хусусиятларга молик ёввойи ўт-ўланларнинг боғламлари шифтга илиб қўйилган ва хонанинг бурчак-бурчакларидан осилиб турарди.

Оила ва хизматкорларнинг йўқлиги кўзга ташланарди: дароз одам бу уйда сўққа бош истиқомат қиларди.

Атос биз тавсиф этган нарсаларнинг ҳаммасига совуққон ва лоқайд назар солиб чиқди ҳамда ўзи йўқлаб келган кишининг таклифига биноан унинг ёнидан жой олди.

Сўнгра у ўз ташрифининг сабабини ва ўзи сўраб мурожаат қилаётган хизматни унга уқдирди. Лекин Атос ўз илтимосини баён қилар-қилмас, номаълум киши даҳшат ичида тисландида, бош тортди. Шунда Атос икки энлик хат ёзилган, имзо ва муҳр билан тасдиқланган қоғозни чўнтагидан олиб, уни нафрат хазарини билдиришга ўта шошган кимсага кўрсатди. Дароз одам бу икки сатрни ўқиган, имзони кўрган ва муҳрнн таниган замон ўзининг ортиқ эътирози йўқлиги ва итоат этишга тайёрлиги маъносида дарҳол таъзим қилди.

Атосга шу керак эди, холос. У ўрнидан туриб хўшлашди, ташқарига чиқиб ўзи келган йўлдан орқага қайтди, меҳмонхонага келиб, ўз хонасини қулфлаб олди.

Саҳарда унинг ҳузурига д' Артаньян кирди ва нима қилмоқ керак деб сўради.

Бир-икки дақиқа ўтгач, монастир нозираси кўмиш маросими тушда бўлишини мушкетёрларга хабар қилди. Заҳарла-

ган аёлга келганда у борасида ҳеч қандай маълумот йўқ эди; фақат уни боғ орқали қочган деб тахмин қилардилар: у ерда жумда унинг изларини топишган ҳамда боғ дарчаси қулф бўлиб чиққан, калити эса ғойиб бўлган эди.

Тайин соатда лорд Винтер билан тўрт оғайни монастирга ташриф буурдилар; у ерда барча қўнғироқлар жаранглаб, бутхонанинг эшиклари очиқ турар, лекин клирос панжараси ёпиқлигича қолганди. Клирос ўртасида ёвузлик қурбонининг роҳиба либосига чулганган жасади солинган тобут турарди. Клироснинг икки тарафида монастирдан тўппа-тўғри кирилгувчи панжара орқасида ҳаммаси жам бўлиб кармелиткалар турарди; улар ўша ерда туриб мотам куйини тинглашар ва фано одамларини кўрмаган ва ўзлари ҳам уларга кўриниш бермаган ҳолда ўз хонишларини руҳонийларнинг муножотларига жўр этардилар.

Бутхона эшиги ёнига бориб д'Артаньян матонати яна ўзини тарк этаётганини ҳис қилди; у кўзлари билан Атосни ахтарганича орқасига ўгирилди, лекин Атос ғойиб бўлган эди.

Ўз зиммасига олган қасос масаласига вафо қилиб, Атос ўзини боққа кузатиб қўйишни буюрди; у ерда қадами теккан ки жойда орқасидан қонли из солиб кетгувчи бу аёлниинг қум устидан чўзилиб кетган енгил оёқ изларидан бориб, у ўрмон чеккасига чиқадиган дарчагача етди ва уни очишни буюриб ўрмонга кириб кетди.

Бу ерда унинг барча тахминлари тасдиқланди: извош бурилган йўл ўрмонни айланиб ўтар эди. Атос бирмунча вақт шу йўлдан кўзларини ерга қадаб борди; у ҳар замонда ё извошга ҳамроҳ отдаги одамга, ё отларнинг бирига етказилган жароҳатдан далолат бергувчи майдароқ қон доғларини илғаб қолар эди. Монастирдан тахминан чорак лье нарида, Фестюбердан эллик қадамча берида каттароқ доғ кўзга ташланар, унинг теварагидаги ерни ҳам отлар тепалаб ташлаган эди. Ўрмон билан шу фош этгувчи жой ўртасидаги туёқлар ковлаб ташлаган жойдан сал нарироқда худди богдаги ўша майда одимлар изи чўзилиб кетган эди; афтидан, извош бу ерда тўхтаб турган.

Шу жойда миледи ўрмондан чиқиб извошга минган.

Ўзининг барча тахминларини тасдиқлагувчи бу кашфиётдан мамнун бўлиб, Атос меҳмонхонага қайтди ва у ерда бетоқат бўлиб ўзига кўз тутаётган Планшени топди.

Ҳаммаси худди Атос гумон қилгандек бўлиб чиқди.

Йўлдан юриб бориб Планше худди Атос сингари қонли доғларни кўриб қолган ва отлар тўхтаган жойни топган; лекин ўша ердан Атос орқага бурилган, Планше эса ичкари кет-

ган ва Фестюбер қишлоғидаги харобатда қўниб ва шароб ичиб ўтириб, у ҳатто ҳеч кимдан суриштирмасдан ҳам кеча кеч соат саккиз яримларда почта извошида саёҳат қилиб юрган хонимга ҳамроҳ бир ярадор киши тўхташга мажбур бўлгани, негаки, ортиқ юролмаганини билиб олган. Йўловчилар бу жа-роҳатни гўё ўрмонда извошни тўхтатган қароқчиларнинг ҳу-жуми билан изоҳлаганлар. Ярадор қишлоқда қолган, аёл эса отларни алмаштириб олиб йўлида давом этган.

Планше шу извошнинг почтачисини ахтаришга киришди ва уни топди. Почтачи хонимни Фромелгача элтиб қўйган, Фро-мелдан эса у Армантьерга кетган эди. Планше қишлоқ йўли-дан тикқасига кесиб борди ва саҳар соат еттида Армантьер-га етиб олди.

У ерда почта бекати қошида биттагина меҳмонхона бор экан. Планше у ерга жойсиз қолиб хизмат қидириб юрган хизматкор бўлиб кириб борди. У меҳмонхона хизматчиси би-лан ўн дақиқа ҳам гаплашмасдан аллақандай аёл ҳеч ким томонидан кузатилмай кеча кеч соат ўн бирда келганини, бир хонани банд қилиб, меҳмонхона назоратчисини ҳузурига ча-қиртиргани ва унга бирор муддат Армантьер атрофида яшаш истаги борлигини айтганларини билиб олди.

Планше ўзига зарур ҳамма нарсани билиб олди. У муло-қот учун тайинланган жойга югуриб кетди, у ерда шартла-шилгандек қолган уч хизматкор билан учрашди ва меҳмонхо-нанинг барча чиқиш эшикларини пойлаб туришни уларга топшириб, Атос ҳузурига ошиқди.

Атоснинг дўстлари кўмиш маросимидан қайтиб, унинг хонасига кириб борганларида Планше ҳали ўзи тўплаган маълумотларни унга ахборот бериб турган эди.

Ҳамманинг юзи, ҳатто ёввош Арамисининг ҳам юзи тўниқ ва хомуш эди.

— Нима қилмоқ керак? — сўради д'Артаньян.

— Кутиш, — жавоб берди Атос.

Кеч соат саккизда Атос отларни эгарлашни ҳамда лорд Винтер билан ўз дўстларига йўл тараддудини кўришларини айтиб қўйишни буюрди. Ҳаш-паш дегунча бешовлон ҳам тахт бўлди. Уларнинг ҳар бири ўз қуролини кўздан кечириб, эпақага келтириб олди. Атос пастга энг сўнггида тушди. Д'Артаньян аллақачон отида ўтирар ва жўнаб кетишга кўзи тўрт эди.

— Бир оз сабр қилинг, — деди Атос, — ичимизда бир одам кам.

Тўрт бирдай суворий таажжуб ичида атрофга алаңлаб қараб қўйдилар; уларнинг ҳар бири ўз хаёлида ким камли-гини топиб олишга беҳуда уринарди.

Бу ўртада Планше Атоснинг отини етаклаб келди; мушкетёр енгил сакраб отга минди.

— Мени кутиб турунглар, мен тезда келаман,— деди у ва отини чоптириб кетди.

Чорак соатдан кейин у чинданам узун қизил ридога бурканган, юзига ниқоб тутган одамни эргаштириб қайтиб келди.

Лорд Винтер билан уч мушкетёр бир-бирига савол назарини ташлашди. Уларнинг бирортаси ҳам бошқасига маълумот бера олмасди: бу одамнинг кимлиги ҳеч кимга маълум эмас эди. Лекин хаёлан улар бу Атосдан чиққан экан, шундай бўлиши керакдир деган фикрга келиб қўйишди.

Соат тўққизда Планше раҳбарлигидаги кичик тўда худди извош ўтган йўлнинг ўзида равона бўлди.

Ўз хаёлларига ғарқ бўлиб — дард-алам каби ғамгин, қасос каби ваҳимали бўлиб индамай кетаётган бу олти киши қайгули манзара касб этган эди.

XXXV

СУД

Тун қоронғи ва суронли эди, оғир-оғир булутлар юлдузларни тўсиб осмон бўйлаб изғиб юрарди; ой фақат ярим кечада чиқиши керак эди.

Гоҳида осмоннинг бир чеккасида чақнаётган чақмоқ ёғдусида олис-олисларга қараб кетган хилват йўл оқариб кўришиб қоларди-ю, сўнгра эса борлиқ яна зулматга чўмар эди.

Атос ҳадеб кичик отряддан ўзиб кетиб қолаётган д, Артаньянни ҳар дақиқа чақириб олар, лекин зум ўтгач, д, Артаньян физиллаб яна олдинга ўтиб кетар эди; унинг фикрибдида бир нарса бор эди, холос; олға учиш — у учиб бормоқда эди.

Суворийлар сукут ичида ярадор хизматкор қолган Фестюсер қишлоғидан ўтиб кетишди, кейин Ришбург ўрмонини четлаб ўтдилар. Эрлиегга етганда тўдага аввалгидек йўл кўрсатиб бораётган Планше чапга бурилди.

Бир-икки марта дам лорд Винтер, дам Портос, дам Арамис қизил ридолик киши билан гап очишга уриниб кўрдилар, лекин у берилаётган саволларга унсиз таъзим билан жавоб қиларди. Сайёҳлар номаълум кишининг сукути бесабаб эмаслигини фаҳмладиларда, уни гапга аралаштирмай қўйдилар.

Бу ўртада ҳаво айниб борар, чақмоқ чақинлари бир-бирини қувиб келар, момақалди роқ гумбурлар ва бўрон даракчи-

си бўлмиш шамол суворийларнинг сочларини-ю, шляпалари патларини тўзгитарди.

Тўда отларини йўрттириб кетди.

Улар фромелдан ўтиб олганларидан кейин кўп ўтмай ҳаво айнаиди. Суворийлар ридоларига бурканиб олишди; уларнинг уч лъелик йўли қолган бўлиб, уни шаррос ёмғир остида босиб ўтишди.

Д'Артаньян шляпасини ечиб, плашчини очиб юборди: у лов-лов ёнаётган пешанасини, безгаксимон титроқдан ларзага келаётган гавдасини ҳузур қилиб жалага тутарди.

Тўда Госкални ортда қолдириб, почта бекатига яқинлашиб қолганда дарахт тагида ёмғирдан пана бўлиб турган бир одам қоронгида ўзи бирлашиб кўринаятган танадан ажралиб йўлнинг ўртасига чиқди ва бармоғини лабларига босди.

Атос Гримони таниди.

— Нима бўлди?— сўради д'Артаньян.— Наинки у Армантьердан кетиб қолган бўлса?

Гримо тасдиқлаб бошини ирғаб қўйди. Д'Артаньян тишларини гижирлатиб қўйди.

— Жим бўл, д'Артапьян!— буюрди Атос.— Ҳаммасини мен гарданимга олганман, Гримони сўроқ қилишни менга қўйиб бер.

— У қаерда?— сўради Атос.

Гримо қўлини Лис дарёси тарафга узатди.

— Бу ердан олисми?— сўради Атос.

Гримо ўз соҳибига букилган кўрсаткич бармоғини кўрсатди.

— Ёлғизми?— сўради Атос.

Гримо тасдиқловчи ишора қилди.

— Жаноблар,— деди Атос,— шу ердан ярим лье нарида дарё тарафда, у ёлғиз.

— Яхши,— садо берди д'Артаньян,— бизни бошла Гримо.

Гримо даладан юриб кетди, тўда унга эргашди.

Эллик қадамлардан кейин суворийлар ариқча дуч келдилар ва уни саёз еридан кечиб ўтдилар. Чақмоқ яллиғида улар бир зум ёришган Ангемгем қишлоғини кўриб қолишди.

— Уша ердами, Гримо?— сўради Атос.

Гримо бошини ирғаб қўйди.

— Секироқ, жаноблар!— деди Атос.

Отряд йўлида давом этарди.

Яна чақмоқ чақди; Гримо қўлини узатди ва иланг-билан плон изи чизиқнинг кўкиш нурида суворийлар паромдан юз қадам нарида дарё бўйида танҳо турган кулбани илғадилар.

Бир деразаси ёруғ эди.

— Биз муддао олдидамиз,— деди Атос.

Шу нафас зовурда ётган аллақандай одам сапчиб оёққа турди. Бу Мушкетон эди. У бармоғи билан ўқталиб, ёруғ деразани ишора қилди-да, деди:

— У ўша ерда.

— Базен-чи?— сўради Атос.

— Мен деразани пойлаб ётибман, у бўлса эшикни қўриқлаб турибди.

— Яхши,— мақтаб қўйди Атос,— сизлар ҳаммангиз садоқатли хизматкорларсиз.

Атос сакраб отдан тушди, тизгинни Гримога берди ва қолган ҳаммага уйни айланиб ўтиб, эшик тагига келишни ишора қилиб, ўзи дераза сари йўналди.

Уй бир-икки фут баландликдаги яшил иҳота билан қуршалган эди. Атос ундан ҳатлаб ўтди-да, дераза ёнига борди: у дарчасиз, лекин ярмигача етиб турган дарпардалари зич суриб қўйилган эди.

Атос тош дўнгликка чиқди ва дарпардалар оша хонага мўралади.

Чироғ нурида у қорамтир мантильяга ўралиб олган аёлни кўрди; у сўниб бораётган ўчоқ олдида курсида ўтирар ва тирсақларини пачоқ столга тираб оппоқ, гўё фил суягидан йўнилгандай қўллари билан бошини чангаллаб олганди.

Унинг рухсорини тузукроқ кўриб бўлмасди: лекин Атоснинг лабларида қаҳрли табассум пайдо бўлди: у янглишмаган, ҳа, бу ўша ўзи ахтариб юрган аёлнинг ўзгинаси эди.

Ногаҳон от кишнади. Миледи бошини кўтарди, Атоснинг ойнага ёпишган рангпар юзини кўрди-ю, додлаб юборди.

Атос унинг ўзини таниганини тушунди ва деразани қўли-ю, тиззаси билан итарди; дераза сурилди, ойналари чил-чил бўлиб сочилиб кетди.

Атос ирғиб хонага кирди ва қасос шарпасидай миледи қаршисига ҳозир бўлди.

Миледи эшик томён отилиб, уни очиб юборди — бўсағада Атосдан ҳам бадтар ранги ўчган ва ҳайбатли д'Артаньян турарди.

Миледи дод солиб, ўзини орқага ташлади. Д'Артаньян унинг ҳали қочиб кетиш имкони бор деб ўйлаб ва яна уларнинг қўлидан чиқиб кетишидан қўрқиб, ёнидан пистолетини чиқарди, лекин Атос қўлини кўтарди.

— Қуролини жойига қўйинг, д'Артаньян,— деди у.— Бу аёлни ўлдириш эмас, суд қилмоқ керак. Бир оз мусоада қил, д'Артаньян, кўнглинг жойига тушади.

Д'Артаньян итоат этди: Атоснинг овози тантанавор, имо-ишоралари парвардигорнинг ўзи юборган ҳакамники эди гўё.

Д'Артаньян кетидан Портос, Арамис, лорд Винтер ва қизил ридолик киши кириб келишди.

Хизматкорлар эшик ва деразаларни қўриқлаб туришди.

Миледи стулга чўкди-да, бу мудҳиш манзарани афеун қилаётгандай қўлларини ёйди; қайнагасини кўриб, у даҳшатли фарёд кўтарди.

— Сизларга нима керак?— қичқирди миледи.

— Бизга,— жавоб берди Атос,— аввал графиня де Ле Фер, кейин эса леди Винтер, баронесса Шеффилд бўлган Шарлотта Баксон керак.

— Бу мен, бу мен!— даҳшатдан эсанкираб гўлдиради миледи.— Мендан нима истайсизлар?

— Биз сизни қилган жиноятларингиз учун суд қилмоқчимиз,— деди Атос.— Узингизни ҳимоя қилсангиз ихтиёрингиз, қўлингиздан келса, ўзингизни оқланг. Жаноб д'Артаньян, биринчи сиз айблайсиз.

Д'Артаньян олдинга чиқди.

— Худо ва бандалар олдида,— сўз бошлади у,— бу аёлни мен кеча кечқурун қазо қилган Констанция Бонасьени заҳарлашда айблайман.

У Портос билан Арамис томонга ўгирилди.

— Биз бунга гувоҳлик берамиз,— деб баравар гапирди иккала мушкетёр.

Д'Артаньян сўзида давом этди:

— Худо ва бандалар олдида мен бу аёлни шаробга заҳар солиб, менинг ўзимни заҳарлашга қасд қилишда айблайман, шаробни у менга Виллеруадан дўстлар тухфаси деб ишонтириш истагида хат билан қўшиб юборган. Худо мени сақлаб қолди, лекин менинг ўрнимга Бризмон номли бошқа одам ўлиб кетди.

— Биз бунга гувоҳлик берамиз,— деди Портос билан Арамис.

— Худо ва бандалар олдида бу аёлни мени граф де Вардени ўлдиришга ундашда айблайман ва бу айбнинг чинлигига гувоҳлик бера олгувчи ҳеч ким йўқлиги сабабли мен ўзим бунга гувоҳлик бераман. Мен тугатдим.

Д'Артаньян Портос ва Арамис билан бирга хонанинг нариги чеккасига ўтиб турди.

— Сизнинг навбатингиз, милорд!— деди Атос.

Барон олдинга чиқди.

— Худо ва бандалар олдида,— гап бошлади у,— бу аёлни унинг гиж-гижлаши оқибатида герцог Бекингэм ўлдирилганлигида айблайман.

— Герцог Бекингэм ўлдирилганми?— бир овоздан хитоб қилди шу ердагиларнинг ҳаммаси.

— Ҳа,— деди барон,— ўлдирилди! Сизларнинг огоҳ-лантиргувчи мактубингизни олгач, мен бу аёлий ҳибсга олишни буюрдим ва уни қўриқлашни менга энг содиқ ва фидойи бир одамнига топширдим. Бу уни йўлдан урди, қўлига ханжар тутқазди. Герцогни ўлдиришга уни кўндирди ва айни шу тобда бу манжалақининг жинояти учун Фельтон боши билан товон тўлаган бўлса керак.

Ҳукм этувчилар бу ўзларига ҳали номаълум ёвузликлар фош этилганда беихтиёр ларзага келишди.

— Ҳали бу ҳаммаси эмас,— сўзида давом этди лорд Винтер.— Сизни ўзининг меросхўри қилиб кетган акам атиги уч соат касал бўлиб, одамнинг бутун баданига кўкимтир доғлар тошадиган галати дарддан вафот этди. Синглим, эрингиз нимадан қазо қилди?

— Қандай даҳшат!— қичқириб юборди Портос билан Арамс.

— Бекингэмнинг қотили, Фельтоннинг қотили, менинг акамнинг қотили, мен адолат талаб қиламан ва маълум қиламанки, унга етиша олмасам уни ўзим бажо келтираман.

Лорд Винтер четга чиқди-да, д'Артаньян билан ёнма-ён турди.

Миледи бошини қўлларига тираб азбаройи қўрққанидан чувалашиб кетган фикрларини йиғиб олишга уринарди.

— Энди навбат менга,— деди Атос ва илонни кўриб қолган арслон қалтираганидай титраб кетди,— навбат менга. Мен бу аёлга у ҳали жуда ёш қиз бўлган пайтлари бутун оиламнинг раъйига қарши уйланиб қўйган эдим. Мен унга давлат бердим, мен унга ўз номимни бердим ва бир кун бу аёлнинг тамғаланганлигини кўриб қолдим: унинг чап кифтига нилуфар шаклидаги тамға босилган.

— О,— хитоб қилди миледи ва ўрнидан туриб кетди.— Кафилманки, менинг устимдан бу разил ҳукмни чиқарган суд топилмас. Кафилманки, уни бажо қилган кимса топилмас.

— Унингизни ўчиринг!— деди аллакимнинг товуши.— Бунга мен жавоб бераман!

Қизил ридолик киши олдинга чиқди.

— Бу ким, бу ким?— қўрқувдан нафаси ичига тушиб бақириб юборди миледи; унинг сочлари ёйилиб, ўлимтик юзи устида бамисоли жони бордай тебрана бошлади.

Ҳамманинг кўзи шу кишига қадалди; Атосдан бўлак ҳеч ким уни танимасди. Атоснинг ўзи ҳам худди қолганлар сингари таажуб билан қай йўсинда шу дамда хотимаси ясалмоқда бўлган бу мудҳиш драмага бу одам алоқадор бўлиб чиқиб қолганидан ҳангу-манг бўлиб унга қараб турарди.

Салмоқли таптанали қадам билан миледининг ёнига, фақат ўртада стол ажратиб турган масофага яқинлашиб номаълум киши юзидан ниқобни олиб ташлади.

Миледи лоқайд совуқ хотиржамлигини сақлаб турган қора соч ва чакка соқол билан ўралган рангпар юзга тобора даҳшати ортиб бирмунча вақт тикилиб турди, кейин бирдан девор томонга сапчиб тушди.

— Йўқ, йўқ!— оғзидан чиқиб кетди унинг.— Йўқ! Бу дўзах шарпаси! Бу у эмас!.. Ёрдам беринг! Ёрдам беринг!— овози хириллаб фиғон қилди у ва қўллари билан суриб ташлаб, ичида бекинмоқчидай деворга ўгирилди.

— Кимсиз ўзи?— хитоб қилишди бу кўринишининг барча шохидлари.

— Бу аёлдан сўраб кўринг,— деди қизил ридолик одам.— Узингиз кўриб турибсиз, у мени таниди.

— Лиллик жаллоди, лиллик жаллод!— қўрқувдан эси оғиб ва йиқилиб кетмаслик учун қўллари билан деворга тирмашиб бақириб-чақирарди миледи.

Ҳамма чекинди ва қизил ридолик киши хонанинг ўртасида ёлғиз қолди.

— О, шафқат қилинг, шафқат қилинг, мени афу этинг!— тиз чўкиб ёлборарди касофат хотин.

Номаълум киши сукунат чўккунича кутиб турди.

— Мен сизга ай,тдим-ку, у мени таниди деб!— деди у.— Ҳа, мен Лилль шаҳрининг жаллодиман ва мана менинг тарихим.

Ҳамма бесаранжом сабрсизлик билан унинг оғзини пойлаб, бу одамга кўз узмасдан қараб турарди.

— Бу ёш жувон бир маҳаллар худди шундай гўзал ёш қиз бўлган эди. У бенедиктинкалар тамплемар монастирининг роҳибаси эди. Соддадил ва жуда диндор ёш руҳоний шу монастыр ибодатхонасида хизмат ўтарди. Бу уни йўлдан оздиришни дилига тугди, бунинг уддасидан чиқди ҳам: бу авлиёни йўлдан уриши мумкин эди.

У қабул қилган роҳиблик қасамлари муқаддас ва бузилмас эди. Уларнинг алоқалари узоқ чўзилиши мумкин эмас эди, эртами-кечми уларнинг бешини ейиши керак эди. Ёш роҳиба ўз хушторини авраб, ўша ўлкаларни тарк этишга кўндирди, лекин у ердан кетмоқ учун, икки кишилашиб беркинмоқ учун улар тинч тирикчилик қилгудай жойга Франциянинг уларни ҳеч бир жон танимайдиган бошқа чеккасига кўчиб ўтиш учун пул зарур эди, лекин на унисиди, на бунисиди у йўқ эди. Руҳоний табаррук идишларни ўғирлаб сотган, лекин ошиқ-маъшуқлар бирга жўнаб кетишга чоғланиб турган дақиқада уларни тутиб олганлар.

Бир ҳафта ўтгач, у қамоқ назоратчисининг ўглини йўлдан уриб, қочиб кетган. Руҳоний киши билан ўн йил қамоқ ва тамга жазосига ҳукм қилинган. Мен бу аёл таъкидлаётганидай Лилль шаҳри жаллоди эдим. Айбдорни тамғалаш менинг мажбуриятим эди, айбдор эса менинг укам эди, жаноблар!

Шунда мен уни жувонмарг қилган, унга шерикдан ортиқ бўлган, зеро, уни жинойтга шу ундаган эди, бу аёл ҳеч бўлмаганда унинг жазосини баҳам кўради, деб қасам ичиб қўйдим. Мен унинг қаерда яширилиб юрганини фаҳмлаб турар эдим, уни излаб топдим, ушлаб олдим ва боғлаб чирмадим, худди ўзимнинг укамга босгандай тамгани босдим.

Мен Лиллга қайтиб келганимдан кейин эртасига укамга қамоқдан қочиб кетиш насиб қилган. Мени кўмак беришда айблаб то қочоқ ўзини ҳукумат қўлига топширмагунча қамоқ жазосига ҳукм қилдилар: Укам бу ҳукмдан беҳабар эди. У яна бу аёл билан топишиб кетган, улар бирга Беррига қочишган ва укам бир амаллаб у ердан кичикроқ қавм олган. Бу аёл ўзини унинг синглиси деб танитган.

Қавм ибодатхонаси бир мансабдор тасарруфида жойлашган бўлиб у бу сохта синглини кўриб, уни севиб қолган, шу даражада севиб қолганки, унга ўз рафиқаси бўлишни таклиф этган. Шунда жувонмарг қилиши зарур кишини деб у ўзи жувонмарг қилиб бўлган кишини тарк этган-да, графиня де Ла Фер бўлиб олган...

Ҳамма нигоҳини ҳақиқий исми граф де Ла Фер бўлмиш Атосга кўчирди, Атос ҳам бош ирғаб жаллоднинг ҳамма гаплари тўғрилигини тасдиқлади.

— Шунда, — давом этарди жаллод, — менинг бечора укам фиғони фалакка чиқиб, бу аёл номусидан ҳам, бахтидан ҳам маҳрум қилган ҳаётдан кечиб қўя қолишга қасд қилиб Лиллга қайтиб келган. Менинг унинг ўрнига қамоқда ётганимдан хабар топиб, у ўз ихтиёри билан келиб ўша оқшомдаёқ зиндон мўриси табақасига ўзини ўзи осган.

Дарвоқе, таи бермоқ керак, мени ҳукм қилган ҳокимлар сўзининг устидан чиқишди. Ўз-ўзини ўлдирган кишининг шахси аниқланган замон менга озодликни қайтариб беришди.

Мана, мен уни айблайдиган жинойт, мана нима учун у тамгаланган!

— Жаноб д'Артаньян, — сўз бошлади Атос, сиз бу аёл учун қандай жазо талаб қиласиз?

— Ўлим жазосини, — жавоб берди д'Артаньян.

— Милорд Винтер, сиз бу аёл учун қандай жазони талаб қиласиз?

— Ўлим жазосини, — жавоб берди лорд Винтер.

— Жаноб Портос ва жаноб Арамис, сизлар, бу аёлнинг ҳукм этувчилари, сизлар уни қандай жазога ҳукм қиласизлар?

— Улим жазосига,— бўғиқ овоз билан жавоб берди иккала мушкетёр.

Миледи жон ҳолатда фарёд кўтарди, ўз ҳакамлари сари бир-икки қадам судралиб борди.

Атос қўлини кўтарди.

— Шарлотта Баксон, графиня де Ла Фер, леди Винтер,— гапирди у,— сизнинг ёвуз қилмишларингиз ер юзидаги бандаларни ва фалакдаги худонинг сабр косасини тўлдириб юборди. Бирор дуони билсангиз ўқиб олинг, зеро сиз ҳукм этилгансиз ва ўласиз.

Ўзида заррача умид қолдирмайдиган бу сўзларни эшитиб миледи ўрнидан турди-да, қафдини ростлади ва бир нима демоқчи бўлди-ю, унинг дармони етмади; у пайқадик шум қисмат одамни домига тортгани каби иқтидорли ва қатъий қўл унинг сочларидан чангаллаб узил-кесил судраб кетмоқда. У қаршилиқ қилишга ҳатто уриниб ҳам қўймади ва кулбадан чиқди.

Лорд Винтер, д'Артаньян, Атос, Портос ва Арамис унинг ортидан чиқишди. Хизматкорлар ўз соҳибларига эргашдилар. Хувиллаб қолган, деразалари синиб кетган, эшиклари ланг очиқ, хонадаги столда тутаб ётган чироқ ҳазин ёнишини тугатмоқда эди.

XXXVI

ҚАТЛ

Ярим кеча эди, момақалдироқнинг сўнгги яллиғларидан қизил тортган кемтик ой Армантьер шаҳри орқасидан чиқмоқда эди ва унинг хира нурида уйларнинг қора чизиқлари, жимжимадор қўнғироқхонанинг пойдевори яққол кўришиб турарди. Олдинда Лис ўзининг эритилган чўян оқими мисол сувларини оқизиб борар, дарёнинг нариги томонида эса дарахтларнинг қора шох-шаббалари кўзга ташланар, улар мудҳиш тунга гира-шира тусини бериб турган катта-катта жигар ранг булутлар билан тўсиқ бесараижом осмондан ажралиб турарди. Чапда қанотлари ҳаракатсиз ташландиқ тегирмон қаққайиб турар, унинг харобаларидан дам-бадам бойқушининг бир маромдаги чинқироқ овози эшитиларди. Йўлнинг ўнгу-сўлида қайгули намоён кетаётган текисликда бу шум соатда чўккалаб ўтириб олиб одамларнинг йўлини пойлаётган бадбуруш митти одамлар бўлиб туюлаётган пастак бақувват дарахтлар онда-сонда қоронгиликдан сурилиб чиқарди.

Ахён-ахёнда энли чакмоқ осмоннинг бир чеккасини ну-
рафшон қилиб юборар, дарахтларнинг қора шарпалари усти-
дан илон изи солар ва баҳайбат эгри қилич сингари осмон
билан сувни иккига бўлиб ташларди. Дим ҳавода қилт этган
шамол сезилмас эди. Сўлғин сукунат табиат устида ҳукмрон,
ер яқинда ўтган ёмғирдан нам ва сирғанчиқ, тароват олган ўт-
ўланларнинг хушбўй иси янада кучли тараларди.

Гримо билан Мушкетон миледининг қўлларидан тутиб ол-
ға судраб боришарди; жаллод уларнинг орқасидан: лорд Вин-
тер, д'Артаньян, Атос, Портос ва Арамис эса жаллоднинг ке-
тидан борардилар. Планше ва Базен намоёишнинг охирида
эдилар.

Хизматкорлар миледини дарё лабига етаклардилар. Унинг
оғзидан садо чиқмас, лекин у нигоҳини кимга қадаса, кўзлари
ҳар бирига галма-гал тавалло қилиб тагига етиб бўлмайдиган
ўзига хос бир фасоҳат билан сўзларди.

Ўзи бошқалардан бир-икки одим илгари чиқиб қолганидан
фойдаланиб, у хизматкорларга деди:

— Агар қочишимга ёрдам қилсангиз ҳар бирингизга минг
пистолдан ваъда қиламан. Лекин борди-ю, мени соҳибларин-
гиз қўлларига топшириб юборсангиз билиб қўйинг: шу яқин
орада менинг қасоскорларим бор, улар менинг ҳаётим
учун жуда қиммат товон тўлашга сизларни мажбур қила-
дилар.

Гримо иккиланарди. Мушкетон бутун вужуди билан қалт-
қалт титрарди.

Миледининг овозини эшитиб қолган Атос дарров яқин бор-
ди; лорд Винтер ундан намуна олди.

— Бу хизматкорларни йўқотинг,— таклиф этди у.— Улар-
га у алланима деган, уларга энди ишониб бўлмайди.

Атос Планше билан Базенни чақириб олди ва улар Гримо
билан Мушкетоннинг ўрнини олишди.

Ҳамма дарё бўйига келганда жаллод миледининг олдига
борди-да, унинг қўл-оёғини боғлади.

Шунда у сукутни бузди-да, нидо қилди:

— Сизлар олчоқларсиз, сизлар аянч қотилларсиз! Бир
аёлни ўлдирмоқ учун ўн киши бўлиб йиғилиб олибсиз. Қараб
туринглар! Агар менга мададга келмасалар ҳам мен учун қа-
сос оладилар!

— Сиз аёл эмас,— совуқ гапирди Атос,— сиз одам
эмас — сиз дўзахдан қутулиб чиққан азроилсиз ва биз сизни
у ерга қайтишга мажбур қиламиз!

— О, саховатли жаноблар,— деди миледи,— шунинг назарда
тутингларки, кимки менинг бошимдаги бир тўла сочимга қўл
теккизса, у ўз навбатида қотил бўлади!

— Жаллод ўлдириши ва бу билан қотил бўлмай қолиши мумкин, хоним,— энли шамширига уриб-уриб эътироз билдирди қизил ридолик киши.— У охириги ҳакамдир, вассалом. Қўшнимиз немислар айтганидек — nachrichter.

Шу сўзларни айта туриб у миледини боғлаётгани сабабли миледи ёввойиларча бўкириб юборди, тун сукунатида бу бежо ва совуқ янграб ўрмон ичкарасида тинди.

— Лекин агар мен айбдор бўлсам, агар менга сиз тўнкаётган жиноятларни қилган бўлсам,— ирилларди миледи,— мени судга олиб боринг. Ахир сизлар ҳакам эмассизки, мени суд қилсанглар, менга ҳукм чиқарсанглар!

— Мен сизга Тайберини таклиф этгандим,— деди лорд Винтер,— нега бўлмаса рад қилдингиз?

— Чунки менинг ўлгим келмайди!— хитоб қилди миледи, жаллод қўлидан чиқиб кетишга уриниб.— Чунки мен ўлиб кетмоқ учун ҳали ҳаддан ташқари ёшман.

— Сиз Бетюнда заҳарлаган аёл сиздан ҳам ёш эди, хоним, бироқ у ўлиб кетди,— деди д'Артаньян.

— Мен монастирга кираман, мен роҳиба бўлиб оламан...— давом этарди миледи.

— Сиз монастирда бўлгансиз,— эътироз билдирди жаллод,— ҳамда у ердан менинг укамнинг бошини егани кетдингиз.

Миледи даҳшат ичида қичқириб юборди-да, тиз чўкиб қолди.

Жаллод уни сал кўтарди-да, қайиқ ёнига олиб бормоқчи бўлди.

— О, ё раббий!— бақириб юборди у.— Ё раббий! Наинки мени чўктириб юборсангиз?..

Бу фиғонлар одамнинг юрак-бағрини шу даражада эзиб юборар эдики, шу тобгача миледининг энг ашаддий таъқибсичи бўлган д'Артаньян яқинроқ турган тўнкага чўкди, бошини эгди-да, қулоқларини кафтлари билан беркитиб олди; лекин бундан қатъи назар, у бари бир миледининг нола-афғонларини ва пўписаларини эшитаверди.

Д'Артаньян ҳаммадан ёши эди ва у тоқат қилолмади:

— Мен бу мудҳиш манзарага қараб туролмайман! Мен бу аёлнинг шу зайл ўлиб кетишига йўл қўя олмайман!

Миледи унинг сўзларини эшитиб қолди ва унда йилт этиб умид учқунни пайдо бўлди.

— Д'Артаньян! Д'Артаньян!— бақирди у.— Хотирга ол, мен сени севганман!

Йигит ўридан туриб, унга томон бир қадам босди.

Лекин Атос унинг йўлини тўсди.

— Яна бир қадам боссангиз д'Артаньян,— деди у,— биз қилчларимизни чалиштирамиз.

Д'Артаньян мук тушди-ю, дуо ўқий бошлади.

— Қани, жаллод, ишингни қил,— деди Атос.

— Бажонидил, зоти олийлари,— деди жаллод,— зеро, мен мўмин католикман ва бу аёлга нисбатан ўз бурчимни бажаришим билан ҳақ иш қилаётганимга ишончим комил.

— Яхши.

Атос миледининг ёнига борди.

— Сизнинг,— деди у,— менга қилган барча ёмонлигинизни афу этдим. Мен сиз абгор қилган ҳаётимни афу этдим, ерга букилган номусимни, хўрланган муҳаббатимни ва сиз етказган ҳасрату-надоматдан бир умрга вайрон бўлган кўнглимни афу этдим. Рози бўлиб кетинг!

Лорд Винтер ҳам унинг ёнига борди.

— Мен сизга,— деди у,— акамнинг заҳарланганини ва герцог Бекингэм зоти олийларининг ўлимини афу этдим, бечора Фельтоннинг ўлимини афу этдим, менинг ҳаётимга қилган суиқасдларингизни афу этдим. Рози бўлиб кетинг!

— Мен бўлсам,— деди д'Артаньян,— дворянга номуносиб алдов билан қаҳрингизни келтирганим учун мени кечиршингизни илтимос қиламан, хоним. Мен ўзим бахти қаро маъшуқамнинг ўлимини ва сизнинг беомон қасосингизни афу этаман, мен сизни афу этаман-да, сизнинг қисматингизга йиглайман. Рози бўлиб кетинг!

— I am loste!¹— инглизчалаб шивирлади миледи.— I must die!².

Ва ҳечкимнинг ёрдамсиз ўридан турди ҳамда ўз теварагидаги ҳамма нарсага ўша гўё аланга олгандай ёнгувчи ўткир назарини солиб кўрди.

У ҳеч нимани кўрмади.

У қулоқ солди, лекин ҳеч нимани илғамади.

Ёнида унинг душманларидан ўзга ҳеч ким йўқ эди.

— Мен қаерда ўламан?— сўради у.

— Нариги қиргоқда,— жавоб берди жаллод.

У миледини қайиққа солди ва ўзи ҳам ичига оёгини қўйганда, Атос унга бир халта олтин узатди.

— Олинг,— деди у,— мана сизга ҳукмнинг ижроси учун ҳақ. Бизнинг ҳакамлар сингари иш тутаётганимизни ҳамма кўриб қўйсин.

— Яхши,— жавоб берди жаллод.— Энди бўлса бу аёл ҳам биллиб қўйсинки, мен ҳунаримни эмас, бурчимни адо этапман.

¹ Мен хароб бўлдим! (инглизча).

² Менинг ўлмогим керак! (инглизча).

У олтинни дарёга улоқтириб ташлади.

Қайиқ қирғоқдан ажралиб, жиноятчи билан жаллодни олиб кетган кўйи Лиснинг чап қирғоғига сузиб кетди. Бошқа ҳаммаси ўнг қирғоқда қолиб тиз чўкди.

Қайиқ сув узра осилиб турган оқиш булутнинг нурида паром учун тортилган дор ёқалаб секин сирғалиб борарди. Унинг нариги қирғоққа бориб урилгани кўриниб турарди; жаллод билан миледининг қоралари жигар ранг булутлар манзарасида яққол кўринарди.

Утиш пайти миледи оёқларини боғлаб турган чилвирни бўшатишни эплади, қайиқ қирғоққа етганда миледи энгил ҳаракат билан ерга сакради-да, қочиб қолди.

Лекин ер нам эди; қияликка чиққач, миледи сирпаниб кетди-да, чўккалаб йиқилди.

Хурофий бир фикр уни донг қотириб қўйди; у фалак ёрдамини дариг тутяпти деб қарор қилди-ю, қандай йиқилган бўлса, худди ўша ҳолда бошини хам қилиб ва қўлларини қовуштириб қотиб қолди.

Шунда нариги қирғоқда турганлар жаллоднинг иккала қўлини оҳиста кўтарганини кўрдилар; ой нурида унинг эпли шамширининг тиғи ялтираб кетди-ю, қўллар пастга интилди: шамширнинг чийиллагани ва қурбоннинг ноласи эшитилди, сўнгра бошсиз қолган тана зарб зўридан қулаб тушди.

Жаллод ўзининг қизил ридосини ечиб, уни ерга ёзди ва унга танани қўйди, бошни ўша ернинг ўзида қолдириб, ридони учма-уч қилиб боғлаб елкасига ортмоқлади-да, яна қайиққа кирди.

Лиснинг ўртасига чиқиб олиб, у қайиқни тўхтатди ва ўз юкини дарё устида кўтариб туриб баланд овоз билан қичқирди:

— Илоё, худонинг айтгани бўлсин!

У жасадни дарров кўмиб кетган сувлар қаърига туширди.

Уч кун ўтгач мушкетёрлар Парижга қайтиб келдилар; улар ўзларининг жавоб муддатини ўтказиб юбормадилар ва ўша оқшомдаёқ, жаноб де Тревилли зиёрат қилдилар.

— Хўш, жаноблар,— улардан сўради мард капитан,— росаям яхши яйрадингизми?

— Ниҳоятда!— ўзи ва дўстлари учун жавоб берди Атос.

Хотима

Келаси ойнинг олтинчи куни қирол кардиналга бериб қўйган ваъдани бажо келтириб, Бекингэмнинг қазо қилгани ҳақидаги ҳамманнинг қулоғига етган хабардан тамом эсанкираб пойтахтдан чиқди.

Гарчанд қиролича ўзи севган кишига хавф-хатар таҳдид солиб турганидан огоҳ этилган бўлса-да, шунга қарамасдан унинг ўлимини маълум қилганларида ишонини истамай турди; у ҳатто эҳтиётсизлик қилиб хитоб қилди:

— Бу нотўғри! У яқиндагина менга мактуб юборган.

Лекин эртаси куни шум хабарга ҳар қалай ишонини тўғри келди: ҳамма йўлга отланганлар каби қирол Карл I нинг фармонига мувофиқ Англияда тўхтатилган Ла Порт Бекингэм қироличага юборган сўнгги ажал олди туҳфани олиб келди.

Қиролнинг қувончи жуда зўр эди, буни яширишга у уринмасди ҳам ва ҳатто қиролича ҳузурида унга эрк берарди. Людовик XIII барча иродаси бўш одамлар сингари олий ҳиммати билан фарқ қилмас эди.

Лекин кўп ўтмай, қирол яна зерикадиган ва қовоғини соладиган бўлиб қолди: унинг манглайи узоқ муддатга ёришадиганлардан эмас эди; у қароргоҳга қайтиб боргач, яна аросатга тушиб қолажагини сезиб турарди. Лекин бари бир у ўша ерга қайтиб кетмоқда эди.

Кардинал унинг учун сеҳрловчи илону, унинг ўзи шохдан-шоҳга сакраб, лекин илондан қочиб қутулолмайдиган қушча эди.

Шу боисдан Ларошелга қайтиш ғамгин бўлди. Хусусан бизнинг тўрт дўстимиз ўз ўртоқларини ҳайрон қилардилар: улар ҳаммаси бошларини солинтириб хомуш тикилганча

ёнма-ён боришарди. Фақат Атос дам-бадам улугсифат манглайини кўтариб қўяр, кўзларида ўт чақнаб кетар, лабларига дардли табассум қўнар, сўнгра эса ўз ўртоқларига ўхшаб ўй-хаёлларига ғарқ бўларди.

Бирор шаҳарга етиб боргач, қиролни тунаш учун унга ажратилган бинога кузатиб қўйиб, дарҳол ўз хоналарига йўналардилар ёки тупканинг тагидаги бир қовоқхонага кетиб қолардилар. У ерда бироқ улар соққа ўйнамасдилар, ичмасдилар, фақат битта-яримтаси қулоқ солмаяптими деб аланглаб олиб шивир-шивир гаплашардилар, холос.

Бир кун қирол ов қилиш истагида тўхтаб, тўрт оғайни бўлса ўз одатига кўра қатнов йўлдаги харобатга равона бўлганларида Ларошелдан жонни борича от қўйиб келаётган аллақандай одам бир стакан шароб ичмоқчи бўлиб, отини шу харобот эшиги тагида тўхтатди, стол ёнида тўрт мушкетёр ўтирган хонага бош суқиб қаради-да, бақирди:

— Хой, жаноб д'Артаньян! Шу ерда мен сизни кўряманми?

Д'Артаньян бошини кўтарди-ю, қувонч билан ишда қилди. Бу ўша у ўз арвоқим деб юрган кишининг ўзгинаси эди, бу Менгдаги, Гўрковлар кўчасидаги ва Аррасдаги номаълум киши эди.

Д'Артаньян қиличини юлқиб олди-да, эшик томон отилди.

Лекин бу дафъа номаълум киши жуфтакни ростлаб қолмади, балки отдан сакраб тушиб д'Артаньянга пешвоз юрди.

— Ха-а, ахир сизни топиб олдим-а, муҳтарам афандим!— деди йигит.— Бу гал сиз мендан қутулиб бўпсиз!

— Менинг ниятим ҳаргиз бу эмас, бу гал мен ўзим сизни қидирган эдим. Қирол номи билан мен сизни ҳибсга оламан. Қиличингизни менга топширишингизни талаб қиламан, муҳтарам афандим. Қаршилик қилишни хаёлингизга келтирманг: сизни огоҳ этиб қўяй, гап сизнинг ҳаётингиз хусусида кетяпти.

— Сиз ўзи ким бўласиз?— қиличини тушириб лекин ҳали уни топширмасдан сўради д'Артаньян.

— Мен — шевалье де Рошформан!— жавоб берди номаълум киши.— Жаноб Кардинал де Ришельенинг отбоқари бўламан. Мен сизни падари бузруквор ҳузурига элтиб қўйиш хусусида фармойиш олдим.

— Биз падари бузруквор ҳузурига қайтиб кетяпмиз, жаноб шевалье,— гапга аралашди Атос ва яқинроқ келди,— ва сиз жаноб д'Артаньяннинг тўппа-тўғри Ларошелга йўл оламан деган сўзига ишонасиз албатта.

— Мен уни соқчилар қўлига топширишим шарт, улар д'Артаньянни қароргоҳга олиб кетадилар.

— Биз унга соқчи бўлиб хизмат қиламиз, муҳтарам афандим, сизга дворянлик сўзимни бераман. Лекин сизга ўзининг сўзимни ҳам бераманки,— қовоғини солиб қўшиб қўйди Атос,— жаноб д'Артаньян бизсиз кетмайди.

Шевалье де Рошфор ўгирилиб қаради ва Портос ҳамда Арамиснинг ўзи билан эшик ўртасида туриб олганларини кўрди; у ўзининг так-таслим шу тўрт киши ихтиёридалигини фаҳмлади.

— Жаноблар,— юзланди уларга у,— агар жаноб д'Артаньян қиличинини менга топширишга рози бўлса ва сизлар сингари сўз берса, мен сизларнинг жаноб д'Артаньянни кардинал боргоҳига элтиб қўямиз, деган ваъдангиз билан қаноатланаман.

— Сизга сўз бераман, муҳтарам афандим,— деди д'Артаньян,— мана қиличим ҳам сизга.

— Бу менга қайтага қўл келади,— илова қилди Рошфор,— мен йўлимда давом этишим лозим.

— Агар миледи билан учрашиш учун бўлса,— совуқ луқма ташлади Атос,— бунинг ҳожати йўқ: сиз уни энди кўрмайсиз.

— Унга нима бўлди?— дарров сўради Рошфор.

— Қароргоҳга қайтаверинг, ҳамма гапни ўша ерда биласиз.

Рошфор бир зум ўйланиб қолди, сўнгра эса кардинал қиролга муқобил келиши лозим Сюржердан сраси бир кунлик йўлда турганлари сабабли у Атоснинг маслаҳатига амал қилишга ва мушкетёрлар билан бирга қайтишга қарор қилди. Устига-устак Рошфорнинг қайтиши унга шу афзалликни берардики, маҳбусни унинг ўзи назорат қилиши мумкин бўларди.

Ҳамма яна йўлга равона бўлди.

Эртаси куни пешин соат учда улар Сюржерга етиб келдилар. Кардинал у ерда Людовик XIII га мунтазир эди. Министр билан қирол бир талай мулозаматли гапларни бир-бирига ҳада этдилар ва Франциянинг унга қарши бутун Европани оёққа тургизувчи собит душманидан халос қилган бахтли тасодиф билан бир-бирини қутладилар. Шундан сўнг Рошфор томонидан д'Артаньяннинг ҳибсга олинганлиги хусусида огоҳ этилган ва уни тезроқ кўрмоқчи бўлган кардинал қирол билан хайр-маъзур қилди-да, уни келаси куни барпо этилган янги тўғонни кўздан кечиришга таклиф этди.

Кечқурун Тош кўприк олдидаги ўзининг боргоҳига қайтиб келгач, кардинал ўзи истиқомат қилгувчи уй эшиги тагида қиличсиз д'Артаньянни ва у билан бирга уч нафар қуролланган мушкетёрни кўрди.

Бу дафъа куч ўз томонида бўлгани сабабли у мушкетёрларга сиёсат билан қараб қўйди ва қўл ҳаракати билан ҳам, нигоҳи билан ҳам д'Артаньянга орқасидан юришни буюрди.

Д'Артаньян итоат қилди.

— Биз сени кутиб турамиз, д'Артаньян, — кардинал эшитсин учун атай қаттиқ гапирди Атос.

Падари бузруквор қошларини чимириб тўхтаб қолди, лекин лом-мим демасдан уйга кириб кетди.

Д'Артаньян кардинал кетидан изма-из кирди, эшик орқасида эса унинг дўстлари посбонликда қолишди.

Кардинал тўппа-тўғри ўзига кабинет бўлиб хизмат қилгучи хонага йўл олди-да, Рошфорга ёш мушкетёрни олиб киришни имо қилди.

Рошфёр унинг фармойишини бажо келтирди-ю йироқлашди.

Д'Артаньян кардинал билан танҳо қолди; бу Ришелье билан иккинчи мулоқот бўлиб д'Артаньян ўзи кейинчалик иқрор бўлганидек сўнгги мулоқот деб қаттиқ ишонган эди.

Ришелье каминга суяниб тураверди; хонадаги стол уни д'Артаньяндан ажратиб турарди.

— Муҳтарам афандим, — гап бошлади кардинал, — сиз менинг фармойишимга биноан ҳибсга олингансиз.

— Менга бунга айтишди, сизнинг олийлари.

— Нима учун, сиз бил

— Йўқ, зоти олийлари ҳибсга олиншим мумкин бирдан-бир нарса ўқуворга ҳали маълум эмас.

Ришелье йиғитга тики

— Шундай денг! Бу

— Агар зоти олийлар сийноятлар менинг бўйнимга қўйилаётган ораслар, мен сўнгра ҳақиқатда ман.

— Сизнинг бу ўйиляпти-ки, булар учун сиздан ошларни кет-

ган, муҳтарам афандим! — деди Ришелье.

— Қандай жиноятлар экан, олийлари? — кардинални лол қолдирган хотиржамлик билан сўради д'Артаньян.

— Сизни давлат душманлари билан мухобара қилишда айбламоқдалар, сизни давлат сирларини ўрирлашда айбламоқдалар, сизни ўз лашкарбошинингизнинг режаларини белига тепганингизда айбламоқдалар.

— Хўш, бу айбларни ким менинг бўйнимга қўяпти, зоти олийлари? — бу миледининг ишлигига фаҳми етиб деди д'Артаньян. — Давлат адолати томонидан тамғаланган аёл, Францияда бир кишига ҳамда Англияда бошқасига эрга тек-

кан аёл, ўзининг иккинчи эрини заҳарлаб ўлдирган, мени ҳам заҳарлашга қасд қилган аёл!

— Нималар деяпсиз, муҳтарам афандим!— таажжуб билан хитоб қилди кардинал.— Сиз қайси аёлни гапиряпсиз?

— Леди Винтерни,— жавоб берди д'Артаньян.— Ҳа, леди Винтерни ўз ишончингизга ноил қилганингизда унинг жинойятларининг ҳаммаси сиз падари бузрукворга маълум бўлмаган чоғи.

— Агар леди Винтер сиз гапирётган жинойятларни қилган гап бўлса, муҳтарам афандим, у жазога тортилажак.

— У жазога тортилиб бўлди, зоти олийлари.

— Хўш, уни ким жазога тортди?

— Биз.

— У қамоқдами?

— У қазо қилди.

— Қазо қилди?— қулоқларига ишонмасдан такрорлади кардинал.— Қазо қилди? Шундай дедингизми?

— У мени ўлдиришга уч марта уриниб кўрди, буни мен кечирдим, лекин у мен севган аёлни заҳарлаб ўлдирди. Шунда дўстларим билан мен уни тутиб олдик, суд қилдик ва ўлимга ҳукм этдик.

Д'Артаньян Бетюнь кармелиткалар монастирида Бонасье хонимнинг заҳарланиши, хилват кулбадаги суд, Лис бўйидаги қатлни сўзлаб берди.

Кардиналнинг аъзойи-баданидан титроқ югуриб ўтди, унинг ларзага келиши камдан-кам учрайдиган ҳол эди.

Лекин бирдан гўё қандайдир пинҳон фикр таъсирида кардиналнинг шу тобгача тўниқ чеҳраси аста-секин ёришди ва пировардида мутлақо осойишта ифодага кирди.

— Демак,— ўз сўзларининг заҳрига зид мулойим овоз билан гап бошлади у,— жазо беришга мутасадди бўлмай, бари бир жазо бераверадиган шахслар қотил бўлишини ўйлаб ўтирмасдан сизлар ҳакамларнинг ҳуқуқларини ўзлаштириб олгансиз.

— Зоти олийлари, Сизга онт ичиб айтаманки, кўнглимда ўзимни сизнинг олдингизда оқлаш нияти бир зум ҳам бўлмаган. Сиз падари бузрукворга мени қандай жазога тортиш мақбул бўлса, ўша жазони олишга тайёрман. Мен ҳаётни ҳаддан ташқари кам қадрлайман, наинки ўлимдан қўрқсам.

— Ҳа, биламан, сиз жасур одамсиз,— деди кардинал қарийб меҳрибон овоз билан.— Шу важдан сизга ҳалитдан айтиб қўйсам бўлаверади, сизни суд қиладилар ва ҳатто жазога ҳам ҳукм қиладилар.

— Бошқа одам бўлганда сиз падари бузрукворга авф этишингиз чўнтагимда турибди деб жавоб бериши мумкин

эди, мен бўлсам сизга фақат амр қилинг, зоти олийлари, мен ҳаммасига тайёрман деб айтаман.

— Сизнинг авфингиз? — ҳайрон бўлди Ришелье.

— Ҳа, зоти олийлари, — жавоб берди д'Артаньян.

— Хўш, унга ким имзо қўйган! Қиролими?

Кардинал бу сўзларни алоҳида бир нафрат аралаш айтди.

— Йўқ, сиз падари бузруквор.

— Менми? Сиз нима ақлдан озганмисиз?

— Сиз, албатта, ўз қўлингизни танийсиз, зоти олийлари.

Д'Артаньян, Атос миледидан тортиб олиб ҳимоя варақаси бўлиб хизмат қилсин учун д'Артаньянга берган қимматбаҳо қоғозни падари бузрукворга узатди.

Кардинал қоғозни олди ва шошмасдан ҳар сўзига урғу бериб ўқиди:

«Ушбунни кўрсатгувчи амалга оширган иш, менинг фармойишим ва давлат бахт-саодати йўлида қилинди.

5 август 1628 йил.

Ришелье».

Бу икки сатрни ўқиб бўлиб, кардинал чуқур ўйга толиб қолди-ю, лекин д'Артаньянга қоғозни қайтариб бермади.

«У мени қандай ўлим билан қатл қилишни мулоҳаза қилмоқда, — хаёлан қарор қилди д'Артаньян. — Лекин онт ичаманки, дворяннинг қандай ўлишини кўриб қўяди!»

Ёш мушкетёр аъло кайфиятда бўлиб, ўзга дунёга қаҳрамонона ўтиб кетишга ҳозирлик кўрарди.

Ришелье ўйланиб қоғозни қўлида ўрар, яна очиб қарарди. Ниҳоят у ўзини бургут нигоҳини д'Артаньяннинг доно, очиқ ва ўктам юзига тикиб, бошини кўтарди, кўз ёшлар асарини ҳали сақлаб турган бу чеҳрада д'Артаньяннинг сўнгги ой ичида тортган барча азоб-уқубатларини ўқиди ва бор-йўғи йигирма бир ёшга кирган бу йигитнинг истиқболи нақадар порлоқлиги ҳамда унинг ғайрати, ақлу-фаросати ва шижоатидан донишманд ҳукмрон нақадар муваффақиятли истифода қилиши мумкинлигини, учинчи ёки тўртинчи марта хаёлига келтириб кўрди.

Бошқа томондан қараганда, миледининг жиноятлари, қудрати ва дўзаҳи даҳоси уни бир неча бор даҳшатга солган эди. У ўзининг хавфли шеригидан абадул-абад қутулиб олганини ўйлаганида, у аллақандай хуфия қувонч ҳис қиларди.

Кардинал д'Артаньян очиқкўнгиллик қилиб қайтариб берган қоғозни шошмасдан йиртиб ташлади.

«Мен ҳалок бўлдим!» — кўнглидан кечирди д'Артаньян.
У гўё:

«Парвардигор, илоё айтганинг бўлсин!» — деяётгандай кардинал қошида бошини эгди.

Кардинал стол ёнига борди ва ўтирган кўйи учдан икки қисми тўлгазиб қўйилган юпқа қоғозга бир-икки сатр ёзди; сўнгра ўз муҳрини босди.

«Бу менинг ҳукмим, — ўзича қарор қилиб қўйди д'Артаньян. — Кардинал мени зерикарли Бастилия балосидан ва ҳакамларнинг текшир-текшир оврагарчиликларидан мени қутқариб қоляпти. Бу ҳам бўлса унинг тантилиғи».

— Олинг! — деди йиғитга кардинал. — Мен сиздан битта очиқ қоғозни олдим, ўрнига бошқасини беряпман. Бу номада ном қўйилмаган, уни ўзингиз ёзиб қўйинг.

Д'Артаньян юраги бетламай қоғозни олди-да, унга кўз ташлади.

Бу уни мушкетёрлар лейтенанти лавозимига кўтариш хусусидаги фармон эди.

Д'Артаньян кардиналнинг пойига йиқилди.

— Зоти олийлари, — деди у, — менинг ҳаётим сизнинг қўлингизда, шу тобдан эътиборан уни истифода қилаверинг. Лекин менга кўрсатган марҳаматингизга лойиқ эмасман: кўрсатган хизматлари кўпроқ ва мендан кўра муносиброқ уч дўстим бор...

— Сиз ажойиб одамсиз, д'Артаньян, — унинг гапини бўлди кардинал ва бу саркаш тийнати таслим қилишни уддалаганидан кўнгли тўлиб, унинг кифтига дўстона уриб-уриб қўйди. — Бу номани кўнглингизга келган тарзда истифода қилинг. Фақат ёдингизда бўлсин, гарчи унга ном ёзилмаган бўлса-да, мен уни сизга беряпман.

— Мен буни ҳеч қачон унутмайман, — жавоб берди д'Артаньян. — Сиз, падари бузруквор, бунга амин бўлишингиз мумкин.

Кардинал ўгирилди-да, қаттиқ гапирди:

— Рошфор!

Чамаси эшик орқасида турган кавалер шу заҳоти кириб келди.

— Рошфор, — деди кардинал, — қаршингизда жаноб д'Артаньян турибди. Мен уни ўз дўстларим сафига қабул қилдим, шу бондан эса иккалангиз бир ўпишинглар-да, агар бошларингиздан умидингиз бўлса, бамаъни юринглар.

Рошфор билан д'Артаньян лабларини сал-пал тегизиб ўпишишди; кардинал шу ернинг ўзида турар ва ҳушёр бўлиб улардан кўзини узмасди.

Улар хонадан бирга чиқишди.

1 gapc op

2

3